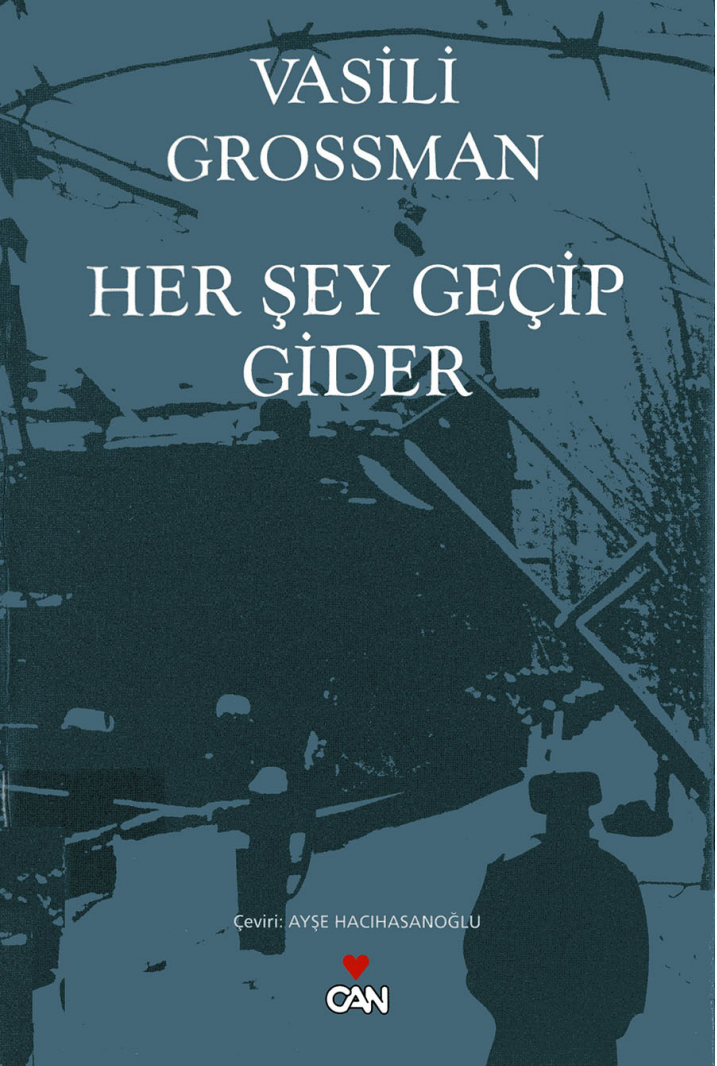
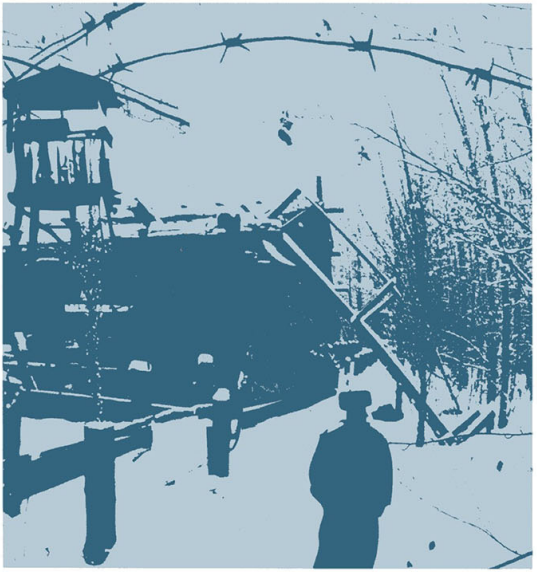

VASİLİ
GROSSMAN
HER ŞEY GEÇİP
GİDER
Çeviri: AYŞE HACIHASANOĞLU
CAN

VASİLİ GROSSMAN

HER ŞEY GEÇİP GİDER

ROMAN

Çeviri: AYŞE HACIHASANOĞLU

CAN

VASİLİ GROSSMAN

HER ŞEY GEÇİP GİDER

Vsyo teçyot, Vasili Grossman
© 2010, Yekaterina Vasilyevna Korotkova ve Yelena Fyodorovna Koziçkina
Önsöz: © 2010, Robert Chandler
© 2013, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2013
2. basım: Eylül 2013, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sabri Gürses

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. 2 NF 4-8, Topkapı, İstanbı
Sertifika No: 19039

ISBN 978-975-07-1609-6

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

VASİLİ GROSSMAN

HER ŞEY GEÇİP GİDER

ROMAN

Rusça aslından çeviren

Ayşe Hacıhasanoğlu

Vasili Grossman'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Yaşam ve Yazgı, 2012

VASİLİ SEMYONOVİÇ GROSSMAN, 1905'te Ukrayna'da, asimile olmuş Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Moskova'da kimya mühendisliği eğitimi gördü, Donbass havzasında kimya mühendisi olarak çalıştı. 1930'dan sonra yazar olmaya karar vererek öykü, roman ve oyunlar kaleme aldı. İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren savaş muhabiri olarak Sovyet ordusuyla birlikte Moskova, Stalingrad, Kursk ve Berlin savaşlarına katıldı; özellikle Stalingrad Savunması sırasında yazdığı yazılar ve sergilediği cesaretle bir efsane oldu. 1943-1946 arasında İlya Ehrenburg'la birlikte, Almanların, işgal altındaki SSCB topraklarında Yahudilere uyguladıkları vahşeti anlatan *Çornaya Kniga* (Kara Kitap) adlı çalışmayı hazırladı. İlk kez tanıklıklara dayalı bir belge niteliği taşıyan ve gerek tarihî, gerekse insani açıdan büyük öneme sahip bu kitap, Stalin'in "kozmopolitizm"e karşı başlattığı kampanya nedeniyle imha edilerek, ancak yıllar sonra gün ışığına çıkabildi. *Narod Bessmerten* (Ölümsüz Halk) adlı romanı, tıpkı *Stepan Kolçugin* gibi Stalin Ödülü'ne aday gösterildi ama Stalin tarafından veto edildi. Grossman'ın bir sonraki eseri *Za Pravoye Delo* (1952, Haklı Bir Dava Uğruna) önce övüldü, sonra kınandı. Grossman'ın Nazi ölüm kamplarını anlatan ilk yazı olan (1944) *Treblinka Cehennemi* adlı makalesi, Nürnberg Davaları'nda yeniden yayımlandı ve belge olarak kullanıldı. Başyapıtı *Yaşam ve Yazgı*'yı 1960'ta bitiren Grossman, müsveddelerini *Znamya* dergisine verdi. Ancak roman reddedilmekle kalmadı, devlet güvenlik organları romanı mahkûm ederek ilgili her şeye el koydu. Sovyet toplumunu *Yaşam ve Yazgı*'dan daha da ağır eleştiren *Her Şey Geçip Gider*'i

tamamladı. Grossman, yaşamının son on yılını Sovyet rejiminin yoğun baskısı altında, eserlerinin hemen hemen hiçbirinin yayımlandığını göremeden geçirdi ve 1964'te Moskova'da umutsuzluk içinde öldü. Ne ki *Yaşam ve Yazgı*, rejim muhalifleri tarafından ülke dışına çıkarıldı ve bazı eksikliklerle de olsa ilk kez 1980'de, İsviçre'de basıldı. Başyapıtı *Yaşam ve Yazgı*, yetmiş yıl sonra yüz binler tarafından okunan, eleştirmenlerce "XX. yüzyılın *Savaş ve Barış*'ı" olarak nitelendirilen Grossman, aynı zamanda tarihin en önemli savaş muhabirlerinden biri olarak kabul edilir. Ölümünden sonra derlenerek yayımlanan İkinci Dünya Savaşı yazıları, eleştirmen ve tarihçiler tarafından bu alandaki en önemli çalışmalardan kabul edilir.

AYŞE HACIHASANOĞLU, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1973'te bitirdikten sonra yedi yıl çevirmen olarak SSCB Büyükelçiliği Basın Bürosu'nda çalıştı. Bu dönemde *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi* ve *Bir Karagün Dostluğu* çevirileri yayımlandı. Daha sonra çalıştığı bankadan emekli oluncaya dek çeviriye ara verdi. Dostoyevski'den *Karamazov Kardeşler*, *Uysal Kız*; Tolstoy'dan kısa öyküler, *Anna Karenina*, *Diriliş*, *Kafkas Esiri*; Turgenyev'den *Babalar ve Oğullar*; Maksim Gorki'den *Makar Çudra*, *Bozkırda*, *Seyirciler*, *Amerika'dan İtalya'ya*, *Edebî Portreler*; Aleksandr Bogdanov'dan *Kızıl Yıldız*, *Kızıl Yıldız-2* / *Mühendis Menni* ile Vasili Grossman'dan *Yaşam ve Yazgı* çevirileri arasındadır.

Her öykü bir armağan olabilir

Vasili Grossman sadece tüm zamanların en büyük savaş romancılarından biri olarak değil, aynı zamanda Şoah ya da Holokost'un en önemli tanıklarından biri olarak bilinir. Nazi ölüm kampları hakkında yazılmış ilk makalelerden biri olan *Treblinka Cehennemi* (*Znamya* dergisi, Kasım 1944) Nürnberg davalarında kanıt olarak kullanıldı. Daha da önemlisi, *Yaşam ve Yazgı* adlı büyük romanının bir bölümünde, Grossman, romanın Anna Semyonovna adlı kahramanının ölmeden kısa süre önce, Nazi işgali altındaki bir kentin Yahudi gettosunda kaleme aldığı ve Moskova'ya göndermeyi başardığı mektubuna yer verir. Romanda annesinin edebî bir portresi olarak yer alan Anna Semyonovna'nın artık "Son Mektup" diye anılan bu mektubu, Doğu Avrupa Yahudileri için yazılmış en sarsıcı ağıttır.

Romanlarında tarihe Grossman kadar geniş yer verebilen romancı sayısı azdır. *Yaşam ve Yazgı* adlı anıtsal roman *Her Şey Geçip Gider* adlı romanın yaklaşık dört katı, ama *Her Şey Geçip Gider*'in tarihsel kapsamı bazı açılardan çok daha geniştir. Merkezde yer alan hikâye –ömrünün otuz yılını Gulag'da harcamış olan elli yaşlarındaki İvan Grigoryeviç'in Stalin'den sonraki Rusya'da kendine yer bulma mücadelesi– 1937 yılının Moskova hapishanelerini, kamplarda acı çeken kadınları, Stalin'in 1940 sonlarında Sovyet bilimini yozlaştırmasını, 1950 başlarındaki Yahudi karşıtı kampanyaları, Lenin ve Stalin'i, "Rus köleliği"nin köklerini konu eden bölümlerle kesik kesik anlatılır.

Grossman'ın birçok düşüncesi, özellikle de Stalin'in hem

Rus devrimci geleneğine hem de Rus gizli polisine bağlı olduğu ve onun paranoyasının, kısmen, bu iki bağlılığın ruhunda çatışmaya girmesinden kaynaklandığı fikri hâlâ sarsıcı bir şekilde cesur bir fikir olarak durmaktadır. Romanda küçük bir oyun yapılmıştır: İvan'ın büyük bir olasılıkla yıllarca önce kendisinin kamplara gönderilmesine neden olan ihbarcıyla tesadüfen görüşmesinden sonra yapılan göstermelik bir duruşmada, okurdan dört ihbarcı, yani dört farklı "Yahuda" hakkında hüküm vermesi istenir. Grossman hem savcıyı hem de savunmayı şaşırtıcı ve canlı bir şekilde konuşturur; jüri üyeleri olan bizler sık sık beklenmedik bir şekilde yakalanırız, sürekli fikrimizi değiştirmek zorunda kalırız. Sonunda dava düşer, yaşayan herkesin birtakım tavizler vermiş olduğu ve sadece ölülerin, konuşamayan ölülerin hüküm vermeye hakkı olduğu düşüncesiyle sona erer.

Bu konu dışı metinlerin bir kısmı İvan'ın düşünce ya da yazıları olarak verilir. Ukrayna'da üç ila beş milyon köylünün ölmesine yol açan 1932-1933 *Holodomor* (Ukrayna dilinde "Açlıktan Ölme") ya da Açlık Terörü diye bilinen olayın anlatıldığı en güçlü bölüm, İvan'ın ev sahibesiyken sevgilisi olmuş olan Anna Sergeyevna tarafından anlatılır. Anna Sergeyevna'nın kendisi de bu kıtlığa yol açan önlemlerin uygulanması işinde rol almıştır. Anna çekici bir karakterdir ve hem öyküyü anlatan orta yaşlı Anna'yla hem de kıtlık döneminin genç Anna'sıyla özdeşlik kurmaktan kaçınamayız; bir kez daha, Grossman okurdan mesafeli bir şekilde öfkelenme hakkını esirger. Geçen yüzyılın çok az bilinen bir soykırımını anlatan bu bölüm hassas, karmaşıklık ve dayanılmaz bir berraklıktadır. Sadece Dante, kapatıldıkları kulede açlıktan ölümü bekleyen Ugolino ve oğullarının hikâyesini anlatırken, açlıktan ölmeyi böylesine etkileyici bir şekilde anlatabilmiştir.

Grossman'ın yazarlık hayatının neredeyse her ânı –ölümünden sonra bile– uzun ertelemeler ve bezdirici, ertelenen mücadelelerle geçmiştir. Editörler, yayımcılar ve siyasetçiler Grossman'ın ele aldığı konunun acı verici ve inatçı doğasına kendilerine has, aynı türden bir inatçılıkla yanıt verdiler. Bugün "Haklı Bir Dava İçin" adıyla bilinen, *Yaşam ve Yazgı*'dan önceki dönemi anlatan, güzel ama daha "ortodoks" denebilecek savaş

romanına başlangıçta "Stalingrad" ismini koymuştu. Mihail Şolohov o dönemde Sovyet edebiyatında sözü dinlenen biriydi ve aşağılayıcı bir tavırla, "Acaba kime teslim ettiniz Stalingrad hakkında yazma işini?" diye sorunca hemen değiştirilmişti kitabın ismi. Şolohov basit bir Yahudi'nin Rus tarihinin en görkemli dönemlerinden biri hakkında yazmaya, üstelik de çok doğru bir şekilde yazmaya hakkı olmadığını kastediyordu ve ne demek istediğini herkes anlamıştı. Grossman ve editörleri 1949-1952 yıllarını yetkililerin taleplerini karşılamaya çalışarak geçirdi. Yazar en az on kere düzeltti kitabı ve *Novi Mir* adlı edebiyat dergisinin editörleri romanı yayımlamak için üç kez harekete geçti, sonunda, 1952 yılında aşırı sansürlü bir hali yayımlandı. Daha az sansürlüsü 1954'te, sansürsüz haliyse 1956'da yayımlandı. *Yaşam ve Yazgı*'nın elyazmasına KGB el koydu. Komünist Parti Merkez Komitesi'nin önemli bir üyesi olan Mihail Suslov bu kitabın üç yüzyıl yayımlanamayacağını söylüyordu. Hiciv yazarı Vladimir Voinoviç metnin bir mikrofilmini Batı'ya kaçırdı, ama Rusça ilk baskıyı yapacak bir yayımcı bulmak için beş yıl uğraştı – bu gecikmenin bir nedeni de Rus göçmenler arasında yaygın olan antisemitizm olabilir. Grossman'ın arkadaşları ve hayranları hayret ve şaşkınlık içindeydi. 1961 yılında, *Yaşam ve Yazgı*'nın "tutuklanması" diye andığı olaydan sonra, Grossman kendini sanki "karanlık bir köşede boğulmuş" gibi hissettiğini söylemişti. Yirmi yıl sonra bir yayımcı bulamadığı için hayal kırıklığı yaşayan Vladimir Voinoviç, Grossman'ın ikinci kez boğulduğunu hissettiğini söylüyordu.

Yaşam ve Yazgı'nın 1980'lerin ortalarında yayımlanan ilk çevirilerinden sonra bile, Grossman'ın ün kazanması kolay olmadı.

Grossman postmodernizme vakit ayıramazdı, postmodernizmin de ona vakit ayırmamış olmasına şaşmamak gerek. Berlin Duvarı'nın çöküşünü izleyen on yılda tarihin ağırlığından kurtulabileceğimizi hayal etmek, farklı metaforlar, farklı vizyonlar benimsediğimiz zaman tarihin ağırlığından kurtulabileceğimizi düşünmek mümkün sayılırdı. Fakat bugün, ekolojik kriz derinleşir ve Batı peş peşe birbirinden daha çözümsüz görünen çatışmaların içine sürüklenirken, gerçeğin inatçılığından kuşku duymak çok daha zor – ve Grossman'ın gerçekçiliği bugün her zamankinden daha değerli görünüyor.

Grossman hem zeki hem de hayat dolu bir yazar ama oyuncu değil; hayal mahsulü öğelere yer vermiyor. Dil açısından yalın, sıradan sözcükler yetersiz kalırsa edebî hünerini sergilemekten kaçınmıyor. Coleridge "hayal gücü"nü "gerçeğin ruhunu esaretten kurtarma gücü," diye tanımlamıştı, eğer bunu kabul edersek, o zaman Grossman çok güçlü ve daha da önemlisi, çok kararlı bir hayal gücüyle donatılmıştı.

Tek bir insanın XX. yüzyıl tarihinin en korkunç zamanlarını, Stalingrad kuşatmasını, Holokost'u, Açlık Terörü'nü bu kadar berrak bir şekilde yazabilecek güce sahip olması inanılacak gibi bir şey değil. Böyle bir gücün kaynağı bir sır olarak kalmalı, ama Grossman bu gücün kaynağının ölen annesi, Yekaterina Savelyevna'nın hatırası olduğunu söylerdi kesinlikle. Onu 1941 yılında kurtarmak için elinden geleni yapamamıştı, onu Moskova'ya gelmeye, böylece Alman işgalinden kaçmaya ikna edememişti, bu yüzden suçlu hissediyordu kendini. Fakat bu suçluluk itirafı onu zayıflatmamış, açıklığını ve kararlılığını artırmıştır sanki. Viktor Ştrum'un (birçok açıdan Grossman'ın otoportresi gibidir) *Yaşam ve Yazgı*'daki hikâyesinin iyimser denebilecek sonu bunu düşündürür. Masum olduğunu bildiği insanlara ihanet ettikten sonra, Ştrum ölen annesinin ona başka bir zaman daha iyi hareket etmesi için yardım edeceğini umut ettiğini söyler; romandaki son sözleri (Bölüm 56) "Neyse bakalım, belki de gücüm yeter. Senin gücün anne..." olur.

Grossman, annesinin, bir bakıma *Yaşam ve Yazgı*'nın sayfalarında hayata devam ettiğine inanıyordu. Ölümünün yirminci yıldönümünde yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

> Ben sen oldum sevgili anne, yaşadığım sürece, sen de yaşayacaksın. Öldüğüm zaman bu kitapta yaşamaya devam edeceksin, sana ve kaderi senin kaderine bağlı olanlara adadığım bu kitapta...[1]

Grossman'ın annesi *Her Şey Geçip Gider*'de de varlığını hissettirir. Anna Sergeyevna kâbus görürken annesine seslenen

1. Fyodor Guber, "*Pis'ma materi, pisma k materi*" (*Nedelya* dergisi, 41. sayı, 10-16 Ekim 1988).

İvan'ın yatağının başucuna gelir. Onun kıtlık hikâyesinin havası da Anna Semyonovna'nın gettodan yazdığı son mektuba benzer; bu iki bölüm Grossman'ın büyük başarıları arasındadır ve ikisi de birer ağıttır – ölen milyonlarca insan için yazılmış, yok edilen bütün dünyalar için yazılmış iki ağıt. İki bölüm de tarihsel olarak doğrularla doludur; iki bölüm de büyük bir şair hassaslığıyla yazılmıştır.

Her Şey Geçip Gider tamamlanmamış bir eserdir; Grossman romana 1955 yılında başladı, 1964 Eylülü'nde, hastanede geçen son günlerinde hâlâ gözden geçiriyordu. Eser yapı olarak dengeli değildir ve taşıdığı tarih yükü o kadar büyüktür ki, ağırlığıyla birçok romanı ezer. Buna rağmen, *Her Şey Geçip Gider* bir sanat eseridir; tarihsel belge olarak önemli olsa da, tarihsel belgeden çok daha öte bir şeydir. Romanın son kısmında yer alan, Lenin ve Stalin konulu denemeler İvan Grigoryeviç'i gözden kaybetmemize neden olsa da, hatta İvan zamanla Grossman'ın kendisinden ayırt edilmez bir hale gelse de, İvan'ın yazgısı bizi etkiler. Romanın yapısı şematik sayılabilir, ama anlamlıdır; bu yapının merkezinde hikâye anlatmanın, tarih anlatmanın, benim ve sizin hikâyenizi, onun hikâyesini anlatmanın bir armağan olabileceği fikri yer alır. İlk bölümlerde İvan ve kuzeni Nikolay, uzun zamandır beklenen kavuşmaya büyük umutlarla hazırlanır. İvan kamplarda görüp geçirdiklerinin yükünden kurtarılmayı bekler; Nikolay, başarılı bir bilimcidir, "özgür" kalmak için verdiği bütün tavizler yüzünden hissettiği suçluluk yükünden kurtarılmayı umut eder. Fakat, Nikolay İvan'ın varlığını ve onun beraberinde getirdiği kamp havasını tehdit gibi algılar, o yüzden herhangi bir gerçek konuşma, hikâye alışverişi yaşanmaz. İvan apar topar gider, eskisinden de yalnızdır ve yükü ağırlaşmıştır.

Romanın ikinci yarısında, İvan anlayış ve sevgiyle karşılaşır; iki kuzen arasındaki başarısız sohbet İvan ile sevgilisinin sahici sohbetiyle denge bulur. Anna Sergeyevna'nın –kendisinin de suç ortağı olduğu bir soykırım eylemi olan– Açlık Terörü hikâyesi bir aşk hediyesidir. Hikâyeyi akıcı bir şekilde, mutlak güvenle ve mutlak doğrulukla anlatır. Acısını İvan'a yükleyerek ondan kaçmaya çalışmaz, Grossman da okura yükleyerek kendi acısından kaçmaya çabalamaz. Grossman sadece,

çok az hatırlanan milyonlarca insanın hayatı ve ölümü için elinden geleni yapmaktadır.

İvan bu büyük hediyeyi kabul eder, nazikçe yanıtlamak için elinden geleni yapar. Anna'yı kaybeder –önce hastalık gelir, sonra ölüm– ama bu onların sohbetlerini sona erdirmez. Tıpkı Grossman'ın annesine mektup yazmaya devam etmesi gibi, İvan da hayalinde Anna'yla konuşur ve ona –eskiden yeğeninin olan okul defterine– Lenin, Stalin ve Rusların "köle ruhu" hakkındaki tavizsiz düşüncelerini yazar. İvan bu kesintisiz sohbetin önemini tam olarak anlamıştır; sondan bir önceki bölümde kısa süre önce ölen Anna'ya (Bölüm 26), "Biliyor musun," der, "en zor günlerimde bir kadının kollarını hayal eder, bu kolların ne kadar güzel olduğunu, onların arasında her şeyi unutacağımı, yaşadıklarımı sanki olmamış gibi hiç aklıma getirmeyeceğimi düşünürdüm. En ağır, en zor şeyleri benim sana anlatmam gerekirken, bütün gece sen anlatıyordun. Bu ağır şeyleri seninle paylaşmak, başka hiç kimseyle değil, sadece seninle paylaşmak bir mutluluktu."

Bu paylaşma, bu armağan, elbette, Anna'nın hayatını kurtarmaya yetmez, İvan'ın Gulag'da yitirdiği otuz yılı da geri getirmez. Fakat, Grossman'ın, özgürlüğün ölmediği, onun insanlığımızın özü olduğu fikrini geçerli kılmak için yeterlidir. İçinde var olan bütün o acıya rağmen, *Her Şey Geçip Gider* bir armağandır, Grossman'ın dünyaya verdiği son armağan. Cisimlendirdiği en değerli fikirlerden biri de, eğer doğru ve güven verici bir şekilde konuşabilirsek, tarihlerimizin yük olmaktan uzaklaşacağıdır. Doğru olarak anlatılan ve doğru olarak dinlenen her öykü, bir armağan olabilir.

ROBERT CHANDLER

Çeviri: Sabri Gürses

1

Habarovsk treni sabah dokuza doğru Moskova'ya yaklaşıyordu. Pijamalı genç bir adam, havaya kalkmış saçlarını düzeltti ve pencereden sonbahar sabahının alacakaranlığına baktı. Esneyerek koridorda ellerinde havlu ve sabun kutularıyla dikilen insanlara seslendi:

"Yurttaşlar, sıranın en sonunda kim var?"

Elinde kıvrık bir diş macunu tüpü ve bir sabun parçası tutan amcanın arkasında bir de şişman bir hanımın olduğunu söylediler.

"Neden sadece bir tuvalet açık?" dedi genç adam.

"Başkente, son durağa yaklaşıyoruz, kondüktörler dersen tek işleri ticaret, yolcuya bakmaya vakitleri yok."

Birkaç dakika sonra sabahlıklı şişman bir kadın belirdi ve genç adam ona şöyle dedi:

"Yurttaş, ben sizin arkanızdayım, bu arada koridorda dolaşmamak için kompartımanıma gideceğim."

Genç adam kompartımanda turuncu bavulunu açtı ve eşyalarına hayran hayran bakmaya koyuldu.

Kompartıman komşularından kalın enseli olan birinci adam horluyordu; yanakları kırmızı, kafası dazlak ve genç olan ikincisi çantasındaki kâğıtları ayırıp sınıflandırıyordu; zayıf, yaşlı bir adam olan üçüncüsü ise başını esmer yumruklarına dayamış oturuyor, pencereden

bakıyordu. "Okumaya devam edecek misiniz?" diye sordu genç adam, kırmızı yanaklı yol arkadaşına. "Kitabı bavula koymam gerekiyor da."

Kompartıman komşusunun, bavuluna hayran kalmasını istiyordu genç adam. Bavulda suni ipek gömlekler, "Kısa Felsefe Sözlüğü", mayo, beyaz çerçeveli bir güneş gözlüğü vardı. Ufak çaplı bir bölge gazetesine sarılmış ev yapımı, köy işi gri kurabiyeler vardı.

"Buyurun alın, bu *Eugénie Grandet* romanını geçen yıl tatilde okumuştum," dedi komşusu.

"Yoğun bir eser, inkâr edilemez," dedi genç adam ve kitabı bavula yerleştirdi.

Yolda iskambil oynuyorlar, içki içip bir şeyler atıştırırken sinema filmlerinden, plaklardan, mobilyalardan, Soçi'deki dinlenme evlerinden, sosyalist tarımdan konuşuyorlar, Spartak takımının mı, yoksa Dinamo'nun mu hücum hattının daha iyi olduğunu tartışıyorlardı.

Kırmızı yanaklı, dazlak kafalı yolcu, bölge merkezi olan bir kentte Sovyetler Birliği Sendikalar Konseyi eğitmeni olarak çalışıyordu, kabarık saçlı ise köyde geçirdiği izinden Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Planlama Komitesi Gosplan'da ekonomist olarak çalıştığı Moskova'ya dönüyordu.

Üçüncü yol arkadaşları, alt kuşette horlayıp duran Sibiryalı şantiye şefi, kültürsüzlüğü yüzünden pek hoşlarına gitmemişti: Adam ana avrat küfrediyor, yemekten sonra geğiriyordu. Yol arkadaşının Devlet Planlama Komitesi'nde ekonomi bilimleri bölümünde çalıştığını öğrenince de, "Ekonomi politik nedir, kolhozcuların köyden kente işçilerden ekmek almaya gelmelerini mi anlatır?" diye sormuştu.

Kendi deyimiyle kayıt yaptırmaya koştuğu bir kavşak istasyonundaki büfede içkiyi fazla kaçırmış ve yol arkadaşlarını uzun süre uyutmamış, gürültü edip durmuştu:

"Yasaya kalırsa bizim işte eline hiçbir şey geçmez, ama eğer planı yerine getirmek istiyorsan, yaşamın gerektirdiği şekilde çalışman gerekir. Yani, 'Ben sana vereceğim, sen de bana.' Çar zamanında bunun adı özel girişimdi, bizde ise buna, 'İnsana yaşama şansı ver, insan yaşamak ister,' denir. Al işte sana ekonomi! Yeni bir kredi geldiğinde kayıtlara çocuk yuvasında bakıcı diye geçen koca bir mahalle dolusu çelik iskelet işçisi var benim elimde. Yasa, yaşama karşı çıkıyor, yaşam ise talepte bulunuyor. Planı yerine getir, al sana zam ve prim, ama laf aramızda on yıl boyunca lehim de yapabilirler bu adamlar. Yasa yaşama aykırı, yaşam da yasaya aykırı."

Gençler ses çıkarmadılar, şantiye şefi sustuğunda, daha doğrusu susmayıp, tam tersine gürültüyle horlamaya başladığında ayıpladılar onu:

"Böylelerine dikkat etmek gerekir. Maskenin ardına gizlenir bunlar."

"Çıkarcı. İlkesiz. Çıfıtın teki."

Issız yerlerden gelen bu kaba saba adam tarafından hor görülmek sinirlerine dokunmuştu gençlerin.

"Benim inşaatta mahkûmlar çalışıyor. Onlar sizin gibilere ahmak diyorlar, oysa zaman gelecek ve komünizmi kimin kurduğunu anlamaya başlayacaklar, sizin hüneriniz olduğu ortaya çıkacak," demişti bir ara şantiye şefi ve yan kompartımana iskambil oynamaya gitmişti.

Dördüncü yolcu, görünüşe bakılırsa numaralı vagonda pek sık yolculuk etmiyordu. Ellerini pantolonundaki yamaları örtmek istercesine dizlerine koyarak oturuyordu genellikle. Siyah saten gömleğinin kolları dirsekleriyle elleri arasında bir yerde bitiyordu, yakasındaki ve göğsündeki beyaz düğmelerse bu gömleğe bir çocuk gömleği görünüşü veriyordu.

Gömlekteki beyaz çocuk düğmelerinin ağarmış şakaklarla, yaşlı, yorgun gözlerin bakışıyla bir araya gelme-

sinde gülünç ama aynı zamanda dokunaklı bir şey vardı.

Şantiye şefi emir vermeye alışkın bir sesle, "Babalık, masanın yanından çekil, çay içeceğim," dediğinde yaşlı adam asker gibi ayağa fırlamış ve koridora çıkmıştı.

Boyaları kavlamış tahta bavulunun içinde yıkaya yıkaya canı çıkmış iç çamaşırlarının yanında ufalanmaya yüz tutmuş bir somun ekmek duruyordu. Kalitesiz, sert tütün içiyordu ve iğrenç duman komşularını rahatsız etmesin diye sigarasını sardıktan sonra tüttürmek üzere vagon sahanlığına gidiyordu.

Yol arkadaşları arada bir sucuk ikram ediyorlardı ona, şantiye şefi ise bir ara haşlanmış yumurta ve küçük bir kadeh Moskovskaya votkası vermişti.

Ondan iki kat genç olanlar bile ihtiyara "sen" diye sesleniyorlardı, şantiye şefi ise "babalığın" başkentte kendini bekâr diye tanıtıp genç bir kadınla evleneceğini söyleyip sürekli alay ediyordu.

Bir ara kompartımanda kolhozlardan laf açılmış ve genç ekonomist, köydeki tembellikleri kınayan laflar etmeye başlamıştı.

"Kendi gözlerimle görünce inandım, yönetim binasının yanında toplanıyorlar, arada bir kaşınıyorlar. Bu adamları işe yollayana kadar başkanın ve ekip başlarının göbeği çatlıyor. Kolhozcular da Stalin zamanında hiç ücret ödenmediğinden, şimdi ise azıcık bir para aldıklarından yakınıyorlar."

Sendika eğitmeni iskambil destesini dalgın dalgın karıştırırken onu şu sözlerle destekledi:

"Ürün teslimatını yerine getirmiyorlarsa bu arkadaşlara neden ödeme yapılsın ki. Adamları eğitmek gerek, bütün mesele bu." Sonra çalışma alışkanlığını yitirmiş, büyük ve beyaz köylü elini havada salladı.

Şantiye şefi yağlanmış madalya kurdeleleriyle dolu göğsünü okşadı:

"Cephede ekmeğimiz vardı, Rus halkı karnımızı doyurdu. Ve onu hiç kimse eğitmemişti."

"Bu doğru işte," dedi ekonomist. "Yine de asıl mesele Rus olmamız. Dile kolay, Rus!"

Eğitmen gülümseyerek yol arkadaşına göz kırptı: Rus, yani bir ağabey, eşitler arasında birinci!

"İnsanı kızdıran da bu," dedi genç ekonomist, "bu adamlar Rus üstelik! Azınlık uluslardan değiller ki. Birisi diklenmişti bana, 'Beş yıl ıhlamur yaprağı yedik, kırk yedi yılından beri iş ücreti almadık,' diye. Çalışmayı sevmiyorlar. Artık her şeyin halka bağlı olduğunu anlamak istemiyorlar."

Sessizce konuşmayı dinleyen kır saçlı adama bir göz attı:

"Sen kızma babalık. Çalışma görevinizi yerine getirmiyorsunuz, devlet de size yüz çevirdi."

"Ne yapsınlar," dedi şantiye şefi. "Bilinç diye bir şey yok ki, her gün yemek istiyorlar."

Bu konuşma da vagon içindeki ve vagon dışındaki çoğu konuşmalar gibi bir sonuca bağlanmadan bitti. Bir hava binbaşısı altın dişlerini parlatarak kompartımana şöyle bir göz attı ve gençlere sitem ederek, "Siz ne diyorsunuz yoldaşlar? Kim çalışacak peki?" dedi.

Sonra gençler başladıkları iskambil oyununu bitirmek için komşu kompartımana gittiler. İşte çok uzun bir yolculuk böyle geçmişti... Yolcular terliklerini bavullarına koyuyor, bayatlamış ekmekleri, mavi rengi görünene dek kemirilmiş tavuk kemiklerini, beyazlaşmış sucuk parçalarını masaların üzerine bırakıyorlardı.

Buruş buruş olmuş çarşafları toplayan asık suratlı kadın kondüktörler de işlerini bitirmişlerdi artık.

Vagon dünyası birazdan dağılacak. Yapılan espriler, yüzler unutulacak, kahkahalar da, öylesine anlatılan alınyazısı da, öylesine dile getirilen acı da.

Koca bir kent, yüce devletin başkenti giderek yaklaşıyor. Yoldaki düşünceler ve kaygılar yok artık. Bir tarafta bulanık camların arkasından görünen büyük Rusya düzlüğü, diğer tarafta barajlarda ağır ağır hareket eden su varken vagon sahanlığında kompartıman komşusuyla yapılan sohbetler unutuldu bile.

Birkaç günlüğüne ortaya çıkmış, insanlar tarafından kurulmuş, zamanda ve uzamda düz ve eğri çizgiler halinde hareket eden, kurallar açısından diğer bütün dünyalara denk, sıkış tıkış vagon dünyası silinip gidiyor.

Büyük kentin gücü de büyüktür. Büyük kent, buraya misafirliğe, mağazaları dolaşmaya, hayvanat bahçesini, gözlemevini gezmeye gelen insanların tasasız yüreklerini bile sıkıştırır. Bir dünya kentindeki canlı enerjinin görünmez çizgilerinin gerildiği kuvvet alanının içine düşen herkes birden bir heyecan, bir sıkıntı hisseder.

Ekonomist, tuvalet sırasını az kaldı kaçıracaktı. Saçlarını düzelterek yerine geçti ve komşularına bir göz attı.

Şantiye şefi titreyen parmaklarıyla (yolda az içki içmemişti) belgeleri bir yerden başka bir yere aktarıyordu.

Sendika eğitmeni ceketini giymiş, insan heyecanının kuvvet alanına düşüp susmuştu, Sovyetler Birliği Sendikalar Konseyi eğitmenlerinin başındaki kır saçlı hırçın kadının kendisine bir şey diyecek olmasından korkuyordu.

Tren kütükten yapılmış köy evlerinin ve tuğla duvarlı fabrikaların, kalay rengi lahana tarlalarının, gece yağan yağmur yüzünden gri asfalt renginde suların biriktiği istasyon peronlarının yanından geçiyordu.

Paltolarının üstüne muşamba yağmurluk giymiş asık suratlı Moskova banliyö sakinleri peronlarda dikiliyordu. Yüksek gerilim telleri gri yağmur bulutları altında eğiliyor, yedek yollarda "Mezbaha İstasyonu", "Çevre Yolu" tabelalı, gri, iç karartıcı vagonlar duruyordu.

Tren gümbürdeyerek, öç alma sevinciyle dolu, gide-

rek artan bir hızla ilerliyordu. Bu hız zamanı ve uzamı yassıltıyor, parçalıyordu.

Yaşlı adam masanın başında oturuyor, yumruklarını şakaklarına dayamış pencereden bakıyordu. Az taranmış karmakarışık gür saçlı bir delikanlı, bundan yıllar önce de yine böyle bir üçüncü mevki vagonunda, pencerenin önünde oturuyordu. Aynı vagonda onunla birlikte giden insanlar yok olmuş olsa da, bu insanların yüzleri, konuşmaları unutulmuş olsa da artık hiç yokmuş gibi görünen bir şey bu kır saçlı kafanın içinde yeniden canlanıyordu.

Tren Moskova çevresindeki yeşil kuşağa girmişti artık. Parça parça gri bir duman köknarların dallarına sarılıyor, hava akımlarıyla sıkışarak kır evlerinin çitleri üstünden akıyordu. Sert kuzey köknarlarının karaltıları ne kadar tanıdık, köknarların yanında mavi tahta bahçe duvarı, kır evlerinin sivri çatıları, renkli teras camekânları, yıldızçiçeği ekilmiş tarhlar ne kadar tuhaf görünüyordu.

Ve bu upuzun otuz yıl boyunca dünyada leylak ağaçları, hercaimenekşeler, kumlu bahçe yolları, madensuyu arabaları olduğunu bir kez bile anımsamamış bir adam, yaşamın onsuz da yürüdüğünü, devam ettiğini bir kez daha yeniden anlayıp derin bir iç geçirdi.

2

Nikolay Andreyeviç, telgrafı okurken postacıya verdiği bahşişe acıdı, telgraf besbelli ona gönderilmemişti. Ama birden aklı başına geldi ve bir çığlık attı: Telgraf kuzeni İvan'dan geliyordu.

"Maşa! Maşa!" diye karısına seslendi.

"Sanki bilmiyorsun, gözlüksüz körden farksızım, gözlüğümü versene," dedi Mariya Pavlovna telgrafı eline alınca. "Moskova'da oturma izni alabildiğini sanmıyorum," dedi.

"Ah, bırak şu izni."

Nikolay Andreyeviç avucuyla kaşlarını düzeltti, "Düşünsene, Vanya gelecek ve yalnızca mezarları bulacak," dedi.

Mariya Pavlovna dalgın bir şekilde yanıt verdi:

"Sokolovlara karşı da ayıp olacak. Bari hediyelerini yollayalım, ama yine de kötü oldu bu, elli yaşına girecek, özel bir gün."

"Zararı yok, ben durumu açıklarım."

"Ayrıca bu haber, yıldönümü yemeğinden tüm Moskova'ya yayılacak; İvan geri döndü, istasyondan doğruca sana geliyor diye."

Nikolay Andreyeviç, karısının önünde elindeki telgrafı salladı:

"Benim için Vanya'nın ne demek olduğunu bilmiyor musun sen?"

Karısına sinirlenmişti: Mariya Pavlovna'nın söylediği bu saçma şey, daha karısı onunla konuşmaya başlamadan önce kendi zihninde de doğmuştu. Kaçıncı kez böyle oluyordu. Bu yüzden de kendi zayıflıklarını karısında görünce parlıyordu, ama karısının kusurlarına değil, kendininkilere öfkelendiğinin farkında değildi. Karısıyla kavga ettiğinde çok kolay ve çok çabuk yumuşuyordu, çünkü kendini seviyordu, karısını bağışlarken kendini bağışlamış oluyordu.

Şimdi de Sokolov'un ellinci yaş günüyle ilgili şu aptal düşünce takılıp kalmıştı aklına. Kuzeninin geleceği haberi onu şaşırttığı, gerçeklerle ve yalanlarla dolu kendi yaşamı gözünün önüne geldiği için Sokolovlardaki tantanalı akşam yemeğine, Sokolov'un sempatik votka şişesine yazıklanmaktan utandı.

Düşüncelerinin sefilliğinden utandı. İvan'ın izin yüzünden sıkıntı çekeceği düşüncesi, İvan'ın geri döndüğü haberinin tüm Moskova tarafından öğrenileceği ve bu olayın Akademi seçimlerindeki şansını da bir şekilde etkileyeceği düşüncesi geçti bir an aklından.

Mariya Pavlovna ise Nikolay Andreyeviç'in rastlantısal ve gerçek olmayan sahte düşüncelerini yüksek sesle dile getirerek, gün ışığına çıkartarak onu üzmeyi sürdürüyordu.

"Ne tuhafsın," dedi Nikolay Andreyeviç. "Bu telgrafı sen evde yokken alsam daha iyi olurdu bence."

Bunlar karısını kıran sözlerdi, ama karısı, Nikolay Andreyeviç'in birazdan kendisine sarılacağını ve, "Maşa, Maşa, seninle olmayıp da kiminle mutlu olacağım!" diyeceğini biliyordu.

Gerçekten de öyle oldu. Mariya Pavlovna da, "Senin tatlı sözlerinin bana bir yararı yok, ama katlanıyorum,"

anlamına gelen sabırlı ve tatsız bir ifadeyle durdu öylece.

Daha sonra bakışları buluştu ve sevgi duygusu tüm kötülükleri düzeltti.

Yirmi sekiz yıl birbirlerinden ayrılmadan yaşamışlardı. Bir yüzyılın neredeyse üçte birini bir arada geçiren insanların hangi ilişkiler içinde olduklarını anlamak zordur.

Saçlarına ak düşmüş Mariya Pavlovna pencereye gitmiş, kendisi gibi kır saçlı kocasının özel otomobiline binmesini seyrediyordu şimdi. Oysa bir zamanlar yemeklerini Bronnaya Caddesi'ndeki bedava yemek veren kafeteryada yiyorlardı.

"Kolya," dedi Mariya Pavlovna alçak sesle, "İvan, bizim Valya'yı hiç görmedi. Hapse atıldığında Valya henüz dünyada yoktu, şimdi geri döndüğünde ise Valya sekiz yıldır mezarında yatıyor."

Ve bu düşünce Mariya Pavlovna'yı allak bullak etti.

3

Nikolay Andreyeviç kuzenini beklerken bir yandan da kendi yaşamını düşünüyor ve yaşamı için İvan'a günah çıkarmaya hazırlanıyordu. İvan'a evini nasıl göstereceğini gözünde canlandırıyordu. Yemek odasında Türkmen halısı vardı. "Şuna bak, güzel değil mi?" Maşa zevklidir, Maşa'nın babasının kim olduğu da İvan için sır değil, eski Petersburg'da da çok şükür yaşamanın anlamını biliyorlardı.

İvan'la nasıl konuşmalı? Aslında on yıllar geçti aradan, bir yaşam geçip gitti. Hayır, konuşma da işte bu konuda olacak, yaşam geçip gitmedi! Daha şimdi başlıyor!

Evet, tam bir buluşma olacak! İvan olağanüstü bir zamanda geliyor, Stalin'in ölümünden sonra ne kadar çok değişiklik oldu. Herkesi ilgilendiren değişikliklerdi bunlar. İşçileri de, köylüleri de. Ekmek piyasaya çıktı! İşte İvan da kamptan geri döndü. Hem yalnız değil İvan. Nikolay Andreyeviç'in yaşamında da pek çok şeyi belirleyen bir dönüm noktası oldu.

Nikolay Andreyeviç, üniversite öğrenciliği yıllarından beri talihsizliğin ağırlığını üzerinde hissederdi. Bu ağırlık ona haksızlık gibi gelir, çok üzülürdü. Kültürlü bir insandı, çok çalışırdı, zeki bir anlatıcı sayılırdı, kadınlar ona âşık olurlardı.

Dürüst, ilkeli bir insan olmakla övünürdü, ama genellikle yavan bir ikiyüzlülükten uzaktı, akşam yemeğinde neşeli fıkralar anlatmayı severdi, sek şarapların karmaşık numaralarını çok iyi bilir ve çoğunlukla şarabı küçümseyerek votkaya geçerdi.

Tanıdıkları Nikolay Andreyeviç'in karakterini övdüklerinde Mariya Pavlovna neşeli, kızgın gözlerle kocasına bakarak, "Onunla aynı çatı altında yaşasaydınız, öbür Kolya'yı, despot, deli Kolya'yı tanırdınız, dünya böyle bir egoist daha görmemiştir," derdi.

Karıkoca kendilerinin bütün zayıflıklarını, bütün kusurlarını bilerek zaman zaman birbirlerini dayanılmaz şekilde sinirlendirirlerdi. Hatta bazen ayrılmak daha iyi olacakmış gibi gelirdi ikisine de. Ama sadece öyle gelirdi, galiba biri, diğeri olmadan yaşayamıyordu ya da ayrı yaşasalar çok acı çekerlerdi.

Mariya Pavlovna, Nikolay Andreyeviç'e daha öğrencilik yıllarında âşık olmuştu. Nikolay Andreyeviç'in sesi, geniş alnı, iri dişleri, gülümsemesi, yani otuz yıl önce olağanüstü ve harika gelen her şey Mariya Pavlovna için geçen yıllarla birlikte gittikçe daha sevimli hale gelmişti.

Nikolay Andreyeviç de karısını seviyordu, ama onun sevgisi değişmişti ve bir zamanlar ilişkilerindeki en önemli şey geride kalmış, en önemli gibi görünmeyen bir şey başköşeyi almıştı.

Mariya Pavlovna bir zamanlar uzun boylu, koyu renk gözlü, güzel bir kadındı. Şimdi de hareketlerinde bir zarafet vardı, gözleri de gençliğindeki güzelliğini yitirmemişti. Fakat gençliğinde de, şimdi de gülümsemesi yüzünün güzelliğini bozuyordu, gülümsediğinde büyük, çıkık alt dişleri ortaya çıkıyordu.

Nikolay Andreyeviç, talihsiz bir insan olduğunu öğrencilik yıllarından beri acıyla hissederdi. Onun özene bezene hazırladığı raporlar değil, kızıl saçlı Radionov'un

ya da sarhoş Pıjov'un çalakalem bildirileri heyecan yaratırdı öğrenci seminerlerinde.

Nikolay Andreyeviç, tanınmış bir bilimsel araştırma enstitüsünde kıdemli bilim görevlisi olmuş, onlarca yapıtını yayımlatmış, doktora tezini savunmuştu. Ancak Nikolay Andreyeviç'in ne büyük üzüntüler, ne onur kırıcı durumlar yaşadığını bir tek karısı biliyordu.

İçlerinden biri Akademi üyesi olan, ikisi Nikolay Andreyeviç'ten daha kötü konumda bulunan, biri ise doktor adaylığı derecesini bile savunmamış birkaç kişi, onun uğraştığı bilim dalının en önemli canlı gücüydü. Bu insanlar Nikolay Andreyeviç'e sadece konuşulacak biri olarak değer verirler, dürüstlüğüne saygı duyarlar, ama onu gerçek bir bilimadamı saymazlardı.

Bu adamların, özellikle de topal Mandelştam'ın çevresindeki gerginlik ve hayranlık atmosferini her zaman hissederdi.

Londra'da yayımlanan bir bilim dergisi bir keresinde Mandelştam için "modern biyoloji kurucularının çalışmalarını sürdüren büyük bir insan," diye yazmıştı. Nikolay Andreyeviç bu sözleri okuduğu zaman kendisiyle ilgili böyle sözler okusa mutluluktan öleceğini düşünmüştü.

Mandelştam'ın davranışları hoş değildi, kâh somurtkan ve bezgin olurdu, kâh kibirli bir şekilde bir öğretmenin ses tonuyla açıklama yapardı; bir misafirlikte içki içtikten sonra tanıdığı bilimadamlarını alaya almaya başlar, onları yeteneksiz adamlar olarak adlandırır, bazılarına ise dolandırıcı ve anasının gözü derdi. Mandelştam'ın bu özelliği Nikolay Andreyeviç'i çok sinirlendiriyordu. Mandelştam arkadaşlık ettiği ve evine gittiği insanlara sövüp sayıyordu. Ve Nikolay Andreyeviç, Mandelştam'ın başka birinin evinde konukken ona da büyük olasılıkla anasının gözü ve yeteneksiz gibi adlar taktığını düşünüyordu.

Mandelştam'ın vaktiyle güzel olan, şimdi sadece kumar oynamayı ve topal kocasının bilimsel şöhretini seven şişman karısı da Nikolay Andreyeviç'i sinirlendiriyordu.

Aynı zamanda da onu Mandelştam'a çeken bir şey vardı ve böyle özel insanların hayatta kolay bulunmadığını söylerdi.

Ama Mandelştam, Nikolay Andreyeviç'e aşağılayıcı bir tavırla ders vermeye kalktığında Nikolay Andreyeviç öfkelenir, canı yanar ve eve giderken Mandelştam'a "zıpçıktı" diyerek içinden verip veriştirirdi.

Mariya Pavlovna kocasını çok yetenekli bir adam olarak görürdü. Nikolay Andreyeviç, üstatların onun çalışmalarına karşı aşağılayıcı bir ilgisizlik içinde olduklarını söylerdi karısına ve Mariya Pavlovna'nın kocasına olan inancı daha da artardı. Bir sarhoş için votka nasıl gerekliyse, karısının hayranlığı, inancı da Nikolay Andreyeviç için öyle gerekliydi. Karıkoca, dünyada şansın yüzüne güldüğü insanlar olduğunu, ancak gülmediği insanlar da olduğunu, genellikle pek bir şey fark etmediğini düşünürlerdi. İşte Mandelştam da çok şanslı biriydi, biyoloji biliminde bir tür Şanslı Benyamin'di,[1] Radionov'un ise bir opera tenoru gibi çevresi hayranlarla sarılıydı. Aslında kalkık burunlu, elmacıkkemikleri fırlak Radionov'un tenorlukla uzaktan yakından benzerliği yoktu. Doktor adaylığı onaylanmamış, vitalizm[2] kuşkusuyla en sakin dönemlerde bile bilim enstitülerine kabul edilmemiş olsa bile İzak Havkin'e de şans gülüyor gibiydi ve o İzak

1. Yakub Peygamber'in Rahel'den olan ikinci oğlu; annesi onu doğurduğunda ölürken oğluna Benoni (şanssızlığımın oğlu) adını vermiş, Yakub sonra bu adı Benyamin (şansın oğlu) diye değiştirmiştir.

2. Canlı varlıkların hep kendi özel yaşama yasalarına bağlı olduklarını, bu yasalara göre doğup geliştiklerini ileri süren doktrin.

Havkin, artık saçları ağarmış biri olarak bölge hıfzısıhha-bakteriyoloji laboratuvarında çalışıyor, yırtık pantolonla geziyordu. Ama Akademi üyeleri onunla konuşmak için yanına gidiyorlardı ve o, pek çok kişinin üzerine laf söylediği ve tartıştığı bilimsel çalışmasını önemsiz bir laboratuvarda sürdürüyordu.

Weismann'cılarla, Virchow'cularla, Mendel'cilerle mücadele kampanyası[1] başladığında Nikolay Andreyeviç birçok iş arkadaşına karşı alınan önlemlerin katılığına üzülmüştü. Radionov hatalarını kabul etmek istemediğinde hem o, hem de Mariya Pavlovna üzülmüş, şaşırmışlardı. Radionov'u işten çıkarttılar ve Nikolay Andreyeviç de yaptığı anlamsız Don Kişotluk için verip veriştirerek ona İngilizceden çeviri işi buldu.

Pıjov'u Batı karşısında yaltaklanmakla suçlamışlar, Çkalovsk bölgesinde bir deney laboratuvarına çalışmaya göndermişlerdi. Nikolay Andreyeviç ona mektup yazmış, kitap yollamış, Mariya Pavlovna ise yılbaşında Pıjov'un ailesi için bir paket göndermişti.

Gazetelerde mevki düşkünlerinin, dolandırıcıların, hileli yollardan diploma ve bilimsel unvan alanların, hasta çocuklara ve lohusalara karşı acımasızca sert davranan hekimlerin, hastane ve okul yerine kendi hısım akrabası için kır evi yapan mühendislerin ipliğini pazara çıkaran fıkralar yayımlanmaya başlamıştı. Bu yazılarda ifşa edilenlerin hepsi Yahudi'ydi ve gazeteler, özel bir gayretkeşlikle bu insanların adlarını ve baba adlarını veriyorlardı: "Srul Nahmanoviç... Haim Abramoviç... İzrail Mendeleviç..." Eğer bir eleştiri yazısında bir Yahudi'nin yazdığı, ama yazar adı olarak Rusça edebî bir takma ad taşıyan

1. 1920'lerin sonlarında Trofim Lısenko (1898-1976) adlı bir tarım uzmanı, Weismann ve diğer Batılı genetikçileri Darwin'in maddeci yönünü bırakıp idealist yönünü geliştirmekle suçladı.

bir kitap eleştiri konusu edilmişse yazarın Yahudi soyadı da parantez içinde yazılıyordu. Sanki SSCB'de sadece Yahudiler hırsızlık ediyor, rüşvet alıyor, hastaların çektiği ıstıraplara acımasız bir şekilde ilgisiz kalıyor, yalan yanlış ve özensiz kitaplar yazıyorlardı.

Nikolay Andreyeviç, bu fıkralardan hoşlananların kapıcılar ve elektrikli banliyö trenlerinde yolculuk eden sarhoşlardan ibaret olmadığını görüyordu. Bu yazılar onu çileden çıkarıyordu, ama aynı zamanda bunlara karşı sanki dünyanın sonu gelmiş gibi bir tavır içinde olan Yahudi dostlarına da sinirleniyordu. Onlar yetenekli Yahudi gençlerinin asistanlığa kabul edilmediğinden, Yahudilerin üniversitenin fizik fakültesine, bakanlıklardaki işlere, ağır ve hafif sanayiye alınmadığından, yüksekokul mezunu Yahudilerin özellikle kent dışındaki uzak yerlere yollandığından yakınıyorlardı. Kadro azaltmalarında hemen hemen her zaman sadece Yahudilerin etkilendiğini söylüyorlardı.

Elbette bunların hepsi gerçekti, ama Yahudiler onları açlığa, soysuzlaşmaya, ölüme mahkûm eden çok büyük bir devlet planını görmüş gibi davranıyorlardı. Nikolay Andreyeviç ise sadece bir kısım parti ve Sovyet görevlisinin Yahudilere karşı kötü davranışlar içinde olduğunu ve personel daireleriyle yüksekokul kabul komisyonlarının Yahudileri kabul etmemek konusunda bir talimat almadıklarını düşünüyordu. Stalin, Yahudi düşmanı değildi, herhalde bu işlerden haberi yoktu.

Üstelik de zarar görenler sadece Yahudiler değildi, keşiş Çurkovskiy de, Pıjov da, Radionov da nasiplerini almışlardı.

Enstitünün bilim bölümünün başında bulunan Mandelştam'ı Nikolay Andreyeviç'in çalıştığı bölüme verdiler. Yine de çalışmaya devam edebiliyordu, doktorluk unvanı ise ona yüksek maaş alma olanağı veriyordu.

Ancak *Pravda*'da Rus tiyatrosuyla alay eden kozmopolit tiyatro eleştirmenleri Gurviç, Yuzovskiy ve diğerleri hakkında çıkan imzasız bir yazı yayımlandıktan sonra bütün sanat ve bilim alanlarında kozmopolitlikten yana olanların ifşa edilmesi için geniş bir kampanya başladı ve Mandelştam yurtseverlik karşıtı ilan edildi. Doktor adayı Bratova duvar gazetesinde "Soyunu Anımsamayan İvan" başlıklı bir makale yazdı; makale "Mark Samuiloviç Mandelştam, uzak gezilerden dönünce Rus-Sovyet biliminin ilkeleri üstüne bir sünger çekti..." sözleriyle başlıyordu.

Nikolay Andreyeviç, Mandelştam'ın evine gitti. Mandelştam üzgündü, o kibirli karısı da artık öyle kibirli görünmüyordu. Votka içtiler, Mandelştam, öğrencisi Bratova'ya ağza alınmayacak küfürler etti, ellerini saçlarının arasına sokup öğrencisi olan yetenekli Yahudi çocuklarının neden bilimden uzaklaştırıldıklarına dertlendi.

"Ne yapsınlar yani, tuhafiye dükkânlarında tezgâhtarlık mı yapsınlar?" diye soruyordu.

"Kaygılanmaya gerek yok, herkese iş bulunacaktır, size de, Havkin'e de, hatta laborant Aneçka Zilberman'a da," dedi Nikolay Andreyeviç şakaya vurarak. "İşler yoluna girecek, herkesin ekmeği, hatta havyarı bile olacak."

"Tanrım," dedi Mandelştam, "söz konusu olan havyar mı, insan onurundan söz ediyoruz biz."

Ancak Havkin konusunda Nikolay Andreyeviç yanılmıştı, Havkin davası kötüye gidiyordu. Gazetelerde katil hekimlerle[1] ilgili haber çıktıktan sonra Havkin'i tutukladılar.

Tıp bilginlerinin ve aktör Mihoels'in korkunç suçlar

1. 1952 yılında birçok Sovyet yöneticinin, hemen hepsi Yahudi olan doktorlar tarafından öldürüldüğü iddia edildi; sorumluların cezalandırılması için kitlesel imza kampanyaları düzenlendi. Stalin döneminin en önemli Yahudi düşmanı girişimlerinden olan bu olay "Doktorlar Olayı" ya da "Beyaz Gömlekliler Komplosu" diye bilinir.

işledikleri haberi herkesi sarstı. Sanki Moskova'nın üstünde kara bir duman vardı ve sinsi sinsi evlere, okullara, insanların yüreklerine sızıyordu.

Hronika gazetesinin dördüncü sayfasındaki bir yazıda, suçlanan hekimlerin hepsinin suçlarını itiraf ettikleri, dolayısıyla suçlu oldukları konusunda kuşku bulunmadığı belirtiliyordu.

Yine de bu durum akıl almaz görünüyordu, Jdanov'u, Şçerbakov'u zehirleyen katillerin profesör, Akademi üyesi olduğunu bilerek soluk almak, sadece kendi işiyle ilgilenmek zordu.

Nikolay Andreyeviç, sevimli Vovsi'yi, harika aktör Mihoels'i anımsıyordu ve bu insanların üzerine atılan suç, inanılmaz, akıl almaz görünüyordu.

Ama itiraf etmişlerdi! Suçlu değillerse, ancak suçlu olduklarını itiraf etmişlerse, o zaman da onlara karşı işlenmiş, kendi suçlanmalarından daha da korkunç bir suç işlendiğini tahmin etmek gerekiyordu.

Bunu düşünmek bile korkunçtu. Onların suçlu olduğundan kuşku duymak için cesaret sahibi olmak gerekliydi, o zaman suçlular sosyalist devletin yöneticileriydi, o zaman suçlu Stalin'di.

Tanıdık hekimler, hastanelerde ve polikliniklerde çalışmanın çok sıkıntılı bir hal aldığını anlatıyorlardı. Hastalar, insanı dehşete düşüren resmî haberlerin etkisiyle kuşkucu olmuşlardı, çoğu Yahudi hekimlerin kendilerini tedavi etmesini reddediyordu. Hekimler, halktan kasıtlı olarak özensiz tedavi yapıldığına ilişkin yığınla şikâyet ve ihbar geldiğini anlatıyorlardı. Eczanelerde müşteriler, eczacıların kendilerine zehirli ilaçlar vermeye çalıştıklarından kuşkulanıyorlardı; tramvaylarda, pazarlarda, resmî dairelerde Amerikan ajanı Yahudi eczacıların içine kurumuş böcek kattıkları hapları satan Moskova'daki birkaç eczanenin kapatıldığı anlatılıyordu; doğumevlerinde yeni

doğmuş bebeklere ve lohusa kadınlara frengi bulaştırıldığı, diş tedavi merkezlerinde ise hastalara çene ve dil kanseri aşılandığı anlatılıyordu. Öldürücü zehir taşıyan kibritlerden söz ediliyordu. Bazı insanlar, çoktan ölüp gitmiş akrabalarının ölüm nedenlerini anımsıyor, Yahudi hekimlerin kovuşturulması ve hesap sorulması isteğiyle güvenlik organlarına dilekçeler yazıyordu. Bütün bu söylentilere yalnızca kapıcıların, yarı cahil ve yarı sarhoş hamal ve şoförlerin değil, bazı bilim doktorlarının, yazarların, mühendislerin, üniversite öğrencilerinin de inanması özellikle üzücü bir durumdu.

Bu genel kuşkuculuk hali Nikolay Andreyeviç'e katlanılmaz geliyordu. Koca burunlu laborant Anna Naumovna, gözleri deli gibi iri iri açılmış, benzi atmış bir halde işe geliyordu; eczanede çalışan bir komşusunun bir hastaya dalgınlıkla yanlış ilaç verdiğini ve açıklama yapması için çağırdıklarında korkuya kapılarak kendini öldürdüğünü, geride biri müzik teknik okulu öğrencisi kız, diğeri ilkokul öğrencisi erkek olmak üzere iki yetim bıraktığını anlatmıştı bir gün. Anna Naumovna işe yürüyerek gidiyordu artık, çünkü tramvaylarda sarhoş adamlar ona Jdanov ve Şçerbakov'u öldüren Yahudi hekimler konusunda laf atıyorlardı.

Nikolay Andreyeviç, enstitünün yeni müdürü Rıskov'dan nefret ediyordu. Rıskov, Rus bilimini Rus olmayan adlardan temizleme zamanının geldiğini söylüyordu, bir keresinde de, "Yahudi sinagogunun sonu geldi, onlardan ne kadar nefret ettiğimi bir bilseniz," demişti.

Bu arada Nikolay Andreyeviç, Rıskov'un ona, "Çeka'daki yoldaşlar sizin çalışmanızı, büyük bir Rus bilimadamının çalışması olarak takdir ediyorlar," dediği zaman elinde olmadan hissettiği sevince de engel olamamıştı.

Mandelştam artık enstitüde çalışmıyordu, bir meslek kursunda metodoloji uzmanı olarak iş bulmuştu. Ni-

kolay Andreyeviç, onu evine davet ediyor, karısını Mandelştam'a telefon etmesi için zorluyordu; Mandelştam sinirli, kuşkucu bir insan olmuştu ve Nikolay Andreyeviç, Mark Samuiloviç'in görüşmeleri ertelemesine seviniyordu, bu görüşmeler giderek daha üzücü bir hal alıyordu. Böyle bir zamanda yaşama sevinci olan insanlarla görüşmek daha güzeldi.

Nikolay Andreyeviç, Havkin'in tutuklandığını öğrendiğinde telefondan tarafa bakıp karısına fısıltıyla, "İzak'ın suçsuz olduğundan eminim, onu otuz yıldır tanırım," demişti.

Karısı birden ona sarılmış, başını okşamıştı.

"Seninle gurur duyuyorum," demişti, "sen Havkin ve Mandelştam için kendini paralarsın, ama onların seni ne kadar üzdüğünü bir tek ben bilirim."

Zor bir zamandı. Nikolay Andreyeviç'in katil hekimlerle ilgili mitingde bir konuşma yapması, uyanıklık, mıymıntılık ve yumuşak başlılıktan söz etmesi gerekmişti.

Mitingden sonra Nikolay Andreyeviç, kendisi gibi uzun bir konuşma yapan fiziksel kimya bölümünden Profesör Margolin'le konuşmuştu. Margolin, katil hekimler için ölüm cezası verilmesini istiyordu, katil hekimleri ortaya çıkaran ve Lenin Nişanı'yla ödüllendirilen Lidiya Timaşuk'un mesajını okumuştu. Margolin, Marksist felsefe konusunda güçlü biriydi, "Kısa Ders"in[1] dördüncü bölümüyle ilgili dersleri yönetiyordu.

"Evet, Samson Abramoviç," dedi Nikolay Andreyeviç, "zor bir dönem. Benim için de kolay değil, ama bu konular üzerine siz nasıl konuşabildiniz?"

Margolin ince kaşlarını yukarı kaldırdı ve ince, sol-

1. 1938 yılında bir komisyon tarafından hazırlanan "Tüm Birlik (Bolşevik) Komünist Partisi'nin Tarihi" (*İstoriya Vsesoyuznoy Kommunistiçeskoy Parti [Bolşevikov]*) adlı kitabın alt başlığı *Kratkiy Kurs*, yani "Kısa Ders"ti.

gun altdudağını ileri uzatıp, "Bağışlayın, ama hiç anlayamadım, tam olarak ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Öylesine işte, genel anlamda," dedi Nikolay Andreyeviç. "Ama Vovsi, Etinger, Kogan'ı tanırsınız, kim tahmin edebilirdi ki. Ben Vovsi'nin kliniğinde yattım, personel onu seviyor, hastalar Hazreti Muhammed'e inanır gibi inanıyorlardı."

Margolin zayıf omzunu yukarı kaldırdı, kanı çekilmiş solgun burun deliklerini oynattı, şöyle dedi:

"Ha anladım, siz benim gibi bir Yahudi'nin bu canavarları damgalamasının hoş bir şey olmadığını düşünüyorsunuz, öyle mi? Tam tersine, bana asıl iğrenç gelen Yahudi milliyetçiliğidir. Amerika heveslisi Yahudiler komünizmi hedefleyen harekette bir engel oluşturuyorlarsa bırakın kendime acımayı, öz kızıma bile acımam."

Nikolay Andreyeviç, hastaların Vovsi'ye olan sevgisinden söz açmanın boş olduğunu anlamıştı, bir adam öz kızına bile acımıyorsa onunla konuşurken kalıplaşmış sözler kullanmak gerekirdi.

"Elbette, düşmanın ölüm kararı, bizim ahlaki politik birliğimizde yatıyor," dedi Nikolay Andreyeviç.

Evet, zor bir zamandı ve Nikolay Andreyeviç'i avutan tek şey, çalışmalarının iyi gitmesiydi.

Sanki ilk kez dar atölye alanından kurtulmuş ve daha önce girmesine izin verilmeyen yaşam alanlarına girmişti. İnsanlar yanına gelmeye başlamışlardı, ona akıl soruyorlardı, yaptığı eleştirilerden memnun oluyorlardı. Bilimsel dergilerin genellikle ilgisiz yazılışleri büroları, makalelerine ilgi göstermeye başlamıştı; bir gün Nikolay Andreyeviç'e hiç başvurmamış bir kuruluş olan VOKS'tan[1] tele-

1. (Rus.) Vsesoyuznoye Obşçestvo Kulturnoy Svyazi s Zagranitsey'in kısaltması. Sovyetler Birliği Yurtdışıyla Kültür İlişkileri Derneği, 1925-1958 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

fon etmişler ve henüz tamamlanmamış kitabının müsveddelerini göndermesini istemişlerdi. VOKS, kitabın halk demokrasisi ülkelerinde yayımlanması konusunu peşinen ortaya koymak istemişti.

Nikolay Andreyeviç, başarının gelişini farklı bir şekilde, derinden heyecanlanarak benimsiyordu. Mariya Pavlovna ondan daha sakindi. Mariya Pavlovna'ya göre, Kolya'nın başına, olmaması olanaksız bir şey gelmişti.

Oysa Nikolay Andreyeviç'in yaşamındaki değişiklikler giderek artıyordu. Enstitüye başkanlık eden ve Nikolay Andreyeviç'i ön plana süren yeni insanlar hoşuna gitmiyordu hâlâ. Bu insanların kabalığı ve aşırı kendine güvenleri, bilim alanındaki karşıtlarını yalaka, kozmopolit, sermayenin ajanı, emperyalizmin yardakçısı diye adlandırmaları kendisini onlardan uzaklaştırıyordu. Ama bu yeni insanlardaki en önemli özellik olan küstahlık ve gücü de görebiliyordu.

Bu arada onlara "cahil budalalar", "dogmatik aygırlar" diyen Mandelştam da haklı değildi. Onlardaki şey sınırlılık değil, insanı yaşama ve yaşamın yarattığı şeylere götüren ihtiras ve kararlılıktı. Bu yüzden ezbercilerden, soyut kuramcılardan nefret ediyorlardı.

Ve onlar, yani enstitünün yeni yöneticileri, Nikolay Andreyeviç'in farklı görüşlere, alışkanlıklara sahip bir adam olduğunu hissettikleri halde ona karşı yine de iyi davranıyorlardı, bu Rus'a güveniyorlardı. Lısenko'dan sıcak bir mektup almıştı, Lısenko müsveddelerini beğenmiş, işbirliği öneriyordu.

Nikolay Andreyeviç, Lısenko'nun kuramları konusunda pek de iyi şeyler düşünmüyordu, ama Akademi üyesi ünlü bir tarım uzmanından mektup almak hoşuna gitmişti. Ayrıca Lısenko'nun çalışmalarını da hiçbir esasa dayanmadan reddetmemek gerekiyordu. Üstelik Lısenko'nun bilimsel karşıtları açısından çok tehlikeli biri ol-

duğuna ve bilimsel tartışmalarda polisiye kanıtlara ve ihbarlara başvurmayı sevdiğine ilişkin söylentiler de herhalde abartılmıştı.

Rıskov, Nikolay Andreyeviç'e biyoloji alanından kovulan kozmopolitlerin bilimsel olarak gözden düşürüldüğü bir konuşma yapmasını öneriyordu. Nikolay Andreyeviç, müdürün hoşnutsuzluğunu fark etmesine karşın bunu reddediyordu. Rıskov'un istediği, partisiz bir Rus bilimadamının öfkeli sesini kamuoyunun duymasıydı.

Bu arada Doğu Sibirya'da çok büyük bir baraka kentinin hızla kurulmakta olduğu söylentileri geliyordu. Bu barakaların Yahudiler için yapıldığı söyleniyordu. Aynen Kalmukların, Kırım Tatarlarının, Bulgarların, Yunanlıların, Volga Almanlarının, Balkarların ve Çeçenlerin gönderildiği gibi onlar da gönderilecekti.

Mandelştam'ın havyarlı sandviç konusundaki sözlerinin boş sözler olmadığını anlamıştı. Katil hekimler davasını beklerken heyecanlanıyordu. Sabahları gazete sayfalarına göz atıyordu hâlâ başlamadı mı diye. Herkes gibi o da duruşmanın açık mı, kapalı mı olacağını tahmin etmeye çalışıyor ve sık sık karısına şu soruyu soruyordu:

"Ne dersin, mahkeme savcının konuşmasına, ifadelere, sanıkların son sözlerine yer vererek her gün yayımlanacak mı, yoksa sadece Askerî Kurul'un kararını mı yayımlayacaklar?"

Bir keresinde Nikolay Andreyeviç'e çok gizli olarak hekimlerin herkesin gözü önünde Kızıl Meydan'da idam edileceklerini, bundan sonra da ülkede Yahudi kıyımları dalgasının yayılacağını ve Yahudilerin taygaya ve Karakum Çölü'ne Türkmen Kanalı'nın inşaatına sürülmesinin de bu zamana denk düşürüleceğini söylemişlerdi. Bu sürgün, halkın haklı ama acımasız öfkesinden Yahudileri korumak için yapılacaktı.

Bu sürgünde, halkın öfkesini anlayışla karşılarken

toplu linçlere ve kıyımlara da izin vermeyen, sonsuza dek canlı kalacak enternasyonalizm ruhu çıkıyordu ortaya.

Yahudilerin kanlı cinayetlerine karşı bu kendiliğinden ortaya çıkan öfke de ülkede olan biten her şey gibi önceden düşünülmüş, planlanmıştı. Yüksek Sovyet seçimleri de aynı bu şekilde Stalin tarafından düşünülüyor, bilgiler önceden toplanıyor, milletvekilleri belirleniyordu, daha sonra ise planlı bir şekilde adaylar adaylıklarını koyuyorlar, bu adaylar için planlı bir propaganda yapılıyordu ve nihayet genel seçim zamanı geliyordu. Ateşli protesto mitingleri, halkın öfke patlamaları ve dostluk gösterileri de aynı böyle ayarlanıyordu, "Şu anda hızla geçen tanklara bakıyorum..." şeklinde Kızıl Meydan'dan yapılan röportajlar resmi geçitten haftalar önce aynen bu şekilde sağlama alınıyordu. İzotov'un, Stahanov'un, Dusya Vinogradova'nın bireysel girişimleri, kolhozlara toplu-ca girişler aynı bu şekilde ayarlanıyordu, efsanevi İç Savaş kahramanları böyle belirleniyor ve yine bu şekilde kahramanlıkları iptal ediliyordu, işçilerin tahvil çıkartma talepleri, tatil yapmadan çalışma talepleri, lidere duyulan ulusal sevgi de aynı bu şekilde ayarlanıyordu, yurtdışındaki gizli ajanlar, suikastçılar, casuslar daha önceden belirleniyordu, daha sonra ise karmaşık çapraz sorgu sürecinde protokoller imzalanıyordu. Bu protokollerde yakın bir zaman önce karşıdevrimci kalıntıya aidiyetlerinden kuşku duymamış muhasebeciler, mühendisler, hukuk danışmanları çok yönlü terörist casusluk faaliyetine katıldıklarını itiraf ediyorlardı. Halkın sevdiği büyük yazarlar böyle belirleniyordu, anaların mikrofon önünde asker oğullarına hitaben cılız sesleriyle okudukları mektup metinleri böyle belirleniyordu; Ferapont Golovatıy'ın[1] yap-

1. Ferapont Golovatıy (1890-1951). İkinci Dünya Savaşı'nda ülke çapında savunma fonu için para toplama hareketinin girişimcilerinden biridir.

tığı yurtsever hareket de bu şekilde önceden planlanmıştı; eğer bir nedenle özgür tartışma olması gerekiyorsa bu özgür tartışmaların katılımcıları da bu şekilde belirleniyor, katılımcıların konuşmaları daha önceden aynı bu şekilde hazırlanıyor ve onaylanıyordu.

Ve birdenbire 5 Mart 1953'te Stalin öldü. Bu ölüm, makineleşmiş dev coşkunluk sistemini, bölge komitesinin buyruğuyla ayar edilen halk öfkesi ve halk sevgisi sistemini çiğnemiş oldu.

Stalin plansız bir şekilde, emir veren organların emirleri olmaksızın öldü. Stalin, bizzat Stalin yoldaşın özel emri olmaksızın öldü. Ölümün bu serbestliğinde, aklına estiği gibi davranmasında devletin en gizli özüne ters düşen dinamit gibi bir şey vardı. Akılları ve yürekleri bir heyecan sardı.

Stalin öldü! Bazıları üzüntüye kapıldı. Bazı okullarda öğretmenler, öğrencilere diz çöktürüp, kendileri de diz çökerek liderin vefatıyla ilgili hükümet bildirisini gözyaşları içinde okuyorlardı. Dairelerdeki ve fabrikalardaki yas toplantılarında pek çok insan isteri nöbetine tutuluyor, deli gibi kadın çığlıkları, hıçkırıkları duyuluyor, bazıları baygınlık geçiriyordu. Yüce ilah, yirminci yüzyılın putu ölmüştü ve kadınlar hıçkıra hıçkıra ağlıyorlardı.

Bazılarını mutluluk duygusu kaplamıştı. Stalin'in demir yumruğunun ağırlığı altında bunalan köy rahat bir nefes almıştı. Kampların milyonluk ahalisini bayram havası sarmıştı.

... Mahkûmlar koyu karanlıkta kafileler halinde çalışmaya gidiyorlardı. Okyanusun homurtusu bekçi köpeklerinin havlamasını bastırıyordu. Ve sanki kutup ışığının parıltısı bir anda safları aydınlatıyordu: Stalin öldü! Muhafızların eşliğinde yürüyen on binler fısıltıyla birbirine aktarıyordu: "Geberdi... geberdi..." Bu fısıltı binlerce ve binlerce kez artarak rüzgâr gibi uğuldamaya başlamış-

tı. Kutup toprağının üstünde kapkara bir gece vardı. Ama Kuzey Buz Denizi'nin buzları kırılmıştı ve deniz kükrüyordu.

Bu haberi aldıklarında üzüntüyü ve sevinçten dans etme isteğini bir arada yaşayan ne çok bilimadamı ve işçi vardı.

Heyecan, radyonun Stalin'in sağlık durumuyla ilgili bülteni verdiği anda başlamıştı: "Solunum durumu... idrar... nabız... kan basıncı..." Tanrılaştırılmış hükümran birden yaşlı ve güçsüz bedenini keşfetmişti.

Stalin öldü! Bu ölümde Stalin devletinin doğasına sonsuz şekilde yabancı, özgür bir birdenbirelik vardı.

Bu birdenbirelik, tıpkı 22 Haziran 1941'de karşılaştığı birdenbirelikten sonra olduğu gibi devleti irkiltmişti.

Milyonlarca insan merhumu görmek istiyordu. Stalin'in toprağa verileceği gün sadece Moskova değil, eyaletler bölgeler de Birlikler Evi'ne hücum etmişti. Taşradan gelen kamyonların oluşturduğu kuyruk kilometrelerce uzuyordu.

Trafik tıkanıklığı Serpuhov'a ulaşmıştı, daha sonra Serpuhov'la Tula arasındaki şose felç oldu.

Milyonluk yaya kalabalıklar Moskova'nın merkezine doğru yürüyordu. Çağıldayan kapkara ırmakları andıran insan selleri, taşlara çarpıyor, yassılaşıyor, bükülüyor, arabaları parçalıyor, demir kapıları rezelerinden söküyordu.

O gün binlerce insan öldü. Çar'ın Hodınka'da taç giydiği gün,[1] küçük Gori kentinden bir ayakkabıcının yüzü çiçek bozuğu oğlunun, yeryüzündeki Rus tanrısının öldüğü günle karşılaştırıldığında sönük kalırdı.

Sanki insanlar büyülenmiş gibi, Hıristiyan, Budist, mistik bir mahkûmiyetle ölüme gidiyorlardı. Sanki Sta-

1. Son Çar II. Nikolay, Hodınka'da taç giymişti ve kutlamalar sırasında bini aşkın insan ölmüştü.

lin, büyük çoban, eksik koyunlarını topluyor, ölümünden sonra korkunç genel planından rastlantı unsurunu çıkarıp atıyordu.

Stalin'in toplantıda bir araya gelen silah arkadaşları, Moskova polisinin, Moskova morglarının korkunç raporlarını okuyor ve birbirlerine bakıyorlardı. Şaşkınlıkları, onlar için yeni olan bir duyguyla, yüce Stalin'in kaçınılmaz öfkesi karşısında duydukları korkunun olmamasıyla ilgiliydi. Patron ölmüştü.

5 Nisan sabahı Nikolay Andreyeviç karısını uyandırdı, deli gibi bağırıyordu:

"Maşa! Hekimler suçlu değilmiş! Maşa, onlara işkence yapmışlar!" Devlet, işlediği korkunç suçu itiraf etmiş, tutuklu hekimleri sorgularken yasadışı yöntemler kullanıldığını kabul etmişti.

Nikolay Andreyeviç ilk sevinç ve ruhsal hafifleme dakikalarından sonra tanımadığı, yaşamında ilk kez karşılaştığı bulanık, azap veren bir duygu hissetti birden.

Ruhsal yönden zayıf olduğu için, mitingde yaptığı konuşma için, canavar hekimleri damgalayan ortak mektubun altına attığı imza için, herkesin bildiği bir yalanı kabullenmeye hazır olduğu için ve bu kabullenme kendi isteğiyle, ruhunun derinlerinden içtenlikle doğduğu için hissettiği yeni, garip ve farklı bir suçluluk duygusuydu bu.

Doğru bir yaşam mı sürüyordu? Çevresindeki herkes onu gerçekten dürüst biri olarak mı görüyordu?

Ruhundaki her şey birbirine karışmıştı, azap veren pişmanlık duygusu büyüyordu. Tanrı gibi yanılmaz olan devletin suçunu itiraf ettiği o saatte Nikolay Andreyeviç devletin yeryüzündeki ölümlü bedenini hissetti, devletin de tıpkı Stalin gibi düzensiz kalp atışları ve idrarında albümin vardı.

Ölümsüz devletin tanrısallığı ve yanılmazlığı, meğer insanı yalnızca ezmiyor, onu koruyor, güçsüzlüğünü

teselli ediyor, önemsizliğini, hiçliğini mazur gösteriyormuş; devlet sorumluluğun bütün yükünü kendi demirden omuzlarına alıyor, insanların vicdanını ham hayallerden kurtarıyormuş.

Nikolay Andreyeviç kendini çıplak hissediyordu, sanki binlerce yabancı göz onun çıplak bedenine bakıyordu.

En hoşuna gitmeyen şey de, kalabalığın içinde dikilmek, çıplak bedenine bakmak, kadın gibi sarkmış memelerini, çok yemekten şişmiş buruş buruş göbeğini, yan taraflarındaki kat kat yağlı kıvrımları herkesle birlikte incelemekti.

Evet, Stalin'in nabzında düzensizlikler olmuştu, devletin de idrarını yaptığı ortaya çıkmış ve yünlü takım elbisesinin altında Nikolay Andreyeviç'in çıplak olduğu anlaşılmıştı.

Of, bu kendi kendini inceleme işinin de tatsız bir şey olduğu ortadaydı: Bu liste inanılmayacak derecede iğrençti.

Genel toplantılar, bilim kurulu toplantıları, resmî bayram toplantıları, laboratuvar brifingleri, makaleler, iki kitap, ziyafetler, kötü ve önemli kişilere misafirliğe gitmeler, oylamalar, masa başında yapılan espriler, personel daire başkanlarıyla konuşmalar, mektupların altına atılan imzalar ve bakanın kabulü de bu listeye dahildi.

Ancak Nikolay Andreyeviç'in yaşam tomarı içinde başka mektuplar da az değildi, Tanrı ona yazmasını buyurduğu halde yazılmamış mektuplar. Tanrı'nın söz söylemeyi buyurduğu yerde suskunluk vardı, mutlaka edilmesi gereken telefon vardı ve telefon edilmemişti, yapılması günah olmayacak ve yapılmamış ziyaretler vardı, gönderilmemiş paralar, telgraflar vardı. Yaşamının listesinde pek çok, pek çok şey vardı.

Çıplak birinin daha önce her zaman gurur duyduğu

bir şeyden şimdi gurur duyması saçmaydı: Hiçbir zaman hiç kimseyi ihbar etmemişti, Lubyanka'ya çağrıldığında tutuklu bir arkadaşı hakkında karalayıcı bilgiler vermeyi reddetmişti, sürgündeki bir arkadaşının karısıyla sokakta karşılaştığında arkasını dönmemiş, elini sıkmış, çocuklarının sağlığını sormuştu.

Artık gurur duyulacak ne vardı...

Tüm yaşamı büyük bir boyun eğmeden ibaretti, söz dinlememek gibi bir şey yoktu bu yaşamda.

İvan konusunda da durum böyleydi.... İvan otuz yıldır hapishane hapishane, kamp kamp dolaşıyordu. İvan'dan yüz çevirmemekle övünen Nikolay Andreyeviç, bu yıllar içinde ona bir kez bile mektup yazmamıştı. İvan, Nikolay Andreyeviç'e mektup yazdığında Nikolay Andreyeviç, bu mektuba yaşlı teyzesinin yanıt vermesini rica etmişti.

Daha önce bunların hepsi doğal gelirdi. Şimdi ansızın bir kaygı baş göstermişti.

1937'deki duruşmalarla ilgili olarak yapılan bir mitingde Rıkov ve Buharin için ölüm cezasından yana konuştuğunu anımsadı.

On yedi yıldır bu mitingler aklına gelmiyordu. Birdenbire anımsamıştı bunları.

Madencilik Enstitüsü'nden soyadını unuttuğu bir profesörün ve şair Pasternak'ın Buharin'e ölüm cezası verilmesinden yana oy kullanmayı reddetmeleri o zamanlar tuhaf ve çılgınca gelmişti Nikolay Andreyeviç'e. Zaten suçlular mahkemede suçlarını kendi ağızlarıyla itiraf etmişlerdi. Zaten onları çok bilgili bir üniversite üyesi Andrey Yanuaryeviç Vışinskiy herkesin önünde sorgulamıştı. Suçlu olduklarından kuşku yoktu, kuşkunun gölgesi bile söz konusu değildi!

Ama kuşku olduğunu Nikolay Andreyeviç şimdi anımsamıştı işte. O sadece kuşku yokmuş görüntüsü ya-

ratıyordu. Aslında için için Buharin'in suçsuzluğundan emin olsa dahi ölüm cezasından yana oy kullanırdı. Kuşkulanmamak ve oy vermek kolayına gelmişti, işte kendi kendisine karşı da kuşkulanmamış gibi yapıyordu. Ama oy vermemezlik edemezdi, zaten o, Lenin ve Stalin'in partisinin yüce amaçlarına inanıyordu.

Tarihte ilk kez özel mülkiyetin olmadığı bir sosyalist toplum kurulduğuna, devlet diktatoryasının sosyalizm için gerekli olduğuna inanıyordu zaten. Buharin'in suçlu olduğundan kuşku duymak ve ölüm cezasından yana çıkmayı reddetmek, güçlü bir devletten ve onun yüce amaçlarından kuşku duymak anlamına gelirdi.

Ama aslında bu kutsal inançta da, ruhunun ta derinlerinde bir yerde bir kuşku yaşıyordu.

Ortada Kolıma, kolektifleştirme zamanındaki yamyamlık, milyonlarca insanın ölümü varken sosyalizm bu muydu? Bambaşka bir şeyin insan bilincinin gizli derinliklerine doğru sızdığı anlar oluyordu. Terör artık çok insanlık dışı bir şeydi, işçilerin ve köylülerin acıları artık çok büyüktü.

Evet evet, yaşamı eğilmekle, her şeye boyun eğmekle, açlık, işkence, Sibirya'ya sürülme korkusu içinde geçmişti. Ama bir de siyah havyar yerine somonbalığı yumurtası almak gibi çok rezilce bir korku vardı. Ve bu rezilce havyar korkusuna askerî komünizm döneminin gençlik hayalleri de hizmet ediyordu, yeter ki kuşku duymasın, yeter ki sağını solunu düşünmeden oy versin, imza atsın. Evet, evet sanki canlı canlı yüzeceklermiş gibi derisini ve siyah havyarı yitirme korkusu Nikolay Andreyeviç'in ideolojik gücünü besliyordu.

Ve birdenbire devlet irkilmiş, hekimlere işkence yapıldığını söylemişti mırıldanarak. Yarın da devlet, Buharin'e, Zinovyev'e, Kamenev'e, Rıkov'a, Pyatakov'a işkence yapıldığını, Maksim Gorki'yi halk düşmanlarının öl-

dürmediğini itiraf edecekti. Öbür gün ise devlet, milyonlarca köylünün boşu boşuna öldürüldüğünü itiraf edecekti.

Her şeye gücü yeten kusursuz devletin yapılanların sorumluluğunu üzerine almayacağı anlaşılacak, yanıt vermek ise Nikolay Andreyeviç'e düşecekti. Oysa o artık kuşku duymuyordu, her şeye oy veriyor, her şeyin altını imzalıyordu. Kendi kendisine karşı rol yapmayı o kadar iyi, o kadar ustaca öğrenmişti ki, ne başka biri ne de kendisi bu sahteliği fark ediyordu. İnancıyla ve dürüstlüğüyle içtenlikle gurur duyuyordu.

Acı veren bir duygu, kendi kendisinden nefret duygusu bazen o kadar büyük oluyordu ki, devlete karşı, "Neden, neden sanki itiraf etti!" diye acı, keskin bir sitem doğuyordu içinde. Keşke sussaydı devlet! Devletin itiraf etme hakkı yoktu, keşke her şey eskisi gibi kalsaydı.

Ya yüce enternasyonalizm davası uğruna bırakın katil hekimleri, kendi öz çocuklarını bile öldürmeye hazır olduğunu söyleyen Profesör Margolin'e ne demeli.

Yıllardır süren boyun eğme alçaklığını kendi vicdanı üzerine almak katlanılmaz bir şeydir.

Ama bu ağır duygu yatışmaya başlamıştı. Her şey değişmiş gibi görünse de değişmediği anlaşılıyordu.

Enstitüde çalışmak kat kat kolaylaşmış, rahatlamıştı. Bu rahatlama, Rıskov'un kabalığıyla yüksek mercilerde hoşnutsuzluk yarattığı ve müdürlükten alındığı sırada özellikle hissedilmişti.

Nikolay Andreyeviç'in hayal ettiği başarı sonunda gelmişti. Bu öyle genel müdürlük ya da bakanlık ölçüsünde değil, gerçek, büyük bir başarıydı. Bunu çoğunlukla dergilerdeki makalelerde, bilimsel konferans katılımcılarının konuşmalarında, kadın iş arkadaşlarının ve kadın laborantların hayran bakışlarında, almaya başladığı mektuplarda hissediyordu.

Nikolay Andreyeviç Yüksek Bilim Kurulu'na aday gösterildi, kısa süre sonra da Akademi Prezidyumu, enstitünün bilimsel yöneticisi olmasını onayladı.

Nikolay Andreyeviç işten çıkarılan kozmopolitlerin ve idealistlerin yeniden işe alınmasını istiyordu, ama sevimli, iyi olmasına karşın son derece de inatçı bir kadın olan personel dairesi başkanını düşüncesinden caydırmanın olanaksız olduğu anlaşıldı. Yapabildiği tek şey, işten çıkarılanlara kadrosuz iş vermek oldu.

Ve şimdi Nikolay Andreyeviç, Mandelştam'a bakarken, enstitüye tomar tomar çeviri ve kısa özet yazılar getiren bu zavallı ve âciz adam hakkında daha birkaç yıl önce yurtdışında çok büyük, neredeyse yüce bir adam diye yazılar yazılmıyor muydu, diye düşünüyordu. Nikolay Andreyeviç de onun takdirini kazanmayı çok istemiyor muydu?

Eskiden Mandelştam kılık kıyafetine özenmezdi, şimdiyse enstitüye en iyi takım elbisesini giyip geliyordu.

Nikolay Andreyeviç bu konuda Mandelştam'a takılmış, Mandelştam da, "Angajmansız aktör her zaman iyi giyinmelidir," demişti.

İşte şimdi geçmiş yaşamı anımsarken İvan'la buluşmasını düşünmek ona tuhaf, acı ve sevinçli geliyordu.

Bir zamanlar aile içinde Vanya'nın zekâ bakımından da, yetenek bakımından da yaşıtlarını geride bırakacağı görüşü vardı ve Nikolay Andreyeviç de buna inanmıştı. Aslına bakılırsa inanmamıştı, içinden, ruhunun derinlerinde hiç inanmamıştı, ama razı olmuş, kabul etmişti.

Vanya matematik ve fizik kitaplarını çok fazla çaba harcamadan çabucak okur ve bir öğrenci gibi anlatılanı kabul ederek değil, her zaman kendine göre, garip bir şekilde kavrardı. Çocukluk yıllarından itibaren kabartma sanatına yeteneği olduğunu saptamıştı, yaşamda farkına vardığı bir yüz ifadesini, tuhaf bir el kol hareketini, bir

hareketin özelliğini kille oldukça canlı bir şekilde anlatabilirdi. Matematiğe olan ilgisinin yanı sıra bu da son derece sıradışı bir şeydi, içinde Eski Doğu'ya karşı bir eğilim vardı, Pehlevi elyazmalarına ve anıtlarına ilişkin kitapları iyi bilirdi.

Tek bir insanda asla birleşmeyecek özellikler çocukluğundan beri karakterinde tuhaf bir şekilde bir araya gelmişti.

Küçük bir realistken bir kavgada düşmanının kafasını kanlar içinde bırakmıştı da kırk sekiz saat karakolda tutmuşlardı. Bununla birlikte korkak, utangaç, hassas biriydi ve evin altındaki kilerde patisi kesilmiş köpek, kör kedi, kanadı kopmuş kederli karga gibi sakat hayvanların yaşadığı bir hastanesi vardı.

İvan, üniversite öğrencisiyken de kendisinde nezaket, iyilik ve utangaçlığı, en yakınlarını bile ona olan kızgınlıklarını saklamak zorunda bırakan insafsız bir kabalıkla tuhaf bir şekilde birleştirirdi.

İvan'ın kendisine bağlanan umutları haklı çıkarmamasına belki de karakterinin bu özellikleri yol açmıştı, yaşamı altüst olmuş, kendisi de yaşamını sonuna dek paramparça etmişti.

Yirmili yıllarda pek çok yetenekli genç, sosyal kökeni yüzünden okuyamamıştı. Asilzadelerin, çarlık subaylarının, din adamlarının, fabrikatörlerin ve tüccarların çocukları yüksekokullara kabul edilmiyordu.

İvan'ı üniversiteye kabul etmişlerdi. O, emekçi entelektüel bir aileden geliyordu. Sınıfsal bağlantısına göre yapılan acımasız üniversite tasfiyesini kolaylıkla geçmişti.

Ve şimdi İvan yaşama yeniden başlama şansı yakaladığında, anketin beşinci maddesiyle, milliyetle ilgili şimdiki güçlükler onu hiçbir şekilde ilgilendirmezdi. Fakat şimdi yaşama yeniden başlarken, herhalde yine başarısızlıklarla dolu bir yolda yürüyecekti.

Yani mesele dış koşullarda değildi. İvan'ın başarısız acı yazgısı yine İvan'la ilgiliydi.

Üniversitedeyken felsefe ders grubunda diyalektik materyalizm öğretmeniyle sert tartışmalar yapardı. Grup kapatılana kadar bu tartışmalar sürmüştü.

O zaman İvan sınıfta diktatoryaya karşı bir konuşma yapmış, özgürlüğün yaşamakla eşit bir nimet olduğunu ve özgürlüğün kısıtlanmasının parmakları, kulakları kesen balta darbeleri gibi insanları sakat bıraktığını, özgürlüğün ortadan kaldırılmasının ise cinayetle bir olduğunu açıklamıştı. Bu konuşmadan sonra onu üniversiteden atmışlar ve üç yıllığına Semipalatinskiy bölgesine sürgüne göndermişlerdi.

O zamandan bu yana yaklaşık otuz yıl geçti ve bu otuz yıl içinde İvan belki de bir yıldan daha uzun süre özgür kalmadı. Nikolay Andreyeviç onu son kez 1936'da, yeniden tutuklanmadan kısa bir süre önce görmüştü. Bu tutuklanmadan sonra aralıksız 19 yılını kamplarda geçirmişti.

Çocukluğundan ve üniversite yıllarından arkadaşları uzun zaman unutmadılar onu ve, "İvan şimdi Akademi üyesi olurdu,"; "Evet, yine de farklı bir adamdı, ama tabii şansı yaver gitmedi," dediler. Bazıları ise, "Yine de delinin biridir," diyordu.

İvan'ın aşkı Anya Zamkovskaya, belki de başkalarından daha uzun süre anımsadı onu.

Ama zaman işini görmüştü ve Anya, yani şimdi saçlarına ak düşmüş hasta bir kadın olan Anna Vladimirovna, arkadaş buluşmalarında İvan'ı sormuyordu artık.

İnsanların zihninden, onların sıcak ve soğuk yüreklerinden çıkmıştı, varlığını gizlice sürdürüyordu, onu tanıyanların belleğinde giderek daha zor ortaya çıkıyordu.

Oysa zaman acele etmeden, büyük bir dikkatle ve özenle çalışıyordu, insan ilkin yaşamdan çıkıyor, insanla-

rın belleklerine taşınıyordu, daha sonra ise belleklerdeki kaydını da yitiriyor, bilinçaltına gidiyordu ve artık ender olarak hacıyatmaz gibi ortaya çıkıyor, bir anlık ortaya çıkışıyla insanları korkutuyordu.

Oysa zaman son derece basit olan işini yapmaya devam ediyordu. İvan, sürekli kalmak üzere yok oluşa, sonsuza dek unutuluşa göç etmek için dostlarının karanlık bilinçaltı bodrumundan ayağını çekmişti artık.

Stalin sonrası yeni bir dönem başlamış, alınyazısı İvan'ın yeni bir yaşama, hem İvan'la ilgili düşünceyi hem de İvan'ın yüzünü yitirmiş olan bir yaşama tekrar adım atmasını yazmıştı.

4

İvan ancak akşama doğru geldi.

Bu buluşmada hem zengin bir yemeğe katılmanın sıkıntısı, hem kaygı, hem de saçlarının ağarmış olması, yüzündeki kırışıklar ve geçmiş yaşamı nedeniyle duyduğu haykırışlar birbirine karıştı. Nikolay Andreyeviç'in, tıpkı fırtına sonrası suyun killi, kuru hendeklere hışırtıyla yürümesi gibi gözleri yaşardı. Mariya Pavlovna oğlunu tekrar toprağa veriyormuş gibi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Toplama kampı çarlığından gelen bir adamın kararmış kırışık yüzü, sırtındaki pamuk astarlı ceket, beceriksiz adımlar atan asker botları, bu parke döşemeler, kitap dolapları, tablolar ve avizeler dünyasıyla hiç bağdaşmıyordu.

Heyecanını bastıran İvan Grigoryeviç, buğulu gözlerle kuzenine bakarak şöyle dedi:

"Nikolay, öncelikle şunu bil, benim senden hiçbir ricam olmayacak, ne yerleşim izni işleriyle ilgili, ne parayla, ne de başka bir şeyle. Bu arada hamama gittim, haşarat filan yok üstümde."

Nikolay Andreyeviç gözyaşlarını silerken gülmeye başlamıştı.

"Saçları ağarmış, kırışıklar içinde, ama aynen bizim Vanya," diye geçirdi içinden.

Havada eliyle bir daire çizdi, sonra da parmağıyla bu hayalî daireyi deldi.

"Araba oku gibi dümdüz, çekilmez biri, ama şeytan biliyor ya, yine de iyi bir adam," dedi.

Mariya Pavlovna, Nikolay Andreyeviç'e baktı. Daha o sabah kocasına, İvan Grigoryeviç'in banyoya girip yıkanmasının iyi olacağını, daha sonra o banyoda asla yıkanılamayacağını, İvan yıkandıktan sonra banyonun ne tuzruhuyla ne de kül suyuyla temizleneceğini söylüyordu.

İçi boş konuşmada yalnızca boşluk değil, gülümsemeler, bakışlar, el hareketleri, öksürükler de vardı. Bütün bunlar açılmaya, açıklamaya, yeniden anlamaya yardım ediyordu.

Nikolay Andreyeviç, kendinden söz etmeyi çok istiyordu. Çocukluğunu anımsamaktan, ölmüş akrabalarının adlarını saymaktan, İvan'a soru sormaktan daha çok istiyordu bunu. Ama görgülü bir adam olduğu için, yani yapmak istediğinden başka bir şeyi yapabildiği ve söylemek istediğinden başka bir şeyi söyleyebildiği için:

"Telefon olmayan bir yere, kır evine filan gitmemiz ve seni bir hafta, bir ay, iki ay dinlememiz lazım," dedi.

İvan Grigoryeviç kır evinde bir koltuğa oturmuş şarabını yudumlarken, sonsuz karanlığa göçmüş insanları anlatırken hayal etti kendini. Bu insanların pek çoğunun yazgısı, öylesine hüzünlüydü ki, onlar için söylenecek en tatlı, en sakin, en iyi söz bile pütürlü, küt bir elin parçalanmış açık bir yüreğe değmesi gibi bir şey olurdu. Onlara dokunmak mümkün değildi. İvan Grigoryeviç başını sallayarak, "Evet, evet, tek bir kutup gecesinin bile binlerce hikâyesi var," dedi.

Heyecanlanmıştı. Kolya hangisiydi: Sırtına eski saten bir gömlek giymiş, koltuğunun altında İngilizce bir kitap taşıyan, neşeli, zeki, hatır gönül bilen adam mı, yoksa bu yumuşak yanaklı, kafasında mum rengi keli olan adam mı?

İvan yaşamı boyunca güçlü biri olmuştu. İnsanlar bir şeyleri açıklaması, bir üzüntüyü yatıştırması ricasıyla her zaman ona gelirlerdi. Hatta "Hindistan" denilen disiplin barakasının[1] sakinleri bile ona akıl danışırlardı bazen. Bir keresinde hırsızlarla "kancıklar"[2] arasındaki bıçaklı bir kavgayı o durdurabilmişti. Farklı farklı insanlar, sabotaj suçundan hüküm giymiş mühendisler de, hırpani kılıklı yaşlı süvari de, marangoz testeresi kullanmakta usta Denikinci yarbay da, Yahudi burjuva nasyonalizmi suçlusu Minskli jinekolog doktor da, halkının sıcak bir denizin kıyısından taygaya sürülmesinden yakınan Kırım Tatarı da, süresini doldurduktan sonra bir daha kolhoza dönmemeyi, kamp raporuyla altı aylık kent pasaportu almayı hesap ederek kolhozda bir çuval patatesi sabunla yıkayan kolhozcu da ona saygı gösterirdi.

Ancak bugün birinin iyiliksever ellerinin omzundaki ağırlığı çekip almasını istiyordu. Karşısında kendini küçük ve zayıf hissetmenin garip ve güzel bir şey olduğu tek gücün bir annenin gücü olduğunu biliyordu. Ama çok uzun zamandır annesi yoktu, omuzlarındaki ağırlığı alacak kimsesi de yoktu.

Nikolay Andreyeviç, elinde olmadan ortaya çıkmış tuhaf bir duygu içindeydi.

İvan'ı beklerken duygulu bir şekilde onunla sonuna dek hiç kimseyle olmadığı kadar samimi olacağını düşünüyordu. Vicdanının tüm azaplarını İvan'ın önünde itiraf etmek, acı ve alçakça zayıflığını alçakgönüllülükle anlatmak istiyordu.

Varsın Vanya onu yargılasın, anlayabilirse anlasın, affedebilirse affetsin, anlamazsa, affetmezse de ne yapa-

1. Bu isim büyük olasılıkla baraka çok sıcak olduğu için konmuştu.
2. Kamptakiler kendi aralarında sınıflara bölünüyordu.

lım, Tanrı onunla olsun. Nekrasov'un şu dizelerini içinden yinelediği sırada heyecanlanıyor, gözleri yaşlarla doluyordu:

Oğul eğildi önünde babanın,
Ayaklarını yıkadı ihtiyarın...

Kuzenine, "Vanya, Vanyacığım, garip ama sana imreniyorum, korkunç bir kampta alçakça mektupların altını imzalamak zorunda kalmadığın için, suçsuz insanların ölüm cezasına çarptırılmasından yana çıkmadığın, alçakça konuşmalar yapmadığın için imreniyorum..." demek istiyordu.

Ama İvan'ı görünce birdenbire, beklenmedik bir şekilde tam tersi bir duygu ortaya çıkmıştı. Pamuk astarlı ceket ve asker botları giymiş, yüzü ayazlarla ve barakaların sert tütün kokusu dolu boğucu havasıyla kemirilmiş bu adam ona yabancı, kötü, düşman biri gibi görünmüştü.

Bu duygu yurtdışı gezileri sırasında ortaya çıkardı onda. Yurtdışında şık giyimli, bakımlı yabancılarla kafasındaki kuşkular üzerine konuşmak, yaşananların acısını onlarla paylaşmak anlamsız, olanaksız gelirdi Nikolay Andreyeviç'e.

Kaygılarından değil, sadece en önemli ve en tartışmasız konudan, Sovyet devletinin tarihî başarılarından söz ederdi yabancılara. Kendini, yurdunu yabancılardan korurdu.

İvan'ın onda buna benzer bir duygu uyandıracağını tahmin edebilir miydi? Neden? Niçin? Ama tam da bu duyguydu işte.

Şimdi İvan sanki onun yaşamını bozmaya gelmiş biri gibi görünüyordu. İvan onu aşağılayacak, küçümseyerek ve kibirli bir şekilde konuşacaktı onunla.

İvan'a her şeyin değiştiğini, yeni bir şekil aldığını, bütün eski değerlendirmelerin silindiğini ve İvan'ın yenildiğini, acı yazgısının bir rastlantı olmadığını söylemeyi delicesine istiyordu. Evet, evet, ak saçlı, başarısız üniversite öğrencisi... Ardında ne var, ileride onu neler bekliyor?

Nikolay Andreyeviç herhalde bütün bunları İvan'a bu kadar büyük bir istekle ve ısrarla söylemek istediği için olmalı tam tersini söyledi:

"Bunun bu kadar güzel olması şaşırtıcı bir durum. Vanya, aslında biz seninle eşitiz. Sana söylemek istediğim bir şey var: Eğer yıllarını yitirdiğin, yaşamının mahvolduğu duygusu, şimdi, bu yıllarını ağaç keserek ve toprak kazarak geçirmeyip, kitap yazan ve ona benzer işler yapan insanlarla karşılaştığında ortaya çıkarsa, bu duyguyu kov kafandan! Vanyacığım, aslında sen bilimi ileriye götürenlerle, yaşamında ve çalışmalarında başarı kazananlarla eşitsin."

Ve Nikolay Andreyeviç, heyecandan sesinin nasıl titrediğini, yüreğinin nasıl tatlı tatlı sıkıştığını hissetti.

İvan'ın utandığını gördü, karısının gözlerinin heyecandan yine yaşlarla buğulandığını gördü.

İvan'ı severdi zaten, oldum olası severdi onu. Mariya Pavlovna, herhalde kocasının ruhsal gücünü, onun talihsiz İvan'ı yüreklendirmek istediği şu dakikalardaki kadar dolu dolu hissetmemişti hiç. Kimin galip, kimin mağlup olduğunu o da biliyordu aslında.

Gerçekten garipti, ama Sovyet bilimadamları heyetini Başbakan Nehru'ya takdim etmek üzere Hindistan'a gitmek için ZİS marka limuzinin Nikolay'ı Vnukovo Havaalanı'na götürdüğü saatte bile Mariya Pavlovna, bu derece derin bir yaşamsal zafer hissetmemişti. Buradaki zafer tamamen farklı, ölen oğlu için döktüğü gözyaşlarıyla, bu asker postallı adama duyduğu acıma ve sevgiyle birleşen bir zaferdi.

"Vanya," dedi Mariya Pavlovna, "sizin için koca bir gardırop hazırladım, Kolya'yla aynı boydasınız."

Mariya Pavlovna, eski kostümlerle ilgili konuşmayı son derece zamansız açmıştı ve Nikolay Andreyeviç şöyle dedi:

"Tanrım, bu boş konulardan konuşmaya gerek var mı şimdi. Elbette Vanya, içtenlikle söylüyorum."

"Mesele içtenlikte değil," dedi İvan Grigoryeviç, "sen benden üç kat genişsin."

İvan'ın dikkatli, sanki biraz da şefkatli bakışı Mariya Pavlovna'ya iğne gibi battı. Anlaşılan kocasının özel bir alçakgönüllülük göstermesi, Vanya'nın Nikolay Andreyeviç'e karşı eski küçümseyici tavrına engel oluyordu.

Votkaları içtikten sonra İvan Grigoryeviç'in yüzünü koyu kahverengiye çalan bir kırmızılık kapladı.

Eski tanıdıklarını sordu.

Eski dostlarının çoğuyla yıllardır karşılaşmamıştı Nikolay Andreyeviç, pek çoğu da artık hayatta değildi. Onları birbirine bağlayan ortak heyecanların, ortak meselelerin hepsi geçip gitmiş, yollar ayrılmış, mektuplaşma hakkı olmadan ve geri dönmeyecek şekilde gidenler için duyulan acıma ve üzüntüler uçup gitmişti. Nikolay Andreyeviç, çevresinde sadece tozlu, ölü bir toprak bulunan tek başına kuru bir ağaç gövdesine yaklaşmak istemediği gibi onları da anımsamak istemiyordu.

İvan Grigoryeviç'in tanımadığı, kendi yaşamından olaylarla ilgili kişilerden söz etmek istiyordu Nikolay Andreyeviç. Onları anlatırken asıl konuya, yani kendisini anlatmaya geçebilirdi.

Evet, tam da bu dakikalarda içini kemiren o entelektüel kurttan, suçluluk ve başına gelen harika şeyin yasadışı olduğu duygusundan kendini kurtarması gerekiyordu. Pişman olduğunu söylemek değil, karşısındakini inandırmaktı istediği.

Onu bir kötülük düşünmeden küçümseyen, anlamayan ve takdir etmeyen, bugün bütün kalbiyle yardım etmeye hazır olduğu insanlardan söz etmeye koyuldu.

"Kolyacığım," dedi birden Mariya Pavlovna, "Anya Zamkovskaya'yı söylesene."

İvan Grigoryeviç'in heyecanını karıkoca aynı anda hissettiler.

"Sana mektup yazıyordu, değil mi?" dedi Nikolay Andreyeviç.

"Son mektubu on sekiz yıl önceydi."

"Evet evet, evlendi. Kocası fiziksel kimyacı, genel olarak atom konularında çalışıyor. Leningrad'da oturuyorlar, düşünsene bir zamanlar Anya'nın ana babasıyla oturduğu dairede. Genellikle tatilde, sonbaharda görüyoruz onu... Eskiden hep sorardı seni, ama savaştan sonra doğruyu söylemek gerekirse hiç sormadı."

İvan Grigoryeviç öksürdü:

"Ben de öldüğünü düşünüyordum, mektupları kesilmişti," dedi kısık sesle.

"Evet, tıpkı Mandelştam gibi," dedi Nikolay Andreyeviç. "Yaşlı Zaozerskiy'i anımsar mısın? Mandelştam onun gözde öğrencisiydi. Zaozerskiy 1937'de gözden düştü, adam yurtdışına gitti, göçmenlerle ve gidip de bir daha geri dönmeyenlerle, İpatyev'le, Çiçibabin'le serbestçe görüşüyordu... Evet, Mandelştam konusu böyle, Mandelştam birden işinde yükseldi, ama sana sonunu, kozmopolit ilan edildiğini anlattım ya... Bunların hepsi saçma, doğrusunu söylemek gerekirse, Zaozerskiy'in uğurlu eli sayesinde Mandelştam gerçekten de Avrupa ve Amerika bilimsel ilişkilerinin içindeydi her zaman."

Nikolay Andreyeviç, bütün bunları kendisi için değil, İvan için anlattığını düşündü, aslında İvan, çocukluğundan kalma, ömrünü tamamlamış düşüncelerle yaşıyordu, onu bugüne getirmek gerekiyordu. "Tanrım, yap-

macık bir tatlılık ve ikiyüzlülük nasıl da kök salmış içime," diye bir düşünce geçti bir an aklından.

İvan'ın sakin, esmer ellerine baktı ve açıklama yapmaya koyuldu:

"Kozmopolitizm, burjuva nasyonalizmi, ankette beşinci maddenin anlamı gibi terimlerden pek bir şey anlamıyorsundur herhalde. Kozmopolitizm, Birinci Komintern Kongresi dönemindeki monarşik bir komploya katılmakla hemen hemen aynı şey. Gerçi sen kamplarda hepsini görmüşsündür. Görevden alınanların yerine gelenler de görevden alındılar ve senin ranza komşun oldular. Fakat bunun bizi artık tehdit etmediğini düşünüyorum, birini alıp yerine başkasını verme süreci bitti. Ulusal olan şey, bu on yıllar boyunca yaşamımızdaki biçim alanından dev boyutlarda ve basit bir şekilde içerik alanına geçti. Ama bu basitliği pek çok insan anlayamıyor. Bilirsin, eğer bir adamı bir yerden atıyorlarsa bu adam bu durumu tarihin kurallarına uygun bir şey olarak kabul etmek istemiyor, sadece bir saçmalık, bir hata olarak görüyor. Ama gerçek, gerçek olarak kalıyor. Bilimadamları, teknisyenler, Rus-Sovyet uçakları, Rus uranyum reaktörleri ve Rus elektronik makineleri yaptılar, politik hükümranlık bu alanlardaki hükümranlığa da uygun düşmelidir. Rus unsuru içerik alanına, temele, esasa girdi..."

Kara Yüzler'den[1] ne kadar nefret ettiğinden söz açtı. Bu arada tartışmasız yetenekli insanlar olan Mandelştam ve Havkin'in gözlerinin kör olduğunun, olup bitenlerin onlara Yahudi düşmanlığından başka bir şey olarak görünmediğinin de farkındaydı. Pıjov, Radionov ve diğerleri de burada meselenin sadece Lısenko'nun kabalığında ve hoşgörüsüzlüğünde değil, bu yeni insanların onayla-

1. (Rus.) Çernosotentsı. 1905 Devrimi sırasında ve ertesinde kurulan gerici Yahudi düşmanı gruplar.

dıkları ulusal bilimde olduğunu anlamıyorlardı.

İvan Grigoryeviç'in dikkatli gözleri ona bakıyordu. İnsanın, annesinin kederli bakışlarını üzerinde hissettiği, bir şeyin olması gerektiği gibi olmadığını, konuşulması gerektiği gibi iyi konuşmadığını belli belirsiz anladığı, çocukluğundakine benzer bir endişe kıpırdadı Nikolay Andreyeviç'in içinde. Bu bulanık duyguyu bastırmak isteğiyle özellikle inandırıcı, içten düşünceler ileri sürüyordu.

"Ben pek çok sınavdan geçtim," dedi Nikolay Andreyeviç üzgün ve içten bir şekilde, "zor, sert bir dönem geçirdim! Tabii ki, Herzen'in "Çan"ı[1] gibi ötmedim, Beria'yı, Stalin'in hatalarını ifşa etmedim; ama böylesi bir şeyden söz etmek bile aptalca olurdu."

İvan Grigoryeviç başını eğmişti, uyukluyor muydu, uzaklarda kalmış bir şeyi mi hayal ediyordu, yoksa Nikolay Andreyeviç'in sözleri üzerinde düşünceye mi dalmıştı, anlamak olanaksızdı. Elleri titriyordu, başı omuzlarının arasına kaçmıştı. Dün trende de yol arkadaşlarını dinlerken aynı böyle oturuyordu.

Nikolay Andreyeviç şöyle dedi:

"Yagoda zamanında, Yejov zamanında benim için de kötüydü, Beria'nın, Abakumov'un, Ryumin'in, Merkulov'un, Kobulov'un olmadığı şu anda ise gerçekten ayaklarımın üstüne dikildim. En önemlisi rahat rahat uyuyorum, gece konuklarını beklemiyorum. Ayrıca bu durumda olan tek ben değilim. İster istemez yine de boş yere sert bir dönemden geçmediğimizi düşünüyor insan. Yeni bir yaşam doğdu, bizler de onun her şeyi başarabilecek katılımcılarıyız."

"Kolya, Kolya," dedi İvan Grigoryeviç alçak sesle. Bu

1. Herzen ve Ogarev tarafından 1857-1865 arası Londra'da, 1865-1867 arası Cenevre'de Rusça ve Fransızca olarak çıkarılan ilk devrimci Rus gazetesi "çan" anlamındaki *Kolokol* adını taşır.

sözler Mariya Pavlovna'yı sinirlendirmişti. Kocasıyla birlikte konuğun yüzündeki merhametli ve karamsar ifadeyi fark etmişti.

"Mandelştam ve Pıjov'un kendi kendilerine âşık insanlar olduğunu söylemekten neden korkuyorsun?" dedi kocasına sitem ederek, "Yaşam onlara haddini bildirdi diye oflayıp puflayacak ne var. Hadlerini bildirdi çok şükür."

Mariya Pavlovna kocasına sitem ediyordu, ama sitemi aslında konuğa yönelikti. Ağzından çıkan sert sözlerden telaşa kapılarak şöyle dedi:

"Hemen yaparım yatağını. Vanya çok yorulmuştur, bunu hiç düşünmedik."

İvan Grigoryeviç ise gelişinin kuzenine bir hafifleme değil, yeni bir yük getirdiğini bilerek suratını asıp sordu:

"Söylesene, katil hekimleri kınayan mektubu sen de imzaladın mı? Yerine başkası getirilip kampa gönderilen insanlardan bu mektup hakkında bir şeyler duymuştum kampta."

"Canım, ne tuhaf bir adamsın..." dedi Nikolay Andreyeviç ve duraksadı, sustu.

İçi sıkıntıdan buz kesmişti ve aynı zamanda terlediğini, kızardığını, yanaklarının alev alev yandığını hissediyordu.

Ama dizlerinin üzerine çökmedi, şöyle dedi:

"Canım, canım benim, sadece orada, kamplarda sizin değil, bizim de yaşamımız kolay değildi aslında."

"Evet, Tanrı korusun," dedi İvan Grigoryeviç çabuk çabuk, "Ne seni, ne de başkasını yargılıyorum ben. Nasıl yargılayabilirim, kendim böyleyken... Hatta tam tersine..."

"Hayır, hayır, ben ondan söz etmiyorum," dedi Nikolay Andreyeviç, "çelişkiler içinde, toz duman içinde kör olmamanın, yolun büyüklüğünü görmenin ne kadar önemli olduğundan, kör olup insanın aklını kaçırabileceğinden söz ediyorum."

"Evet, başıma gelen felaketi anlıyorsun, ben besbelli karıştırıyorum, görmeyi körlük olarak kabul ediyorum," dedi İvan Grigoryeviç suçlu suçlu.

"Vanya'yı nereye yatıralım?" diye sordu Mariya Pavlovna, "nerede rahat eder?"

"Yo, yo, teşekkür ederim, gece sizde kalamam," dedi İvan Grigoryeviç.

"Nedenmiş? Başka nerede kalacaksın ki? Maşa, gel bağlayalım onu!"

"Bağlamanıza gerek yok," dedi İvan Grigoryeviç.

Nikolay Andreyeviç sustu, kaşlarını çattı.

"Bağışlayın beni, ama nedeni başka, sadece kalamam işte," dedi İvan Grigoryeviç.

"Bak Vanya..." dedi Nikolay Andreyeviç ve sustu.

İvan Grigoryeviç gidince Mariya Pavlovna mezelerle dolu masaya, geri çekilmiş sandalyelere göz gezdirdi.

"Onu krallar gibi karşıladık," dedi Mariya Pavlovna. "Nesmeyanovları bu kadar güzel ağırlayamazdık."

Mariya Pavlovna, bu kez gerçekten de cimri insanların ara sıra yaptıkları gibi, rahat insanların cömertliğini bile geride bırakan bir genişlikle zengin bir sofra hazırlamıştı. Nikolay Andreyeviç masaya yaklaştı.

"Evet, bir insan deliyse, ömür boyu sürüyor bu delilik," dedi. Mariya Pavlovna ellerini kocasının şakaklarına koydu ve onu alnından öptü:

"Üzülme, üzülmeye gerek yok benim iflah olmaz idealistim."

5

İvan Grigoryeviç, şafak sökerken kuşetli vagonun kanepesinde uyandı, tekerleklerin gürültüsüne kulak kabarttı, gözlerini araladı, pencerenin ardındaki şafak vaktinin alacakaranlığına bakmaya başladı...

Hapisliğinin yirmi dokuz yılı boyunca düşlerinde birkaç kez çocukluğunu görmüştü. Bir keresinde küçük bir koy girmişti düşüne, sakin suyun içinde, dibi örten küçük taşların üstünde birkaç küçük çağanoz sessiz yürüyüşleriyle yan yan koşmuş ve yosunların arasına gizlenmişti... İvan Grigoryeviç, ayağının altında yumuşacık su yosunlarını hissederek yuvarlak taşların üstünden ağır ağır yürüyordu, uskumru ve istavrit yavruları cıva akıntısı gibi fışkırıyor, onlarca uzun damlacık halinde sağa sola saçılıyordu... Güneş yeşil su çayırlarını, köknar ağaçlarını ışığa boğuyordu: Bu sevimli koy, tuzlu suyla değil, tuzlu ışıkla doluydu sanki...

Bu düşü yük trenindeyken görmüştü. O zamandan bu yana çeyrek asır geçmiş olduğu halde gri kış ışığını ve mahpusların gri yüzlerini gördüğü, vagon duvarlarının ardında çizmelerin karda çıkarttığı gıcırtıyı, muhafızların vagonların altını kontrol etmek için vurdukları çekiç darbelerinin yankılanan sesini duyduğu zaman kendisini saran kederi anımsadı.

Bazen denize nazır bir ev, çatısının üstünde yaşlı bir kiraz ağacının dalları, bir kuyu gözünde canlanırdı...

Belleğini canı yanacak kadar zorlar ve kalın manolya yaprağının parıltısını, derenin ortasındaki yassı taşı anımsardı. Beyaz kireç badanalı odaların sessizliğini ve serinliğini, masa örtüsünün desenini anımsardı. Ayaklarını divana uzatıp kitap okuyuşunu anımsardı. Masayı kaplayan muşamba, sıcak yaz günlerinde hoş bir serinlik duygusu yaratırdı. Bazen annesinin yüzünü anımsamaya çalışırdı, yüreği yanardı, kaşlarını çatardı, çocukluğunda güneşe bakmaya çalıştığında olduğu gibi kapalı gözlerinde yaşlar belirirdi.

Dağları ayrıntısıyla ve kolaylıkla anımsıyordu, sanki tanıdık bir kitabın sayfalarını çeviriyordu, bu tanıdık kitap gerekli sayfada kendiliğinden açılıyordu.

Böğürtlen çalılarını ve karaağaçların eğri büğrü dallarını yarıp geçtikten sonra sarıya çalan gri renkteki taşlı, çatırdayan toprakta kayarak boğaza varıyordu ve denize bir göz atıp, loş, serin ormana giriyordu... Güçlü meşe ağaçları kıpır kıpır yaprak kümelerini kalın dallarının üstünde kolayca gökyüzüne kaldırıyor, çevrede ağırbaşlı bir sessizlik hüküm sürüyordu.

Geçen yüzyılın ortalarında kıyılarda Çerkesler oturuyordu.

Bostancı Mefodiy'in babası, yaşlı Yunanlı, küçük bir çocukken kalabalık Çerkes köyleri, Çerkes bahçeleri görmüştü.

Kıyının Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra Çerkesler gitmiş, kıyıdaki dağlarda yaşam sönmüştü. Meşelerin arasında ormana dönmüş, beli bükük erik, armut, kiraz ağaçları yetişmişti, şeftali ve kayısı ağaçları artık yoktu, onların kısa ömrü geçip gitmişti.

Ormanda bozulmuş ocaklardan artakalan isli taşlar vardı yerde, terk edilmiş mezarlıklarda ise kararmış me-

zar taşları yarıya kadar toprağa gömülmüştü.

Taş, demir gibi cansız maddelerin hepsi yıllar geçtikçe toprak tarafından emilir, toprağın içinde erir, yeşil yaşam ise tam tersine topraktan dışarı fışkırır. Soğuk ocakların üzerindeki sessizlik küçük çocuğa üzücü gelir, canını sıkardı. Eve dönerken mutfak bacasından çıkan dumanın kokusu, köpeklerin havlaması, tavukların gıdaklaması hoşuna giderdi.

Bir keresinde elinde kitapla masanın başında oturan annesinin yanına gitmiş, ona sarılmış, başını annesinin dizlerine koymuştu.

"Hasta mısın?" diye sormuştu annesi.

"Hayır, iyiyim, çok mutluyum," diye mırıldanmıştı annesinin eteğini, ellerini öperken ve ağlamaya başlamıştı.

Hissettiği şeyi annesine açıklayamazdı, ormanın alacakaranlığında birisi sızlanıyor, kaybolan insanları arıyor, ağaçların arkasından bakıyor, Çerkes çobanların seslerine, bebeklerin ağlamasına kulak kabartıyor, duman kokusunu, sıcak pidelerin kokusunu içine çekiyor gibi gelmişti...

Ormandan döndüğünde evinin güzelliğini hissetmek nedense sadece sevindirici değil, utanç verici de geliyordu aynı zamanda...

Açıklamalarından annesi hiçbir şey anlamamış, şöyle demişti:

"Benim aptal oğlum, bu kadar duygulu, böyle yüreği yaralı yaşaman ne kadar zor olacak senin..."

Akşam yemeğinde annesiyle bakışan babası da şöyle demişti:

"Vanya, eskiden bizim Soçi'ye Dahovskiy Karakolu, dağlardaki köylere de Birinci Bölük, İkinci Bölük dendiğini herhalde biliyorsun..."

"Biliyorum," demiş ve huysuz bir şekilde burnundan solumaya başlamıştı.

"Bunlar Rus ordularının konaklama yerleriydi. Rus askerleri sadece tüfekleriyle değil, baltalarıyla, kürekleriyle gelmişler, vahşi, acımasız dağlıların yaşadıkları yerlerde, makilerin arasından yol açmışlardı."

Babası sakalını okşamış ve eklemişti:

"Cafcaflı konuştuğum için bağışla, yolu Rusya için açmışlardı ve biz de gelip buraya yerleştik... Ben okul yapımına yardım ettim, örneğin Yakov Yakovleviç bağ bahçe kurdu, diğerleri ise burada hastaneleri, şoseleri yaptılar. İlerleme kurban ister, kaçınılmaz olan bir şey için ağlanmaz. Ne demek istediğimi anladın mı?"

"Anladım," diye karşılık vermişti Vanya, "ama burada bizden önce de bahçeler vardı, şimdi yabanileşti o bahçeler."

"Evet, evet, dostum," demişti babası, "ağaçlar kesilirken yongalar havada uçuşur. Ayrıca Çerkesler buradan sürülmediler, Türkiye'ye kendileri gittiler. Burada kalabilir ve Rus kültürüne alışabilirlerdi. Oysa Türkiye'de yoksullaştılar, pek çokları da öldü..."

Yaşadığı şeyler aklına geliyordu, öz toprakları düşlerine giriyor, tanıdık sesler duyuyor ve gözleri ihtiyarlık gözyaşlarından kızarmış bir bekçi köpeği onu karşılamak için yerinden doğruluyordu.

Üzerinde kar fırtınalarının dolaştığı tayga okyanusunun uğultusu altında uyanıyordu.

İşte artık özgür yaşam günleri geçip gidiyordu ve o hâlâ güzel, genç bir şeyin geri gelmesini bekliyordu.

Bu sabah trende onulmaz bir yalnızlık duygusuyla uyanmıştı. Kuzeniyle dünkü buluşması içini elemle doldurmuş, Moskova ise kulaklarını sağır etmiş, boğmuştu onu. Yüksek bina yığınları, araba selleri, trafik lambaları, kaldırımlarda yürüyen kalabalıklar... Bunların hepsi yabancı ve tuhaf şeylerdi. Kent ona kırmızı trafik ışığı yanınca donup kalan, yeşil yanınca harekete geçen çok bü-

yük bir terbiye mekanizması gibi gelmişti... Rusya bin yıllık tarihinde pek çok büyük şey görmüştü. Sovyet yıllarında ise ülke, dünya çapında askerî zaferler, çok büyük inşaatlar, yeni kentler, Dinyeper ve Volga'nın önünü kesen barajlar, denizleri birbirine bağlayan kanallar, güçlü traktörler ve gökdelenler de görmüştü... Rusya'nın bin yıldır görmediği tek şey özgürlüktü.

Troleybüs ile Moskova'nın güneybatısına gitmişti. Orada köylere özgü çamurun, hiç kurumayan su birikintilerinin arasında sekiz-on katlı çok büyük binalar yükselmişti. Taşın ve asfaltın dev boyutlardaki saldırısıyla sıkışan köy evleri, bostanlar, samanlıklar ömrünü dolduruyordu artık.

Bir karmaşanın içinde, beş tonluk kamyonların homurtusu arasında yeni Moskova'nın gelecekteki caddeleri beliriyordu. İvan Grigoryeviç, henüz paket taşlarının ve kaldırımların olmadığı, insanların evlerine çöp yığınlarının arasında dönüp duran patikalardan geçerek ulaştıkları, yeni yeni ortaya çıkan bu kentte dolaşıyordu. Her yerde binaların üzerinde aynı "ET" ve "BERBER" tabelaları vardı. Alacakaranlıkta düşey "ET" tabelalarında kırmızı ışık yanıyordu, "BERBER" tabelaları ise cart yeşil bir ışıkla aydınlatılmıştı.

İlk sakinlerle birlikte ortaya çıkan bu tabelalar, insanın etobur yapısını ortaya koyuyordu sanki.

Et, et, et... İnsan et yiyordu. İnsan etsiz olamazdı. Burada henüz kütüphane, tiyatro, sinema, terzihane yoktu, hatta hastane, eczane, okul bile yoktu, ama taşların arasında kırmızı ışıkla hemen yazılmıştı: "ET", "ET", "ET".

Burada bir de "BERBER" tabelalarının zümrüt yeşili vardı. İnsan et yiyor ve kılları uzuyordu.

Gece istasyona gitmiş, Leningrad'a giden son trenin saat ikide hareket edeceğini öğrenmiş, biletini ve ema-

netten eşyalarını almıştı. Kendini soğuk ve boş bir vagonda bulduğunda huzur duymasına hayret etmişti.

Tren Moskova'nın banliyölerinden geçiyordu. Pencerede karanlık sonbahar koruları ve tarlaları görünüp kayboluyordu. İvan Grigoryeviç, Moskova'nın elektrik, taş ve otomobil yığınından uzaklaştığı ve tarihin Nikolay Andreyeviç'e yer açan akılcı gidişi üzerine kuzeninin anlattığı öyküyü dinlemediği için ferahlamıştı.

Kondüktör kadının elindeki fenerin ışığı, cilalı kanepenin üzerinde suyun üstüne düşmüş ışık gibi parladı.

"Biletin var mı babacığım?"

"Var, gösterdim."

Özgürlüğüne kavuştuğunda, çocukluğunu, annesini ve babasını bilen dünyadaki tek kişi olan kuzeniyle buluşacağı saati düşünmüştü yıllardır. Ancak gece treninin vagonunda hissettiği huzura ve ferahlığa da şaşırmadı.

Sabah yeryüzünün havasını soluyan hiçbir varlığın dayanamayacağını düşündüğü o yalnızlık duygusuyla gözlerini açtı.

Öğrencilik yıllarının geçtiği, sevdiği kadının yaşadığı kente gidiyordu. Sevdiği kadın yıllar önce mektup yazmayı kestiğinde onun ardından gözyaşı dökerken mektuplaşmalarını ancak ve ancak ölümün kesebileceğinden kuşkusu yoktu. Ama sevdiği kadın yaşıyordu, hayattaydı...

6

İvan Grigoryeviç, Leningrad'da üç gün geçirdi. İki kez üniversiteye, Ohta Nehri'ne, Politeknik Okulu'na gitti, tanıdıklarının oturduğu sokakları aradı, bu sokakları ve kuşatma sırasında yıkılmış olan evleri bulamadı. Bazen sokakları da evleri de buluyordu, ama kapılara asılı siyah tabelalarda tanıdık soyadları yoktu.

Tanıdık yerlerden geçerken bazen huzurlu, dalgın, hapishaneden kişilerle, kamp konuşmalarıyla çevrelenmiş bir durumda oluyordu, bazen de gençlik anılarıyla yaralanmış bir halde tanıdık bir kavşakta, tanıdık bir evin önünde dikiliyordu. Hermitaj'a gitti ve oradan içinde bir sıkıntıyla, bir ürpertiyle çıktı. Kampta yaşlı bir adama dönüştüğü bütün bu yıllar boyunca tablolar hep böyle güzel miydi? Tablolar neden değişmemişti, nefis Meryem Ana yüzleri neden yaşlanmamıştı, neden ağlamaktan kör olmamıştı gözleri Meryem Anaların? Yoksa sonsuzluk ve değişmezlik onların gücü değil de zayıflığı mıydı? Yoksa sanatın, kendisini yaratan insana ihaneti miydi bu?

Bir keresinde ansızın aklına geliveren bir şeyin gücü çok etkileyici olmuştu. Oysa aklına geliveren şey rastlantısal ve önemsiz görünüyordu: Bir gün ayağı aksayan yaşlı bir kadının sepetini dördüncü kata taşımasına yar-

dım etmişti ve karanlık merdivenden aşağı koşarak indikten sonra mutluluktan ansızın bir çığlık atmıştı. İlkbahar, çayırlar, mart güneşi... Anya Zamkovskaya'nın oturduğu eve yaklaşmıştı, yüksek pencereleri ve duvarlardaki granit kaplamayı, alacakaranlıkta beyaz beyaz parlayan mermer merdiveni, asansör çevresindeki tel örgü ağı yeniden görmek inanılmaz görünmüştü ona. Bu ev kim bilir kaç kez aklına gelmişti. Gece gezintilerinden sonra Anya'yı evine getirir, penceresinde ışık yanana dek durur, beklerdi. Anya ona, "Eğer savaştan gözü kör, kolu bacağı kesik dönersen sana âşık olduğum için mutluluk duyacağım," derdi.

İvan Grigoryeviç, aralık duran penceredeki çiçekleri gördü. Evin girişinde biraz durdu, birkaç adım daha attı. Kalp atışları düzenliydi, öldüğünü zannettiği kadın, orada, kampın tel örgüsünün ardındayken penceresinin altında durduğu bugünden daha yakındı yüreğine.

Kenti hem tanıyor, hem tanımıyordu, pek çok şey öylesine değişmişti ki, İvan Grigoryeviç sanki birkaç saat önce bu caddelerden geçmişti, ama çoğu şey, evler, caddeler yeni ortaya çıkmış, çoğu şey kaybolmuş, kaybolanın yerine hiçbir şey gelmemişti.

Fakat İvan Grigoryeviç, sadece kentin değişmediğini, İvan Grigoryeviç'in de değiştiğini, ilgisinin, bir arayış içindeki bakışlarının farklılaştığını anlamıyordu.

Şimdi kentte daha önce görmediği bir şey görüyordu; sanki yaşamın bir katından başka bir katına taşınmıştı. Şimdi karşısına bitpazarları, polis şubeleri, pasaport masaları, ikinci sınıf birahaneler, işçi kayıt ve ilan büroları, hastaneler, transit yolcular için odalar çıkıyordu... Tiyatro afişleri, filarmoniler, sahaflar, stadyumlar, üniversite amfileri, okuma ve sergi salonları dünyası ise onun için kaybolmuş, dördüncü boyuta geçmişti.

Kronik bir hasta için kentte sadece ve sadece ecza-

nelerin ve hastanelerin, dispanserlerin ve tıbbi komisyonların varlığı söz konusudur. Oysa içkici bir insan için kent, üç kişinin paylaştığı yarım litrelik votka şişelerinden kuruludur. Bir âşık içinse kent, buluşma zamanını belirleyen kent saatlerinin akrep ve yelkovanlarından, bulvarlardaki banklardan, iki kopeklik ankesörlü telefon jetonlarından oluşur.

Bir zamanlar bu caddelerin her yanında tanıdık insanlar vardı, akşamları arkadaşlarının pencereleri ışıl ışıl olurdu. Şimdi ise bir hapishane ranzasından tanıdık gözler ona gülümsüyor, solgun dudaklar şöyle fısıldıyordu:

"İvan Grigoryeviç, merhaba!"

Burada, bu kentte bir zamanlar kitap ve yiyecek satıcılarını, büfelerdeki gazete ve sigara satıcılarını sima olarak tanırdı. Vorkuta'da bir gardiyan yanına gelmiş ve, "Seni tanıyorum, Omsk'ta menzil hapishanesindeydin," demişti.

Bugün binlerce kişilik Leningrad kalabalığı içinde tanıdıklarını görmüyordu ve tanımadıklarıyla da yeni bir tanışıklık kurmuyordu. İnsanların geniş ortak çehresinde büyük bir değişiklik olmuştu.

Görülen ve görülmeyen bağlar yok olmuş, kopmuştu. Bu bağları zaman koparmıştı, bu bağları Kirov'un öldürülmesinden sonraki kitlesel sürgünler, fırtınalar koparmış, Kazakistan'ın karıyla ve tozuyla, abluka yıllarında vebayla doldurup örtmüştü, görülen ve görülmeyen bu bağlar yoktu, İvan Grigoryeviç yalnız başına, bir yabancı olarak yürüyordu...

Milyonluk kitlelerin hareketi, açık renk gözlü, çıkık elmacıkkemikli bölge insanlarının Leningrad caddelerini doldurmasına neden olmuştu, oysa kamp barakalarında "r" harflerini "g" gibi söyleyen hüzünlü Petersburglulara İvan Grigoryeviç sıkça rastlardı.

Nevski Caddesi ve kütüklerden yapılmış taşra evle-

rinin ferah yaşamı birbirinin yoluna çıkıyor, yalnızca otobüslerde ve apartman dairelerinde değil, kitap ve dergi sayfalarında, bilim enstitülerinin konferans salonlarında birbirine karışıyordu.

İvan Grigoryeviç, Leningrad polis merkezinin pencerelerine bakarken, şahane bir sofrada kuzeninin sözlerini dinlerken, pasaport şubesinin tabelasını incelerken kampta hissettiği kışla ruhunu hissetmişti... Dikenli tele artık gerek olmadığını ve dikenli telin dışındaki yaşamın da öz bakımından kamp barakasıyla eşitlendiğini görür gibi oluyordu.

Alevlerle, dumanla, buharla kaplı dev bir kazan düzensiz, karmakarışık bir şekilde köpürüyor, fışırdıyor, inler gibi sesler çıkartıyordu ve pek çok insan bu büyük kazanın kaynama yasasını kavradığını, lapanın nasıl pişirildiğini ve bu lapayı kimin yiyeceğini bildiğini sanıyordu.

Ayaklarında asker botlarıyla İvan Grigoryeviç, bir tanrı gibi yalınayak, defne dalından tacıyla süvarinin önünde duruyordu yine. Bundan otuz yıl önce delikanlılığında buradan geçtiğinde bronz Petro heykeli güç doluydu. İşte sonunda tanıdığı biriyle karşılaşmıştı İvan Grigoryeviç.

Ne otuz yıl önce, ne de Puşkin'in kahramanını bu meydana getirdiği yüz otuz yıl önce Büyük Petro bugünkü kadar yüce, bugünkü kadar büyüktü. Onun kendisinde topladığı ve ortaya koyduğu güçten, mükemmel bir devletin heybetli gücünden daha büyük bir güç yoktu artık dünyada. Bu güç, çok geniş alanları da, ona özgürlüğünü, özgürlük isteğini armağan veren büyülenmiş insan yüreğinin gizli derinliklerini de ele geçirerek tarlalar üzerinde, fabrikalar üzerinde, şairlerin ve bilimadamlarının çalışma masaları üzerinde, kanal ve baraj inşaatları üzerinde, taşocakları üzerinde, hızarların ve ağaç kesim yerlerinin üzerinde büyüyor, yükseliyor, hüküm sürüyordu.

"Sankt-Peterburg, sanpropusnik, Sankt-Peterburg, sanpropusnik," diye yineliyordu İvan Grigoryeviç.

Bu iki sözcük yüce süvari ile bir kamp çulsuzu arasındaki ilişkiyi ifade ederek saçma bir uyum oluşturuyordu.

İvan Grigoryeviç geceyi istasyonda, transit yolculara ayrılan odada geçirdi. Günde en fazla bir buçuk-iki ruble harcıyordu ve Leningrad'dan gitmek için acele etmiyordu.

Üçüncü gün kamp yaşamı sırasında sık sık anımsadığı bir tanıdığıyla karşılaştı.

İvan Grigoryeviç bugünkü haliyle üniversite üçüncü sınıf öğrencisine, karşılaştığı Vitaliy Antonoviç Pinegin ise üstündeki gri yağmurluk ve başındaki fötr şapkayla, eskimiş öğrenci ceketi giyen o genç adama hiç benzemediği halde hemen tanıdılar birbirlerini.

İvan Grigoryeviç, öylece donup kalan Pinegin'in yüzünü görünce, "Sen beni ölüler arasına katmıştın herhalde?" dedi.

Pinegin kollarını iki yana açarak, "On yıl kadar önce diyorlardı ki, sen güya..." dedi.

Canlı ve zeki gözlerle İvan Grigoryeviç'in gözlerinin derinlerine bakıyordu.

"Merak etme," dedi İvan Grigoryeviç, "öbür dünyadan gelmedim, daha kötüsü kaçak da değilim. Senin gibi pasaportum vesairem var."

Bu sözler Pinegin'i sinirlendirdi.

"Eski bir arkadaşımla karşılaştığımda onun pasaportuyla ilgilenmem."

Pinegin yüksek unvanlara ulaşmış, ama iyi bir delikanlı olarak kalmıştı.

Neden söz ederse etsin, ister oğullarından söz etsin, ister, "Ne kadar değişmişsin, ama yine de ben seni tanıdım," desin, gözleri, merakla ve büyülenmiş gibi İvan Grigoryeviç'i izliyordu.

"İşte durum böyle, genel olarak konuşursak..." dedi Pinegin. "Sana başka ne anlatsam?"

"Anlatsan iyi olurdu..." – Ve Pinegin bir an öylece kaldı, ama tabii İvan Grigoryeviç böyle bir şey söylemedi.

"Seninle ilgili hiçbir şey bilmiyorum," dedi Pinegin. Ve İvan Grigoryeviç'in, "Sen zaten gerekli olduğunda hakkımda konuşmuşsundur, ben daha ne anlatayım," diye karşılık vereceğini bekledi bir kez daha.

Ama İvan Grigoryeviç bir şey demedi ve elini salladı. Pinegin, Vanya'nın hiçbir şey bilmediğini ve bilemeyeceğini hemen anladı. Sinirler, sinirler... tam da bugün arabayı teknik servise göndermek gerekmişti. Geçenlerde bir gün İvan aklına gelmiş ve birden akrabalarından birinin onun ölümünden sonra şeref ve itibarının geri verilmesini sağlayacağını düşünmüştü. Ölü canların canlılar arasına katılması! Ve işte gün ortasında İvan, Vaneçka karşısında duruyordu. Otuz yılı doldurmuştu ve cebinde herhalde "suç unsuru bulunamadığından" yazan bir kâğıt vardı.

Bir kez daha İvan Grigoryeviç'in gözlerinin içine baktı ve hiçbir şey bilmediğini kesin olarak anladı. Kalbi küt küt attığı, soğuk terler döktüğü için utandı, her an avaz avaz, salya sümük ağlamaya hazırdı.

Ve İvan'ın onun yüzüne tükürmeyeceğinden, ondan hesap sormayacağından emin olması Pinegin'in içini aydınlattı. Tam anlam veremediği bir tür minnettarlıkla şöyle dedi:

"Bak İvan, basit bir insan, bir işçi gibi konuşalım, benim babam da demirciydi, para lazım mı? İnan ki arkadaşça, bütün kalbimle söylüyorum."

İvan Grigoryeviç, sitem etmeden, canlı ve hüzünlü bir merakla Pinegin'in gözlerine baktı ve Pinegin, sırf bu bakışı üstünde hissetmemek için iki bile değil, sadece ve sadece bir saniyeliğine her şeyini, nişanlarını, yazlık evi-

ni, gücünü, güzeller güzeli karısını, atom çekirdeği üzerine araştırma yapan başarılı oğullarını verebileceğini düşündü.

"Hoşça kal Pinegin," dedi İvan Grigoryeviç ve istasyon tarafına doğru yürüdü.

7

Kim suçlu, yanıtını kim verecek?.. Düşünmek, yanıtlarken acele etmemek gerek.

İşte onlar: Halk düşmanlarını ortaya çıkaran sahte mühendislik ve edebî bilirkişi raporları, konuşmalar. İşte onlar: Gizli görevlilerin ve muhbirlerin ihbarlarının içine yerleştirilmiş samimi konuşmalar ve dostça itiraflar.

İhbarlar bir tutuklama emrinin öncesinde yer alıyor, soruşturmaya eşlik ediyor, karara yansıyordu. Kulak[1] listesine alınıp malları kamulaştırılacak, oy hakkından, pasaporttan yoksun bırakılacak, sürgüne gönderilecek, kurşuna dizilecek insanların adlarını bu megatonlarca ihbar yalanı belirliyordu sanki.

Zincirin bir ucunda bir masanın başında iki adam oturmuş sohbet ediyor, çaylarını yudumluyorlardı. Sonra şık bir abajurun ışığında kültürlü birinin kaleminden bir itiraf yazılıyordu ya da bir kolhoz toplantısında faal bir üye sıradan bir konuşma yapıyordu; zincirin diğer ucunda ise delice bakan gözler, dayaktan yaralanmış böbrekler, mermiyle parçalanmış bir kafatası, kampın kütükten yapılmış morgunda iskorbütlü ölüler, taygada soğuktan

1. (Rus.) Zengin toprak sahiplerine verilen isim.

donmuş, irinli ve kangrenli ayak parmakları vardı.

İlk başta söz vardı... Gerçekten öyleydi.

Nasıl katil muhbir olunuyordu?

İşte bir adam on iki yıllık kamp yaşamından sonra titreyen ellerle, bir çilekeşin çökmüş gözleriyle geri dönmüştü: Birinci Yahuda. Arkadaşları arasında bir fısıltı yayılmıştı: Söylendiğine göre zamanında sorgulamalar sırasında kötü davranmıştı. Bazıları onunla selamı kesmişlerdi. Daha akıllı olanlar onunla karşılaştıklarında kibar davranıyorlardı, ama evlerine çağırmıyorlardı. Daha da akıllı, daha derin düşünceli olanlar ise evlerine çağırsalar bile ruhlarına girmesine izin vermiyorlar, ona karşı ruhlarını kapatıyorlardı.

Hepsinin yazlık evi, banka cüzdanı, nişanları, arabaları vardı. Elbette o zayıftı, onlar ise şişmandılar. Ama onlar sorgulamalarda gerçekten kötü davranmamışlardı. Aslında onların sorguda alçaklık etmeleri olanaksızdı, çünkü sorgulanmamışlardı. Şans yüzlerine gülmüştü, tutuklanmamışlardı. Bu şişman adamların bu zayıf adam karşısındaki gerçek, ruhsal üstünlükleri neydi? O da aslında şişman olabilir, öbürleri ise zayıf olabilirlerdi. Yazgılarını bir rastlantı mı yoksa bir yasa mı belirlemişti?

O, sıradan bir insandı. Çay içer, omlet yer, arkadaşlarıyla okuduğu kitaplar üzerine sohbet etmeyi sever, Moskova Akademik Sanat Tiyatrosu'na gider, arada sırada iyilik yapardı. Doğrusu çok duygulu, sinirli biriydi, kendine güveni yoktu.

Ama adamı çok sıkıştırmışlardı. Yalnızca bağırmakla kalmıyor, dövüyor, uyutmuyorlardı; tuzlu balık yediriyor ve içecek bir şey vermiyor, ölüm cezasıyla korkutuyorlardı. Hiçbir şey söylemese bile korkunç bir iş yapmış, masum birine iftira atmıştı. Gerçi iftira attığı adam hapse girmemişti, ama o, yani iftira atmak zorunda bırakılan, suçsuz yere 12 yıl kampta kalmış, yarı canlı, perişan, beş

parasız bir halde geri gelmişti. Ama iftira atmıştı bir kere!

Acele etmeyelim, bu muhbir hakkında ciddi bir şekilde düşünelim. Ama işte İkinci Yahuda. Bu adam hapiste bir gün bile geçirmemiştir. Akıllı, güzel konuşan biri olarak tanınmıştır ve kamptan yarı canlı bir halde dönen insanlar onun gizli görevli olduğunu söylemişlerdir. Pek çok insanın öldürülmesine yardımcı olmuştur. Yıllarca arkadaşlarıyla samimi konuşmalar yapmış, sonra da yazılı notlar almış ve bunları amirlerine teslim etmiştir. İşkenceyle ifadesini almamışlar, kendisi hazırcevap davranmış, sohbet ettiği kişileri fark ettirmeden tehlikeli konulara sürüklemiştir. İftira attığı iki kişi kamptan geri dönmemiş, biri askerî kurul kararına göre kurşuna dizilmiştir. Geri dönenler öyle bir hastalık listesiyle gelmişlerdir ki, en gaddar tıbbi komisyon üyeleri bile her birine birinci dereceden maluliyet vermiştir.

Oysa o göbek bağlamıştır, ağzının tadını bilmekle ve Gürcü şaraplarının erbabı olmakla ünlüdür. Zarif konularla ilgilenmiş, bu arada emsalsiz şiir kitapları toplamıştır. Fakat acele etmeyelim, bir karara varmadan önce biraz düşünelim. Aslında çocukluk yıllarından beri aklını kaçıracak derecede korkardı. Zengin bir adam olan babası 1919'da bir toplama kampında tifüsten ölmüş, halası, general olan kocasıyla birlikte Paris'e göç etmiş, ağabeyi gönüllülerle birlikte savaşmıştı. Çocukluğundan beri içinde bir korku vardı. Annesinin polisten, apartman yöneticisinden, en kıdemli apartman sakininden, kent meclisindeki sekreterlerden ödü kopardı. O ve akrabaları her gün, her saat sınıfsal açıdan sınırlı ve kusurlu olduklarını hissederlerdi. İlkokulda okurken grup sekreterinin karşısında tir tir titrerdi; şirin izci yönetmeni Galya, kendisine sanki el sürülmeyecek iğrenç bir solucana bakarcasına tiksintiyle bakıyormuş gibi gelirdi. Aşk dolu bakışlarını kızın fark etmesi korkuturdu onu.

Bir şeyler anlaşılır hale geliyordu. Yeni dünyanın gücü onu büyülemişti, küçük bir kuş gibi, sevimli, minicik gözleriyle ışıltılı yeni bir şeyin parlak gözlerine bakıyordu. Bu yeni şeyin bir parçası olmayı, onun sevgisini kazanmayı ne kadar istiyordu. İşte bu yeni şey de onu kendisinin bir parçası yapmıştı. Aklı ve kendine özgü büyülenmişliği bu korkunç dünya için gerekli olduğu zaman serçecik gıkını bile çıkartmadı, kanatlarını kıpırdatmadı. Her şeyi anayurt sunağına getirip koydu.

Bunların hepsi doğru elbette. Ama alçağın biriydi, hem de ne alçak! Gerçi ihbarda bulunurken kendini unutmuyor, tatlı yiyor, keyfine bakıyordu. Yine de dadısının, karısının korumasından yoksun biri gibiydi artık. Dünyanın yarısına boyun eğdirmiş, koca bir imparatorluğu tersyüz etmiş bir gücün hakkından nasıl gelebilirdi. Oysa o, titrek inceliğiyle bir dantel gibiydi, dokunur dokunmaz ne yapacağını şaşırıyor, tümden yok oluyordu, gözlerinde acıklı bir ifade beliriyordu. Ve işte öldürücü bataklık yılanı küçük bir halka gibi yuvarlana yuvarlana ilerliyordu, insanlara pek çok acı getiriyordu.

Kendisi gibileri de, sevdiği, içini bilmediği, akıllı, korkak çok eski dostlarını da mahvetmişti. Onların anahtarına tek başına sahipti. Aslında her şeyi anlayan, Çehov'un "Piskopos" öyküsünü okurken ağlayan biriydi.

Yine de bekleyelim, düşünelim, düşünmeden onu cezalandırmayalım.

Ve işte yeni bir arkadaş: Üçüncü Yahuda. Sesi bir lostromonunki gibi hırıltılı, kesik kesik. Bakışları inceler gibi, sakin. Yaşamının patronu olan birinin güveni var kendisinde. Onu kâh ideolojik çalışma yapmaya, kâh tarım işine gönderirler. Anket bilgileri kar beyazlığındadır, ışık saçar. Akrabaları tezgâh başında çalışan işçiler ve soydan gelme yoksulun da yoksulu köylülerdir.

1937 yılında bu adam bir an bile duraksamadan iki

yüzden fazla ihbar kaleme almıştır. Kanlı listesinde çok çeşitli insanlar vardır. İç Savaş döneminin komiserleri, bir şair şarkıcı, bir demir döküm fabrikasının müdürü, iki parti bölge komitesi sekreteri, parti üyesi olmayan yaşlı bir mühendis, biri gazetede, ikisi yayınevinde çalışan üç redaktör, bir yemekhane müdürü, bir felsefe öğretmeni, bir parti siyasi eğitim odası yöneticisi, apartman yönetiminden bir çilingir, bölge arazi dairesinden iki görevli... Tek tek saymaya olanak yok hepsini.

Bütün ihbarları, "eskileri" değil, Sovyet yurttaşlarını hedef alıyordu, kurbanları parti üyeleri, İç Savaş'a katılmış insanlar, aktivistlerdi. Özellikle fanatik yapıdaki partililer konusunda uzmanlaşmıştı, ölüm saçan bir usturanın çevik hareketleriyle bu insanların gözlerine gözlerine vuruyordu.

İki yüz kişi arasından geri dönen çok azdı, bir kısmı kurşuna dizildi, diğerleri "tahta ceket" giydiler, yani gıdasızlıktan öldüler, yani kamplardaki tasfiyeler sırasında kurşuna dizildiler; geri dönenler ise özgür yaşamlarını ruhsal ve fiziksel yönden sakat olarak bir şekilde sürdürmeye çalışıyorlar.

Onun içinse 1937 yılı bir zafer dönemi oldu. Aslında çok okumamış, gözleri keskin bir oğlandı, çevresindeki herkes hem eğitim, hem de kahramanlıklarla dolu geçmişi bakımından ondan daha güçlü görünüyordu. Devrimi başlatmış ve bitirmiş kişilerden tek bir puan almamıştı. Ama devrim şanını taşıyan onlarca insan onun bir dokunuşuyla olağanüstü bir hafiflikle devriliverdi.

1937'den itibaren ani bir yükselişe geçti. Hayatında bir bolluk bereket oldu, yeniliklerin paha biçilmez ruhu ortaya çıktı.

Onunla ilgili her şey anlaşıldı herhalde. Bu adamın milletvekilliği, Parti Bürosu üyeliği insanların kemikleri ve uğradıkları korkunç işkenceler üzerinden kazanılmıştır.

Ama hayır, hayır acele etmemek, karara varmadan önce iyice düşünmek, anlamak gerek. Çünkü onun da ne yaptığından haberi yoktu. Yaşlı akıl hocaları bir gün ona parti adına şöyle demişlerdi: "Felaket! Düşmanlarla kuşatıldık! Bu adamlar kendilerini deneyimli parti üyeleri, gizli faaliyetlerde bulunmuş İç Savaş katılımcısı insanlar olarak gösteriyorlar, ama onlar halk düşmanı, istihbarat örgütlerinin casusu, provokatör..." Parti ona, "Sen genç ve temizsin, sana güveniyorum delikanlı, bana yardım et, aksi takdirde mahvolacağım, bu pisliği temizlememe yardım et..." diyordu.

Parti ona bağırıyor, onu Stalin'in çizmeleriyle çiğniyordu: "Eğer kararsızlık gösterirsen kendini o soysuzlarla aynı sıraya koymuş olursun ve ben seni un ufak ederim! Doğduğun o kapkara kulübeyi hiç aklından çıkarma orospu çocuğu. Ben seni feraha çıkaracağım: Söz dinle, baban yüce Stalin, 'Yakala onları!' diye emrediyor sana."

Hayır, hayır, kişisel hesaplaşmalar peşinde değil... O, Komsomol üyesi bir köylüydü ve Tanrı'ya inanmıyordu.

Fakat içinde başka bir inanç yaşıyordu, yüce Stalin'in insanları cezalandıran elinin acımasızlığına duyduğu inanç. İçinde inançlı bir insanın düşünmeksizin boyun eğişi yaşıyordu. İçinde o büyük gücün karşısında, bu gücün dâhi önderleri Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in karşısında duyulan yararlı bir çekingenlik yaşıyordu. O, yüce Stalin'in neferiydi, onun emrine uyuyordu.

Ancak elbette kendisini üzerlerine saldırttıkları aydın, fanatik devrimci kuşaktan insanlara karşı biyolojik bir antipati, içgüdüsel, gizli bir nefret de yaşıyordu yüreğinde.

O görevini yerine getiriyordu, bir hesaplaşma içinde değildi, ama ihbarları kendini koruma duygusu yüzünden de kaleme alıyordu. Altından ve topraktan daha değerli bir sermaye olan partinin güvenini kazanıyordu.

Sovyet yaşamında partinin güveninin güç, itibar, iktidar, yani her şey demek olduğunu biliyordu. Ve söylediği yalanın en yüce doğruya hizmet ettiğine inanıyor, ihbarında bu doğruyu görüyordu.

Bu şekilde düşünmeyen insanların da neyin yalan, neyin gerçek olduğunu kavrayamadıkları, saf yüreklerin de neyin iyilik, neyin kötülük olduğuna akıl erdirecek durumda olmadıkları bir zamanda onu suçlayabilir miyiz? Gerçi o inanıyordu, daha doğrusu inanmak istiyordu, daha da doğrusu inanmamazlık edemezdi. Bu karanlık iş bir şekilde hoşuna gitmiyordu, ama ne yapsın görevdi işte! Ancak bu korkunç iş bir şekilde hoşuna da gidiyor, onu sarhoş ediyor, kendisine çekiyordu. "Unutma," diyordu akıl hocaları ona, "senin ne baban, ne anan, ne erkek, ne kız kardeşlerin var, senin bir tek partin var."

Tuhaf, can sıkıcı bir duygu çabalayıp duruyordu içinde ve hiç düşünmeksizin boyun eğen o, âciz biri haline değil, korkunç bir güç haline geliyordu.

İçinde gizlice yaşamakta olan bambaşka bir mizacın, şaşkın, afallamış, yüzyıllardır Rus köleliğiyle, Asya hukuksuzluğuyla beslenmiş bir mizacın gölgeleri, kötü yürekli bir generalinkini andıran gözlerinde, kesik, buyurucu sesinde arada bir görünüp kayboluyordu...

Evet, evet burada, bu konuda da düşünmek gerekiyor. Aslında korkunç bir adamı cezalandırmak da korkunç bir şeydir.

Ama işte yeni bir yoldaş: Dördüncü Yahuda.

O, komünal apartman dairelerinde oturur, küçük ya da orta memurdur, kolhoz aktivistidir. Ama her kim olursa olsun yüzü hep aynıdır: Genç de olsa yaşlıdır, çirkindir ya da boylu boslu, al yanaklı bir Rus delikanlısı olsa da onu hemen tanıyabilirsiniz. Mal mülk hırsı olan bir küçük burjuvadır, fanatik bir para biriktirme meraklısıdır. Onun kanepe-yatak, karabuğday, Polonyalı hiz-

metçi, az bulunur inşaat malzemesi, ithal malı elde etme fanatizmi, güç açısından Giordano Bruno'nun ve Andrey Jelyabov'un fanatizmine eşittir.

Kant'ınkine ters düşen kesin bir buyruğun yaratıcısıdır, insan ve insanlık onun açısından her zaman eşya sahibi olma peşinde koşarken yararlandığı bir araç olarak görünür. Açık renk olsun, koyu renk olsun gözlerinde hep gergin, dargın ve kızgın bir ifade vardır. Hep birileri ayağına basmıştır ve hep birileriyle hesaplaşması gereklidir.

Devletin halk düşmanlarını ortaya çıkartma ihtirası onun açısından nimetlerle dolu bir ihtirastır. Sanki okyanus üzerinde esen geniş bir alizedir. Küçük sarı yelkeni arkadan esen kuvvetli bir rüzgârla doludur. Kendisine gerekli olan şeyleri, örneğin daha geniş bir konut alanını, daha yüksek bir maaşı, komşunun kulübesini, Polonya malı mobilyaları, "Moskviç" marka arabası için kapalı, sıcak bir garajı, küçük bir bahçeyi, mahvettiği insanların payına düşen acılar pahasına elde eder.

Kitapları, müziği, doğanın güzelliğini, aşkı, anne şefkatini hor görür. Sadece eşyalar, bir tek eşyalar vardır onun için.

Ama onu yönlendiren her zaman maddi düşünceler değildir. Kolayca kalbi kırılır, dargınlıklar içini yakar.

Karısıyla dans eden ve içinde kıskançlık duyguları uyandıran iş arkadaşını, bir masa başında kendisiyle dalga geçen nüktedan birini ve hatta mutfakta kendisini itekleyen komşusunu hedef alan ihbar mektupları yazar.

İki özelliği vardır: Gönüllüdür, kimse onu korkutmamıştır, zorlamamıştır, kendiliğinden ihbar eder, korkutmaya gerek yoktur. İkincisi: İhbarda kendisi açısından dolaysız ve açık bir çıkar görür. Vurmak için havaya kaldırdığımız yumruğumuzu biz yine de durduralım! Aslında ondaki bu eşya tutkusu yoksulluk yüzünden doğmuştur. On bir kişinin yattığı, felçli bir adamın horladığı,

yanı başında yeni evlilerin hışırtılarının ve inlemelerinin duyulduğu, yaşlı bir kadının dua okuduğu, anlattığımız çocuğun bir ağlama tutturduğu sekiz metrekarelik bir odayı anlatabilir bize.

Ezilmiş yaprakla yapılmış yeşilimsi kahverengi köy ekmeğinden, donmuş, ucuz patatesten pişirilmiş, günde üç öğün yediği Moskova çorbasından söz edebilir.

Güzel bir tek eşyanın olmadığı bir evden, oturacak yerlerinde sadece kontrplak bulunan sandalyelerden, kalın, donuk camdan yapılmış bardaklardan, teneke kaşıklardan ve iki dişi kalmış çatallardan, yamalı iç çamaşırlarından, aralık ayında altına delik deşik olmuş pamuklu ceket giydikleri kirli muşamba yağmurluktan söz edebilir.

Kış sabahının karanlığında otobüs beklemekten, evdeki korkunç sıkışıklıktan sonra tramvaydaki inanılmaz kalabalıktan söz edebilir...

Eşyalara ve geniş bir ine duyduğu bu vahşi tutkuyu doğuran, sürdürdüğü vahşi yaşam değil midir? Canavarlaşmasının nedeni, vahşi yaşamı değil midir?

Evet, evet, bunların hepsi doğru. Ama yaşamının başkalarınınkinden daha kötü olmadığını, kötü yaşamış olsa bile yine de yaşamının birçok insanın yaşamından daha iyi olduğunu belirtmek gerekir.

Ancak bu birçok insan onun yaptığını yapmadılar. Acele etmeden düşünelim, sonra kararımızı verelim.

SAVCI: Sovyet yurttaşlarını hedef alan ihbarlar yazdığınızı doğrular mısınız?

GİZLİ GÖREVLİLER VE MUHBİRLER: Evet, bir bakıma.

SAVCI: Masum Sovyet yurttaşlarının ölümü konusunda suçlu olduğunuzu kabul ediyor musunuz?

GİZLİ GÖREVLİLER VE MUHBİRLER: Hayır. Kesinlikle reddediyoruz. Devlet bu insanları peşinen ölüme mahkûm etmişti, bizler, deyim yerindeyse dış çerçevesini çizmek için çalışıyorduk. Aslına bakılırsa biz ne yazmış, nasıl yazmış, neyle suçlamış ya da aklamış olursak olalım bu insanlar devlet tarafından mahkûm edilmişlerdi.

SAVCI: Ama bazen de kendi özgür seçiminize göre ihbar mektupları yazıyordunuz.

GİZLİ GÖREVLİLER VE MUHBİRLER: Bu bizim görünürdeki özgür seçimimiz. İnsanlar istatistik yöntemiyle yok ediliyorlardı, belli sosyal ve ideolojik katmanlardan insanlar yok edilmeye hazırdılar. Bu parametreleri biliyorduk, aslında siz de biliyordunuz. Yok edilmesi gerekmeyen sağlıklı bir katmandan olan insanları hiçbir zaman ihbar etmedik.

SAVCI: Yani İncil'deki sözler gibi: Düşene vur. Ancak o zor zamanlarda bile sizin iftira attıklarınızı devletin akladığı durumlar vardı.

AVUKAT: Evet, böyle durumlar gerçekten vardı, bunlar hata sonucuydu. Ama bir tek Tanrı hata yapmaz. Aklanma durumlarının ne kadar az olduğunu anımsayınız, demek ki hata da azdı.

SAVCI: Evet, muhbirler ve gizli görevliler işlerini biliyorlardı. Ama yine de söyleyin bana, neden ihbar ediyordunuz?

GİZLİ GÖREVLİLER VE MUHBİRLER (*koro halinde*): Beni mecbur bıraktılar... Dövdüler... Korku, sınırsız zorbalığın gücü beni hipnotize etmişti... Bana gelince, par-

tinin bana verdiği görevi o dönemde anladığım şekilde yerine getiriyordum.

SAVCI: Ya siz dördüncü yoldaş, siz neden susuyorsunuz?

DÖRDÜNCÜ YAHUDA: Bana niye çıkışıyorsunuz? Ben cahil bir adamım, bana hakaret etmek tahsilli, bilinçli insanlara hakaret etmekten daha kolay gelir herkese.

AVUKAT (*sözünü keser*): İzninizle, ben açıklayayım. Müvekkilim gerçekten kişisel amaçlar izleyerek ihbarda bulunmuştur. Ancak söz konusu durumda kişisel çıkarın devletin çıkarına ters düşmediğini göz önünde bulundurunuz. Devlet müvekkilimin ihbarlarını geri çevirmediğine göre, ilk, yüzeysel bakışta sadece bencilce, kişisel dürtülerle hareket ediyormuş gibi görünse de demek ki müvekkilim yararlı bir iş yapıyordu. Şimdi şu gelinen duruma bakın.

Savcı Bey, Stalin döneminde olsa sizi devletin rolünü önemsememekle suçlayabilirlerdi. Devletimiz tarafından yaratılan kuvvet alanlarının nasıl bir şey olduğunu, devletin ağır, trilyonlarca tonluk bir kütlesi olduğunu, devletin insan tüyünde uyandırdığı aşırı korkunun ve aşırı itaatkârlığın savunmasız, zayıf bir insanı hedef alan her türlü suçlamayı anlamsız kılacak düzeyde bulunduğunu bilmiyor musunuz? Yere düştüğü için tüyü suçlamak gülünç olurdu.

SAVCI: Ben sizin görüşünüzü anladım: Müvekkillerinizin suçun en küçük bir bölümünü bile üstlenmeleri eğiliminde değilsiniz. Sadece devlet diyorsunuz. Fakat siz gizli görevliler ve muhbirler, söyler misiniz, bir ölçüde de olsa suçlu olduğunuzu kabul etmiyor musunuz?

GİZLİ GÖREVLİLER VE MUHBİRLER (*birbirlerine bakıyorlar, fısıldaşıyorlar, sonra sözü bilimadamı olan bir gizli görevli alıyor*): İzninizle ben yanıt vereyim. Sorunuz basit görünmekle birlikte pek de öyle değil. Her şeyden önce anlamsız bir soru, ama zaten bunun bir anlamı da yoktur. Stalin döneminde işlenmiş suçlar için şimdi suçlu aramak ne işe yarar? Dünya'dan Ay'a göç ettikten sonra Dünya'daki evin yanındaki topraklar için dava açmaktan farklı bir şey değildir bu. Öte yandan dönemlerin birbirinden o kadar da uzak olmadığını ve şairin dediği gibi, yüzyıllar içinde neredeyse yan yana durduklarını hesaba katacak olursak başka sorunlar ortaya çıkacaktır. Niye mutlaka biz zayıfların suçunu ifşa etmek istiyorsunuz? Devletten başlayın, onu yargılayın. Aslında bizim günahımız onun günahıdır, korkmadan, yüksek sesle yargılayın onu da. Korkmadan yapmalısınız, başka türlü yapamazsınız, siz zaten gerçek adına konuşuyorsunuz. Hadi yapın, harekete geçin.

Hem cevap verin lütfen, neden tam da şimdi aklınıza geliverdi bu? Stalin'in sağlığında da hepimizi tanıyordunuz. Bizi çok iyi karşılıyordunuz, çalışma odalarımızın kapısının önünde kabul edilmeyi bekliyordunuz, bazen orada serçeye benzeyen seslerinizle hakkımızda bir şeyler fısıldaşıyordunuz. Aslında biz de aynı serçe sesiyle fısıldıyorduk. Sizler de bizim gibi Stalin döneminin ortaklarısınız. Bizim gibi ortak olan sizler neden bizleri yargılamak, suçumuzu saptamak zorunda oluyorsunuz? Sorunun nerede olduğunu anlıyor musunuz? Belki bizler suçluyuz, ama ahlaken bizim suçluluğumuzu ortaya koyma hakkına sahip bir yargıç yoktur. Lev Nikolayeviç Tolstoy'un, "Dünyada suçlu insan yoktur!" sözlerini anımsayın. Oysa devletimizde yeni bir formül var: Herkes, dünya âlem suçludur ve dünyada tek bir masum insan yoktur. Söz konusu olan suçun ölçüsü, derecesidir. Bizi

suçlamak size yakıştı mı savcı yoldaş? Bizi yalnızca ölüler, hayatta olmayanlar yargılama hakkına sahiptir. Ama ölüler soru sormazlar, ölüler susarlar. İzninizle sorunuza soruyla yanıt vereceğim. İnsanca, basit, samimi, Rusça bir soru soracağım. Sizin ve bizim, bu bayağı, tatsız zayıflığımızın, uysallığımızın nedeni nedir?

SAVCI: Kaçamak bir yanıt verdiniz.

Sekreter içeri giriyor, bilimadamı gizli görevliye bir zarf uzatıyor, "Resmî," diyor.

BİLİMADAMI OLAN GİZLİ GÖREVLİ (*belgeyi okuduktan sonra savcıya uzatıyor*): Buyurun bakın: Altmışıncı yaş günüm münasebetiyle ülke biliminde yaptığım basitlikten uzak hizmetlerim kutlanıyor.

SAVCI (*belgeyi okuduktan sonra*): İstemeden de olsa sizin adınıza sevinmeden edemeyeceğim, aslında hepimiz Sovyet yurttaşlarıyız.

BİLİMADAMI OLAN GİZLİ GÖREVLİ: Evet, evet, tabii, teşekkür ederim. (*Kendi kendine mırıldanıyor.*) Gazeteniz aracılığıyla kurumlara, örgütlere, bu arada yoldaşlara ve dostlara teşekkür etmeme izin veriniz...

AVUKAT (*kendine bir hava verip konuşmaya başlıyor*): Savcı yoldaş ve jüri üyesi baylar! Savcı yoldaş, müvekkilime herhangi bir ölçüde kendisini suçlu görüp görmediği sorusuna yanıt vermekten kaçındığını söyledi. Fakat siz de onun bu genel boyun eğişimizin, uysallığımızın nedeninin ne olduğu sorusuna yanıt vermediniz. Muhbirleri, gizli görevlileri insan doğasının kendisi doğurmuş olamaz mı? Onları iç salgı bezleri, bağırsaklardaki ye-

mek artıkları, mide gazlarının gürültüsü, mukoza, böbreklerin çalışması doğurmuş olamaz mı? Onlar gözü ve burnu olmayan beslenme, savunma, üreme içgüdülerinden doğmuş olamazlar mı?

Ah, muhbirlerin suçlu olmaları ya da olmamaları ne fark eder, ister suçlu olsunlar, ister olmasınlar, onların var olması başlı başına iğrenç bir şeydir. İnsanın hayvansal, bitkisel, mineral, fiziksel, kimyasal yanı iğrençtir. Muhbirler işte insan yapısının bu sümüksü, kılla kaplı, bayağı tarafı yüzünden ortaya çıkıyorlar. İnsanları devlet doğurmaz. Muhbirler insandan türediler. Devlet korkusunun kızgın buharı insan soyunu pişirdi ve uyuyan tomurcuklar kabardı, canlandı. Devlet toprak gibidir. Eğer içinde tohum gizlenmiyorsa topraktan ne buğday ne de yabani ot yetişir. İnsan, insanın aşağılık yanlarından kişisel olarak sorumludur.

Ancak muhbirlerin en iğrenç yanı nedir biliyor musunuz? Bu insanlarda kötü bir şey olduğunu düşünüyor musunuz?

Hayır! En korkuncu içlerindeki iyi şeyler, en üzücü olansa erdemlerle dolu insanlar olmalarıdır.

Onlar sevgi dolu, sevecen oğullar, babalar, kocalardır... İyilik yapmaya, emek kahramanlıkları göstermeye yeteneklidirler. Onlar bilimi, yüce Rus edebiyatını, güzel bir müziği severler, içlerinden bazıları zamanımız felsefesinin, sanatının en karmaşık konularında cesurca ve akıllıca hükümler verebilirler...

İçlerinden ne kadar sadık, ne kadar iyi arkadaşlar çıkar! Hastaneye düşmüş bir arkadaşlarını ne kadar dokunaklı bir şekilde ziyaret ederler!

İçlerinde ne kadar sabırlı, ne kadar cesur askerler vardır, arkadaşlarıyla son peksimetlerini, bir parça kötü tütünü paylaşmışlar, kan kaybetmekte olan bir askeri kucaklarında taşımışlardır!

İçlerinde ne kadar yetenekli şairler, müzisyenler, fizikçiler, hekimler, halkın altın eller diye övgüyle söz ettiği usta tesviyeciler, dülgerler vardır.

İşte korkunç olan da budur: İçlerinde, insan olarak özlerinde çok ama pek çok iyi şey vardır.

Kimi yargılamak gerekiyor o zaman? İnsan doğasını! Bu yalanları, alçaklıkları, korkaklıkları, âcizlikleri insan doğası yaratıyor. Ama aynı zamanda iyi, temiz, güzel şeyleri de o yaratıyor. Muhbirler erdemlerle doludur. Evlerine salıverin onları, ne kadar aşağılıktırlar, tüm erdemleriyle, tüm günah çıkartmalarıyla ne kadar iğrençtirler... Evet, "insan" sözcüğü kulağa gururlu bir ses olarak geliyor diyerek acı bir şaka yapan kimdi acaba?

Evet, evet onlar suçlu değiller, onları kurşundan dökülmüş asık suratlı güçler teşvik ediyordu. Onları trilyonlarca ağırlık altında ezdiler, sağ kalanlar arasında masum olan yok... Herkes suçlu, sen de müvekkilim, sen de savcı, müvekkilim, savcı ve yargıç üzerine düşünen ben de.

Fakat bizim insana özgü bu rezil davranışımız neden bu kadar acı verici, neden bu kadar üzücü?

8

"Şeytan dürttü de yürüdüm," diye tekrarlıyordu Pinegin. On yıldır uyuyan ve bir anda uyanan o karanlık, kötü şeyi düşünmek istemiyordu. Mesele kötü davranmasında değildi, mesele, mahvettiği adamla onu karşı karşıya getiren aptal rastlantıdaydı. Sokakta karşılaşmasalar uyuyan şey uyanmayacaktı.

Uyuyan şey uyanmıştı ve Pinegin, bunu kendisi de fark etmeyip o aptal rastlantıyı giderek daha az düşünüyor, daha çok kaygılanıyor, daha çok üzülüyordu: "Ortada bir gerçek var, görmezlikten gelmek mümkün olduğu halde Vaneçka'yı gammazladım, adamın belini kırdım, mahvettim. Şimdi karşılaşacaktık ve her şey yolunda olacaktı. Of, alçak herif, içindeki pislik ayaklandı, sanki bir kadının çantasına gizlice elimi soktum da kadın elimi yakaladı ve bu sırada sanki danışmanlarım, sekreterlerim, şoförüm de oradaydı; of, of, felaket, böyle pis bir durumdan sonra yaşamamak daha iyidir. Belki de hayatım baştan sona alçaklıktır. Bambaşka bir şekilde yaşamam gerekirdi."

Pinegin, metrdotelin, garsonların ve kapıcının kendisini eskiden beri tanıdıkları, İnturist'e[1] ait lokantaya

1. 1929 yılında Stalin'in kurduğu devlete ait turizm şirketi.

büyük bir panik içerisinde gitti. İki vestiyer görevlisi onu görür görmez bankonun arkasından, "Buyurun, buyurun," diye mırıldanarak fırladılar ve aygır gibi sesler çıkararak sabırsızlık içinde ellerini Pınegin'in zengin giysilerine uzattılar. Her ikisinin de gözleri, bir İnturist lokantasının vestiyerinde çalışan, gelenin kim olduğunu, nasıl giyindiğini ve söylediğini tam olarak anımsayabilen, ayağına çabuk ve zeki Rus delikanlılarının keskin gözleriydi. Ancak milletvekili rozeti taşıyan Pinegin'e karşı içten, açık, neredeyse en yakın amirleriymiş gibi davrandılar.

Pinegin acele etmeden, ayaklarının altında halının esnekliğini ve yumuşaklığını hissederek lokanta kısmına geçti. Yüksek ve geniş salonda ağırbaşlı bir loşluk vardı. Pinegin sakin, serin, aynı zamanda da sıcak havayı ağırca içine çekti, kolalı masa örtüleri örtülmüş masalara göz gezdirdi; kesme camdan çiçek vazoları ve irili ufaklı kadehler donuk bir ışık saçıyordu. Önceden de oturduğu, devetabanının oyuk yaprakları altındaki köşeye geçti.

Dünyadaki pek çok devletin minik bayraklarıyla donatılmış küçük masaların arasından yürüyordu ve bu masaların zırhlı gemiler ve kruvazörler, kendisinin ise önünde resmi geçit yapılan filo komutanı bir amiral olduğunu düşünüyordu.

Yaşamasına yardımcı olan bu amirallik duygusuyla küçük bir masanın arkasına geçip oturdu, zeytuni bir ödül diploması kadar kaliteli görünen yemek listesine acele etmeden uzandı ve listeyi açıp bakışlarını "Soğuk mezeler" bölümünde derinleştirdi.

Anadilinde ve en önemli diğer dünya dillerinde yazılmış isimleri gözden geçirerek hışırdayan karton sayfayı çevirdi, "Çorbalar" bölümüne bir bakış attı, dudaklarını ısırdı ve bakışlarını "Et yemekleri" bölümündeki "Av etleri"ne kaydırdı.

Et ile av eti arasında kararsız kaldığı anda onun bu

kararsızlığını fark eden garson, "Bugün filetomuz harika," dedi.

Pinegin uzun süre sustuktan sonra, "Peki o zaman fileto olsun," dedi.

Loş ortamda, sessizlik içinde gözleri yarıkapalı bir halde oturuyordu ve yaşamının kusursuz haklılığı, bir anda içinde yeniden ortaya çıkan panikle ve korkuyla, pişmanlık ateşiyle ve pişmanlık buzuyla çekişiyordu.

Ama işte mutfağın kapısını örten ağır kadife perde kımıldadı ve Pinegin, garsonu dazlak kafasından tanıdı, "Benimki," dedi.

Tepsi yarı karanlığın içinden Pinegin'e doğru yüzer gibi geliyordu ve o, minik güneşleri andıran limonlar arasındaki pembemsi kül rengi somonbalığını, havyarın esmerliğini, salatalıkların sera yeşilini, sürahinin ve Borjomi madensuyu şişesinin dik kenarlarını görüyordu.

Hem damak zevkine o kadar düşkün biri değildi artık, hem de canı öyle çok yemek istemiyordu, ama sırtında pamuk astarlı ceket olan yaşlı adam, içindeki haklılık duygusuna dokunmaktan vazgeçmişti tam bu anda.

9

İvan Grigoryeviç istasyona yaklaşırken Leningrad caddelerinde daha fazla dolaşmak için bir nedeni olmadığını hissetti. Yüksek, soğuk istasyon binasının içinde dikilmiş düşünüyordu.

Karatahta üzerindeki tarifeye bakan asık suratlı yaşlı adamın yanından geçenlerden biri, "İşte çalışma kampından gelmiş bir Rus vatandaşı kararsızlık içinde dikiliyor, nereye gideceği konusunda adeta fal açarak seçim yapıyor," diye düşünmüştür belki de.

Hayır, o gideceği yolu seçmiyordu.

Yaşamı boyunca onlarca sorgu yargıcı onun monarşi taraftarı, sosyalist devrimci, sosyal demokrat olmadığını, Troçkist muhalefete ve Buharin-Rıkov muhalefetine katılmadığını anlamışlardı. O, ne Eski Kilise'ye, ne Yeni Kilise'ye, ne de Yedinci Gün Adventistlerine[1] bağlı olmuştu.

İstasyonda, Moskova ve Leningrad'da geçirdiği zor günleri düşünürken kampta onunla yan yana yatan, çarlık ordusunda topçu subayı olarak hizmet etmiş general

1. "Eski Kilise"yle reformlardan önceki Ortodoks Kilisesi, "Yeni Kilise"yle reform sonrası Kilise kastedilmektedir. Yedinci Gün Adventistleri, pazar gününü değil, cumartesiyi haftanın yedinci günü olarak kabul eden bir tarikattır.

aklına geldi. İhtiyar, "Kamptan başka hiçbir yere gitmem, burası sıcak, insanlar tanıdık, kimi bir parça şeker, kimi kendisine gelen paketten bir börek verir," derdi.

Böylesi ihtiyarlarla kim bilir kaç kez karşılaşmıştı. Bu insanlar artık kamptan ayrılmak istemiyorlardı, onların evleri burasıydı, belli bir saatte yemek, iyi yürekli komşuların verdikleri sadakalar, sıcak, küçük bir soba.

Gerçekten de nereye gideceklerdi. Bazıları yüreklerinin kireç tutmuş derinliklerinde Tsarskoye Selo avizelerinin parıltısına, Nice'teki kış güneşine ilişkin anılarını saklıyorlardı; diğerleri, evlerine çay içmeye gelen komşuları Mendeleyev'i, genç Blok'u, Skriyabin'i ve Repin'i anımsıyorlardı; üçüncüler, Plehanov'a, Gerşuni'ye, Trigoni'ye, yüce Jelyabov'un arkadaşlarına ilişkin anılarını hâlâ sıcaklığını koruyan küllerin içinde saklıyorlardı. Serbest bırakılan yaşlı insanların kampa geri dönme ricasında bulundukları, yaşam kasırgasının onları titrek, zayıf dizlerinden yere devirdiği, büyük kentlerin yalnızlık ve soğukluğuyla korkuttuğu oluyordu.

İvan Grigoryeviç tekrar dikenli telin arkasına gitmek, sıcak çullara, çorba tasına, baraka sobasına alışmış herkesi arayıp bulmak istiyordu. Onlara, "Serbest kalmak gerçekten korkunç bir şeymiş!" demek istiyordu.

Akrabasının evine ve sevdiği kadının yaşadığı evin yakınına gittiğini, kendisine yardım teklif eden bir üniversite arkadaşıyla karşılaştığını gücünü kaybetmiş ihtiyarlara anlatabilseydi. Keşke yaşlı kamp sakinlerine, gözleri kapalı, yüzükoyun sürünerek kamptan kaçmaktan ve lanet olası dikenli telden on metre uzakta bile olsa özgür olarak ölmekten daha büyük bir mutluluk olamayacağını söyleyebilseydi.

10

Kalacak yer ve iş arama çabaları sona erdiğinde İvan Grigoryeviç'in içinde hem bir huzur, hem de hüzün belirmişti. Pasaportuna malullerin çalıştığı bir madenî eşya *artel*'inde[1] tesviyeci olarak soğuk damga basıldı ve cephede ölen Çavuş Mihalyov'un dul karısının evinde kırk eski rubleye kiraladığı bir köşede yaşamaya başladı.

Zayıf bir kadın olan, saçları kırlaşmış olsa da genç gösteren Anna Sergeyevna'nın yanında merhum kız kardeşinin oğlu, on iki yaşındaki soluk benizli yeğeni kalıyordu. Çocuk, orası burası örülmüş, yama içinde bir ceket giyiyordu. O kadar utangaç, sessiz, meraklı bir çocuktu ki, onun gibisini ancak çok yoksul bir ailede görebilirdiniz.

Duvarda Mihalyov'un fotoğrafı asılıydı. Kederli bir yüzü olan adamcağız, bu fotoğrafı çektirdiği sırada sanki başına geleceği sezmiş gibiydi. Anna Sergeyevna'nın oğlu zorunlu askerlik görevini muhafız birliğinde yapıyordu. Saçları makineyle tıraş edilmiş tombul yanaklı bir fotoğrafı babasının fotoğrafının yanında asılıydı.

Mihalyov, savaşın ilk günlerinde kaybolmuştu, görev-

1. *Artel*, devrim öncesi Rusya'da, bir çalışmayı birlikte yapan insan topluluğu, atölye anlamında kullanılıyordu. Sovyet döneminde üretim araçlarını ortak kullanıp, kazancı da paylaşanların birliği, kooperatif anlamı kazandı.

li olduğu birlik ise sınıra yakın bir yerde Alman tankları tarafından imha edilmişti. Mihalyov, Alman makineli tüfekçileri tarafından vurulup öylece gömülmeden mi kaldı, yoksa tutsak mı düştü tanıklık edecek hiç kimse kalmadığından askerî komiserlik dul kadına maaş bağlamıyordu.

Anna Sergeyevna bir yemekhanede aşçı olarak çalışıyordu. Kolhozda çalışan ablası, bir keresinde öksüz yeğeni için köyden kepekli un ve mumlu baldan yapılmış çörek göndermişti.

Ama Anna Sergeyevna da olanak bulduğunda köye, ablasına un, ayçiçek yağı gibi gıda maddeleri, eline geçerse beyaz ekmek ve şeker gönderiyordu.

İvan Grigoryeviç'i hayrete düşüren bir şey vardı: Mutfakta çalışan Anna Sergeyevna neden bu kadar zayıf ve soluk benizli bir kadındı. Kampta tombul yanaklı aşçıyı mahkûm kalabalığı içinde ânında tanırdı insan.

Anna Sergeyevna, İvan Grigoryeviç'e geçmişteki kamp yaşamı üzerine soru sormuyordu. Oysa *artel*'deki personel görevlisi ayrıntılı sorular sormuştu ona. Ancak hiçbir konuda soru sormayan Anna Sergeyevna, İvan Grigoryeviç'e bakarken yaşamı anlamaya alışkın gözleriyle pek çok şey görmüştü.

İvan Grigoryeviç tahta üzerinde yatabiliyordu, çaysız ve şekersiz boş sıcak su içiyor, kuru ekmek geveliyor, botlarının içine çorap giymek yerine ayaklarına dolak sarıyordu, geceliği, pijaması yoktu, ama Anna Sergeyevna, sırtındaki gömleğin yakasının, yıkanmaktan soluk bir renk alacak hale gelmiş olsa bile temiz olduğunu ve sabahları kavlamış ve ezilmiş bir akide şekeri kutusunu eline alıp fırçayla dişlerini temizlediğini, yüzünü, boynunu ve dirseklerine kadar kollarını ve elini tertemiz yıkadığını fark ediyordu.

Gecenin sessizliği İvan Grigoryeviç'in garibine gidiyordu. On yıllar boyunca barakalarda uyuyan yüzlerce

insanın çeşit çeşit horlamasına, gürültülü solumalarına, mırıldanmalarına, inlemelerine, gece bekçisinin elindeki sopanın çıkarttığı sese, tekerleklerin gıcırtısına alışmıştı. Sadece bir kez ceza hücresinde kalması gerekmişti ve bir kere de soruşturma sırasında üç buçuk ay tek başına tutmuşlardı onu. Fakat şimdiki sessizlik yalnızlığın gergin sessizliği değildi.

Artel'e güzel bir rastlantı sonucu girmişti: Kent parkında beli bükülmüş, eğri bir kızak tahtasını andıran sısıka bir adamla konuşmuş ve adam ona malullerin çalıştığı bir *artel*'deki muhasebecilik işinden ayrılacağını söylemişti; ayrılacaktı, çünkü mezarlığın bataklığa yakın bir yerde olduğu ve mezarlardaki tabutların suyun içinde yüzdüğü bir kentte gömülmek istemiyordu. Muhasebeci, öldükten sonra konforlu bir şekilde yatmak istiyordu, meşe bir tabut almak üzere para biriktirmiş, tabutun iç kaplaması için kırmızı güzel bir kumaş, istasyondaki deri kanepelerde kullanılan cinsten bakır çiviler satın almıştı. Bu servetle suyun içinde ıslanacak değildi ya.

Bunları yeni, daha konforlu bir apartman dairesine taşınmaya hazırlanan bir insanın sesiyle anlatıyordu.

İvan Grigoryeviç'in, içinden "yeni ev sahibi" diye adlandırdığı bu adamın tavsiyesi üzerine kilit ve çeşit çeşit anahtar yapan ve kap kalaylayıp lehimleyen bu *artel*'e tesviyeci olarak girmeyi başardı. Kamptaki onarım atölyesinde bir ara tesviyecilik yapan İvan Grigoryeviç'in uzmanlığı burada işe yaramış oldu.

İşçiler arasında İkinci Dünya Savaşı malul gazileri vardı; diğerleri üretim sırasında ya da trafik kazalarında yaralanmıştı. 1914 Savaşı'nda yaralanmış üç yaşlı adam vardı. Eski bir kamp sakini olan, Putilov Fabrikası'nın[1]

1. Devrimci geleneğiyle ünlü, devrimden önce demiryolu üretirken, sonrasında ilk traktörü üreten fabrika.

işçilerinden Mordan da *artel*'deydi. Mordan, 1936 yılında 58. Madde'den[1] hüküm giymiş ve savaş bittikten sonra serbest bırakılmıştı. Mordan, kuşatma sırasında karısının ve kızının hayatlarını kaybettikleri Leningrad'a geri dönmek istememiş ve güneydeki bu kentte, kız kardeşinin yanına taşınmış, *artel*'de çalışmaya başlamıştı.

Artel'deki maluller çoğunlukla neşeli, yaşama gülerek bakmaya eğilimli insanlardı; ancak arada bir içlerinden biri nöbet geçiriyor, çekiçlerin gürültüsüne, eğelerin gıcırtısına nöbet geçiren ve yeri dövmeye başlayan işçinin çığlığı karışıyordu.

1914 Savaşı tutsaklarından kır bıyıklı kalaycı Ptaşkovskiy'in (Avusturyalı olduğunu ama kendisini Polonyalı olarak tanıttığını söylüyorlardı) birden elleri uyuşmuş ve taburesinin üstünde, havaya kaldırdığı çekiç elinde öylece kalakalmıştı. Yüzü hareketsiz ve mağrurdu. Onu bu durumdan çıkarmak için omzundan tutup sarsmak gerekmişti. Bir keresinde de malul işçilerden birinin geçirdiği nöbet bir anda pek çok kişiye bulaşmış ve atölyenin değişik köşelerinde genç ve yaşlı insanlar yerlere vurmaya, bağırmaya başlamışlardı.

İvan Grigoryeviç'in alışkın olmadığı, muhafızlar ve kulelerde nöbetçiler olmaksızın serbest ücretle çalışma duygusu olağanüstü güzel bir duyguydu. Aynı zamanda garipti de: İş sanki aynı işti, alet tanıdıktı, ama hiç kimse, "Bok herif!" demiyor, hırsızın biri çıkıp el kaldırmıyor, sopayla tehdit etmiyordu.

İvan Grigoryeviç kısa bir süre sonra insanların çok düşük olan ücretlerini nasıl bir yöntemle artırmaya çalıştıklarını gördü. Bazıları kendi satın aldığı malzemeden tencere ve çaydanlık yapıyordu. Bunları *artel* aracılığıyla

1. Ünlü karşıdevrimcilik maddesi.

devlet fiyatından satıyorlardı, ne daha yüksek, ne daha düşük. Diğerleri eski kap kacağı onarmak konusunda müşterilerle özel olarak anlaşıyorlar ve makbuz vermeksizin paralarını tahsil ediyorlardı. Bu iş için devletinkiyle aynı parayı alıyorlardı, ne fazla, ne eksik.

Sanki kaldırımdaki bütün karları toplayabilecekmiş gibi iri ellere sahip olan Mordan, öğle tatili sırasında, oturduğu evde bir gün önce meydana gelen bir olayı anlatıyordu. Bitişik dairede beş komşu oturuyordu: bir tornacı, bir terzi, makine fabrikasında çalışan bir elektrikçi, biri dikimevinde çalışan, diğeri kent sovyetinde temizlikçi olan iki dul kadın. Bu iki dul kadın bir tatil gününde polis şubesinde karşılaşmışlardı. Sosyalist Malların Çalınmasıyla ve Vurgunculukla Mücadele Şubesi onları geceleri birbirlerinden gizli ördükleri alışveriş filelerini sokakta sattıkları için tutuklamıştı. Polis dairede arama yapmış ve terzinin geceleri çocuk ve kadın paltoları diktiği, elektrikçinin döşemenin altına gizli bir elektrik ocağı yerleştirdiği ve bisküvi pişirdiği, elektrikçinin karısının bisküvileri pazarda sattığı, "Kızıl Meşale" fabrikasında çalışan tornacının geceleri ayakkabıcılık yaptığı, şık kadın ayakkabıları diktiği ortaya çıkmıştı; dul kadınlar ise yalnızca file değil, aynı zamanda kadın bluzları da örüyorlardı.

Mordan dinleyenleri güldürüyor, elektrikçinin bisküvileri ailesi için pişirdiğini söylerken nasıl bağırdığını, müfettişinse ona iki kiloluk bisküvi hamurunu gerçekten ailesi için mi hazırladığı sorusunu sorduğunu anlatıyordu. Yasayı çiğneyen bu insanlara üç yüzer ruble ceza kesilmiş, ayrıca her biri için işyerlerine bildirimde bulunulmuş, Sovyet yaşamının asalaklardan ve çalışmayan unsurlardan temizlenmesi rejimi uyarınca sürgüne gönderilmekle tehdit edilmişlerdi.

Mordan bilimadamı gibi sözler etmeyi severdi: Bozuk bir kilidi incelerken ciddi bir ifadeyle şöyle derdi:

"Evet, anahtar kilide hiç tepki vermiyor."

İşten sonra İvan Grigoryeviç'le birlikte yolda yürürken birdenbire şöyle demişti:

"Leningrad'a geri dönmememin tek nedeni karımın ve kızımın ölmüş olması değil. Şu işçi gözlerimle Putilov proletaryasının başına gelenleri görmeye katlanamıyorum. Grev dahi yapamıyoruz. Grev hakkı olmayan işçi olur mu hiç."

Ev sahibesi eve akşam geliyordu. Bir sepetin içinde yeğenine yemek getiriyordu, küçük bir bidonda çorba, toprak bir kapta ana yemek.

"Siz de yer misiniz?" diye sessizce soruyordu İvan Grigoryeviç'e. "Yeterli yemeğimiz var."

"Görüyorum ki, siz yemiyorsunuz," diyordu İvan Grigoryeviç.

"Ben bütün gün yiyorum, benim işim bu," diye yanıtlamıştı Anna Sergeyevna bir keresinde ve İvan Grigoryeviç'in bakışlarından ne demek istediğini anlayıp, "İşten çok yoruluyorum," demişti.

Ev sahibesinin soluk yüzü ilk günler İvan Grigoryeviç'e kötü görünmüştü. Sonra, onun iyi bir kadın olduğunu anladı.

Bazen köyü anlatıyordu Anna Sergeyevna. Kolhozda ekip başıymış, hatta bir süre kolhoz başkanı olarak da çalışmış. Kolhozlar planı yerine getirmiyorlardı: Ya ekim yetersiz kalıyor, ya kuraklık oluyor, ya topraktan verebileceğinden fazlası alınmaya çalışılıyor ve toprak yorgun düşüyor, gücünü yitiriyordu, ya da köylülerin ve gençlerin hepsi kente gidiyorlardı... Teslimatı yerine getiremediklerinde ise altı-yedi kopeklik günlük ücret, yüzer gram da tahıl alıyorlardı, bir gram bile tahıl alamadıkları yıllar oluyordu. Oysa insanlar bedavaya çalışmayı sevmezler. Kolhozcuların üstleri başları dökülüyordu. İçinde patates ve meşe palamudu olmayan saf kara ekmeği

sadece bayramlarda tatlı çörek niyetine yiyorlardı. Bir keresinde köydeki ablasına beyaz ekmek götürmüştü de çocuklar hayatlarında ilk kez beyaz ekmek gördüklerinden yemeye korkmuşlardı. Köy evleri köhnemiş, yıkılıyordu, inşaat için ağaç kesmeye ise izin verilmiyordu.

İvan Grigoryeviç, Anna Sergeyevna'yı dinliyor, yüzüne bakıyordu. Kadından tatlı bir iyilik, dişilik ışığı yayılıyordu. On yıllardır kadın yüzü görmüyordu, ama kadınlar hakkında sonu gelmez, kanlı, hüzünlü, edepsiz baraka hikâyelerini yıllarca dinlemişti. Bu hikâyelerde kadın ya hayvandan daha aşağı bir yaratık ya da saf, yüce, azizelerden daha yüksek bir insandı. Ancak sabit, değişmez kadın düşüncesi mahkûmlar için tayın kadar gerekliydi, konuşmalarında, temiz ve kirli hayallerinde, düşlerinde onlara yoldaşlık ediyordu.

Serbest kaldıktan sonra Moskova ve Leningrad sokaklarında güzel ve şık kadınlar görmek, kır saçlı, güzel bir kadın olan Mariya Pavlovna'yla aynı masaya oturmak tuhaftı elbette; fakat ne gençlik aşkının kendisine ihanet ettiğini öğrendiğinde kapıldığı üzüntü, ne şık bir kadın güzelliğinin zarafeti, ne Mariya Pavlovna'nın evindeki refah ve konfor ruhu onda Anna Sergeyevna'yı dinlerken, onun mahzun gözlerine, sevimli, solgun ve aynı zamanda da genç yüzüne bakarken hissettiği duyguyu uyandırmıyordu.

Bunda bir gariplik de yoktu. Binlerce yıldır erkekle kadın arasında sürekli olarak cereyan eden bir şey garip olamazdı. Anna Sergeyevna ise İvan Grigoryeviç'e anlatmaya devam ediyordu:

"Aç insanları işe göndermeye insanın yüreği dayanmıyor. 'Devleti herhangi bir aşçı kadın da yönetebilir,'[1]

1. Bu söz Lenin'e atfedilmektedir.

sözü benim için söylenmemiş. Kadınlar harman makinesinde çalışıyorlar ve eteklerinin altına çorap dikiyorlar, bu çorabın içine ekin dolduruyorlar. Üstlerini aramak ve mahkemeye vermek gerekiyor! Kolhoz malını çalmanın cezası ise en az yedi yıl. Ama kadınların çocukları var. Gece yatınca düşünüyorum, devlet kolhozdan tahılı kilosu altı kopekten alıyor, pişmiş ekmeği bir rubleden satıyor, bizim kolhozda ise dört yıl boyunca bir gram bile tahıl verilmedi. Peki ne oldu? Kolhozcu sonuçta kendi ektiği tahıldan bir avuç aldı diye yedi yıl ceza. Hayır, buna razı olamadım. Hemşerilerim beni kentte bir aşçılık işine yerleştirdiler, insanları besleyecektim. İşçiler, 'Kentte yaşamak yine de daha iyi,' diyorlar. 'İnşaat işçilerinin kapı takmak, kilit yuvası açmak gibi işler için ücretleri iki buçuk ruble; inşaat işçisi aynı işi tatil gününde yaparsa insanlardan elli ruble alır, oysa devlet ona yirmi beş kat daha az para öder.' Yine de köydekilerden daha fazla alıyorlar. Bence devlet, kenttekilerden de, köydekilerden de çok fazla alıyor. Dinlenme evleri, okullar, traktörler, savunma araçları, hepsini anlıyorum, ama çok fazla şey alıyorlar, daha az almaları gerekir."

İvan Grigoryeviç'e baktı. "Tüm yaşamın yanlış kurulmuş olmasının nedeni de budur belki, ne dersiniz?"

Anna Sergeyevna'nın gözleri, İvan Grigoryeviç'in yüzünden yavaş yavaş yeğeninin yüzüne kaydı, "Biliyorum, bu konuda konuşmamak gerekir," dedi. "Ama sizin nasıl biri olduğunuzu görüyorum, işte bu yüzden sordum. Oysa siz benim nasıl biri olduğumu hiç bilmiyorsunuz, dolayısıyla yanıt vermeyin."

"Yo, niye yanıt vermeyeyim, vereceğim," dedi İvan Grigoryeviç. "Eskiden özgürlüğün söz, basın ve vicdan özgürlüğü olduğunu düşünürdüm. Ama özgürlük, bütün insanların yaşamının tümüdür. Özgürlük şudur: Ne istersen ekme hakkına, ayakkabı, palto dikme, ektiğin

ekinden ekmek pişirme hakkına sahipsin, bu ekmeği ister sat, ister satma, tesviyeci de olsan, çelik işçisi de olsan, ressam da olsan sana buyurdukları gibi değil, kendi istediğin gibi yaşa ve çalış. Oysa kitap yazan insanların da, ekin eken ve çizme diken insanların da özgürlüğü yok."

İvan Grigoryeviç gece yatağına yatmış, karanlıkta birinin uykusunda soluk alıp verişini dinliyordu. Bu soluk o kadar hafifti ki, İvan Grigoryeviç, çocuğun mu, kadının mı, kimin soluğu olduğunu anlayamıyordu.

Şimdi ona tuhaf geliyordu, sanki tüm yaşamı boyunca yoldaydı, gece gündüz gıcırdayan bir vagonda yolculuk yapıyordu, on yıllar boyunca vagon tekerleklerinin takırtısını dinlemişti ve işte sonunda gideceği yere gelmiş, tren durmuştu.

Ve otuz yıllık bu yolun sesleri, otuz yıllık yolun gürültüsü kafasının içinde sürüyor, kulaklarında çınlıyordu. Katar gidiyor, gidiyordu...

Ancak kulaklarındaki gürültü, yolun gürültüsü değildi, başının içinde çın çın öten beynindeki sertleşen dokulardı, yaşam artık sonuna doğru ilerliyordu.

11

Anna Sergeyevna'nın yeğeni Alyoşa o kadar kısa boyluydu ki, ancak sekiz yaşında görünüyordu. Altıncı sınıfta okuyordu ve okuldan gelince su taşıyıp bulaşıkları yıkadıktan sonra derslerinin başına oturuyordu. Bazen gözlerini kaldırıp İvan Grigoryeviç'e bakıyor ve, "Bana tarihten soru sorun lütfen," diyordu.

Alyoşa biyoloji çalıştığında İvan Grigoryeviç, yapacak bir işi olmadığı için ders kitabında resmedilen zürafa, gergedan, goril gibi hayvanların kilden figürlerini yapıyordu. Kilden hayvanlar Alyoşa'nın o kadar hoşuna gidiyordu ki, öylece kalakalıyordu. Bu hayvan figürlerine bakıyor, eline alıyor, sonra başka bir yere bırakıyor, geceleri yanı başındaki sandalyenin üzerine koyuyordu. Çocuk, şafakta süt kuyruğuna girmeye giderken koridorda elini yüzünü yıkamakta olan kiracıya, "İvan Grigoryeviç, hayvanlarınızı okula götürebilir miyim?" diye heyecanla sormuş, İvan Grigoryeviç de, "Buyur al lütfen," demişti.

Akşam Alyoşa, İvan Grigoryeviç'e, resim öğretmeninin, "Kiracınıza söyle, mutlaka ders alması gerekiyor," dediğini anlatmıştı.

Anna Sergeyevna, İvan Grigoryeviç'in ilk kez güldüğünü görünce şöyle demişti:

"Gülmeyin, gidin öğretmen hanımla görüşün, belki

de akşamları evde çalışır, para kazanırsınız, aksi halde ayda üç yüz yetmiş beş rubleyle nasıl geçineceksiniz?"

"Boş verin, bu kadar para yeter bana, dersi otuz yıl önce almam gerekirdi."

Bunu söylerken de, "Neden kaygılanıyorum acaba? Hâlâ hayatta olduğum, ölmediğim için mi?" diye düşünüyordu.

Bir gün İvan Grigoryeviç, Alyoşa'ya Timur'un bir seferini anlatırken Anna Sergeyevna'nın elindeki dikişi bırakıp dikkatle kendisini dinlediğini fark etti.

"Sizin *artel*'de işiniz ne," diye güldü kadın.

"Başka nereye gideyim," dedi İvan Grigoryeviç, "Benim bilgilerim başı sonu olmayan, sayfaları kopuk kitaplardan edinilmiş bilgiler."

Alyoşa, İvan Grigoryeviç'in kendine göre bir şeyler uydurarak anlattığını, öğretmenlerin ise başı ve sonu olan ders kitaplarını başından sonuna kadar anlattıklarını anlamıştı.

Kil heykelciklerle ilgili bu önemsiz hikâye İvan Grigoryeviç'in canını sıkmıştı. Elbette gerçek anlamda bir yeteneğe sahip değildi. Ancak ne çok sayıda genç fizikçi, tarihçi, eski diller uzmanı, filozof, müzisyen, genç Rus Swiftleri ve Rotterdamlı Erasmusları gözünün önünde can vermiş, "tabuta girmişti".

Devrim öncesi edebiyatı toprak kölesi aktörlerin, müzisyenlerin, ressamların yazgısına ne çok gözyaşı dökerdi. Resimlerini yapmaları, kitaplarını yazmaları nasip olmamış delikanlılar ve genç kızlar için bugünkü kitaplarda kim içini çekerek bir şeyler yazmıştı?

Rus toprağı kendi Platonlarını da, keskin zekâlı Newtonlarını da cömertçe doğurur,[1] ama kendi çocukla-

1. Rus edebiyatının temellerini atan Mihail Lomonosov'un 1847 tarihli bir şiirinden alıntı.

rını korkunç bir şekilde, büyük bir basitlikle yer.

Tiyatrolar, sinemalar İvan Grigoryeviç'te sıkıntı ve endişe uyandırıyordu, sanki birisi önce onu sahneye bakmaya zorluyor, sonra da bakmasına izin vermiyor gibiydi. Çoğu roman ve şiir katlanılmaz şekilde sırnaşıkça, zorla aklına takılmış duygusu uyandırıyordu. Sanki kitaplarda onun tanımadığı, barakaların, baskı rejiminin, ekip başlarının, gardiyanların, gizli servis görevlilerinin, pasaport sisteminin bulunmadığı, çevresindeki insanların yaşadıkları bütün bu duyguların, acıların, ihtirasların, endişelerin olmadığı başka bir yaşam anlatılıyordu...

Yazarlar, insanları, insanların duygularını ve düşüncelerini, içinde yaşadıkları odaları, yolculuk yaptıkları trenleri hayallerinde yaratıyorlardı... Kendini gerçekçi diye adlandıran edebiyat, en az XVIII. yüzyıl köy ve kır romanları kadar şartlanmış bir edebiyattı. Kitaplardaki kolhozcular, işçiler, köylü kadınlar, zarif ve şık köylülerle, çayırlarda kaval çalıp, mavi kurdeleli beyaz kuzuların arasında dans eden kıvırcık saçlı çobanlarla akraba gibiydiler.

İvan Grigoryeviç kamplarda geçirdiği yıllar boyunca insanların zayıflıkları hakkında pek çok şey öğrenmişti. Şimdi bu zayıflıkların dikenli telin her iki yanında da yeterince fazla olduğunu görüyordu. Çekilen acılar sadece insanın içini temizlemekle kalmıyordu. Kampta bir yudumcuk fazla çorba için, çalışmada muafiyet elde etmek için yapılan mücadele sert, acımasız bir mücadeleydi, zayıf insanlar acınacak düzeylere düşüyorlardı. İvan Grigoryeviç, kibirli ve bakımlı birinin kaşığıyla başkalarının boşalmış çorba taslarını nasıl acınacak bir şekilde, "bir çakal gibi" kazıdığını ya da sebze artıkları ve çürük lahana yaprakları bulmak için nasıl mutfağın etrafında dolanıp durduğunu şimdi özgürken daha iyi anlıyordu.

Zorbalık, yetersiz beslenme, soğuk ve tütünsüzlük

yüzünden ezilmiş, kamp "çakallarına" dönüşmüş, çevrede dolaşan bakışlarıyla ekmek kırıntısı ve salyalı izmarit arayan insanlar acıma duygusu uyandırıyordu içinde.

Dışarıdaki insanlar, İvan Grigoryeviç'in kamptaki insanları anlamasına yardım ediyordu. Kamp barakalarında var olan acınası zayıflığın, acımasızlığın, açgözlülüğün, korkunun aynısını dışarıda da görmüştü. İnsanlar aynıydı. Onlara acıyordu.

Romanlarda ve destanlarda ise Sovyet insanları tıpkı Ortaçağ sanatında olduğu gibi Kilise düşüncesini, Tanrı düşüncesini dile getiriyorlardı; gerçek Tanrı'yı ilan ediyorlardı, insan tek başına değildi, insan Tanrı'yı ve onun kilisesini övmek, ululamak için Tanrı adına vardı. Yalanı gerçek gibi gösteren bazı yazarlar ise kendi uydurdukları tanrıyı arayan kahramanlarını canlı dekorların arasına yerleştirirken giysilerin, ortamın ayrıntılarını özel bir titizlikle betimliyorlardı.

Dışarıda, özgür yaşamda da, kampta da insanlar özgür olma hakları açısından eşit olduklarını kabul etmek istemiyorlardı. Bazı sağcılar kendilerini masum sayıyorlar, ama solculara yapılan baskıları, verilen cezaları haklı görüyorlardı. Solcular ve sağcılar, yurtdışındaki akrabalarıyla mektuplaşan, Ruslaşmış, ana babaları Polonyalı, Litvanyalı ve Alman soyadları taşıyan ispiyoncuları sevmiyorlardı.

Köylüler ömürleri boyunca elleriyle çalıştıklarını ne kadar söylerlerse söylesinler, siyasiler onlara inanmamışlardır: "Biliyoruz, biliyoruz, yoksulların mallarının ellerinden alınması boşuna değildi."

İvan Grigoryeviç, ranza komşusu olan eski Kızıl Muhafız komutanına şöyle diyordu:

"Siz de hayatınız boyunca Bolşevizm düşüncesine sadık kaldınız, bir İç Savaş kahramanısınız, ama işte casuslukla suçlanarak hapse atıldınız."

Eski komutan ona şu yanıtı veriyordu:

"Benimle ilgili bir hata yapıldı, bana özel bir madde uygulandı, karşılaştırmak bile mümkün değil."

Adi suçlular kurbanlarını seçip ona işkence etmeye, elindekini avucundakini soymaya giriştikleri zaman sadece siyasiler arkalarını dönüyordu, diğerleri donup kalmış, anlamsız bir yüzle oturuyorlar, üçüncü bir kısım kaçıyor, dördüncü bir kısım uyuma numarası yapıyor, başlarına battaniyelerini çekiyorlardı.

Aralarında eski askerlerin, kahramanların bulunduğu yüzlerce mahkûm, birkaç adi suçlu karşısında çaresiz insanlar olarak görünüyorlardı. Adi suçlular zorbalık yapıyor, kendilerini yurtsever, siyasi "faşistleri" ise vatanın düşmanları olarak görüyorlardı. Kamptaki insanlar kuru kum tanelerine benziyordu, her biri kendine özgüydü.

Bir kısmı sadece kendisi hakkında hata yapıldığı, ama genellikle insanların "durduk yere" hapse atılmadığı düşüncesindeydi.

Diğerleri, "Dışarıdayken insanların boşuna hapse atılmadığını düşünürdük, şimdi ise insanları durduk yere hapse attıklarını kendimiz yaşayarak anladık," diye yorum yapıyorlardı. Bundan herhangi bir sonuç çıkarmıyorlar, uslu uslu içlerini çekiyorlardı.

Sıska, titrek eski bir Gençlik Kominterni görevlisi, aynı zamanda bir Talmud bilgini ve diyalektik felsefe yanlısı olan bir adam, İvan Grigoryeviç'e, kendisinin partiye karşı hiçbir suç işlemediğini, ancak onu bir casus ve iki taraflı çalışan biri olarak tutuklayan organların haklı olduğunu, suç işlememiş olsa bile yine de partiye düşman bir tabakadan, iki yanlı çalışanları, Troçkistleri, oportünistleri, sürekli sızlananları ve kuşkucuları yaratan bir tabakadan olduğunu söylemişti.

Kamptaki mahkûmlardan geçmişte bölge parti görevlisi olan zeki bir adam bir gün İvan Grigoryeviç'le

sohbet ederken, "Ormanı kesiyorlar, yongalar havada uçuşuyor, parti gerçeği ise gerçek olarak kalıyor, bu gerçek benim başıma gelen felaketten daha üstündür," demiş ve eliyle kendisini gösterip, "Orman kesilirken ben de bir yonga gibi uçtum," diye eklemişti.

İvan Grigoryeviç, "Asıl felaket de ormanı kesmeleri zaten. Ormanı niçin kesiyorlar?" dediği zaman adam afallamıştı.

İvan Grigoryeviç, Sovyet yönetimine karşı gerçek anlamda mücadele eden insanlara çok az rastlamıştı kamplarda.

Eski çarlık dönemi subayları, monarşik bir örgüt kurdukları için kampa düşmemişlerdi. Böyle bir örgüt kurabilirlerdi, diye hapisteydiler.

Kamplarda sosyal demokratlar ve sosyalist devrimciler vardı. Bunların pek çoğu küçük burjuvalara özgü bir eylemsizlik içinde bulundukları ve rejime sadece görünüşte bağlı oldukları dönemde tutuklanmışlardı. Sovyet devletine karşı mücadele ettikleri için hapse atılmamışlardı, bu insanların Sovyet devletine karşı mücadele edebilmeleri olasılığı vardı.

Köylüler, kolhozlara karşı mücadele ettikleri için sürülmüyorlardı yerlerinden. Belirli koşullarda belki kolhozlara karşı çıkabilecek olanlar sürgüne yollanıyordu.

İnsanlar masum bir eleştiri yüzünden kamplara düşüyorlardı: Birisi devlet tarafından ödüllendirilmiş kitapları ve oyunları, bir başkası ise yerli malı radyo alıcılarını ve dolmakalemleri beğenmiyordu. Belirli koşullarda bu tür insanlar devlet düşmanı olabilirlerdi.

İnsanlar yurtdışında oturan teyzeleriyle, erkek kardeşleriyle mektuplaştıkları için sürgüne yollanıyordu. Bu insanlarda casus olma olasılığının yabancı ülkelerde akrabası olmayanlara göre daha fazla bulunması yüzünden sürülüyorlardı.

Suçlulara karşı değil, ceza veren organların düşüncesine göre biraz daha fazla suçlu olma olasılığı bulunan insanlara karşı uygulanan bir şiddetti bu.

Gerçek anlamda Sovyet iktidarına düşman olan, ona karşı savaşan insanlar, yani yaşlı sosyalist devrimciler, Menşevikler, anarşistler ya da Ukrayna, Letonya, Estonya ve Litvanya'nın bağımsızlığından yana olanlar, savaş sırasında ise Stepan Bandera önderliğindeki Ukraynalı milliyetçiler bu mahkûmlardan farklıydı.

Sovyet mahkûmlar, onları düşman sayıyorlardı, ama bir dava uğruna hapis yatan bu insanlara yine de hayranlık duyuyorlardı.

Özel rejime tabi bir kampta İvan Grigoryeviç, on yıl hapis cezasına hükümlü yeniyetme öğrenci Borya Romaşkin'le karşılaşmıştı. Borya, masum insanların tepesine binen devleti suçlayan beyannameleri gerçekten kaleme alıyor, bu beyannameleri yazı makinesinde gerçekten yazıyor, geceleri Moskova'daki evlerin duvarlarına gerçekten yapıştırıyordu. Borya, İvan Grigoryeviç'e kendisiyle ilgili soruşturma sırasında onlarca devlet güvenlik görevlisinin onu görmek için geldiğini, bunların arasında birkaç generalin de olduğunu anlatıyordu. Gerçekten bir şey yaptığı için tutuklanmış olan delikanlı herkesin ilgisini çekmişti. Borya kampta da ünlüydü: Herkes onu tanıyordu, komşu kamplardaki mahkûmlar onu soruyorlardı. İvan Grigoryeviç 800 kilometre uzaktaki yeni bir kampa gönderildiğinde ilk duyduğu şey Borya Romaşkin'in öyküsü olmuştu, delikanlıyla ilgili söylenti Kolıma'da oradan oraya göç ediyordu.

Fakat şaşırtıcı olan bir şey vardı: Bir eylem yüzünden, Sovyet devletine karşı gerçek bir mücadele yüzünden hüküm giymiş insanlar, tüm siyasi ***zek***'lerin, yani siyasi mahkûmların suçsuz olduğu, istisnasız hepsinin özgürlüğü hak ettiği görüşündeydiler. Uyduruk, düzmece

işler yüzünden, "kaba sahtekârlık" yüzünden hapis yatanlar ise, ki bunların sayıları milyonları buluyordu, sadece kendi kendilerini affetmek eğilimindeydiler ve sahte casusların, kulakların, sabotajcıların suçunu kanıtlamaya, devletin gaddarlığını aklamaya çalışıyorlardı.

Mahkûmların ve özgür insanların ruhsal yapısında tek derin fark vardı. İvan Grigoryeviç, kamptaki insanların kendilerini yaratmış olan döneme olan bağlılıklarını koruduklarını görüyordu. Bu insanların her birinin karakterinde ve düşüncelerinde Rus yaşantısının çeşitli dönemleri yaşıyordu. Burada sevilen şarkıları, kahramanları, kitaplarıyla İç Savaş katılımcıları vardı; burada kendi zamanlarının silinmemiş ihtirasları, kendi şarkıları, şiirleri, âdetleriyle "Yeşiller"[1], Petlyura[2] yandaşları vardı; burada heyecanıyla, sözcük dağarcığıyla, felsefesiyle, davranış ve konuşma tarzıyla 1920'lerin Komintern üyesi işçiler vardı; burada son derece yaşlı insanlar, monarşistler, Menşevikler, sosyalist devrimciler de vardı. Bu insanlar bundan kırk-elli yıl önce var olan bir düşünce, davranış, edebî kahramanlar dünyasını içlerinde saklıyorlardı.

Üstü başı yırtık pırtık, durmadan öksüren yaşlı adama bir bakışta onun zayıf ruhlu, kendini bırakmış, aynı zamanda da soylu bir süvari subayı olduğunu, aynı şekilde onun hırpani kılıklı, kır sakalı fırça gibi uzamış ranza komşusuna baktığınızda hiç pişmanlık duymayan bir sosyal demokrat olduğunu, hastabakıcılık yapan sırtı hafif kambur "sersem"in de eski bir zırhlı tren komiseri olduğunu şıp diye anlardınız.

Oysa dışarıdaki yaşlı insanlar, geçmiş zamanın eşi

1. Aleksandr Stepanoviç Antonov (1888-1922) öncülüğünde başlayan Tambov İsyanı'nı destekleyen köylü hareketi.

2. Vasilyeviç Petlyura, 1918-1920 yıllarında İç Savaş sırasında Ukrayna'daki karşıdevrim hareketinin önderidir.

benzeri bulunmaz işaretlerini üzerlerinde taşımıyorlardı, onların geçmişi silinmişti, hemen yeni günün kılığına bürünüvermişlerdi, bugüne uygun düşünüyorlar, yaşıyorlardı; onların sözlükleri, düşünceleri, ihtirasları, içtenlikleri olayların akışına ve amirlerinin isteğine boyun eğerek esnek bir şekilde değişiyordu.

Bu farklılık nasıl açıklanabilirdi? Acaba kamptaki insan, anestezi verilmiş gibi hareketsiz donup kalmış olabilir miydi?

İvan Grigoryeviç, insanların dikenli telin öbür tarafına geçmek, karılarının ve çocuklarının yanına dönmek gibi en doğal isteğini kamptayken hep görürdü. Ancak özgürlüğüne kavuştuktan sonra kamptan salıverilmiş insanlara rastlıyordu bazen. Bu insanların ikiyüzlülüğü, düşüncelerinden ve yeniden tutuklanmaktan duydukları korku o kadar büyük, o kadar geniş kapsamlıydı ki, kampta zorla çalıştırıldıkları dönemdekinden daha kesin, daha gerçek tutuklular olarak görünüyorlardı.

Kamptan kurtulan, ücretli olarak çalışan, sevdikleriyle ve yakınlarıyla bir arada yaşayan böyle bir insan bazen kendini kampı çevreleyen dikenli telin mecbur bıraktığından daha yukarıda, daha eksiksiz ve daha derin bir tutukluluğa mahkûm ediyordu.

Ama yine de kamp yaşamının acıları, pisliği ve karanlığı içinde özgürlük, kamp insanlarının ışığı ve gücüydü. Özgürlük ölümsüzdü.

Küçük bir kasabada, Çavuş Mihalyov'un dul karısının yanında yaşayan İvan Grigoryeviç özgürlük düşüncesini daha geniş, daha güçlü bir şekilde hissetmeye başlamıştı.

İnsanların sürdürdükleri yaşam mücadelesinde, gece çalışarak fazladan bir ruble daha kazanan işçilerin kurnazlıklarında, kolhozcuların ekmek ve patates uğruna, emeklerinin doğal karşılığı uğruna verdikleri kavgada sa-

dece daha iyi yaşama, çocuklarının karnını doyurma ve onları daha iyi giydirme isteğini görmüyordu İvan Grigoryeviç. Ayakkabı dikme, kazak örme hakkı için yapılan mücadelede, çiftçinin istediğini ekme arzusunda insan doğasına özgü, doğal, yok edilmesi olanaksız özgürlük isteği ortaya çıkıyordu. Bu isteğin kamp insanlarında da olduğunu görüyor ve biliyordu. Kampın dikenli tellerinin her iki yanında da özgürlük ölümsüz görünüyordu.

Bir akşam işten çıktıktan sonra kampla ilgili sözcükleri tek tek aklından geçirmeye koyuldu. Tanrım, abecenin her harfinden bir kamp sözcüğü vardı... her bir sözcük için makaleler, destanlar, romanlar yazılabilirdi...

Arest... barak... vertuh... golod... dohodyaga... jenskiye lagerya... zeka... İTL... ksiva...[1] Abecenin sonuna kadar gidiyordu bu şekilde. Koskoca bir dünya, kendine özgü bir dil, kendine özgü bir ekonomi, ahlak kuralları. Bu tür yapıtlarla kitap rafları doldurulabilir. Gorki tarafından başlatılan *İstoriye Fabrik i Zavodov*'dan[2] daha fazla kitap olur.

İşte bir konu: Mahkûm taşıyan bir katarın hikâyesi. Katarın oluşturulması, yolculuğu, mahkûmların kaçmasını önlemek için alınan önlemler... 1920'lerin katarları, bir siyasi mahkûmun yolcu vagonunun bir kompartımanında kendisine börek ikram eden filozof muhafızıyla yolculuğu, günümüz mahkûmuna ne kadar saf, ne kadar evcil görünür. Toplama kampı kültürünün ilk ürkek belirtileri: eski taş çağı, yumurtadan daha yeni çıkmış bir

1. (Rus.) Sırasıyla "tutuklama", "baraka", "gardiyan", "açlık", "bitmiş adam", "kadın kampları", "mahkûm", "İspravitelna Trudovoy Lager (çalışma ve ıslah kampı)", "sahte belge".

2. "Fabrika ve Atölyelerin Tarihi", 1931-1938 arasında Gorki'nin başlattığı ve çok sayıda yazarın katıldığı büyük bir sosyal tarih çalışması.

civciv...

Ve Krasnoyarsk iline giden şu altmış vagonluk katar: hareket halinde bir hapishane kenti, dört dingilli yük vagonları, parmaklıklı küçük pencereler, üç katlı ranzalar, ambar vagonları, gardiyanlarla dolu komuta vagonları, mutfak vagonları, bekçi köpeklerinin bulunduğu vagonlar... Bekçi köpekleri istasyonlarda katar boyunca oraya buraya koşup dururlar. Çevresi bir masal padişahı gibi aşçıların, fahişelerin yalakalıklarıyla sarılı katar komutanı; gardiyanın vagonun içine girdiği, diğer nöbetçilerin ise ellerindeki otomatik tabancaları mahkûmlara doğrultarak bekledikleri yoklamalar; insanlar sıkışık bir küme halinde toplanmış, gardiyan ise mimli mahkûmları vagonun bir köşesinden diğer köşesine ustaca sürüyor ve mahkûm ne kadar hızlı kaçarsa kaçsın nöbetçi onun kıçına ya da kafasına sopasını indirmeyi başarıyor.

Daha yakın bir zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında arka vagonların altına çelik taraklar takılmıştı. Eğer bir mahkûm yolculuk sırasında vagonun döşemesini sökecek ve kendini yüzükoyun rayların arasına atacak olursa tarak onu tutacak, hızla çekecek, size de bize de yaramasın, diyerek tekerleğin altına fırlatıp atacaktı; tavanı delip vagonun tepesine çıkacak olanlar için de hançer gibi ışıldaklar konmuştu ve bu ışıldaklar lokomotiften en son vagona kadar karanlığı delip geçer, katarı baştan sona kontrol altında tutan makineli tüfek ise vagonların üstünde biri koşacak olursa ne yapacağını iyi bilirdi. Evet, her şey gelişir. Katarın ekonomisi billurlaşmıştır, fazladan bir yiyecek, komuta vagonundaki muhafız subayların refah içinde olmaları, tutukluların ve köpeklerin kazanından sıcak yemek, katarın Doğu Sibirya kamplarına yapacağı altmış günlük yolculuğa göre hesaplanmış yol paraları, vagon içi alışveriş, vagonda

merhametsizce yapılan ilk birikim, buna paralel olarak yoksullaşma. Evet, her şey geçip gider, her şey değişir, aynı katara iki kez binmek olanaksızdır.[1]

Peki ama insanları eşlerinden ayıran bu yolculuğun yarattığı umutsuzluğu, tekerleklerin çelik tıkırtıları ve vagonların gıcırtısı altında geceleri yapılan itirafları, bu boyun eğmeyi, bu saflığı, kamp uçurumuna düşüşü kim anlatacak; yük vagonlarının karanlığından koca bozkır posta kutusunun karanlığına atılan mektuplar yerine varmıştır zaten!

Sonradan kampta edinilecek alışkanlıklar trende henüz yok, yorgunluk yok, kamptaki işlerle sersemlemiş bir kafa yok; kanlar içindeki bir yürek için her şey alışılmadık, her şey korkunç: vagonun içindeki loşluk, gıcırtı, pürtüklü tahtalar, isterik bir şekilde titreyen hırsızlar, muhafızların kuvars bakışları.

İşte bir delikanlıyı pencerenin yanında omuzlarına almışlar, delikanlı, "Dedeciğim, dedeciğim bizi nereye götürüyorlar?" diye bağırıyor.

Tekdüze, çatlak ve yaşlı sesi yük vagonundaki herkes duyuyor:

"Sibirya'ya yavrum, zorla çalıştırmaya..."

İvan Grigoryeviç birden, "Yoksa benim yolum, benim yazgım bu mu?" diye düşündü. "Benim yolum bu katarlarla başladı. Ve şimdi de sona erdi."

Aralarında bir bağlantı olmadan sık sık ortaya çıkan bu kamp anıları, karışık olduğu için canını sıkıyordu. Bu karışıklık içinde de bir anlam çıkarabileceğini, bunu yapabilecek güçte olduğunu ve kamp yolunun sona erdiği şu anda her şeyi açıkça görme, acılar karmaşası içinde, suçla kutsal masumiyet arasındaki, sahte suç itiraflarıyla

1. Kitaba adını veren bu sözü, "Aynı nehre iki defa girilmez," diyen Herakleitos'tan (MÖ yaklaşık 540-480) uyarlıyor.

körü körüne sadakat arasındaki, milyonlarca suçsuz ve partiye sadık insanın öldürülmesinin anlamsızlığıyla bu cinayetlerin kesin anlamı arasındaki çelişkiler karmaşası içinde yasaları ayırt etme zamanının geldiğini hissediyor, anlıyordu.

12

İvan Grigoryeviç son günlerde suskundu, Anna Sergeyevna'yla hemen hemen hiç konuşmuyordu. Ama işteyken o da, Alyoşa da sık sık aklına geliyordu ve eve gitmeye az mı kaldı, diye atölyenin duvarında asılı olan saate sürekli göz atıyordu.

Bu suskun günlerinde kamp yaşamını düşünürken nedense aklına daha çok kamplardaki kadınların yazgısı geliyordu... Herhalde kadınları hiçbir zaman bu kadar çok düşünmemişti.

... Kadınların erkeklerle eşitliği sadece sosyoloji kürsülerinde ve sosyoloji yapıtlarında yer alıp onaylanmamıştır... Kadınların eşitliği sadece fabrikadaki işte, uzay uçuşlarında, devrim ateşinde kanıtlanmamıştır, bu eşitlik Rusya'nın bugünkü tarihinde, asırlar boyunca hapishanelerde, kamplarda, kamplara götürülürken yollarda yaşanan acılarla kanıtlanmıştır.

Yüzyıllardır zindanlarla, Kolıma'yla, Norilsk'le, Vorkuta'yla yüz yüze kalan kadın, erkekle eşit bir durumda olmuştur.

Kamp, bir emir kadar basit ikinci bir gerçeği de kanıtlamıştır: Erkeklerle kadınların yaşamı ayrılmaz.

Yasaklamada, set çekmede şeytanca bir güç vardır. Önüne set çekilip sıkıştırılan derelerin ve ırmakların

suyu gizli, karanlık gücünü gösterir. Tatlı bir şıpırtıda, güneş ışığının yansımalarında, su testilerinin sallanmasında gizlenen bu güç, birdenbire suyun acımasız öfkesini ortaya koyar, taşları kırar, çılgınca bir hızla türbin pervanelerine akar.

Açlığın gücü acımasızdır, önüne çekilen set, insanı ekmeğinden zor ayırır. Doğal ve iyi bir gereksinim olan yeme gereksinimi, milyonlarca yaşamı yok eden, anaları kendi çocuklarını yemek zorunda bırakan bir güce, acımasız ve canavarca bir güce dönüşür.

Kamplardaki kadınları erkeklerden ayıran yasak, onların bedenlerini ve ruhlarını bozar.

Kadındaki her şey, onun sevecenliği, özeni, tutkusu, analık duygusu, yaşamın ekmeği ve suyudur. Kadında bütün bu duygular, dünyada erkekler, oğullar, babalar, erkek kardeşler olduğu için doğar. Eş, anne, kız evlat, kız kardeş olduğu için bunların hepsi erkeğin yaşamını doldurur.

Ama yasağın gücü yaşamın içine girer. Yaşamın ekmeği ve suyu olan bütün basit ve iyi şeyler, birden içindeki alçakça öfkeyi ve karanlığı ortaya koyar.

Zorbalık ve yasak, büyü yapar gibi insanın içindeki iyiyi mutlak biçimde kötüye çevirir.

... Kadınların kampıyla erkeklerinki arasında boş bir toprak şerit vardı. Buraya ateş hattı deniyordu. Kimseye ait olmayan bu alanda bir insan görünür görünmez makineli tüfekler ateş ediyordu. Mahkûmlar bu ateş hattını yüzükoyun sürünerek aşıyor, geçit kazıyor, tel örgünün altından, üstünden geçiyorlardı, şansı yaver gitmeyenler, kafalarından vurulmuş, bacakları kırılmış bir halde yerde yatıyorlardı. Bu durum, önü setlerle kesilmiş nehirlerde yumurtlayan bir balığın çılgınca ve acıklı yolculuğunu anımsatıyordu.

Yıllarca erkek yüzü görmemiş, erkek sesi duymamış

kadınların kaldığı özel rejimle yönetilen korkunç kamplara yolları düşen çilingirlerin, şoförlerin, marangozların canına okunuyordu. Cinayet suçundan mahkûm erkekler, ölü bir erkeğin omzuna elini değdirmenin bile mutluluk sayıldığı bu kadın kamplarından korkuyorlardı, ateşli silah koruması altında bile bu kamplara gitmekten çekiniyorlardı.

Karanlık, iç karartıcı felaket, ağır hapis cezasına çarptırılmış insanları insanlıktan çıkarıyordu.

Bu ağır hapis yaşamında kadınlar, diğer kadınları doğal olmayan bir biçimde birlikte yaşamaya zorluyorlardı. Kadınların kaldığı hapishane barakalarında ipe sapa gelmez karakterler, kısık sesli, geniş adımlarla yürüyen, erkeksi tavırları olan, pantolon ve katranlı muşambadan yapılmış asker çizmesi giyen erkeksi kadınlar ortaya çıkıyordu. Bunların yanında ise zavallı kayıp yaratıklar bulunuyordu.

Erkeksi kadınlar çok sert çay ve sert tütün içiyorlar, kafayı bulunca sahte, hoppa kadın arkadaşlarını dövüyorlardı, ancak bu kadınları yumruk ve bıçak zoruyla başkalarının hakaretlerinden ve çirkin isteklerinden koruyorlardı. Bu trajik, sakat ilişkiler dünyası, kampta aşk demekti. Korkunç bir dünyaydı. Bu korkunç dünya, alaylı, cıvık konuşmalar değil, sadece ve sadece hırsızların ve katillerin ruhlarında korku yaratıyordu.

Ağır hapis yaşamında aşk çılgınlığı tayganın uzak mesafelerini, dikenli telleri, hapishanenin taş duvarlarını, ceza barakasının kilitlerini tanımıyordu, kurt köpeklerinin, sivri bıçakların üstüne, muhafızların kurşunlarının altına yürüyordu. Büyük Okyanus balığı da yumurtlayacağı yere aynı bu şekilde gözleri yuvalarından fırlamış, nehirlerin ivinti yerlerindeki ve şelalelerdeki kayalara çarpa çarpa belkemiği zedelenmiş bir halde gider.

Kamp sakinleri, eş ve ana sevgisini burada da koru-

maktaydılar, "gıyaben seçilmiş" kamp nişanlılarını hiçbir zaman görmemiş ve görmeyecek olan "gıyabi" kamp gelinleri ise hayalî olarak seçtikleri sevgililerine sadık kalmak uğruna, bir hayale sadık kalmak uğruna her türlü işkenceye katlanmaya hazırdılar.

Kamp zorbalığının pisliği ve iğrenç kokuları içinde insan yine de insan olarak kalmışsa bir şekilde onu bağışlamak gerekir.

13

Sessiz Maşacık... İnce çorapları ve mavi yün bluzu artık üstünde değil. Bir yük vagonunda derli toplu olmayı sürdürmek zor, ranza komşusu hırsız kadınların Rusçaya benzemeyen garip konuşmasına dikkatle kulak kabartıyor. Katarın kraliçesi ve Rostovlu ünlü bir hırsızın sevgilisi, solgun dudaklı, isterik kadına korkuyla bakıyor.

Maşa, bir maşrapanın içinde mendilini yıkadı, kalan suyla ayaklarının tabanlarını sildi, mendilini dizlerinin üstüne serdi; şimdi onu kurutuyor ve alacakaranlığa bakıyor.

Son aylar sisin içinde birbirine karışmış durumda: Doğum gününde çok fazla yemek yiyen üç yaşındaki Yuliyacığın ağlaması, arama yapan adamların yüzleri, yerdeki çamaşırlar, çizimler, bebekler, kap kacak, annesinin düğün hediyesi olarak verdiği saksısından çıkarılmış benjamin, odanın eşiğinde kocasının son gülümsemesi, sadık kalması için yalvaran acıklı gülümsemesi. Bu gülümsemeyi anımsayınca bir çığlık atıyor, başını ellerinin arasına alıyordu; sonra her şeyin eskisi gibi olduğu çılgın haftalar ve Yuliya'nın lapasını pişirdiği tencerenin başında insanın içini buz kestiren Lubyanka korkusu; İç Hapishane'nin bekleme salonundaki kuyruklar, küçük bir pencereden, "Paketiniz reddedildi," diyen bir ses; hısım akra-

baya koşuşturma, yakınların adreslerinin ezberlenmesi, aynalı dolabın ve Akademi tarafından yayımlanmış kitapların alelacele, acemice satılması; çok yakın bir kız arkadaşının artık telefon etmemesi yüzünden duyduğu acı; yine gece konukları ve gün ağarana dek aramalar, büyük olasılıkla anneannesine vermeyip bir çocuk yurduna götürdükleri Yuliya'yla vedalaşma; Butırka Hapishanesi'nde fısıltıyla konuşulan, sökük dikerken kibrit çöplerinin ve balık çorbasının içinden yakalanan kılçıkların iğne olarak kullanıldığı koğuş; kadın mahkûmlarca yeni yıkanmış, havada sallayarak kurutulan onlarca mendil, külot ve sutyenin rengârenk görünüp kaybolması; gece sorgusu, hayatında ilk kez ona el kaldırmaları, "sen" ve fahişe demeleri. Onu, kocasını ihbar etmediği için suçlu buldular. Kocası terörü ihbar etmediği için mektuplaşma hakkı olmaksızın on yıla mahkûm edilmişti.

Maşa, onun ve onun gibi onlarca kadının neden kocalarını ihbar etmek zorunda olduklarını, neden Andrey'in ve onun gibi yüzlerce insanın iş arkadaşlarını, çocukluk arkadaşlarını ihbar etmek zorunda olduklarını anlamamıştı. Sorgu yargıcı onu sadece bir kez çağırmıştı. Sonra hapishanede sekiz ay geçmişti, gündüz-gece, gece-gündüz. Umutsuzluk yerini başına gelecekleri bekleme duygusuna bırakıyordu ve birden bir umut, yakında kocasıyla ve kızıyla buluşacağı inancı bir deniz dalgası gibi kaplıyordu içini.

Sonunda bir gardiyan eline sigara kâğıdı kadar dar bir kâğıt verdi, Maşa "58:6-12"[1] yazısını okudu kâğıtta.

Ama bundan sonra da umutları sürdü: Ansızın kararı iptal edecekler, kocası aklanacak, Yuliya evde olacak ve bir araya gelecekler, hiçbir zaman ayrılmayacaklardı. Bu

1. Sovyet Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi'nin 6. ve 12. bentleri, yani karşıdevrimcilik maddesinin casusluk ve karşıdevrimci eylemleri rapor etmeme suçları.

buluşma düşüncesiyle her yanını mutlu bir ateş ve ürperti sarıyordu.

Gece uykudan uyandırdılar: "Lyubimova eşyalarını topla!" "Kara kuzgun"a bindirdiler, Krasnopresnenskaya Menzil Hapishanesi'ni geride bırakarak Yaroslavl demiryolu yük istasyonuna, trene bindirmeye götürdüler...

Kocasının tutuklanmasından sonraki sabah özellikle aklında kalmıştı, sanki o sabah bitmemiş, hâlâ devam ediyordu. Ana kapı çarparak kapanmış, bir motor gürültüyle çalışmış ve ortalık sessizleşmişti. İçine bir korku düşmüştü. Koridordaki telefon çalıyordu, asansör kapılarının karşısındaki merdiven sahanlığında birden duruyordu, komşu kadın terliklerini şıpırdatarak mutfaktan çıkıyordu ve terliklerin şıpırtısı ansızın kesiliyordu.

Yere atılmış kitapları bir bezle siliyor, rafa yerleştiriyor, yerdeki çamaşırları toplayıp bohçalıyordu. Çamaşırları kaynatmak istiyordu, odadaki eşyalar kirlenmiş, zehirlenmiş gibi geliyordu. Benjamini saksısına koymuş, deriyi andıran yaprağını okşamıştı. Andryuşa bu benjaminle alay ederdi, onu küçük burjuvalığın simgesi ilan etmişti. Kendisi de içinden onunla aynı fikirdeydi. Ama Maşa, bu benjaminin incitilmesine, Andrey'in onu mutfağa götürmesine hiçbir zaman izin vermemişti. Zavallı anacığına acıyordu. Artık iyiden iyiye yaşlanmış olan annesi bu bitkiyi getirmek için bütün Moskova'yı kat etmiş, o günlerde asansör onarımda olduğu için beşinci kata binbir zorlukla çıkartmıştı.

Her şey susmuştu! Ama komşular uyumuyorlardı. Ona acıyorlardı, ondan korkuyorlardı, evlerine arama ve tutuklama emriyle kimse gelmediği için mutluluktan kendilerinden geçer gibi oluyorlardı. Yuliyacık uyuyordu, Maşa ise odayı topluyordu. Temizlik işleriyle bu kadar gayretli uğraşmazdı genellikle. Eşyalara karşı ilgisizdi, avizeler, güzel tabaklar onu hiç ilgilendirmezdi. Bazı-

ları onu kötü, pasaklı bir ev kadını sayarlardı. Ama Maşa'nın eşyalara karşı umursamazlığı ve odadaki düzensizlik Andrey'in hoşuna giderdi. Şimdi ise eşyaları yerlerine yerleştirirse rahatlayacak, sakinleşecekmiş gibi geliyordu.

Aynaya baktı, derlenip toplanmış odaya bir göz attı. İşte *Gulliver'in Yolculukları* kitabı rafta, aramadan önce dün durduğu yerdeydi, benjamin yine masanın üstünde duruyordu. Sabahın dördüne kadar ağlayan ve annesine yapışan Yuliya da uyuyordu artık. Koridorda ses yoktu, komşular henüz mutfakta gürültü etmeye başlamamışlardı.

Maşacık ağırbaşlı bir düzen içindeki odasında keskin bir umutsuzluk hissetti. Andrey'e duyduğu şefkatle, sevgiyle içi aydınlandı ve o anda, bu ev sessizliğinde, alıştığı eşyaların arasında dünyanın eksenini bükebilecek o amansız gücü hiçbir zaman hissetmediği kadar hissetti. Bu güç dosdoğru ona, Yuliya'ya, "Balkonlu, yirmi metrelik oda falan gerekmez bana, çünkü burada mutluyum," dediği bu küçük odaya gelmişti.

Yuliya! Andryuşa! Maşa'yı alıp götürüyorlar onlardan! Tekerleklerin takırtısı ruhunu deliyor. Gitgide Yuliya'dan uzaklaşıyor, sevdiği insanlarla birlikte yaşamak yerine ona verilen Sibirya her saat yaklaşıyor.

Maşacığın üstünde artık kareli eteği yok, artık onun tarağıyla soluk ince dudaklı bir hırsız kadın, çıtırdayan, elektriklenen saçlarını tarıyor.

Aynı anda bu iki acı herhalde ancak genç bir kadının yüreğinde yaşar: Bir ananın ıstırabı, âciz yavrusunu kurtarma isteği ve aynı zamanda devletin gazabı karşısında çocukça bir âcizlik, başını annesinin göğsüne saklama isteği.

Bu kirli, kırık tırnaklar bir zamanlar manikürlüydü, tırnaklarındaki ojenin rengi Yuliya'nın çok ilgisini çeker-

di. Oysa bir zamanlar babası altı yaşındaki kızına, "Maşa'nın tırnakları balık pulu gibi," demişti. İşte saçındaki ondüleden iz bile kalmamıştı, Andryuşa'nın tutuklanmasından bir ay önce, şu telefon etmeyi kesen kız arkadaşının doğum gününe Andryuşa'yla birlikte gitmeye hazırlanırken yaptırmıştı saçını.

Yuliya, sıkılgan, asabi Yuliyacık yetimhanede. Maşa sessizce, acı acı mırıldanıyor, gözleri buğulanıyor: Küçük kızını merhametsiz bakıcılardan, kötü huylu, yaramaz çocuklardan, eski ve kaba yetimhane elbisesinden, asker battaniyesinden, diken gibi batan saman yastıktan nasıl korumalı? Vagon gıcırdıyor, tekerlekler takırdıyor, Moskova ve Yuliya gitgide uzaklaşıyor, Sibirya gitgide yaklaşıyor.

Tanrım, bunların hepsi oldu mu? Bir dakika sonra ise şu anda olan her şey düş gibi geliyordu: Bu boğucu loşluk, alüminyum çorba tası, hırsız kadınların pürtüklü tahtadan yapılmış ranzaların üstünde sert tütün içmeleri, sırtındaki kirli çamaşırın vücudunu kaşındırması ve yüreğinde, "Tren istasyonda birazdan duracak, muhafızlar bu adi suçlulardan bizi korusalar bari," şeklinde bir sıkıntı, istasyonlarda ise ana avrat küfreden muhafızların havaya kaldırdıkları dipçikleri karşısında duyulan korku ve, "Keşke bir an önce hareket etsek," düşüncesi. Hırsız kadınlar bile, "Vologda muhafız müfrezesi ölümden beterdir," diyorlar.

Ama onun felaketi gıcırdayan ranzalarda, vagonun duvarlarındaki soğukta, sönmeye yüz tutmuş sobada, muhafızların merhametsizliğinde ve hırsız kadınların zorbalıklarında değil. Felaket, hapishane hücresinde geçirdiği sekiz ayda ruhunu bir koza haline getiren şaşkınlığın trende zayıflamış olmasında.

Sibirya'nın mezar derinliğine doğru yaptıkları dokuz bin kilometrelik yolculuğu bütün varlığıyla hissediyor.

Hapishanedeki o yersiz umut, o saçma umut, hücre kapısının açılıp gardiyanın, "Lyubimova serbestsin, eşyalarını topla," diye bağırrnası ve Novoslobodskaya Caddesi'ne çıkarak otobüse binip Andrey ve Yuliya'nın kendisini bekledikleri eve gitme umudu burada yok.

Trende şaşkınlık yok, daha sonra kamptaki hiçbir şeyi anımsayamayacak kadar aşırı yorgunluk yok, sadece ve sadece kanlı bir yürek var.

Ya Yuliya altını ıslatırsa, ya ellerini yıkamaz, burnu akarsa? Sebze yemesi gerek, geceleri de üstünü açar hep.

Maşa'nın ayaklarında artık ayakkabı değil asker botları var, botlardan birinin tabanı kopmuş durumda. Bu, o mu, Blok şiirleri okumuş, filolojide öğrenim görmüş, Andrey'den gizli şiir yazan Mariya Konstantinovna mı? Kuaför İvan Afanasyeviç'e, yani diğer adıyla Jan'a randevu almaya Arbat Sokağı'na[1] koşan Maşa, sadece kitap okumayı değil, borç çorbası pişirmeyi, napolyon pastası yapmayı, dikiş dikmeyi de bilen ve bebeğini emziren Maşacık. Andryuşa'ya, Andryuşa'nın çalışkanlığına, alçakgönüllülüğüne her zaman hayran olan ve Andryuşa'ya ve Yuliya'ya olan sevgisiyle çevresindeki herkesi hayran bırakan Maşa, ağlamayı da, gülmeyi de, para kazanmayı da bilen Maşa.

Tren durmadan gidiyor, Maşa'da tifo başlıyor, kafası bulanık, karanlık, ağır. Ama tifo değilmiş, sağlık durumu iyi. Umut, yüreğine giden yolu burada, trende de buldu yine. Kampa varacaklar ve ona, "Lyubimova sıradan çık, senin için telgraf geldi, serbestsin," diye bağıracaklar ve sonra şuna benzer bir şey olacak: Yolcu treniyle Moskova'ya gidecek ve işte Sofrino, Puşkino, işte Yaroslavl İstasyonu, Andrey'i görüyor, Andrey'in kucağında Yuliya.

1. Moskova'nın çok eski ve ünlü bir caddesi.

Umut da onu üzüyor, bir an evvel Sibirya'daki son noktaya varsalar da serbest kaldığına ilişkin telgrafı alsa. Yuliya'nın zayıf bacakları, yavaşlayan trenin yanından nasıl da telaşla koşacak.

İşte hırsızlar tarafından soyulmuş bir halde trenden indi, buz kesmiş parmaklarını yağlı ceketinin kollarının içine sokuyor, başında tüylü, kirli bir havlu sarılı. Yanında kocalarının suçunu ihbar etmedikleri için onlarca yıla mahkûm edilmiş yüzlerce Moskovalı kadının ayakkabılarının karda çıkarttığı gıcırtılar.

İpek çoraplı ayaklar yürüyor, yüksek topuklu ayakkabılar ikide bir takılıyor, Maşa'ya gıpta ediyorlar. Maşa "eşlerin" değil, hırsızların olduğu bir vagonda geldi, eşyalarını çaldılar, ama şimdi sırtında pamuk astarlı bir ceket var, botların içine de kâğıt ve bez koymak mümkün.

Halk düşmanlarının eşleri tökezliyor, acele acele yürüyor, yere düşüyorlar, karın üstüne yayılan bohçalarını telaşla topluyorlar, fakat ağlamaya korkuyorlar.

Maşa çevreye göz gezdirdi: Arkasında istasyon ambarı var, yük vagonları, kar beyazı bir boyunda kırmızı bir kolye gibi, ileride ise kadın mahkûmlar grubu koyu renk bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla gidiyor, çevrede üzeri karla kaplı kereste istifleri, sıcacık, güzel kısa kürkleri içindeki muhafızlar, havlayan sıcak, bol tüylü çoban köpekleri. İki aylık tren yolculuğundan sonra insanı büyüleyen temiz hava ise usturadan daha keskin. Rüzgâr çıkıyor, ham toprakların üzerinde kuru bir kar dumanı yükseliyor, kafiledeki insanların kafaları beyaz sisin içine gömülüyor. Soğuk, insanın yüzünü, bacaklarını kamçılıyor, Maşa'nın başı dönüyor.

Ve yirmi altı yaşındaki Maşa, yorgunluk, donma ve kangren olma korkusu, sıcak bir yere girme ve bir hamamda yıkanma hayali, karın üzerinde tuhaf, şımarık bir suratla yatan, sapsız gözlüklü, şişman yaşlı kadın karşısın-

da duyduğu şaşkınlık arasında birden kar dumanları içindeki kampta onu bekleyen geleceği gördü... Ardında, binlerce verst ötede, Spasopeskovskiy Sokağı'nda ise geçmişinin üzerinde bir mühür sallanıyor. Sisin arasından kuleler, gocuklu nöbetçiler, ardına kadar açık kapılar görünmeye başladı. İşte o anda Maşa iki yaşamını da aynı açıklıkla gördü: gitmiş, geride kalmış olanı da, geleni de.

Koşuyor, ayağı takılıyor, buz kesmiş parmaklarına üflüyor ve umut etme çılgınlığı peşini bırakmıyor: Kampa varacaklar, kampta ona serbest bırakılacağını söyleyecekler. İşte bu yüzden böyle koşuyor, aceleden soluğu kesiliyor.

İşi ne kadar zordu! Karnı nasıl ağrıyordu, bir kadının taşıyamayacağı kadar ağır olan kireç kesekleri yüzünden beli nasıl ağrıyordu, el arabaları boşken bile demir gibi ağırdı; kürekler, küsküler, tahta levhalar, kütükler, pis su tenekeleri, çirkef tekneleri, kilolarca ağırlıktaki yıkanmış, ıslak çamaşır yığınları.

Sabah karanlığında çalıştıkları yere giden yol, vıcık vıcık çamurun içinde, buz gibi ayazda yapılan yoklama ne kadar zor, ne kadar ağırdı; içinde işkembe parçaları ve insanın damağına yapışan pis balık pulları olan duru mısır çorbası ne kadar mide bulandırıcı ve ne kadar istenen bir şeydi; barakada ne kadar alçakça, ne kadar acımasız hırsızlıklar olur, ranzaların üzerinde geceleri ne çirkin konuşmalar yapılırdı; ne iğrenç gürültüler, fısıltılar ve hışırtılar olurdu; durmaktan üzeri beyazlaşıp kurumuş kara ekmek her zaman ne kadar arzu edilen bir şeydi.

Ranzada Maşa'nın yanında yatan on altı yaşındaki Lena Rudolf, kazan dairesinde çalışan adi suçlu Muha'yla birlikte yaşamaya başladı. Lena frengi kaptı, ellerinin tırnakları, saçları döküldü, hıfzıssıhha şubesi onu maluller kampına gönderdi, Lena'nın kampta da zarafetini koruyan, açık renk gözlü, iyi yürekli ve yardımsever annesi

Suzanna Karlovna ise saçları ağarmış olmasına karşın çalışmaya devam ediyordu. Suzanna Karlovna şafak sökmeden önce jimnastik yapıyor, vücudunu karla ovuyordu.

Maşa, ortalık kararıncaya dek it gibi, deve gibi, eşek gibi çalışıyordu. Kamp, özel rejime tabi bir kamptı, Maşa'nın mektup yazma hakkı yoktu, kocası sağ mıydı yoksa idam mı edilmişti, bilmiyordu, Yuliyacığı neredeydi, yetimhaneye mi düşmüştü, adı sanı belirsiz bir hayvan yavrusu gibi kayıplara mı karışmıştı, yoksa annesi onu bulmuş muydu, sahi annesi hayatta mıydı, erkek kardeşi Volodya sağ mıydı, bilmiyordu. Yakınları hakkında hiçbir şey bilmemeye alışmış gibiydi, sanki hiç mektup alma hayali kurmuyordu, ayazda, sineklerin insanı yiyip bitirdikleri taygada değil, mutfakta, hastanede daha kolay bir işte çalışmak istiyordu.

Ama kocasına ve kızına olan özlemi sürüyordu, umudu ölmemişti, sadece ölmüş gibi görünüyordu. Umut uyuyordu. Ve Maşa umudun uyuduğunu, tıpkı uyuyan bir bebeği kucağında hissettiği gibi hissediyordu, umut uyandığında ise genç kadının yüreği mutlulukla, ışıkla ve acıyla doluyordu.

Yuliya'yı ve kocasını tekrar görecek. Elbette bugün ya da yarın değil. Yıllar geçecek, ama Maşa onları görecek: Saçların nasıl da ağarmış, gözlerin ne kadar kederli... Yulenka, Yulenka, bu solgun, incecik genç kız onun kızı. Ve Maşa, Yuliya'nın, onu tanıyıp tanımayacağını, onu, yani kamp mahkûmu annesini anımsayıp anımsamayacağını, ondan yüz çevirip çevirmeyeceğini düşünüp heyecanlanıyor.

Başgardiyan Semisotov, onu kendisiyle yatmaya zorladı, Maşa'nın iki dişini kırdı, şakağına yumruk attı. Bu olay kampta geçirdiği ilk sonbaharda oldu. Maşa kendini asmayı denedi, ama başaramadı, ip çürük çıktı. Oysa bazı kadınlar onu kıskanıyorlardı. Sonra üzerine kederli

bir umursamazlık geldi, haftada iki kez zorla da olsa Semisotov'un peşinden koyun postlarıyla örtülü ahşap ranzaların olduğu ambara gidiyordu. Semisotov her zaman asık suratlıydı, konuşmuyordu ve Maşa ondan aklını kaçıracak kadar çok korkuyordu, hatta Semisotov sarhoş kafayla sinirlendiği zamanlar korkudan midesi bulanıyordu. Ama bir keresinde Maşa'ya beş tane bonbon şekeri vermişti ve Maşa, "Keşke Yuliya'ya, çocuk yuvasına gönderebilsem," diye düşünmüştü. Şekerleri yememiş, ranzasında şiltenin içine saklamıştı. Sonra şekerleri çaldılar. Bir gün Semisotov , "Kirlisiniz, pasaklının birisiniz siz, bir köylü kadın bile bu kadar pis olmaz," demişti. Maşa'ya her zaman, hatta zilzurna sarhoş olduğu zamanlarda bile "siz" derdi. Semisotov'un sözleri onu sevindiriyordu, yine de onu kapının önüne koyacak olursa tekrar kireç söndürme işinde çalışmak zorunda kalacağını düşünmüştü bir ara.

Semisotov bir akşam gitti ve bir daha ortalıkta görünmedi. Maşa, onun kamptan gönderildiğini öğrendi sonradan. Akşamları başı eğik bir halde ambara gitmeyip barakada ranzasının üstünde oturduğunda memnun oluyordu. Ama daha sonra onu Semisotov'un zamanında yerleri sildiği ve sobaları yaktığı yazıhaneden çıkarttılar, elinde rüşvet olarak verebileceği bir şey yoktu zaten, Maşa'nın yerine ise trende yün bluzunu elinden almış olan hırsız kadın geçti. Seviniyordu, ama bir yandan da güceniyordu: Semisotov giderken ona tek bir söz olsun etmemiş, köpekten beter bir duruma düşürmüştü. Oysa Maşa, bir zamanlar Moskova'da sürekli kaydı olan biriydi, kocasıyla ve Yuliya'yla birlikte banyolu ayrı bir odada yaşıyordu, ayrı tabaktan yemek yiyordu.

Kış aylarında kamptaki çalışma ağırdı, yazın çalışmak da zordu, ilkbaharda da, sonbahar günlerinde de çalışmak ağırdı ve artık ne Arbat'ı, ne Andrey'i hatırlı-

yordu; Semisotov zamanında yazıhanede yerleri sildiğini anımsıyordu sadece. Böyle bir şansı olmuş muydu gerçekten?

Yine de içinde bir umut gizleniyordu. Görüşecekler... Elbette artık yaşlanmış, saçları tamamen ağarmış olacak, Yuliya'nın çocukları olacak, ama yine de görüşecekler, görüşmemeleri mümkün değil.

Oysa kafası düşüncelerle, kaygılarla, dertlerle doluydu. Bazen gömleği yırtılıyor, çıbanların saldırısına uğruyor, karnı ağrıyordu ve doktora görünmek için izin almak olanaksızdı, bazen birden tabanlarının derisi çatlıyor ve topallamaya başlıyor, dolakları kan lekelerinden kapkara oluyordu, bazen keçe çizmeleri açılıp dağılıyor, bazen banyo sırasını beklemeden birazcık olsun temizlenmesi, birazcık olsun çamaşırlarını yıkaması gerekiyordu, bazen de yağışlı havada sırılsıklam olan pamuklu ceketini kurutması gerekiyordu... Bunların hepsi mücadele ederek elde ediliyordu. Su ısıtacak kazan, delikleri örmek için iplik bulmak, iğneyi para verip kiralamak, uzun saplı kepçe ve yama için bez bulmak. Böceklerden nasıl korunacak, kamp muhafızları kadar kötü yürekli olan ayazdan yüzünü ve ellerini nasıl sakınacak?

Ancak kadın mahkûmlar arasındaki küfürlü tartışmalar ve kavgalar da kamptaki çalışmadan daha kolay değildi. Baraka yaşamı ise sürüp gidiyordu.

Oryollu temizlikçi Tanya Teyze, "Dünyada yaşayanın derdi bitmez..." diye fısıldıyor. Tanya Teyze'nin merhametsiz ve deli gibi görünen erkeksi bir yüzü var. Fakat Tanya Teyze ne merhametsiz, ne de deli, sadece iyi biri. Bu azize kampa neden düşmüş? Anlaşılmaz bir uysallıkla her yeri silmeye, başkasının nöbetini tutmaya hazır.

Yaşlı rahibeler Varvara ve Ksenya hızlı hızlı fısıldaşıyorlar, yanlarına günahkâr dünyalılar yaklaşır yaklaşmaz da susuyorlar. Onlar başka bir dünyada yaşıyorlar: Bir

kâğıdın altını imzalamak günah, dünyevi adını söylemek günah, dünyalı kadınlarla aynı maşrapadan içmek günah, kamp ceketi giymek günah. Onları öldürebilirsiniz, kutsallıkları konusunda o kadar ısrarlılar. Kutsallıkları giysilerinde, beyaz başörtülerinde, sımsıkı kapalı dudaklarında görülüyor, ama gözlerinde kampta çekilen acılara ve işlenen günaha karşı bir soğukluk, bir küçümseme var. Kadınca tutkular, kadınca dertler, anaların ve eşlerin acıları bu yaşlı kutsal bakirelere iğrenç geliyor, bunların hepsi kirli görünüyor. Onlar için en önemli şey, başörtüsünü ve maşrapayı temiz tutmak, sımsıkı kapalı dudaklarıyla günahkâr kamp yaşamından uzak durmak. Hırsız kadınlar onlardan nefret ediyorlar, "eşler" ise hoşlanmıyorlar ve uzak duruyorlar.

Eşler, eşler, Moskovalı, Leningradlı, Kievli, Harkovlu, Rostovlu, kederli, pratik ve öbür dünyadan olmayan, günahkâr, zayıf, uysal, öfkeli, gülen kadınlar, sırtlarında mahkûm ceketleriyle Rus kadınları ve Rus olmayan kadınlar. Hekimlerin, mühendislerin, ressamların ve tarım uzmanlarının karıları, mareşallerin ve kimyagerlerin karıları, savcıların ve mallarına el konulmuş küçük çiftlik sahiplerinin karıları, Rus, Belarus, Ukraynalı rençberlerin karıları. Hepsi kocalarının peşinden baraka kurganlarının İskit karanlığına gittiler.

Ölen halk düşmanı ne kadar ünlüyse ardından kamp yollarına düşen kadınların sayısı da o kadar fazla oluyordu: karısı, eski karısı, birinci karısı, kız kardeşleri, sekreteri, kızı, karısının hanım arkadaşı, ilk evliliğinden olan kızı.

Bazılarından, "Şaşılacak kadar basit, iddiasız...", bazılarından da, "Ah, son derece tahammül edilmez, kibirli bir hanımefendi, sanki burada da Kremlin'deki konumunda bulunuyor," diye söz ediyorlardı. Böylelerinin burada da çanak yalayıcıları, yaltakçıları bulunuyordu. Çevrelerinde bir iktidar ve boyun eğme, mahkûmiyet

halesi. Onlar için fısıltıyla, "Yoo, bunlar artık buradan canlı çıkamazlar," diyorlardı.

Daha Lenin zamanında hapse düşmüş, hapishane ve kamp yaşamları on yılları bulan yorgun ve sakin bakışlı yaşlı kadınlar vardı. Bunlar Narodnik, sosyalist devrimci, sosyal demokrat kadınlardı. Muhafızlar onlara hürmet eder, hırsızlar saygılı davranırlardı; barakaya kamp müdürü bile gelse onlar ranzalarından kalkmazlardı. Onlardan birinin, kır saçlı, ufak tefek yaşlı bir kadın olan Olga Nikolayevna'nın devrimden önce anarşist olduğunu, Varşova valisinin arabasına bomba attığını, bir jandarma generalini vurduğunu anlatırlar. Şimdi kamp ranzasında oturup kitap okuyor, maşrapasıyla sıcak su içiyor. Bir gece Maşa ambardan, Semisotov'un yanından döndüğünde bu yaşlı kadın onun yanına gelmiş, başını okşamış, "Zavallı kızım," demişti. Ah, Maşa o zaman nasıl da hüngür hüngür ağlamıştı.

Suzanna Karlovna Rudolf, Maşa'ya yakın bir ranzada yatıyordu. Kültürfizik yapıyor, burnundan nefes alıyordu. Amerikanlaşmış bir Alman olan Hıristiyan sosyalist kocası, ailesiyle birlikte Sovyet Rusya'ya gelmiş, Sovyet vatandaşlığını kabul etmişti. Profesör Rudolf mektuplaşma hakkı olmaksızın on yıla mahkûm olmuş ve Lubyanka'da kurşuna dizilmişti; Suzanna Karlovna ve üç kızı, Agnessa, Luiza ve Lena özel rejime tabi kampa düşmüşlerdi. Suzanna Karlovna kızlarıyla ilgili hiçbir şey bilmiyordu, en küçük kızı Lena da artık onunla birlikte değildi, maluller kampına gönderilmişti. Suzanna Karlovna, Stalin'e faşist, Lenin'e ise Rus özgürlüğünün katili diyen Olga Nikolayevna'yla selamlaşmıyordu. Suzanna Karlovna, kendisinin çalışarak yeni bir dünya kurulmasına yardım ettiğini ve bunun ona kocasından ve kızlarından ayrı düşmesi konusunda dayanma gücü verdiğini söylüyordu. Suzanna Karlovna, Londra'da yaşarken

Herbert Wells'le ahbaplık ettiklerini, Washington'da ise Başkan Roosevelt'le görüştüklerini, Başkan'ın kocasıyla sohbet etmekten hoşlandığını anlatıyordu. Her şeyi anlıyor, sadece bir tek şeyi hiç anlamıyordu: Profesör Rudolf'u tutuklayan adamın bir çocuk eli büyüklüğünde, yüz dolar değerinde, bir eşi daha olmayan altın parayı cebine soktuğunu görmüştü. Paranın üzerinde tüylü bir Kızılderili profili betimleniyormuş, aramayı yapan adam, paranın altın olduğunu bile düşünmeden küçük oğluna götürmek için almıştı.

İyi ahlaklısı, ahlaksızı, halsizi, dokuz canlısı, bu kadınların hepsi bir umut dünyasında yaşıyorlardı. Umut kâh uyuyor, kâh uyanıyordu, ama hiçbir zaman onları bırakıp gitmiyordu.

Maşa da umut ediyordu, umut ona acı veriyordu, ama acı verdiğinde bile ancak umutla soluk alınabiliyordu.

Kampta geçen süre kadar uzun olan sert Sibirya kışının ardından soluk benizli ilkbahar geldi ve Maşa'yı iki kadınla birlikte yöneticilerin ve ücretli personelin kütükten yapılmış evlerde yaşadığı "sosyalist kent"in yolunu onarmaya gönderdiler.

Maşa, yüksek pencerelerde kendi Arbat perdelerini ve benjaminin karaltısını gördü uzaktan. Küçük bir kızın elinde okul çantasıyla merdivenden evin kapısına çıktığını ve özel rejime tabi kamplar müdürünün evine girdiğini görüyordu.

Muhafız, "Ne o, buraya sinema seyretmeye mi geldin yoksa?" dedi. Akşam karanlığında kampa doğru yürüdükleri sırada kereste deposu civarında Magadan Radyosu çalıyordu.

Maşa ve onunla birlikte çamurlara bata çıka yürüyen iki kadın küreklerini bıraktılar ve durdular.

Soluk göğün önünde kampın gözetleme kuleleri duruyordu, bu kulelerin üstünde kapkara gocuklarıyla nö-

betçiler iri karasinekler gibi donup kalmışlardı, alçak barakalar ise sanki topraktan dışarı çıkmış ve tekrar toprağa girsek mi, diye düşünüyorlardı.

Müzik hüzünlü değil, neşeli bir dans müziğiydi ve Maşa bu müziği dinlerken herhalde hayatında hiç ağlamadığı şekilde hüngür hüngür ağlıyordu. Yanındaki biri mallarına el konulmuş bir kulak olan, diğeri ise camları çatlamış bir gözlük takan Leningradlı yaşlıca iki kadın da Maşa'nın yanında dikilmiş ağlıyordu. Gözlük camlarındaki çatlaklar sanki bu gözyaşları yüzünden oluşmuş gibiydi.

Muhafız şaşırmıştı. Mahkûmlar ender olarak ağlarlardı, mahkûmların yüreği tıpkı tundra gibi donar, buz tutardı. Muhafız, kadınları arkalarından itti:

"Tamam, hadi yeter artık, sizden kibarca rica ediyorum," dedi. Adam sürekli olarak çevresine bakıyordu, kadınların müzik yüzünden ağladıkları hiç aklına gelmiyordu.

Ama yüreğinin neden birdenbire bir hüzünle, bir umutsuzlukla dolup taştığını Maşa da anlamıyordu; sanki yaşamındaki her şey bir araya gelmişti: anne sevgisi, kendisine o kadar çok yakışan kareli yünlü kumaştan elbise, Andryuşa, güzel şiirler, sorgu yargıcının suratı, Suhumi yakınlarındaki Kalesuri'de ansızın mavi denizin üstünde ışık saçan şafak, Yuliya'nın gevezelikleri, Semisotov, yaşlı rahibeler, erkek rolüne soyunmuş kadınların kudurmuş ağız dalaşları, ekip başı olan kadının tıpkı Semisotov'un baktığı gibi gözlerini süzerek, sürekli ona bakmaya başlamasından duyduğu rahatsızlık; neşeli bir dans müziği dinlerken birdenbire sırtındaki kirli gömleği, kömür ütüsü kadar ağır botları, ekşi ekşi kokan ceketi neden hissetmeye başlamıştı? Bu ayazlar, bu ruhsal soysuzluk, mahkûmiyet yazgısına karşı üzerine gelmiş olan bu boyun eğme duygusu neden onu, Maşa'yı bulmuştu,

bunları ne için, ne uğruna çekiyordu? Bu soru neden yüreğini birden ustura gibi kesmişti?

Canlı ağırlığıyla yüreğini her zaman ezmiş olan umut ölmüştü...

Bu neşeli dans müziğini duyduğunda, yetimhaneler, toplama merkezleri, koloniler, çocuk yuvaları arasında, koskoca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği içinde kaybolan Yuliya'yı görme umudunu sonsuza dek yitirmişti Maşa. Yurtlarda ve kulüplerde çocuklar neşeli bir müzikle dans ediyorlardı. Ve Maşa kocasının hiçbir yerde olmadığını, kurşuna dizildiğini ve onu bir daha hiç göremeyeceğini anlamıştı.

Umutsuz, yapayalnız kalmıştı... Yuliya'yı bir daha göremeyecekti; ne bugün, ne de ak saçlı yaşlı bir kadın olarak; hiçbir zaman göremeyecekti. Tanrım, Tanrım acı ona, bağışla onu.

Bir yıl sonra Maşa kamptan çıktı. Özgür yaşama geri dönmeden önce buz gibi soğuk bir toprak damda, çam tahtasından döşeme üzerinde yattı, onu işe göndermekte acele etmiyorlardı, hiç kimse onu incitmiyordu; hastabakıcılar, Maşa Lyubimova'yı teknik kontrol bölümü tarafından ıskartaya çıkartılmış tahtalardan yapılmış dört köşe bir kutuya koydular, son kez yüzüne baktılar, yüzünde sevimli bir çocuğun heyecan ve hayret ifadesi, kereste deposunun yanında o neşeli müziği dinlediği, ilk kez sevindiği, ama daha sonra hiç umut olmadığını anladığı zamanki ifade vardı.

Ve İvan Grigoryeviç, Kolıma Kampı'nda erkekle kadının eşit olmadığını, erkeğin yazgısının yine de daha kolay olduğunu düşündü.

14

İvan Grigoryeviç düşünde annesini gördü. Annesi traktör ve damperli kamyon selinden kenara kaça kaça yolda yürüyordu; oğlunu görmüyordu, İvan Grigoryeviç, "Anne, anne, anne..." diye bağırıyordu, ama traktörlerin korkunç gürültüsü sesini bastırıyordu.

Yolun kargaşası içinde annesinin, saçları ağarmış kamp sakini oğlunu tanıyacağından kuşkusu yoktu İvan Grigoryeviç'in, yeter ki duysun, yeter ki çevresine baksın, ama annesi onu duymuyordu ve çevresine bakmıyordu.

Umutsuzluk içinde gözlerini açtı, yarı giyinik bir kadın üzerine doğru eğilmişti. Düşünde annesine seslenmişti ve bir kadın yanına gelmişti.

Kadın yanındaydı. İvan Grigoryeviç, kadının güzel olduğunu hemen bütün varlığıyla hissetti. Kadın, onun uykusunda bağırdığını duymuş, şefkat ve merhamet duygusuyla yanına gelmişti. Kadının gözlerinden yaşlar akmıyordu, ama İvan Grigoryeviç bu gözlerde merhamet gözyaşlarından daha fazla bir şey, insanların gözlerinde hiçbir zaman görmediği bir şey gördü.

Kadın güzeldi, çünkü iyi yürekliydi. İvan Grigoryeviç onun elini tuttu. Kadın, yanına uzandı ve İvan Grigoryeviç onun sıcaklığını, yumuşak göğsünü, omuzlarını,

saçlarını hissetti. Sanki gerçekte değil, düşünde hissediyordu: Gerçek hayatta hiçbir zaman mutlu olmamıştı.

Kadın tepeden tırnağa iyilik doluydu ve İvan Grigoryeviç, onun sevecenliğinin, sıcaklığının, fısıltısının ne kadar güzel olduğunu tüm bedeniyle anlıyordu, çünkü kadının yüreği İvan Grigoryeviç'e karşı iyilik doluydu, çünkü aşk iyilik demekti.

İlk aşk gecesi...

"İnsan bunu anımsamak istemiyor, çok zor bir şey, ama unutamıyorsun da. Bu duygu yaşıyor, bazen uyuyor, bazen uyanık kalıyor. Yüreğinde bir demir var, sanki bir demir parçası. Ondan kurtulamıyorsun. Nasıl unutabilirsin... Ben yetişkin bir kadındım artık.

Canım, ben kocamı çok severdim. Güzeldim, ama kötüydüm de. O zamanlar yirmi iki yaşımdaydım. Güzel de olsam o zamanlar beni sevmezdin. Biliyorum, bir kadın olarak hissediyorum: Senin için ben sadece yanında yatan biri değilim. Kızma, ama İsa'ya bakar gibi bakıyorum sana. Senin önünde, tıpkı Tanrı'nın önünde olduğu gibi durmadan günah çıkartmak istiyor insan. Sevgilim, iyi yüreklim, olanların hepsini anımsamak ve sana anlatmak istiyorum.

Hayır, kulakların tasfiyesi sırasında açlık yoktu, sadece ekili alanlar azalmıştı. Açlık ise 1932'de başladı, kulakların topraklarının kamulaştırılmasından iki yıl sonra.

Ben Bölge Yürütme Komitesi binasında yerleri siliyordum, kız arkadaşım ise Arazi Bürosu'nda. Çok şey biliyorduk, hepsini olduğu gibi anlatabilirim. Muhasebeci bana, 'Sen bakan olmalıydın,' diyordu, gerçekten çok çabuk kavrarım, belleğim de iyidir.

Kulak sınıfının tasfiyesine 1929'da, yılın sonunda başlandı, asıl hızlanması ise 1930'un Şubat ve Mart aylarında oldu.

İşte anımsadıklarım: Tutuklamadan önce bu insanla-

ra vergi tahakkuk ettiriliyordu. Onlar da bu vergileri hemen ödüyorlar, bu duruma katlanıyorlardı, ikinci tahakkukta vergiyi ödeyebilmek için kim neyi satabilirse satıyordu. Öderlerse devletin onları affedeceğini sanıyorlardı. Bazıları hayvanını kesiyordu, ellerindeki tahıldan votka yapıyorlardı, her zamanki gibi yiyor, içiyor, konuşuyorlardı.

Belki diğer bölgelerde durum farklıydı, ama bizde tam tamına böyle oluyordu. Yalnızca aile reislerini tutuklayarak başladılar işe. Çoğunlukla Denikin zamanında Kazak birliklerinde hizmet etmiş olanları alıyorlardı. Tutuklamaları bir tek GPU[1] yapıyordu, parti ileri gelenleri işe karışmıyordu. İlk tertibin tamamını kurşuna dizdiler, kimse sağ kalmadı. Aralık ayının sonunda tutuklananları ise iki-üç ay hapiste tuttular ve özel yerleşim yerine gönderdiler. Babaları tutukladıklarında ailelerine dokunmuyorlardı, sadece çiftliği haczediyorlardı, aile artık çiftliğin sahibi sayılmıyor, çiftliği emanete verdiğini kabul ediyordu.

Eyalet parti yönetimi bir plan hazırlıyor, kulak sayısını bölgelere gönderiyordu, bölgeler kendi rakamlarını köy sovyetlerine bölüyor, köy sovyetleri de tutuklanacak insanların listelerini oluşturuyordu. İnsanları bu listelere göre tutukluyorlardı. Listeyi kim hazırlıyordu peki? Üç kişi. Birtakım kafası karışık insanlar kimin yaşayacağını, kimin öleceğini belirliyordu. Her şey vardı açıkçası: rüşvet, kadın yüzünden duyulan kıskançlık, eski bir dargınlık, bazen de yoksullar kulak olarak gösteriliyor, daha zengin olanlar ise paçayı kurtarıyorlardı.

Şimdi ise asıl kötülüğün, listelerin bu dolandırıcı takımı tarafından hazırlanmasında olmadığını görüyorum.

1. (Rus.) Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye (Devlet Politik Yönetim Dairesi). 1922-1934 arası Sovyetler'in gizli polis teşkilatı.

Parti ileri gelenleri arasında namuslu insanlar dolandırıcılardan daha fazlaydı, ama her ikisi de aynı derecede kötü kalpliydi. Asıl mesele, bu listelerin hepsinin kötü niyetli, haksız listeler olmasıydı, birini bu listelere dahil etmek ise öyle baştan savma yapılacak bir iş değildi. İvan da suçsuzdu, Petro da. Bu rakamı tüm Rusya'ya kim vermişti? Tüm köylüleri kapsayan bu planı kim vermişti? Kim imzalamıştı?

Babalar hapisteydi, 1930'ların başlarında ise aileleri de toplayıp götürmeye başladılar. Artık bir tek GPU yetmiyordu, parti aktivistleri de seferber ediliyordu, hep tanıdık insanlardı, ama bu tanıdık insanlar sersemlemişler, adeta büyülenmişlerdi, topla tüfekle tehdit ediyorlar, çocuklara kulak piçleri diyorlar, kan emiciler diye bağırıyorlardı, oysa 'kan emiciler'de bir damla kan kalmamıştı korkudan, hepsi de kâğıt gibi bembeyazdı. Aktivistlerin gözleri, kedi gözü gibi cam parlaklığındaydı. Aslında ihbar ettikleri insanlar çoğunlukla kendi köylerinden insanlardı. Büyülenmiş gibiydiler, hiçbir şeye el sürülemeyeceğine öylesine inandırmışlardı kendilerini: Havlu zehirliydi, bu 'parazitler'in masasına oturulmazdı, kulakların bebeleri iğrenç yaratıklardı, bir kulak kızı böcekten beterdi. Tasfiye edilen kulaklara bir hayvana, bir domuza bakar gibi bakıyorlardı. Kulakların her şeyi iğrençti: Bu insanlarda ne kişilik, ne de ruh vardı, hepsi de pis kokuyordu, hepsi zührevi hastalık taşıyorlardı, asıl önemlisi ise kulaklar halk düşmanıydı ve başkalarının emeğini sömürüyorlardı. Yoksullar, Komsomol üyeleri ve polisler ise hepsi birer Çapayev'di, birer kahramandı. Bu aktivistlere şöyle bir göz atmak gerekirse, bunlar insan gibi insanlardı, aralarında sümüklüler de vardı, yeterince alçak olanlar da.

Bu sözler, benim gibi genç bir kızı bile etkilemeye başlamıştı. Toplantılarda, özel bilgilendirme toplantıla-

rında, radyoda anlatılıyor, sinemada gösteriliyor, yazarlar yazıyor, Stalin konuşuyor ve hepsi aynı şeyi söylüyordu: Kulaklar parazittir, buğdayı yakıyorlar, çocukları öldürüyorlar. Açıkça ilan ediyorlardı: Kulaklara karşı halk kitlelerinin gazabını artırmak ve bu alçakların hepsini sınıf olarak yok etmek gereklidir... Ben de büyünün etkisi altına girmeye başlamıştım, bütün kötülüklerin kulaklardan geldiğini, kulaklar hemen yok edilirlerse köylüler için mutlu bir dönemin başlayacağını düşünüyordum. Onlara hiç acımıyordum: Onlar insan değildi, bu alçakları anlayıp da ne olacaktı. Ben de aktivistlere katıldım. Aktivistler arasında her türden insan vardı: inançlılar ve parazitlerden nefret edenler, yoksul köylülerden yana olanlar, kendi işini yapanlar, daha ziyade verilen emri yerine getirenler. Bunlar sırf verilen talimatı yerine getirmiş olmak için analarını, babalarını öldüresiye dövüyorlardı. Kulaklar yok edilirse mutlu bir yaşamın başlayacağına inananlar en tehlikeli, en kötü olanlar değildi. Acımasız canavarlar da en korkunç kesim değildi. En kötüler, işlerini kan üzerinden görenler, avaz avaz bağırarak bilinçten söz edenler, kişisel hesap güdenler ve hırsızlık yapanlardı. Çıkar için, kırık dökük eşya için, bir çift çizme için insanları mahvediyorlardı, mahvetmek ise çok kolaydı: Onun için bir ihbar mektubu yazıyordun, imzaya falan da gerek yoktu. Irgat çalıştırıyor ya da üç tane ineği var, diyordun; al sana kulak. Bütün bunları görüyor, endişeleniyordum tabii, ama derin bir üzüntü de duymuyordum. Çiftlikte bir hayvan kuralına uygun şekilde kesilmezse çok endişelenirdim kuşkusuz, ama uykum da kaçmazdı.

... Bana ne yanıt verdiğini anımsamıyor musun? Ben senin sözlerini hiç unutmayacağım. Sözlerin gözümü açtı, gün gibi açık sözlerdi. Almanlar, Yahudi çocuklarını gaz odalarında nasıl boğabildiler, bunu yaptıktan sonra nasıl yaşayabiliyorlar, insanlar da, Tanrı da onları yargıla-

mayacak mı diye sormuştum. Sen de celladın tek bir mahkemesi vardır, cellat kurbanına bir insana bakar gibi bakmaz, kendisi insan olmaktan çıkar, içindeki insanı idam eder, kendi kendisinin celladıdır, idam edilen ise ne kadar öldürürsen öldür sonsuza dek insan olarak kalır, demiştin. Anımsadın mı?

Şimdi neden aşçılık yapmayı seçtiğimi, neden daha fazla kolhoz başkanı olarak kalmak istemediğimi anlıyorum. Daha önce bundan söz etmiştim sana.

Şimdi kulakların tasfiyesini anımsıyorum ve her şeyi farklı bir biçimde görüyorum, büyünün etkisinden kurtuldum, insanları gözümün önüne getirdim. Neden yüreğim böylesine buz kesmişti? Oysa ne kadar acı çekiyorlardı, neler yapılıyordu bu insanlara? Onlar insan değil, kulak, diyorlardı. Anımsıyorum, anımsıyorum ve kulak sözünü kimin uydurduğunu düşünüyorum, gerçekten Lenin miydi? Ne büyük bir işkenceye göz yummuşuz! Kulakları öldürmek için onların insan olmadıklarını ilan etmek gerekti. Tıpkı Yahudiler insan değildir diyen Almanlar gibi. Lenin de, Stalin de kulakların insan olmadığını söylediler. Doğru değildi! İnsandı, insandı onlar! Anlamaya başladım bak. Hepsi insandı!

Evet, 1930'ların başında ailelerin kulaklıktan tasfiyesi başladı. En şiddetli dönem Şubat ve Mart aylarıydı. Ekim zamanından önce kulakların gönderilmesi, yaşamın yeni bir yolda yürümesi için bölgeden acele ettiriyorlardı. Bizler 'ilk kolhoz ilkbaharımız' diyorduk.

Kulakların gönderilmesi işini parti aktivistleri gerçekleştiriyordu. Nasıl gönderileceklerine ilişkin bir talimat yoktu. Başkanlardan biri o kadar çok atlı araba yığmıştı ki, taşınacak eşya miktarı az kalıyordu, insanlara kulak unvanı yapıştırılıyordu, ama arabalar yarı yarıya boş gidiyordu. Tasfiye edilen kulaklar bizim köyden yaya olarak gönderildiler. Sadece yataklarını ve giysilerini almışlardı. Öyle

bir çamur vardı ki, çizmeleri ayaklarından çıkıyordu. Onları bu halde görmek hiç hoş değildi. Kafile halinde yürüyorlar, evlerine bir göz atıyorlar, sobalarının sıcaklığını hâlâ üzerlerinde taşıyorlardı. Bu evlerde doğmuşlardı, bu evlerde kızlarını kocaya vermişlerdi. Sobayı yakmışlardı, lahana çorbası pişmeden, süt içilmeden kalmıştı, bacalardan henüz duman tütüyor, kadınlar ağlıyor, bağırmaya korkuyorlardı. Bize göre hava hoştu: Biz aktivisttik. Kazları kışkışlar gibi onları kovalıyorduk. Arkadan bir araba geliyordu. Arabada Kör Pelageya, aşağı yukarı on yıldır evinden ayakları üzerinde çıkmamış yaşlı Dmitriy İvanoviç ve çocukken şakağına at tekmesi yiyen ve o günden beri öylece kalmış olan felçli kulak kızı Ahmak Marusya vardı.

Bölge merkezindeki hapishaneler yeterli değildi. Bölge merkezindeki hapishane de ne hapishaneydi hani, olsa olsa bir nezarethane. Her köyden bir kafile geliyordu. Sinema, tiyatro, kulüpler, okullar tutuklulara ayrılmıştı. Ama insanları kısa süre tutuyorlardı buralarda. İstasyona götürüyorlardı, istasyondaki yedek hatlarda boş yük vagonları bekliyordu. Polis ve GPU görevlileri dedeleri, nineleri, kadınları, çocukları katilleri götürür gibi gözetim altında götürüyorlardı, babalar yoktu, babaları kışın götürmüşlerdi. İnsanlar ise sanki kurtlardan söz eder gibi, 'Kulakları kovalıyorlar,' diye fısıldaşıyorlardı. Bazıları, 'Hepiniz lanetlisiniz,' diye bağırıyorlardı onlara. Onlarsa artık ağlamıyorlardı, taşlaşmışlardı sanki...

Nasıl götürdüler, kendi gözlerimle görmedim, ama insanlardan duydum, bizim köylüler kıtlık yüzünden Uralların ötesine gitmişlerdi, bir kız arkadaşımdan mektup aldım; sonra bazıları özel yerleşimden kaçmışlardı, ikisiyle konuştum...

Kapıları mühürlü, sobalı yük vagonlarına bindirip götürmüşler onları, eşyaları ayrı gitmiş, yanlarına yalnızca ellerinde bulunan yiyecekleri almışlar. Kız arkadaşım

bir aktarma istasyonunda babaları bir trene bindirdiklerini, o gün bu yük vagonlarında hem büyük bir sevinç, hem de büyük gözyaşları olduğunu yazıyordu... Bir aydan daha uzun süre gitmişler, yollar trenlerle doluymuş, Rusya'nın her yerinden köylüleri getirmişler, insanlar koyun koyuna yatıyorlarmış, ranza falan yokmuş, hayvan vagonlarında yolculuk etmişler. Tabii ki hastalar yolda ölmüş, gidecekleri yere varamamışlar. Ama en önemlisi, kavşak istasyonlarında yemek veriyorlarmış, bir kova dupduru çorbayla iki yüz gram ekmek.

Muhafızlar askermiş. Muhafızlarda öyle kin, garez falan yokmuş, hayvanlara nasıl muamele ederlerse öyle davranıyorlarmış köylülere. Arkadaşım böyle yazıyordu.

Orada neler olduğuna gelince, kaçakların bana anlattıklarına göre, bölge komitesi onları taygaya dağıtmış. Ormanın içinde köy olan yerlerde çalışamayacak durumda olanları tıpkı trendeki gibi sıkış tepiş bir halde kulübelere doldurmuşlar. Yakında köy olmayan yerlerde ise doğruca karın üzerine indirmişler. Zayıf olanlar ölmüş. Çalışabilecek durumda olanlar ise ağaç kesmeye başlamışlar. Dediklerine göre, ağaçların toprakta kalan gövdesini ve köklerini çıkartmıyorlarmış, bunlar bir engel oluşturmuyormuş. Ağaçları yuvarlayarak götürüyor, kulübe yapıyorlarmış, aileleri donup ölmesin diye neredeyse hiç uyumadan çalışıyorlarmış; daha sonra ise insanları iki odalı bu kulübelere yerleştirmeye başlamışlar, her aileye bir oda. Yosun tabakasının üzerine yerleşmişler, yarıkları, gedikleri de yosunla tıkamışlar.

Çalışabilecek durumda olanları Orman İşletmesi, NKVD'den[1] satın almış, çalışana Orman İşletmesi'nden istihkak, baktığı geçindirdiği insanlara da tayın veriliyor-

1. (Rus.) Narodniy Kommissariat Vnutrennih Del. İçişleri Halk Komiserliği. 1934-1946 arası Sovyetler Birliği siyasi polisi.

muş. Çalışma köyü, kumandan, ekip başı gibi adlar veriliyormuş. Anlattıklarına göre yerli halkla eşit ücret ödüyorlarmış, ama ücretler olduğu gibi yiyecek karnelerine gidiyormuş. Bizim millet güçlüdür, kısa sürede yerli halktan daha fazla para almaya başlamışlar. Sınırların dışına çıkma hakları yokmuş, ya köyde ya da ağaç kesim sahasında olmaları gerekiyormuş. Daha sonra işittiğime göre, savaş sırasında bölge sınırları içinde dolaşmalarına, savaştan sonra ise emek kahramanlarına bölge dışına da çıkma izni, bazılarına da pasaport verilmiş.

Arkadaşım bana, çalışamayacak durumdaki kulaklardan koloniler kurulduğunu, bunların kendi kendini döndüren koloniler olduğunu yazıyordu. Ekilecek tohumu ise borç vermişler ve ilk hasada dek NKVD'den aldıkları tayını vermeye devam etmişler. Kumandan ve muhafızlar aynı çalışma köylerindeki gibiymiş. Daha sonra bu kolonileri *artel*'lere dönüştürmüşler, *artel*'lerde kumandanın yanı sıra seçilmiş insanlar da varmış.

Bizde ise tasfiye edilen kulakların olmadığı yeni bir yaşam başlamıştı. İnsanlar kolhoza gitmeye zorlanıyordu, sabahlara dek toplantılar, bağırış çağırış, ağza alınmayacak küfürler. Bazıları gitmeyelim diye, diğerleri ise tamam gidelim ama inekleri vermeyelim, diye bağırıyorlardı. Ardından Stalin'in *Pravda*'daki makalesi geldi: 'Başarıdan Başı Dönmek.' Yine bir kargaşa: Bağırıyorlar, Stalin kolhozlara zorla gönderilmeyi emretmiyor diye. Gazetelerde açıklamalar yapmaya başladılar, özel çiftliğe gitmek için kolhozdan ayrılıyorum şeklinde. Daha sonra yine zorla kolhozlara göndermeye giriştiler. Tasfiye edilen kulaklardan kalan malların çoğu çalınıyordu.

Bizler kulakların yazgısından daha kötü bir şey olamayacağını sanıyorduk. Ne kadar yanılmışız! Balta, köylerdeki herkesin tepesine inmişti, küçüğünden büyüğüne herkes nasıl ayakta kalacaktı?

Açlıktan öldürme cezası gelmişti.

O zaman artık yer silmiyordum, muhasebeci olmuştum. Aktivist olarak beni de bir kolhozun takviyesi için Ukrayna'ya gönderdiler. Bize anlatıldığına göre, onlarda özel mülkiyet ruhu Rusya'dakinden daha güçlüydü. Ama aslında onlardaki durum bizdekinden daha kötüydü. Beni yakın bir yere göndermişlerdi, biz zaten Ukrayna sınırına yakındık, gideceğim yerle bizim köyün arası arabayla üç saatti. Güzel bir yerdi. Oraya gittim, insanlar diğer insanlar gibiydi. Onların muhasebecisi oldum.

Her şeyi kavradığımı sanıyorum. İhtiyar bana boşuna 'Bakan' diye ad takmamıştı. Bunu sadece sana söylüyorum, çünkü seni kendim gibi görüyorum, yoksa yabancı birine hiçbir zaman kendimi övmem. Bütün hesapları kâğıda yazmadan aklımda tutuyordum. Bir bilgilendirme toplantısı olduğunda, bizim troyka[1] toplandığında, yöneticiler içki içerken yapılan bütün konuşmaları dinliyordum.

Bu duruma nasıl gelinmişti? Kulakların mallarına el konulduktan sonra ekili alanlar büyük ölçüde azalmış ve verim düşmüştü. Oysa kulaklar gittikten sonra sözde yaşamımızın bir anda geliştiğine ilişkin bilgiler veriliyordu. Köy sovyeti bölgeye, bölge eyalete, eyalet Moskova'ya yalan söylüyordu. Stalin sevinsin, diye mutlu bir yaşamdan söz ediliyordu raporlarda: Stalin'in devleti baştan sona kolhoz tahılının içinde yüzecekti. İlk kolhoz ürünü olgunlaşıyordu, Moskova satın alıp stoklayacağı ürünle ilgili rakamları vermişti. Her şey yapılması gerektiği gibi yapılıyordu: merkez eyaletlere, eyaletler bölgelere. Bizim köye de stok rakamlarını verdiler: On yılda bile ger-

1. Troyka, üç at koşulan araba veya kızak anlamının yanı sıra üç kişiden oluşan yönetim anlamına da gelir.

çekleştirilemeyecek rakamlar! Köy sovyetinde ağzına içki koymayanlar bile korkudan sarhoş oluncaya kadar içtiler. Besbelli, Moskova en çok Ukrayna'ya bel bağlamıştı. Sonradan en fazla kin ve öfke de Ukrayna'nın payına düştü. Bilinen laflar: Planı yerine getirmedin, demek ki sen de işe yaramaz bir kulaksın.

Planı yerine getirmek elbette mümkün değildi, ekili alanlar azalmıştı, verim düşmüştü, kolhozun tahıl denizi nereden, nasıl elde edilecekti?

Demek ki, sakladılar! İşe yaramaz, tembel kulaklar. Kulakları toplayıp götürmüşlerdi, ama kulak olma ruhu kalmıştı geride. Özel mülkiyet düşüncesi Ukrayna köylüsünün kafasında ev sahipliğini sürdürüyordu.

Topluca adam öldürme kararını kim imzalamıştı? Sık sık düşünürüm, gerçekten Stalin mi diye. Rusya tarihi boyunca böyle bir emir bir kez bile verilmemiştir sanırım. Çar'ı bir kenara bırakın, Tatarlar, Alman işgalciler bile böyle bir emrin altını imzalamamışlardı. Oysa bu emir, Ukrayna'da, Don'da, Kuban'da köylüleri açlıktan öldürmek, küçük çocuklarıyla birlikte öldürmek demekti. Eldeki bütün tohumlara el konulması emrediliyordu. Sanki buğday değil de bomba ya da makineli tüfek arar gibi tahıl arıyorlardı. Toprağı süngülerle, tüfek temizleme çubuklarıyla delik deşik ettiler, bütün bodrumları kazdılar, döşemeleri kırdılar, sebze bahçelerini aradılar. Bazı evlerde çömleklerin, çamaşır teknelerinin içine dökülmüş tahılları alıp götürdüler. Bir kadının elinden pişirdiği ekmeği alıp at arabasına koydular ve bölge merkezine götürdüler.

Gece gündüz at arabalarının gıcırtısı duyuluyordu, toprağın üzerinde bir toz bulutu asılıydı, ekini koyacak silo yoktu, toprağın üzerine döküyorlardı, çevrede nöbetçiler dolaşıyordu. Kışa doğru ekin yağmurdan ıslandı, çürümeye başladı, Sovyet yönetiminin elinde köylünün

ekininin üzerini örtmeye yetecek kadar çadır bezi yoktu.

Köylerden tahıl getirmeyi sürdürdükleri sürece çevrede bir toz bulutu yükseldi; her şey, köy, tarlalar, gece vakti ay bile toz duman içinde kaldı. Biri aklını kaçırdı, 'Yanıyoruz, gök yanıyor, toprak yanıyor,' diye bağırıyordu. Hayır, gök yanmıyordu, yanan yaşamdı.

İşte o zaman anladım, Sovyet yönetimi için en önemli şey plandı. Planı yerine getir! Plana göre dağıtımı, teslimatı yap! En temel mesele devlet. İnsanlar ise solda sıfır.

Babalar ve analar birazcık da olsa buğday saklayarak çocuklarını kurtarmak istiyorlardı. Oysa onlara sizin içinizde sosyalizm ülkesine karşı korkunç bir nefret var, planı bozmak istiyorsunuz, asalaklar, kulak yanlısı köylüler, alçaklar, diyorlardı. Planı bozmak değil, çocuklarını kurtarmak, kendilerini kurtarmaktı istedikleri. Yemek yemek insanların ihtiyacıdır.

Her şeyi anlatabilirim, bir hikâyede sözler vardır sadece, oysa bu yaşamın ta kendisiydi, acı çekmekti, açlıktan ölmekti. Ha bu arada, ekine el koyulduğunda yiyeceğin fonlardan verileceğini açıklamışlardı aktivistlere. Yalandı. Aç insanlara tek bir tahıl tanesi bile vermediler.

Ekine kim el koydu? Çoğu bölge yürütme komitesinden, parti bölge komitesinden kendi adamlarımız, Komsomol'dan kendi çocuklarımız, bizim delikanlılar, tabii polis, NKVD görevlileri, kimi yerde askerî birlikler bile vardı, ben seferber durumda bir tek Moskovalı gördüm, ama o da pek gayret göstermiyor, sürekli gitmek istiyordu. Kulakların mallarına el konulması sırasında olduğu gibi insanlar yine sersemlemiş, canavar kesilmişlerdi.

Oralı bir polis olan Grişa Sayenko evli bir adamdı ve bayramda gezmeye gelmişti. Neşeli biriydi, hem güzel tango ve vals yapar, hem de Ukrayna halk şarkıları söylerdi. Bir gün bembeyaz saçlı bir dedecik yanına yak-

laştı ve, 'Grişa, siz hepimizi koruyorsunuz, bu öldürmekten daha beter bir şey, işçi-köylü iktidarı neden köylülere karşı çarın bile yapmadığı şeyi yapıyor?' dedi. Grişa, adama vurdu, sonra da ellerini yıkamak için kuyuya doğru giderken çevredekilere, 'Bu asalağın suratına dokunduktan sonra elime nasıl kaşık alırım,' dedi.

Ekini götürdükleri sürede ortalık gece gündüz toz duman içindeydi. Göğün yarısını kaplayan ay, taşı andırıyordu ve ayın bu hali yüzünden her şey yabanıl görünüyordu. Geceler nasıl sıcaktı, tıpkı koyun postuna bürünmüş gibi, çiğnenmiş, kim bilir kaç kez çiğnenmiş tarlalar ölüm cezası gibi korkunçtu.

İnsanlar sersem gibiydiler, adeta yabanileşen büyükbaş hayvanlar ürküyor, böğürüyor, sızlanıyor, köpekler geceleri korkunç şekilde uluyordu. Toprak çatırdıyordu.

Sonra sonbahar geldi, yağmurlar başladı, sonra karlı bir kış. Ekmek dersen yok.

Bölge merkezinden satın alamıyorsun, çünkü kart sistemi var. İstasyondan alamıyorsun, dükkândan alamıyorsun, çünkü silahlı muhafızlar izin vermiyor. Alınıp satılan ekmek yok.

Sonbahardan itibaren patatese yüklenmeye başladı insanlar, ekmek olmayınca o da çabucak bitti. Noel'e doğru büyükbaş hayvanları kesmeye başladılar. Ama kemiklerin üzerindeki et de zayıftı. Tavukları kestiler tabii. Etleri de çabucak yiyip bitirdiler, sütün ise damlası bile yoktu, tüm köyde bir tek yumurta bulamıyordun. Asıl önemlisi ekmek yoktu. Köydeki buğdayı son tanesine dek alıp götürmüşlerdi. Yazlık buğday için ekecek tek bir şey yok, tohumlukları da son tanesine kadar toplamışlardı. Kışlık buğday ise henüz karın altında, ufukta ilkbahar görünmüyor, köy artık açlık durumuna giriyor. Eti, eldeki buğdayı yiyip bitirdiler, patatesi de bitiriyorlar, ailesi büyük olanlar hepsini yiyip bitirdi.

Köy sovyetinden, bölgeden ödünç istemeye başladılar. Yanıt bile verilmiyor. Bölgeye gitmeye kalksan at yok, toprak yoldan yürüyerek on dokuz kilometre.

Korkunç bir şeydi. Analar çocuklarına bakıyorlar ve korkudan çığlık atmaya başlıyorlar. Eve yılan girmiş gibi çığlık atıyorlar. Bu yılan, ölümün, açlığın ta kendisi. Ne yapmalı? Köylülerin aklındaki tek şey, bir şeyler bulup yemek. Yutkunuyorlar, çenelerini oynatıyorlar, salyaları akıyor. Hep salyanı yutuyorsun, ama salya karın doyurmuyor. Gece uyanıyorsun, etraf sessiz, ne bir konuşma ne de armonika sesi var. Mezarda gibi, sadece açlık dolaşıyor ortalıkta, o uyumuyor. Köy evlerinde çocuklar sabahtan başlıyorlar ağlamaya, ekmek istiyorlar. Anaları ne versin bu çocuklara, kar mı? Hiç kimseden yardım da gelmiyor. Partililerden gelen tek yanıt, yan gelip yatmamak, çalışmak gerekirdi şeklinde. Bir yanıt daha veriyorlardı: Kendi evinizde arayın yiyeceği, sizin köyde üç yıllık buğday gömülüdür.

Ancak kışın gerçek anlamda açlık yoktu daha. Tabii ki, insanlar solup sararmışlardı, patates kabuklarından karınları şişmişti, ama vücutları şişmemişti daha. Karın altından meşe palamudu arayıp buluyorlar, palamutları kurutuyorlardı, değirmenci değirmentaşlarının arasını daha geniş tutuyor, palamutları öğütüp un haline getiriyordu. Palamuttan ekmek, daha doğrusu pide yapıyorlardı. Bu pidelerin rengi çok koyuydu, çavdar ekmeğinden daha koyuydu. Kimisi kepek ya da ezilmiş patates kabukları katıyordu hamura. Palamutlar çabucak bitti, meşe korusu büyük değildi, aynı anda üç köy birden koruya hücum etmişti. Kentten bir temsilci gelmişti ve köy sovyetinde bize, işte görüyorsunuz, asalaklar, sırf çalışmamak için karın altından elleriyle palamut çıkarıyorlar, diyordu.

Büyük sınıflar neredeyse ilkbahara kadar okula gitti-

ler, küçükler ise kışın okulu bıraktılar. İlkbaharda okul kapandı, öğretmen hanım kente gitti. Yiyecek bir şey kalmadığından sağlık merkezindeki sağlık memuru da gitti.

Açlığı ilaçla iyileştiremezsin. Köy yapayalnız kalmıştı, etraf boştu ve evlerde aç insanlar vardı. Kentten türlü türlü temsilciler de gelmekten vazgeçmişlerdi artık, ne için geleceklerdi zaten. Aç insanların elinden alacak bir şey yoktu, dolayısıyla gelmelerine gerek de yoktu. Tedavi etmeye de, okutmaya da gerek yoktu. Devlet bir insandan hiçbir şey alamadığı zaman o insan yararsız biri olur. Onu ne diye okutsun, tedavi etsin ki?

Tek başlarına kaldılar, devlet açlardan elini çekti. İnsanlar köyde dolaşmaya, birbirlerinden, yoksullar yoksullardan, açlar açlardan dilenmeye başladılar. Çok çocuklular, daha az çocuklu ya da tek çocuklu olanlardan, ilkbahardan önce elinde bir şeyler kalanlardan yiyecek dileniyorlardı. Bir avuç kepek ya da iki tanecik patates verdikleri oluyordu. Partililerse cimriliklerinden ya da kızdıklarından değil, çok korktukları için hiçbir şey vermiyorlardı. Devlet de aç insanlara bir buğday taneciği bile vermedi, oysa kendisi köylünün buğdayıyla ayakta duruyordu. Yoksa Stalin bunu bilmiyor muydu? Yaşlılar anlatıyorlardı: Nikolay zamanında da açlık olmuş, o zaman yardım ediliyor, borç veriliyor, köylüler kentlere gidip İsa hatrına yiyecek dileniyor, aşevleri açılıyor ve üniversite öğrencileri bağış topluyorlarmış. İşçi-köylü hükümeti döneminde ise bir buğday taneciği vermediler; yollardaki karakollar, asker, polis, NKVD, aç insanların köylerinden çıkmasına izin vermiyor, kente gidemiyorsun, istasyonların çevresinde, en küçük istasyonlarda bile nöbetçiler dolaşıyor. Size ekmek yok aile reisleri. Ama kentte işçilere karneyle sekiz yüzer gram ekmek veriyorlardı. Aman Tanrım, olur şey değil, tam sekiz yüz gram ekmek! Köy çocuklarına ise bir gram bile yok. Al-

manlar, Yahudi çocuklarını, 'Sizin yaşamanıza gerek yok, siz Yahudi'siniz,' deyip gaz odalarında boğdular. Burada olanı ise hiç anlayamıyorsun, onlar da Sovyet vatandaşı, onlar da Rus, bunlar da ve bir işçi-köylü iktidarı var, peki bu ölümler neden?

Karlar erimeye başladığında köy boğazına dek açlığa batmıştı.

Çocuklar ağlıyorlar, uyumuyorlar, gece de ekmek istiyorlar. İnsanların yüzleri toprak gibi, gözleri donuk, bakışları sarhoş. Ayaklarıyla yeri yoklayarak, elleriyle duvarlara tutunarak uykulu uykulu yürüyorlar. Açlık insanları sarsak yapıyor. Daha az dolaşıyor, daha çok yatıyorlar. Sürekli hayal görüyorlar: Bir atlı araba katarının gıcırtılarını duyuyorlar, Stalin, çocukları kurtarmak için bölge merkezinden un gönderiyormuş.

Kadınlar erkeklerden daha güçlüydüler, yaşama daha hırslı sarılıyorlardı. Ama onların işi daha zordu, çünkü çocuklar annelerinden yiyecek istiyorlardı. Bazı kadınlar çocuklarını oyalıyor, onları öpüyorlar, 'Bağırmayın, sabredin, ben nereden yiyecek bulayım?' diyorlardı. Diğerleri deli gibiydiler, 'Ağlayıp durmayın, gebertirim!' diyorlar ve yiyecek istemesinler diye ellerine geçirdikleri şeyle dövüyorlardı çocukları. Bazıları ise evden kaçıyor, çocuklarının çığlıklarını duymamak için komşu evlerde bekliyorlardı.

O zamana kadar kedi köpek kalmamıştı ortalıkta. Bu hayvanları yakalamak da zordu, insanlardan korkuyorlardı, gözleri vahşi vahşi bakıyordu. Kedileri, köpekleri pişiriyorlardı, etleri kuruydu, kafalarını kaynatıp jöle yapıyorlardı.

Kar kalktı ve insanlar şişmeye başladılar, vücutlarında açlık yüzünden ödemler oluşmuş, yüzleri, ayakları yastık gibi şişmiş, karınları su dolmuştu, sürekli çişleri geliyor, avluya çıkabilecek zaman bile bulamıyorlardı.

Köylü çocuklara gelince, Alman kamplarındaki çocukları görmüş müydün sen, gazetede fotoğraflarını basmışlardı? Aynı onlar gibi, kafaları gülle gibi ağır, boyunları leylek boynu gibi inceydi, kollarında ve bacaklarında derilerinin altında kemiklerinin nasıl hareket ettiği, kemik uçlarının nasıl birleştiği görülürdü, iskeletlerin üzerine sarı gazlı bez sarılmış gibiydi. Çocukların yüzleri isc çok acı çekmiş yaşlı insanların yüzlerine benziyordu, sanki bu dünyada yetmiş yılları geçmişti çocukların, ilkbahara doğru artık yüz diye bir şey kalmamıştı: ya küçük gagalı bir kuş kafası ya da küçük bir kurbağa suratı, dudakları ince, geniş, bir diğerinin kayabalığı gibi ağzı açık. İnsana benzemeyen yüzler, ya gözler, Tanrım! Yoldaş Stalin, Tanrı aşkına, sen bu gözleri gördün mü? Belki de gerçekten bilmiyordu, baş dönmesi üzerine makale yazmakla meşguldü.

Yemedikleri ne kaldı, fareleri yakaladılar, sıçanları, alacakargaları, serçeleri, karıncaları avladılar, toprağı kazıp solucanları çıkarttılar, kemikleri, derileri, ayakkabı tabanlarını ezip un haline getirdiler, pis kokulu eski derileri erişte gibi kesiyorlar, tutkalı kaynatıp pişiriyorlardı. Otlar boy attığı zaman toprağı kazıp kökleri çıkartmaya, yaprakları, sürgünleri haşlamaya başladılar, kullanmadık şey kalmadı: karahindiba, dulavratotu, çançiçeği, yakıotu, keçiayağı, tavşanotu, ısırgan, damkoruğu... Ihlamur yaprağını kurutup un haline getiriyorlardı, ama ıhlamur ağacımız azdı. Ihlamurdan yapılan yeşil pideler, meşe palamudundan yapılanlardan daha kötüydü.

Yardım dersen yok! O zamanlar artık yardım falan istemiyorlardı! Şimdi, bunu düşününce aklımı kaçırıyorum, yoksa Stalin, bu insanlardan vaz mı geçmişti? Böyle korkunç bir cinayete başvurdu. Aslında buğday Stalin'in elindeydi. Demek ki, insanları bile bile açlıktan öldürüyorlardı. Çocuklara yardım etmek istemiyorlardı. Yoksa

Stalin, Büyük Herodes'ten daha mı kötüydü? Yoksa, diye düşünüyorum, son tanesine kadar buğdaya el koydu, sonra da insanları açlıktan öldürdü. Hayır, böyle yapmış olamaz! Ama sonra da evet oldu, öyle oldu, diye düşünüyorum. Ve hemen, hayır, bu olamaz diyorum.

Henüz halsiz düşmeden tarlalardan demiryoluna gidiyorlardı, istasyona değil, muhafızlar istasyona gitmelerine izin vermiyordu, demiryoluna gidiyorlardı doğruca. Kiev-Odessa ekspresi geçerken diz çöküyorlar ve ekmek, ekmek diye bağırıyorlardı. Bazıları, korkunç görünen çocuklarını havaya kaldırıyorlardı. İnsanların ekmek parçaları, çeşitli yemek artıkları attıkları oluyordu. Toz yatışıyor, trenin gürültüsü uzaklaşıyor ve köy halkı yol boyunca yerlerde sürünüyor, ekmek kabuğu arıyordu. Ama sonra bir emir çıktı, tren açlık çekilen bölgelerden geçerken muhafızlar pencereleri kapatıyor, perdeleri indiriyordu. Yolcuların pencerelere yaklaşmalarına izin vermiyorlardı. Zaten köylüler de gitmekten vazgeçmişlerdi, bırakın raylara kadar gitmeyi, sürünerek de olsa evden avluya çıkacak güçleri yoktu.

Hatırlıyorum, yaşlı bir adam başkana bir gazete parçası getirmişti, gazeteyi yolda bulmuş. Orada şöyle bir haber vardı: Ünlü bir Fransız bakan geldi, onu en korkunç vebanın olduğu, bizden daha kötü bir halde insanların insanları yedikleri Dnepropetrovsk bölgesine, büyük bir köye, bir kolhozun çocuk yuvasına götürdüler. Bakan, 'Bugün öğle yemeğinde ne yediniz?' diye sordu, çocuklar da, 'Hamurlu tavuk çorbası ve pirinç köftesi,' diye yanıtladılar. Kendim okudum, şimdiki gibi gözlerimin önünde bu gazete parçası. Neydi bu? Milyonlarca insanı sessiz sedasız öldürüyorlar ve bütün dünyayı kandırıyorlar! Tavuk çorbası, diye yazıyorlar! Köfte! Oysa burada insanlar ne kadar börtü böcek varsa yiyip bitirdiler. Ve yaşlı adam devam etti konuşmasına, 'Çar Nikolay

yönetimindeyken gazetelerimiz tüm dünyaya açlığı duyurdu. "Yardım edin, yardım edin," diye yazdılar. "Köylülerimiz ölüyor." Ya siz canavarlar, siz Büyük Herodes'ler bütün bunları büyük bir şova dönüştürüyorsunuz.'

Köyden ağıtlar yükselmeye başlamıştı, köy kendi ölümünü görmüştü. Bütün köy ağıt yakıyordu, bilinçli, yürekten değil, rüzgârda yaprakların hışırdaması ya da saman çöplerinin gıcırdaması gibi. O zaman öfkeye kapıldım, neden bu kadar acıklı ağıtlar yakıyorlardı, artık insanlıktan çıkmışlardı, o derece acıklı bağırıyorlardı. Bu ağıtları duya duya kendi tayınını yemek için insanın taştan olması gerekir. Bazen elimde tayınımla tarlaya gidiyorum, ağlamalar duyuluyor. Birkaç adım atıyorsun, ağlamalar kesilmiş gibi oluyor, biraz daha ilerliyorsun tekrar duyuluyor, ağlamalar, ağıtlar komşu köyden geliyor bu kez. Sanki toprak da insanlarla birlikte uluyordu. Tanrı yoktu, seslerini kim duyacaktı?

Bir NKVD görevlisi bana, 'Bölgede sizin köylere ne dediklerini biliyor musun? Sert okulun mezarlığı diyorlar,' demişti. Ama ben bu sözleri ilk başta anlamamıştım. Hava ne kadar güzeldi! Yazın ilk günlerinde hızlı, hafif yağmurlar yağıyordu, yağmur durduğunda kızgın güneş çıkıyordu. Bu sayede buğdaylar duvar gibi yükseldi, neredeyse baltayla kesilecek, hem de insan boyundan yüksek. O yaz ne kadar çok gökkuşağı, ne kadar çok fırtına, ılık, 'çingene' yağmuru gördüm.

Bütün bir kış ürün olacak mı diye tahminde bulunuyorlar, yaşlılara soruyorlar, belirtileri gözden geçiriyorlardı. Bütün umutlar kışlık buğdaya bağlanmıştı. Umutlar haklı çıktı, ama buğdayı biçemediler. Evlerden birine uğramıştım. İnsanlar yatıyorlar, hâlâ nefes alıyorlar mı, almıyorlar mı belli değil, kimisi yatakta, kimisi fırının üstündeki yerde yatıyor. Ev sahibesinin kızını tanıyordum. Kız yerde, döşemenin üstünde kendinden geçmiş bir halde

yatıyor, bir taburenin ayağını kemiriyor. Bu o kadar korkunç bir şey ki. İçeri girdiğimi duymuştu, çevresine bakmadı, köpekler kemik kemirirken yanlarına yaklaşınca nasıl homurdanırlarsa aynı öyle homurdanmaya başladı.

Ölüm köyde kol geziyordu. Önce çocuklar, yaşlılar, sonra orta yaşlılar. Ölüleri ilk başlarda gömüyorlardı, sonra bıraktılar. Cesetler öylece sokaklarda, avlularda yatıyordu, en son ölenler ise evlerde yatıp kalmışlardı. Ortalık sessizleşmişti. Bütün köy ölmüştü. En son ölen kimdi bilmiyorum. Bizleri, yani idarede çalışanları toplayıp kente götürdüler.

İlk önce Kiev'e gittim. Tam o günlerde ekmek satılmaya başlamıştı. Ne mi oldu? Ta akşamdan yarım kilometrelik kuyruklar oluşuyordu. Bilirsin, kuyruklar çeşit çeşittir: Birinde insanlar dikilir, arada güler, şakalaşır, çekirdek çitlerler, diğerinde küçük kâğıtlara numaralar yazılır, şakalaşılmayan üçüncüsünde insanların ellerine ya da sırtlarına tebeşirle numara yazılır. Buradaki kuyruklar ise farklıydı, bunlar gibisini bir daha görmedim. Önlerindekinin belinden tutuyorlar ve arka arkaya dikiliyorlar. Biri sendeleyecek olsa bütün kuyruk dalgalanıyordu. Sanki bir dans başlıyordu, bir yandan öbür yana. Giderek daha güçlü sallanıyorlardı. Öndekine tutunmak için güçlerinin yetmeyeceğinden ve ellerinin gevşeyeceğinden korkuyorlar ve bu korku yüzünden kadınlar bağırmaya başlıyorlardı. Böylece bütün kuyruk bağırıyor, aklını kaçırmış gibi görünüyor, sanki şarkı söylüyor ve dans ediyordu. Yoksa serserinin biri gelip, kuyruğun arasına kaynıyordu. Zincirin en kolay nereden kopacağını gözlüyorlardı. Serseri yanlarına yaklaştığı zaman korkudan tekrar bağırmaya başlıyorlar, ama şarkı söylüyormuş gibi görünüyorlardı. Ekmek satın almak için kuyrukta bekleyenler, yurttaşlık haklarından yoksun olanlar, pasaportsuzlar, zanaatkârlar ya da kenar mahallelerde oturanlardı.

Köylüler sürüne sürüne köylerinden geliyorlardı. İstasyonlar kordon altına alınıyor, bütün trenlerde arama yapıyorlardı. Yollarda her yerde karakol vardı, askerler, NKVD görevlileri. Ama yine de Kiev'e ulaşıyor, karakollara yakalanmamak için tarlalardan, sürülmemiş topraklardan, bataklıklardan, korulardan geçip geliyorlardı. Bütün dünyaya karakol kuramazsın ya. Bu insanlar artık yürüyemiyor, sadece sürünüyordu. Kent halkı kendi işine gücüne koşturuyor, kimi işe kimi sinemaya gidiyor, tramvaylar geçiyor, aç insanlar ise kent halkının arasında sürünüyorlardı: çocuklar, adamlar, genç kızlar. İnsan değil de sanki dört ayaklı pis bir köpek ya da kedi gibi görünüyorlardı. Ama hâlâ insan gibi davranmak istiyor, utanıyorlardı; vücudu şişmiş genç bir kız maymun gibi yerlerde sürünüyor, sızlanıyor, ama bu arada eteğini de düzeltiyor, utanıyor, saçlarını başörtüsünün altına saklıyordu; köylü kızı ilk kez Kiev'e gelmişti. Ama bunlar buraya kadar gelebilen şanslı insanlardı, on binde bir kişi. Yine de kurtulamayacaklar, aç bir insan yerde yatıyor, homurdanıyor, yiyecek istiyor, ama yiyemiyordu, yanında bir parça ekmek duruyor, oysa o artık hiçbir şey görmüyor, ölüyordu.

Sabahları katanalar koşulmuş yük arabaları geliyor, gece ölenleri topluyordu. Böyle bir araba gördüm, çocuk cesetleri üst üste konulmuştu. Dediğim gibi, incecik, upuzun, yüzleri, gagası sivri ölü kuşlar gibiydi. Bu yavru kuşlar uçup Kiev'e kadar geldiler, peki ne yararı oldu? Aralarında hâlâ kuşlar gibi cıvıldaşanlar, olgunlaşmış başaklar gibi boynunu bükenler vardı. Arabacıya sordum. Adam elini salladı, 'Gidecekleri yere götürünceye kadar sesleri kesilir,' dedi. Bir kız görmüştüm, kaldırımda enlemesine emekliyordu. Kapıcının biri kıza ayağıyla vurdu, kız yola yuvarlandı. Etrafına bile bakmadı, hızlı hızlı emekliyor, nereden güç buluyorsa hâlâ çabalıyordu. Bu arada toz içindeki elbisesini silkeliyordu. O gün bir Mos-

kova gazetesi almıştım. Maksim Gorki'nin çocuklar için eğitici oyuncakların gerekli olduğuna ilişkin bir yazısını okudum. Katanaların çöplüğe taşıdığı bu çocuklardan Maksim Gorki'nin haberi yok muydu acaba? Oyuncağı ne yapacaklardı onlar? Belki de haberi vardi Gorki'nin. Herkes nasıl susuyorsa o da aynı şekilde susuyordu. Ve bu ölü çocukların tavuk çorbası içtiğini yazanlar ne yazıyorlarsa o da onu yazıyordu. Arabacı ölülerin çoğunu ekmek satılan yerin civarından aldığını söylemişti bana. Aç, vücudu şişmiş bir insan ağzına bir lokma ekmek atıyor ve işi bitiyor. Topu topu üç gün kaldığım halde Kiev'in bu hali aklımdan hiç çıkmadı.

Benim anladığım şu: Başlangıçta açlık insanı evden dışarı kovalıyor. İlk zamanlar ateş gibi pişiriyor, acı çektiriyor, bağırsaklarını da, ruhunu da kökünden söküyor, insanlar evden kaçıyorlar. Toprağı kazıp solucan çıkarıyorlar, ot topluyorlar, hatta Kiev'e gitmeye çalışıyorlar. Herkes evinden çıkıyor, herkes. Sonra öyle bir gün geliyor ki, aç insan emekleyerek evine geri dönüyor. Bu, onun açlığı yendiği anlamına geliyor, insan artık korkmuyor, yatağına uzanıyor ve yatıp kalıyor. İnsan açlığı bir kez yendi mi artık onu kaldıramazsın, sadece gücü olmadığından değil, yaşamaya ilgi duymadığından, yaşamak istemediğinden. Sessizce yatağında yatar, ona dokunma artık. Aç insan yemek yemek istemez, sürekli çiş yapar ve ishal olur, aç insan uykucu biri olur, ona dokunma, onun tek istediği sessizliktir. Aç insanlar yatar ve ölürler. Bunu savaş tutsakları da anlatıyorlardı. Eğer tutsak düşmüş bir asker ranzasına yatıyor, tayınına el sürmüyorsa sonu yaklaştı demektir. Bazıları ise delirmişti. Bu insanlar tam olarak sakinleşemiyorlardı. Gözlerinden belliydi, gözleri parlıyordu. İşte bu tip insanlar ölüleri kesip parçalıyorlar ve pişiriyorlardı, kendi çocuklarını öldürüyor ve yiyorlardı. Bunların içindeki insan öldüğünde vahşi

hayvan ortaya çıkıyordu. Bir kadın görmüştüm. Kadını muhafız eşliğinde bölge merkezine getirmişlerdi. Yüzü insan yüzüydü, gözleriyse kurt gözleri. Söylendiğine göre, bu yamyamların hepsi kurşuna diziliyordu. Oysa onlar suçlu değildi, bir anayı kendi çocuklarını yiyecek noktaya getirenler suçluydu. Kime sorarsan sor, suçluyu bulabilir misin? Bütün insanlar için iyi bir şey yapmak uğruna getirilmiştir analar bu duruma.

O zaman her aç insanın bir tür yamyam olduğunu gördüm. İnsan, bir tek kemikleri kalacak biçimde kendi etini, son damlasına kadar vücudundaki yağı yiyor. Sonra bilinci kararıyor, yani kendi beynini de yiyip bitirmiştir artık. Aç insan kendi kendisini tamamen yemiş bitirmiştir.

Her aç insanın ölümünün kendine göre olduğunu da düşünüyordum. Bir evde savaş oluyor, insanlar birbirlerini gözlüyorlar, birbirlerinin elindeki yiyecek kırıntılarını zorla alıyorlar. Kadın kocasına, koca karısına karşı. Anne, çocuklarından nefret ediyor. Öbür evde ise sarsılmaz bir sevgi var. Böyle dört çocuklu bir ev biliyordum. Anne dilini döndürecek gücü olmadığı halde aç olduklarını unutmaları için dört çocuğuna masal anlatıyordu, boşken bile kollarını kaldıracak gücü olmadığı halde çocuklarını kucağına alıyordu. İçindeki sevgi yaşıyordu. İnsanlar, nefretin olduğu yerde ölümün çabuk geldiğini fark ediyorlardı. Sevgi de hiç kimseyi kurtaramadı, bütün köy yerde yatıyordu. Tek bir canlı kalmadı.

Bizim köyün ıssızlaştığını sonradan öğrendim. Çocuk sesleri de yoktu. Artık ne oyuncağa, ne de tavuk çorbasına gerek vardı köyde. Ağıt yakmıyorlardı. Ağıt yakacak kimse kalmamıştı. Buğdayı askerlerin biçtiğini, ancak Kızıl Ordu askerlerinin ölü köye gitmelerine izin verilmediğini, çadırlarda kaldıklarını öğrendim. Askerlere köyde salgın hastalık olduğunu söylemişler. Ancak onlar köyden çok kötü bir koku geldiğinden yakınıyorlarmış.

Kışlık buğdayı da askerler ekmişler. Ertesi yıl Oryol eyaletinden göçmenler getirmişler. Ne de olsa toprak Ukrayna toprağı, kara, verimli toprak, oysa Oryollular her zaman kötü ürün alırlar. Çocuklarla kadınları istasyon yakınındaki derme çatma barakalarda bırakmışlar, erkekleri köye götürmüşler. Ellerine yabaları vermişler ve ev ev gezmelerini, cesetleri dışarı çıkarmalarını söylemişler. Ölüler kadın erkek, kimi yerde, döşemenin üstünde, kimi yatakta yatıyormuş. Evlerin içinde korkunç bir koku varmış. Köylüler ağızlarını burunlarını mendille sarmışlar, cesetleri çıkartmaya koyulmuşlar, cesetler parçalanıyormuş. Sonra bu parçaları köyün dışına gömmüşler. Sert okul mezarlığının ne demek olduğunu işte o zaman anladım ben. Evleri ölülerden temizlediklerinde yerleri silmeleri ve duvarları badana etmeleri için kadınları getirmişler. Gereken her şeyi yapmışlar, ama koku duruyor. İkinci kez badana yapmışlar, yerleri kille yeniden sıvamışlar, koku gitmiyor. Bu evlerde ne yemek yiyebilmişler, ne uyuyabilmişler, Oryol eyaletine geri dönmüşler. Ama tabii ki toprak boş kalmamış. Toprak da ne topraktır ama!

Sanki hiç yaşamamışlardı. Oysa ne kadar çok şey olmuştu. Âşık olmuşlar, karılar kocalarını terk etmiş, kızlarını kocaya vermişler, sarhoş olup kavga etmişler, misafirliğe gitmişler, ekmek pişirmişlerdi... nasıl çalışmışlardı! Şarkılar söylemişlerdi. Çocuklar okula gitmişti... Seyyar sinema gelmişti, en yaşlılar bile film seyretmeye gitmişti.

Hiçbir şey kalmamıştı geriye. Neredeydi bu yaşam, çekilen korkunç acı neredeydi? Hiçbir şey kalmamış mıydı? Bütün bunların hesabını hiç kimse vermeyecek mi acaba? Böyle hiçbir iz bırakmadan unutulup gidecek mi? Otlar büyümüştü. Sana soruyorum, bu nasıl bir şeydi?

Görüyorsun geceyi geçirdik, gün ışıyor artık. Senin de benim de işe gitmek için hazırlanma zamanımız."

15

Vasiliy Timofeyeviç, sessiz, hareketleri kararsız biriydi. Ganna'yla konuşmaya başladıklarında kız, kahverengi gözlerini yere indirmiş, duyulur duyulmaz bir sesle yanıt veriyordu.

Evlendikten sonraysa tümden sıkılgan insanlar oldular: Komşu çocuklarının "dede" dedikleri, saçları ağarmış, tepesi açılmış, yüzü buruşmuş bir halde genç bir kızla evlendiği için utanan ellilik adam, aşkından mutluluk duyuyor, kıza bakarak, "Canım... bir tanem..." diye fısıldıyordu. Kız, gelecekte evleneceği adamı hayal ederdi küçükken. Bu, hem efsanevi kahraman Şçors'tu, hem köyün en iyi armonikacısı, hem de Taras Şevçenko gibi duygulu şiirler yazan biriydi. Fakat kızın uysal yüreği, bu bahtsız, zavallı, her zaman kendinin değil, başkalarının hayatını yaşamış olan, ürkek ve yaşlı adamın kendisine duyduğu sevginin gücünü anlıyordu. Adam da kızın gençlik umutlarını, bir gün bir köy şövalyesinin geleceği ve babalığının daracık evinden onu alıp götüreceği umudunu anlıyordu. Ama kızın peşinden suçlu suçlu öksürerek ayaklarında eski botları, esmer, iri köylü elleriyle yürüyen kendisiydi ve kıza hayranlıkla, mutlulukla, suçlulukla, kederle bakıyordu. Kız da onun karşısında suçlu, uysal ve suskun duruyordu.

Ve oğulları Grişa doğdu, hiçbir zaman ağlamayan sessiz bir bebek. Doğumdan sonra çelimsiz küçük bir kıza benzeyen anne, geceleri bazen salıncağın yanına yaklaşıyor, oğlanın gözleri açık yatışına bakarak şöyle diyordu:

"Birazcık olsun ağlasan Grişacığım, niye hep susuyorsun?"

Karıkoca evin içinde de alçak sesle konuşuyorlardı. Komşular ise hayret ediyorlar ve, "Niye bu kadar sessiz konuşuyorsunuz?" diye soruyorlardı.

Genç bir kadınla yaşlı, çirkin bir erkeğin yufka yürekleri ve ürkeklikleri bakımından birbirlerine çok benzemeleri de garipti.

Her ikisi de işlerini hiç aksatmazlardı. Ekip başı haksızlık ederek, sıraları gelmediği halde onları tarlaya gönderdiğinde iç çekmekten bile çekinirlerdi.

Bir keresinde Vasiliy Timofeyeviç, kolhozun at ahırıyla ilgili bir işi için başkanla birlikte bölge merkezine gitmiş ve başkan, bölge sovyetinin maliye ve arazi şubelerini dolaşırken o, atları yol kenarındaki babaya bağladıktan sonra bölge mağazasına uğramış, karısına hediye olarak hepsinden yüz ellişer gram olmak üzere azar azar haşhaşlı çörek, akide şekeri, gevrek simit, fındık almıştı. Eve girip de beyaz mendilini açtığında karısı sevinç içinde, çocuk gibi ellerini çırpıp, "Oy, anacığım," diye bir çığlık atmıştı. Vasiliy Timofeyeviç utanıp, karısı mutluluktan yaşlarla dolu gözlerini görmesin, diye hole kaçmıştı.

Genç kadın, Noel için kocasının gömleğine bir motif işlemişti, ama Vasiliy Timofeyeviç Karpenko'nun o gece neredeyse hiç uyumadığını, gömleğin üzerinde durduğu konsolun yanına çıplak ayak gidip, gömleği eliyle ütüleyip düzelttiğini, minik haçlar şeklindeki basit motife dokunduğunu hiç öğrenmemişti. Karısını bölge hastanesinin doğum kliniğinden çıkarıp getirmişti. Genç kadın bebeği kucağında tutuyordu ve Vasiliy Timofeyeviç,

bin yıl yaşasa bu günü unutmayacağını düşünüyordu.

Bazen yaşamında böyle bir mutluluğun olması, gecenin yarısında böyle uykudan uyanıp karısının ve oğlunun soluğunu dinlemesi hiç akla gelecek bir şey miydi diye dehşete kapılırdı.

Sessiz, herkesten çekinen bir insanın böyle bir şeye hakkı var mıydı?

Ama işte olmuştu. İşten eve geliyor, çitin üzerinde kuruyan kundağı, bacadan çıkan dumanı görüyordu. Salıncağın üzerine eğilmiş ya da masaya bir tabak borç koyan ve bir şeye gülümseyen karısına bakıyor, onun ellerini, başörtüsünün altından dışarı taşmış saçlarını okşuyor, bebekten, komşunun koyunundan söz edişini dinliyordu. Bazen karısı hole çıkıyordu, Vasiliy Timofeyeviç'in canı sıkılıyor, hatta onu beklerken özlüyor, geri döndüğünde seviniyordu. Genç kadın, kocasının bakışını yakaladığında ona uysal ve mahzun gülümsüyordu.

İlk Vasiliy Timofeyeviç öldü, küçük Grişa'dan iki gün önce. Yiyecek kırıntılarının hemen hemen hepsini karısına ve bebeğine bırakıyordu, bu yüzden onlardan önce öldü. Herhalde onun gösterdiğinden daha büyük bir fedakârlık ve vücudu ölümcül bir şekilde şişerek çirkinleşmiş karısıyla can çekişen oğluna bakarken çektiğinden daha büyük bir umutsuzluk yoktu dünyada.

Devletin ve Stalin'in yaptığı büyük ve anlamsız işe karşı son ânına dek ne bir sitem, ne de öfke duydu. "Niçin?" diye, kendisi ve karısı gibi uysal, yumuşak başlı, çalışkan insanlara, bir yaşındaki sessiz sakin oğluna neden açlıktan ölme işkencesinin yapıldığını bile sormadı.

İskeletler, kışı çürümüş bir bezin içinde birlikte geçirdiler, koca, genç karısı ve küçük oğulları beyaz beyaz gülümsüyorlardı, ölümden sonra da ayrılmamışlardı.

Sonra ilkbaharda, sığırcıklar geldiği zaman arazi şubesinden bir görevli ağzını ve burnunu mendille örterek

eve girmiş, şişesiz gaz lambasına, ikonalara, konsola, soğuk dökme demir tencerelere, karyolaya bir göz atmış ve, "Burada iki kişi, bir de çocuk var," demişti.

Ekip başı, bu çok kutsal sevgi ve uysallık evinin eşiğinde durarak başını sallamış, küçük bir kâğıt parçasının üzerine bir işaret koymuştu.

Açık havaya çıkan görevli, beyaz köy evlerine, yeşil bahçelere bakmış, "Cesetleri topladıktan sonra bu yıkıntıyı ayağa kaldırmanın bir anlamı yok," demişti.

Ekip başı yine başını sallamıştı.

16

İvan Grigoryeviç, çalıştığı yerde, kent mahkemesinde rüşvet alındığına, radyo teknik okulunda yarışma sınavına giren çocuklara parayla not alınabildiğine, bir fabrika müdürünün rüşvet karşılığında geniş tüketim malları üreten *artel*'lere az bulunan metal teslim ettiğine, bir değirmen müdürünün cebine indirdiği paralarla kendisine iki katlı ev yaptırdığına ve yerlere meşe parke döşettiğine, polis müdürünün büyük mücevher işleri yapan ünlü birini, akrabalarından altı yüz bin ruble gibi inanılmaz bir rüşvet aldıktan sonra serbest bıraktığına, kentin babası ve patronu olan parti kent komitesi birinci sekreterinin bile rüşvet karşılığında anacadde üzerindeki yeni bir binada daire verilmesi için kent sovyeti başkanına emir verebildiğine ilişkin hikâyeler duyuyordu.

Malul işçiler sabahtan beri heyecan içindeydiler. Kentin en zengin *artel*'i olan Mehpoşiv'in ambar memurunun davasıyla ilgili olarak eyaletten gelen mahkeme kararı öğrenilmişti. *Artel* kürk, kışlık kadın mantosu, geyik derisi ve astragan şapkalar dikiyordu. Basit bir ambar memuru davada asıl suçlu olarak görünse de dava çok önemliydi, büyük bir kentin günlük yaşamını ve çalışma yaşamını bir ahtapot gibi sarmıştı. Karar çoktandır bekleniyordu ve öğle tatilinde genellikle bu konu tartışılı-

yordu. Bazıları Moskova'dan eyalete gelen önemli davalar konusunda uzman sorgu yargıcının kentteki bütün yöneticilerin bu işe katıldıklarını açıklamaktan çekinmeyeceğini söylüyorlardı.

Kent savcısının, dazlak kafalı, kekeme ambar memuru tarafından kendisine armağan edilen "Volga" marka otomobile bindiğini, kent komitesi sekreterine ambar memuru tarafından hediye edilen mobilyaların, yani yatak ve yemek odası takımlarının Riga'dan getirildiğini, polis müdürünün karısının *artel*'in ambar memurunun parasal desteğiyle Bakanlar Kurulu dinlenme evinde iki ay kaldığı Adler'e uçakla gittiğini, yola çıktığı gün kendisine zümrüt bir yüzük armağan edildiğini çocuklar bile biliyordu.

Diğerleri, yani kuşkucular, Moskovalının kentin patronlarına karşı dava açamayacağını ve yumruğun bütün ağırlığıyla ambar memuruna ve *artel* yönetimine ineceğini söylüyorlardı.

İşte ambar memurunun eyaletten uçakla gelen üniversite öğrencisi oğlu beklenmedik bir haber getirmişti: Özel önemi olan davalarda uzman sorgu yargıcı suç unsuru olmadığı için davayı kapatmış, ambar memuru serbest bırakılmış, soruşturma bitene dek bir yere ayrılmayacaklarına ilişkin olarak *artel* başkanından ve iki yönetim kurulu üyesinden alınan taahhütname iptal edilmişti.

Ünlü Moskovalı hukukçunun kararı *artel*'deki herkesi, kuşkucuları da, iyimserleri de nedense güldürmüş ve eğlendirmişti. Öğle tatilinde malul işçiler ekmek, sucuk, domates ve salatalık yiyorlar, gülüyorlar ve espri yapıyorlardı. Özel önemi olan davalarda uzman sorgu yargıcının gösterdiği insana özgü zayıflık işçileri neşelendiriyor, dazlak kafalı kekeme ambar memurunun sınırsız gücü ise güldürüyordu.

İvan Grigoryeviç, kendi kişisel çıkarlarını düşünme-

yen insanlardan, çıplak ayaklı havarilerden ve aşırı komün yandaşlarından başlayan yolun en sonunda zengin bir yazlık ev, özel otomobil, para dolu çekmeceler uğruna düzenbazlığa hazır insanlara kadar uzanmasının bir rastlantı olmadığını düşündü.

İvan Grigoryeviç, akşam işten çıktıktan sonra polikliniğe uğradı ve adını Anna Sergeyevna'dan duyduğu doktorun odasına geçti. Doktor, muayenelerini bitirmiş, önlüğünü çıkarıyordu.

"Doktor, ben Anna Sergeyevna Mihalyova'nın durumunu öğrenmek istiyordum."

"Nesi oluyorsunuz, kocası mı, babası mı?" diye sordu doktor.

"Yo, akrabası değilim, ama o, benim için çok yakın biri."

"Tamam," dedi doktor, "akciğer kanseri olduğunu söyleyebilirim size. Ne cerrah ne de sanatoryum yardım edebilir artık."

17

Üç hafta geçti ve Anna Sergeyevna'yı hastaneye yatırdılar.

Anna Sergeyevna vedalaşırken İvan Grigoryeviç'e, "Anlaşılan, bu dünyada mutlu olmak alnımıza yazılmamış," dedi.

Gündüz İvan Grigoryeviç evde yokken Anna Sergeyevna'nın kız kardeşi gelip Alyoşa'yı köye götürmüştü.

İvan Grigoryeviç geldiğinde ev boştu. Sessizdi. Bütün ömrünü yalnız geçirmiş olan İvan Grigoryeviç gerçek yalnızlığı asıl bu akşam hissetmiş gibiydi.

Gece uyumuyor, düşünüyordu. Alnımıza yazılmamış... Bir tek çok uzaklarda kalmış olan çocukluğu aydınlık görünüyordu İvan Grigoryeviç'e.

Şimdi, mutluluğun gözlerinin içine baktığı, üzerine doğru estiği bir sırada payına düşmüş olan yaşamı bütün keskinliğiyle ölçtü.

Anna Sergeyevna'yı kurtarmanın, çektiği son ağrıları hafifletmenin olanaksızlığını ve kendi çaresizliğini bilmenin verdiği acı çok büyüktü. Garip olan, çektiği acının tesellisini kamplarda ve hapishanelerde geçirdiği yılları düşünürken bulmasıydı.

O yılları düşünüyor, Rus yaşamının gerçeğini, geçmiş

ve şimdiki zamanların ilişkisini anlamaya çalışıyordu.

Anna Sergeyevna'nın hastaneden döneceğini ve anımsadığı her şeyi, düşündüğü her şeyi, anladığı, kavradığı her şeyi Anna Sergeyevna'ya anlatacağını umuyordu.

Anna Sergeyevna da onunla anlamanın ağırlığını ve açıklığını paylaşacaktı. Bu, İvan Grigoryeviç'in acılarının tesellisiydi, onun sevgisiydi.

18

İç Hapishane'de, daha sonra da Butırka'da geçirdiği aylar İvan Grigoryeviç'in sık sık aklına geliyordu.

Butırka Hapishanesi'nde üç kez kalmıştı, ama en çok 1937 yazını anımsıyordu, o zaman bir sisin, bir yarıbaygınlığın içindeydi ve ancak şimdi, on yedi yıl sonra bu sis dağılmış, olanları ayırt etmeye başlamıştı.

1937'de koğuşlar dolup taşıyordu, onlarca tutuklunun kalması gereken bir yerde yüzlercesi kalıyordu. Temmuz ve Ağustos sıcağında terden sırılsıklam, sersemlemiş insanlar ranzalarda birbirlerine iyice sokulmuş halde yatıyorlardı. Gece bir yandan öbür yana ancak koğuş sorumlusunun, ki kendisi süvari tümen komutanıydı, komutuyla hep birden dönülebiliyordu. Lazımlık teknesine insanların üstüne basarak gidiliyordu. Yeni gelenler bu teknenin hemen yanında yatıyorlardı, onlara "paraşütçü" deniyordu. Bu korkunç boğucu havada ve sıkışıklıkta uyunan uyku, baygınlığa, tifüslü bir hastanın sayıklamasına benziyordu.

Hapishanenin duvarları, iç basıncı çok fazla olan bir kazanın duvarları gibi titreşiyordu. Butırka'da yaşam bütün gece uğuldayıp duruyordu. Avluda otomobiller gürültü ediyor, ölü beyazlığında yeni tutuklular getiriliyordu. Bu insanlar büyük hapishane krallığına göz gezdiri-

yorlar, sanıkları hapishaneden Lubyanka'ya, nakil olarak Krasnopresnenskaya Hapishanesi'ne, işkenceler yapılan Lefortovo'ya, Sibirya'ya giden katarlara bindirmek üzere istasyona götüren büyük "kara kuzgunlar"[1] kükrüyordu. Sibirya'ya gidenlere muhafızlar, "Eşyalı!" diye bağırıyorlardı ve arkadaşları onlarla vedalaşıyorlardı. Parlak bir elektrik ışığıyla dolu koridorlarda tutuklular ayaklarını sürüyerek yürüyorlar, refakatçi askerlerin silahları şakırdıyordu. Tutukluların birbiriyle karşılaşması halinde, bu tutuklulardan birini telaşla bir duvar dolabının içine tıkıştırıyorlar ve tutuklu karanlıkta bekliyordu.

Koğuşların pencerelerine kalın tahtalar çakılmıştı, dışarıdan içeriye dar bir yarıktan ışık giriyordu. Günün hangi saati olduğu güneşe ve yıldızlara göre değil, hapishane düzenine göre belirleniyordu. Elektrik acımasız bir parlaklıkla yirmi dört saat yanıyordu, içerideki azap verici boğucu hava ve sıcak, elektrik lambalarının beyaz ışığından geliyor gibiydi. Bir vantilatör gece gündüz uğulduyordu, ama temmuz ayında asfalttan çıkan yakıcı hava insanlara ferahlık getirmiyordu. Geceleri ciğerleri, kafatasını kızgın bir keçe gibi dolduruyordu hava.

İnsanlar gece sorgularından koğuşlara sabaha karşı dönüyorlar, bitkin bir halde yatağa yığılıyor, bazıları hıçkırıyor, inliyor, bazıları geniş geniş açtıkları gözleriyle önlerine bakarak kımıldamadan oturuyor, diğer bazıları ise şişmiş ayaklarını ovuşturuyor, heyecanla anlatıyordu. Bazılarını koğuşa muhafızlar sürükleyerek getiriyordu. Ara vermeden günlerce sorgulananları ise sedyelerle hapishane hastanesine götürüyorlardı. Boğucu, leş kokulu bir koğuşta olma düşüncesi, sorgu yargıcının odasındayken büyüleyici, tatlı bir düşünce gibi geliyor, ranza komşula-

1. GAZ M1 marka, hükümlü ve tutuklu taşımak için kullanılan, insanlarda korku uyandıran siyah renkli otomobil.

rının yorgun ve sevimli yüzleri özlemle anımsanıyordu.

Bütün bu onlarca, binlerce, on binlerce insan, bölge ve eyalet parti komitesi sekreterleri, askerî komiserler, siyasi şube şefleri, fabrika ve sovhoz müdürleri, alay, tümen, ordu komutanları, gemi kaptanları, tarım uzmanları, yazarlar, zootekni uzmanları, dış ticaret görevlileri, mühendisler, büyükelçiler, kızıl partizanlar, savcılar, fabrika komitesi başkanları, profesörler, devrimin ayağa kaldırdığı yaşam katmanlarının çeşitliliğini ifade ediyordu. Burada Rusların yanı sıra Belaruslar, Ukraynalılar, Litvanyalı ve Ukraynalı Yahudiler, Ermeniler, Gürcüler, ağırkanlı Letonyalılar, Polonyalılar, Orta Asya cumhuriyetlerinin sakinleri de vardı. Onlar devrime ve İç Savaş'a asker, işçi, köylü, okulunu yarım bırakmış üniversite ve lise öğrencileri, zanaatını bırakmış ustalar olarak gitmişlerdi. Onlar Kornilov ve Kaledin'in, Kolçak'ın, Denikin' in, Yudeniç'in, Vrangel'in ordularını bozguna uğratmışlar ve uzak bölgelerden Rusya'nın boş topraklarının derinlerine doğru geniş seller halinde akmışlardı. Etnik bir grubun yüksekokullara girişte, çalışma yaşamında kısıtlanmasına yol açan yüzdelik normu, geliri belli bir miktarın altında olan insanların haklarının kısıtlanmasına neden olan mal varlığı koşullarını ve soyluların ayrıcalıklarını, Yahudilerin yerleşim kısıtlamasını devrim ortadan kaldırmıştı. Vologda köylerinden ve Yahudi kasabalarından köylü, işçi, zanaatkâr, gençlik temsilcileri olmak üzere yüz binlerce insan, devrim komitelerinde, ilçe ve il olağanüstü komisyonlarında, ilçe komitelerinde, halk ekonomisi sovyetlerinde, il gıda maddeleri komitelerinde, siyasi eğitim komitelerinde, yoksul komitelerinde yöneticiliğe başlamışlardı. Dünyanın görmediği yeni bir devlet kuruluyordu. Fedakârlıklar, acımasızlıklar, yoksunluklar... Bunların hiçbiri hesabı tutulacak şeyler değildi, hepsi Rusya ve emekçi insanlık adına, emekçi insanın mutluluğu adına yapılıyordu.

1930'lu yıllar geldi ve İç Savaş'a katılan delikanlılar kırk yaşında adamlar oldular, saçları ağarmaya başladı. Devrim, yoksulluk komiteleri, Birinci ve İkinci Komintern Kongreleri dönemi onlar için yaşamlarının genç, mutlu, romantik dönemiydi. Telefonlu ve sekreterli çalışma odalarında oturuyorlardı, asker gömleklerini çıkarıp ceket giymiş, kravat takmışlardı, otomobile biniyorlardı, güzel bir şarabın, Kislovodsk'a, ünlü hekimlere gitmenin tadını almışlardı. Yine de Kızıl Ordu miğferleri, deri gocuklar, darı lapası, yırtık çizmeler, gezegen boyutunda düşünceler ve Dünya Komünü dönemi, yaşamlarının en yüce dönemi olarak kalmıştı. Onlar yeni devleti, kendi yazlık evleri, kendi otomobilleri için kurmamışlardı. Bu yeni devlet devrim için kurulmuştu. Devrim adına da, büyük toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin olmadığı yeni Rusya adına da kurbanlar veriliyor, sertlikler ve zorbalıklar yapılıyordu.

1936 ve 1939 yıllarında tarihe karışan Sovyet yurttaşları kuşağı yekpare bir kuşak değildi kuşkusuz.

Darbenin altına ilk düşenler fanatikler, eski dünyayı yıkanlardı. Onların heyecanı, fanatizmi ve devrime bağlılığı, devrim düşmanlarına duyulan nefrette simgesini buluyordu.

Burjuvaziden, asilzadelikten, küçük burjuvalardan, işçi sınıfına ihanet edenlerden, yani Menşeviklerden ve sosyalist devrimcilerden, zengin köylülerden, oportünistlerden, askerî uzmanlardan, satılık burjuva sanatından, burjuvaziye satılmış profesörlerden, kravatlı şıklık düşkünlerinden, özel muayene yapan hekimlerden, burunlarını pudralayan ve ipek çoraplarıyla caka satan kadınlardan, devrim düşmanı, şık giyimli üniversite öğrencilerinden, papazlardan, hahamlardan, kokartlı kasket giyen mühendislerden, Fet gibi doğanın güzelliği üzerine yoz şiirler yazan şairlerden, Karl Kautsky'den, Ramsay

MacDonald'dan nefret ediyorlardı; Bernstein'ı okumuyorlardı, yazgıları Bernstein'ın, "Amaç hiçbir şey, hareket her şeydir," sözlerinde yankısını bulmuş olsa da Bernstein korkunç geliyordu onlara.

Eski dünyayı yıkıyorlar ve yenisini açgözlülükle istiyorlardı, ama bu yeni dünyayı kuran onlar değildi. Toprağı kanlarıyla sulayan, içleri bu derece nefret dolu bu insanların yürekleri çocuklarınki kadar kinsizdi. Bu yürekler, fanatiklerin, belki de delilerin yürekleriydi. Aşk uğruna nefret ediyorlardı.

Yeni inşaatlara çukur kazmak için, büyük bir devlet yapısının granitini döşemek için ortalığı temizlerken partinin eski Rusya'yı yıktığı dinamit olmuşlardı onlar.

Dinamitçilerin yanı sıra ilk inşaatçılar da ortaya çıkmıştı. İnşaatçıların heyecanı, partili bir devlet cihazının kurulması, fabrikaların inşa edilmesi, demiryollarının ve karayollarının döşenmesi, kanalların açılması, yeni tarımın makineleştirilmesi yönündeydi.

Bunlar ilk kızıl tüccarlar, Sovyet demirinin, Sovyet basmasının, Sovyet uçaklarının girişimcileriydi. Onlar, Sibirya'nın ayazını ve Karakum Çölü'nün yakıcı sıcağını, gündüzünü gecesini bilmeden çukurları kazdılar ve gökdelenin duvarlarını yükselttiler.

Gvahariya, Frankfurt, Zavenyagin, Gugel...

Adı sayılanlar ecelleriyle öldüler.

Onların yanı başında Postışev, Kirov, Vareykes, Betal Kalmıkov, Feyzullah Hocayev, Mendel Hatayeviç, Eyhe gibi parti liderleri, ulusal Sovyet cumhuriyetlerinin, mıntıkaların ve bölgelerin kurucu ve yöneticileri de çalışıyorlardı.

Hiçbiri eceliyle ölmedi.

Pırıl pırıl insanlardı: konuşmacılar, kitapseverler, felsefe ustaları, şiirseverler, avcılar, içki düşkünleri.

Telefonları yirmi dört saat çalar, sekreterleri üç var-

diya çalışırdı. Fanatiklerden ve hayalperestlerden farklı olarak dinlenmeyi bilirler, geniş, aydınlık kır evlerinin, yaban domuzu ve dağ keçisi avlamanın, pazar günleri saatler boyu süren öğle yemeklerinin, Ermeni konyaklarının ve Gürcü şaraplarının tadını bilirlerdi. Kışın yırtık deri ceketlerle dolaşmıyorlardı artık, sırtlarındaki Stalin modeli asker gömleklerinin gabardin kumaşı İngiliz kumaşından daha pahalıya geliyordu.

Hepsini diğer insanlardan farklı kılan, enerjileri, iradeleri ve tam anlamıyla katı yürekli olmalarıydı. Hepsi de, doğaya hayran olanı da, şiir ve müzikten hoşlananı da, neşeli olanı da zalimdi.

Yeni dünyanın halk için kurulacağını biliyorlardı. Yeni dünyanın kurulmasını önleyen engeller arasında en sert olanların işçilerden, köylülerden, aydınlardan çıkması onları şaşırtmıyordu.

Bazen insanı gücünün üstünde, hiç tatil yapmadan fazla fazla çalışmaya, yarı aç yarı tok yaşamaya, derme çatma barakalarda kalmaya, bir yandan tarihte görülmemiş dolaylı vergiler, borçlar öderken sadaka gibi ücret almaya zorlamak için yeni dünyanın önderleri büyük bir enerji harcıyor, sarsılmaz bir irade ve sınır tanımayan bir acımasızlık gösteriyorlardı sanki.

Fakat insan, insan için gerekli olmayan şeyler inşa ediyordu. Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın, Arktik maden ocaklarının, Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyindeki demiryollarının, taygada gizlenmiş aşırı ağır fabrikaların, insansız taygaya dikilen aşırı güçlü hidroelektrik santrallarının insanlara bir yararı yoktu. İnsanın aklına sık sık bu fabrikaların, bomboş yapay denizlerin ve kanalların sadece insanlara değil, devlete de bir faydasının olmadığı düşüncesi geliyordu. Bazen bu çok büyük inşaatların yalnızca milyonlarca insanı ağır bir çalışmayla kımıldayamaz hale getirmek için gerekli olduğu geliyordu akla.

Marx, en büyük Marksist Lenin, onların davasının en büyük sürdürücüsü Stalin, ekonominin politikaya üstünlüğünün devrim öğretisinin birinci gerçeği olduğu görüşündeydiler.

Ve yeni dünya kurucularından hiçbiri, insanlar için, daha çok da devlet için yararsız çok büyük ve ağır fabrikaları kurarken bunların Marx'ın tezini yıktığını düşünmedi.

Lenin tarafından temeli atılan ve Stalin tarafından kurulan devletin temelinde ekonomi değil, politika yatıyordu.

Stalin'in beş yıllık planlarının içeriğini, büyük çalışmalar planını politika belirliyordu. Stalin'in, onun Bakanlar Kurulu'nun, Devlet Planlama Müdürlüğü'nün, Ağır Sanayi Bakanlığı'nın, Tarım Bakanlığı'nın, Satın Alma Komitesi'nin, Ticaret Bakanlığı'nın bütün eylemlerinde politika mutlak surette üstün geliyordu.

İç Savaş sırasında olduğu gibi, Dünya Devrimi'nin, Dünya Komünü'nün gerçekleşeceğini kabul etmiyorlardı kurucular. Ama bir tek ülkede, genç, yeni Rusya'da kurulan sosyalizmin dünya sosyalist gününün şafağı olduğuna inanıyorlardı.

Ancak 1937 yılına gelindiğinde hapishaneler devrim ve İç Savaş kuşağından yüz binlerce insanla doldu. Sovyet devletini savunan onlardı. Onlar Sovyet devletinin hem babası, hem de çocuklarıydılar. Ama yeni Rusya'nın düşmanları için yaptıkları hapishanelerin kapısı onların önünde açılmış, kurdukları düzenin korkunç gücü, diktatoryanın cezalandırıcı gücü onların tepesine çökmüş, kendi döktükleri devrim kılıcı onların başına inmişti. İçlerinden pek çoklarına göre çılgın bir karmaşa dönemi başlamıştı.

İşlemedikleri suçları neden itiraf ettirmeye çalışıyorlar, onları neden halk düşmanı ilan ediyorlar, kendile-

rinin kurduğu ve savaşarak savundukları bir yaşamdan onları neden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı?

Nefret ettikleri ve hor gördükleri, acımasız bir fanatizmle kuduz köpek gibi geberttikleri insanlarla bir tutulmaları delilik olarak görünüyordu onlara.

Mağlup ettikleri Menşeviklerle, eski fabrikatörlerle ve toprak ağalarıyla birlikte hapishane koğuşlarına ve kamp barakalarına düşmüşlerdi.

Bazılarına göre bir hükümet darbesi olmuştu, iktidar, düşmanların eline geçmiş ve düşmanlar, Sovyet devletini düşünen ve kuran insanları Sovyet dilini ve Sovyet kavramlarını kullanarak yok etmeye çalışıyorlardı.

Halk düşmanı olduğu ifşa edilen bir bölge komitesi sekreteriyle onu ifşa eden ve kısa bir süre sonra kendisinin de halk düşmanı olduğu ortaya çıkan yeni bölge sekreterinin hapishane ranzalarında yan yana yattıkları durumlar oluyordu; bir ay sonra ise ikinci sekreteri ifşa etmiş ve kendisi de halk düşmanı olarak ilan edilmiş olan üçüncü bölge sekreteri aynı hücreye düşüyordu. Her şey birbirine karışmıştı: Kuzeye giden trenlerin tekerleklerinin gümbürtüsü ve şangırtısı, bekçi köpeklerinin havlamaları, gevrek tayga karının üstünde çizmelerin ve ince kadın ayakkabılarının bıraktığı gıcırtı, sorgu yargıçlarının dolmakalemlerinin gıcırtısı, iskorbütten, kalp krizinden ve donarak ölenleri gömmek için çukur kazan küreklerin donmuş toprakta çıkarttığı gıcırtı; parti toplantılarında hoşgörü isteyen ve bembeyaz, ölü dudaklarla sorgu yargıcının ardından şu sözleri yineleyen insanların itirafları: "Tüm Sovyet değerlerine karşı korkunç bir nefretle hareket ederek yabancı bir istihbarat örgütünün paralı ajanı olup Sovyet devlet adamlarına karşı şiddet eylemleri düzenlediğimi, istihbarat sağladığımı itiraf ederim..."

Tüfek ve tabanca atışlarının Butırka ve Lefortovo'nun taşları tarafından boğulan aralıksız çatırtısı duyuluyor,

dokuz gram kurşun, korkunç terör ve casusluk işlerine katıldıkları ortaya atılan binlerce, on binlerce masum insanın göğsüne ya da ensesine saplanıyordu.

Yeni dünyanın dışarıdaki özgür kurucuları, "Alacaklar mı, almayacaklar mı?" diye fal açıyorlardı. Herkes gece zilin çalmasını, otomobil lastiklerinin çıkarttığı hışırtının evin kapısının önünde birden kesilmesini bekliyordu.

İç Savaş kuşağı karmaşa, saçmalık ve düzmece suçlamaların deliliği içinde çekip gitti, yeni bir dönem geldi, yeni insanlar çıktı sahneye...

19

Leva Mekler, Lev Naumoviç... Özgürken kırk beş numara ayakkabı, Moskova Dikim Fabrikası mamulü elli sekiz beden takım elbise giyerdi. Mahkûm olduğu madde de elli sekizinci maddeydi: vatana ihanet, terör, kundakçılık, daha bir sürü ıvır zıvır.

Herhalde idam kararlarının yerine getirilmesinde henüz o kadar büyük bir serbestliğin olmadığı bir dönemde tutuklanan ilk insanlardan biri olduğu için kurşuna dizilmemişti.

Miyop gözlerini dalgın dalgın kısarak, ayakları takılıp sendeleyerek hapishane ve kamp cehenneminin bütün ortamlarından geçti ve yeniyetmelik yıllarından beri içini yakıp kavuran inanç ateşi onu gecenin kırk derece ayazından ve ortalığı kasıp kavuran rüzgârdan, distrofiden ve iskorbütten koruduğu için ölmedi; Yenisey Irmağı'nda tıkış tıkış mahkûm yüklü mavna battığında ölmedi; dizanteriden ölmedi.

Cinayetten mahkûm olanlar tarafından boğazlanmadı, hapishane hücresinde işkence görmedi, sorgu sırasında operasyon görevlisi tarafından dövülmedi. On kişinin kurşuna dizildiği toplu temizlik sırasında öldürülmedi.

Fastov kasabasından kederli ve kurnaz bir tezgâhtarın oğlu, ticaret okulunun "Altın Kütüphane" ve Louis Bous-

senard kitapları okumuş öğrencisi olarak ondaki bu güçlü fanatizm ateşi nereden geliyordu? Ne o, ne de babası, ne maden ocaklarında, ne de tozlu dumanlı fabrika atölyelerinde kapitalizme karşı nefret biriktirmişlerdi.

Savaşçı ruhu ona kim aşılamıştı? Jelyabov ve Kalyayev örnekleri mi? *Komünist Manifesto*'nun hikmeti mi? Yanı başındaki yoksulların çektikleri acılar mı?

Yoksa bu ağır ağır yanan ateş, bu korlar, Caesar'ın askerleriyle, İspanya'nın Engizisyon ateşleriyle mücadelede, Talmud Tora okulunun aç çılgınlığında, bir Yahudi yerleşiminin *pogrom* sırasında kendini savunmasında bir anda tutuşmaya hazır bekleyerek binlerce yıllık kalıtım uçurumunda mı gizleniyordu?

Yoksa Bolşevik Lev Mekler'in çılgınca hırsını, kızgın ruhunu yüzlerce yıldır süren aşağılanma, Babil sürgününün kederi, gettonun aşağılayıcı durumu ve Yahudi yerleşim yerlerinin yoksulluğu mu doğurmuş ve yoğurmuştu?

Onun günlük yaşama ayak uyduramaması hem alay konusu oluyor, hem de hayranlık uyandırıyordu. Yırtık sandaletleri, yakası açık basma gömleğiyle, şapkasız, uzamış kıvırcık saçlarıyla bu Komsomol lideri, eski deri ceketi, üzerinde rengi atmış, sanki kan kaybetmiş gibi soluk bir kızıl yıldız olan miğferiyle bu alay komiseri bazılarına bir aziz gibi görünüyordu. Ve yine aynı şekilde hırpani bir kılıkla, sakalları uzamış, kışın ortasında düğmeleri kopuk bir yağmurlukla Ukrayna yargısını yöneten kişi olarak otomobilden inmiş, halk komiserliğindeki çalışma odasına gidiyordu.

Sanki bu dünyadan biri değilmiş gibi çaresiz, âciz görünüyordu, ama insanlar onu ateşli cephe mitinglerinde nasıl huşu içinde dinlediklerini, Vrangel'in makineli tüfeklerinin ateşi altında peşinden nasıl yürüdüklerini anımsıyorlardı.

O, dünya sosyalist devriminin propagandacısı, hava-

risi ve savaşçısıydı. Devrim uğruna hiç düşünmeden yaşamını, bir kadının sevgisini, tüm yakınlarını feda etmeye hazırdı. Dünyada bir insanın değer verdiği her şeyi devrim uğruna feda edip, devrim için ateşe atılma mutluluğunu feda edemezdi tek.

Gelecekteki dünya hükümdarlığı ona sonsuz güzel geliyordu ve Mekler bu uğurda en acımasız zorbalığa başvurmaya hazırdı.

Yapı olarak iyi bir insandı, kanını emen sivrisineğe bile eliyle vurmaz, zarif bir fiskeyle uzaklaştırırdı. Suç mahallinde yakaladığı tahtakurusunu kâğıda sarar ve götürüp dışarı atardı.

İyiliğe ve devrime yaptığı hizmet, dökülen kan ve çekilen acılar konusunda katı yüreklilik damgası taşırdı.

Devrimci ilkelere bağlılığı nedeniyle babasını hapse atmış, Çeka'daki meslektaşlarına babası aleyhinde ifade vermişti. Sabotajcı kocası için koruma isteyen kız kardeşinden sert bir şekilde yüz çevirmişti.

Yumuşak başlı biri olduğu halde kendisinden farklı görüşteki insanlara karşı acımasızdı. Devrim ona çaresiz, çocukça bir saflık içinde, kötü insanların hainliğiyle, gaddarlığıyla ve yozlaştırıcıların pisliğiyle kuşatılmış görünüyordu. O da devrim düşmanlarına karşı acımasızdı.

Devrimci vicdanında bir tek leke vardı: Ceza organları tarafından kurşuna dizilen bir adamın dul karısı olan yaşlı bir anaya partiden gizli yardım ediyordu. Kadın öldüğünde dinî törenle gömülmesi için para vermişti. Son isteği buydu kadının.

Sözleri, düşünceleri, davranışları kaynağını devrim adına yazılmış kitaplardan, devrimci hukuktan, devrimci ahlaktan, devrimin şiirinden ve stratejisinden, devrim askerlerinin yürüyüşünden, devrimin ışığından, devrimin şarkısından alıyordu.

Yıldızlı gökyüzüne ve akağaçların nisan yaprakları-

na devrimin gözleriyle bakıyor, ilk aşkın büyüsünü devrimin tatlı çanağından içiyor, patricilerle köleler, feodallerle serfler arasındaki mücadeleyi, fabrikatörlerle proleterlerin sınıf savaşlarını devrimin bilgeliği içinde kavrıyordu. Devrim onun sevgili annesi, onun güneşi, onun alın yazısıydı.

Ve işte devrim onu İç Hapishane'nin bir hücresine tıkmış, subay çizmeleriyle tekmeleyerek, ana avrat küfrederek, pis Yahudi diyerek sekiz dişini kırmıştı, onun gibi bir devrim âşığı ve havarisinin devrimi gizli gizli zehirleyen, öldürmeye çalışan bir can düşmanı olduğunu itiraf etmesini istiyordu.

Elbette devrimden dönmemişti, yüz saatlik sorgularda inancı bir an bile sarsılmamıştı, yerde yatarken kromla tabaklanmış deri çizmenin pırıl pırıl parlatılmış burnunu kanlar içindeki ağzının yanında gördüğünde de inancı sarsılmamıştı.

İşkencelerle günlerce süren bu sorgularda devrim kaba, küt ve sertti, Bolşevik Lev Mekler'in inancı ve sabrı devrimi çileden çıkartıyordu.

Hiç ayrılmadan peşinden gelen köpeğini kovmak isteyen bir adam da işte aynen böyle çılgına döner. Adam önce adımlarını hızlandırır, sonra köpeğe bağırır, ayaklarını pat pat yere vurur, daha sonra köpeğe elini kaldırır, taş atar. Köpek koşarak uzaklaşır, durur, sahibi, yüz adım gittikten sonra çevresine baktığında yaralı köpeğin nasıl inatla, nasıl kararlı bir şekilde aksayarak peşinden geldiğini görür.

Sahibi için köpeğin en iğrenç, en nefret edilecek yanı uysal, kederli, sevgi dolu, delicesine sadık gözleridir.

Bu sevgi, sahibini öfkelendirir, köpek bu öfkeyi görür ve nedenini anlayamaz. Köpek, sahibinin kendisine karşı dünyada görülmemiş bir haksızlık yaparken birazcık olsun vicdanını rahatlatmak istediğini anlayamazdı.

Onun uysallığı, bağlılığı sahibini çıldırtıyordu, bu sevgi yüzünden, gençliğinde yaşadığı evi koruyan köpeğinden, kurtlardan çok nefret ediyordu. Köpeğin sevgisini kabalıkla bastırmak, bitirmek istiyordu.

Köpek, sahibinin bu ani ve anlaşılmaz sertliğiyle sarsılmış halde peşinden yürüyordu. Neden? Niçin?

Kendisine yönelik bu ani nefrette bir anlamsızlık olmadığını, her şeyin gerçek ve anlamlı olduğunu anlayamazdı.

Bu nefrette kurallara uygunluk ve açık, matematik bir mantık ortaya çıkıyordu. Oysa köpek bu sanrının, bu saçmalığın sahibi için korkmasını gerektirdiği düşüncesine kapılmıştı ve sahibini kendisi için değil, onun için bu bunalımdan kurtarmak istiyordu. Peşinden ayrılamıyordu, zaten onu seviyordu da.

Sahibi ise köpeğin gitmeyeceğinin farkındaydı, geriye yapılacak tek şey kaldığını biliyordu artık: köpeği boğmak ya da vurmak.

Ve köpeğin sahibi, kendisini taparcasına seven köpeği öldürmenin vicdanı üzerinde baskı yapmaması ve komşuların ayıplamasına neden olmaması için köpeği yalandan kendisine düşman hale getirmeye karar vermişti. Varsın köpek ölmeden önce sahibini parçalamak istediğini itiraf etsin. Düşmanını öldürmek dostunu öldürmekten daha kolaydır.

Aslında kasvetli ve ıssız yıkıntılar ortasında kurduğu ilk evinde, gençliğinin geçtiği, tertemiz dualar ettiği evde köpek onun dostu, bekçisi, yanından ayrılmayan yoldaşıydı. Varsın köpek kurtlarla koklaştığını da aynı şekilde itiraf etsin.

İple boğulan köpek, ölmeden önceki son hırıltılar arasında uysallıkla ve sevgiyle, ilk Hıristiyan çilekeşlerini ölüme götüren inanca eşit bir inançla sahibine bakıyordu.

Köpek, basit bir şeyi, sahibinin sarhoş olduğu ve du-

alar ettiği gençlik evini terk ettiğini, granitten ve camdan yapılmış bir eve taşındığını, bir köy köpeğinin ona artık anlamsız geldiğini, yük olduğunu, sadece yük değil, aynı zamanda kendisi için zararlı olduğunu da aynı şekilde anlamadı. Ve sahibi köpeği öldürdü.

20

Yıllar geçmiş, olan biteni görmeyi engelleyen toz duman yatışmıştı. Kaos, delilik, kendi kendini yok etme ve rastlantıların bir araya gelmesi olarak görünen şey, esrarengiz ve trajik anlamsızlığıyla insanların aklını kaçırtmış olan şey, yavaş yavaş yeni bir yaşamın, yeni bir hareketin düzgün, açık ve belirgin çizgileri olarak ortaya çıkmaya başlamıştı.

Devrim kuşağının yazgısı yeni bir biçimde, mistik değil, mantıklı olarak ortaya çıkmaya başlıyordu. İvan Grigoryeviç, ülkenin, yok olup giden bir kuşağın kemikleri üzerinde doğan yeni yazgısını ancak şimdi kavramaya başlamıştı.

Bu Bolşevik kuşak, devrim günlerinde, Dünya Komünü düşüncelerinin, aç acına heyecanla çalışılan *subbotnik*'lerin[1] hegemonyası döneminde biçimlendi. Bu kuşak bir dünya savaşının ve bir iç savaşın mirası olan yıkımı, açlığı, tifüs hastalığını, anarşiyi, eşkıyalığı üstlendi; Lenin'in ağzından Rusya'yı yeni bir yola çıkarabilecek bir partinin var olduğunu açıkladı. Bu kuşak, onlarca kuşağın doğduğu ve sadece bir tek hakkın, toprak köleliği

1. (Rus.) *Subbotnik*, Sovyetler Birliği'nde tatil günü veya çalışma saatleri dışında topluca ve gönüllü olarak karşılık beklemeden yapılan çalışmadır.

hakkının olduğunu bilerek bu dünyadan göçüp gittiği yüzlerce yıllık Rus istibdadının mirasını bir an bile tereddüt etmeden üstlendi.

İç Savaş döneminin Bolşevik kuşağı, Lenin'in yönetimi altında Kurucu Meclis'in dağıtılmasına ve Rus mutlakıyetine karşı savaşan devrimci demokrat partilerin ortadan kaldırılmasına katılıyordu.

İç Savaş döneminin Bolşevik kuşağı, burjuva Rusya çerçevesindeki kişi özgürlüğünün, konuşma ve basın özgürlüğünün değerine inanmıyordu.

Bu kuşak, tıpkı Lenin gibi, pek çok devrimcinin ve aydın kesimin hayal ettikleri özgürlükleri sınırlı ve önemsiz sayıyordu.

Genç devlet, Sovyet kuruculuğu için yolu açarken demokratik partileri yıkıyordu. 1920'lerin sonunda bu partiler tamamen ortadan kaldırılmıştı, çar zamanında zindanlarda yatan insanlar tekrar hapse girmişler, kürek cezasını çekmeye gitmişlerdi. 1930'da genel kolektifleştirme baltası havaya kalkmıştı. Ancak balta kısa bir süre sonra tekrar havaya kalktı. Bu kez darbe İç Savaş kuşağına indi. Bu kuşağın geride pek az bir bölümü kaldı, ruhu, Dünya Komünü'ne olan inancı, devrimci romantik gücü, 1937 yılında yok edilen insanlarla birlikte gitti.

Geride kalan, yaşamaya ve çalışmaya devam edenler, yeni döneme, yeni insanlara yamandılar.

Yeni insanlar devrime inanmıyorlardı, onlar devrimin çocukları değildi, onlar devrim tarafından kurulan devletin çocuklarıydı.

Yeni devlet için kutsal havariler, çılgın, azimli kurucular, inançlı yandaşlar gerekli olmamaya başlamıştı. Hatta yeni devletin uşaklara bile ihtiyacı kalmamıştı, sadece memurlara gerek duyuyordu. Ve devletin tek endişesi, memurlarının zaman zaman çok sığ, üstelik düzenbaz insanlar olmasıydı.

Terör ve diktatörlük kendi kurucularını yuttu. Ve araç olarak görünen devlet amaç oldu! Bu devleti kuran insanlar, devletin, kendi ideallerini gerçekleştirme aracı olduğunu sanıyorlardı. Oysa onların hayalleri ve idealleri, büyük ve korkunç bir devletin aracı oldu. Devlet uşak olmaktan çıkıp asık suratlı bir hükümdar haline dönüştü. 1919'da halkın teröre ihtiyacı yoktu, basın ve konuşma özgürlüğünü ortadan kaldıran halk değildi, halkın milyonlarca köylünün ölümüne ihtiyacı yoktu. Köylüler halkın büyük bölümüdür. 1937 yılında hapishaneleri ve kampları tıka basa insanlarla dolduran halk değildi, halkın Kırım Tatarlarını, Kalmukları, Balkarları, Ruslaşmış Bulgarları ve Yunanlıları, Çeçenleri ve Volga Almanlarını yok etmek amacıyla taygaya sürgüne göndermeye ihtiyacı yoktu, ekin ekme özgürlüğünü, işçinin grev hakkını ortadan kaldıran halk değildi, ürünlerin maliyetine olağanüstü zamlar yapan halk değildi.

Devlet patron olmuştu, ulusal olan şekil olmaktan çıkmış içerik ve öz olmuş, sosyalist olanı dışarı atmış, süslü bir söz, bir kabuk, bir dış biçim haline sokmuştu. Yaşamın kutsal yasası trajik bir açıklıkla belirlenmiştir: İnsanın özgürlüğü her şeyin üstündedir; dünyada uğruna insan özgürlüğünün feda edilebileceği tek bir amaç yoktur.

21

Garipti. İvan Grigoryeviç, 1937 yılını düşünürken, kocaları yüzünden zorla çalışmaya gönderilen kadınları düşünürken, köydeki genel kolektifleştirmeyi ve açlığı anımsarken, yirmi dakika geç kaldıkları için işçileri hapisle, birkaç başak sakladılar diye köylüleri sekiz yıllık kamp cezasıyla cezalandıran yasaları düşünürken çizmeli, asker gömlekli ve bıyıklı adamı aklına getirmiyordu.

Lenin! Sanki Lenin'in yaşamı 21 Ocak 1924'te sona ermemişti. İvan Grigoryeviç, Lenin'le, Stalin'le ilgili düşüncelerini zaman zaman Alyoşa'nın bıraktığı okul defterine yazıyordu.

Partinin ve devletin bütün zaferleri Lenin adıyla bağlantılıydı. Ama ülkede gerçekleşmiş olan her türlü şiddeti de trajik bir biçimde Vladimir İlyiç omuzlarına alıyordu. Köyde olanlar da, 1937 yılı da, yeni memurlar da, yeni küçük burjuvalar da, mahkûmların çalıştırılması da Lenin'in devrimci ihtirasıyla, konuşmalarıyla, makaleleriyle, sloganlarıyla doğrulanıyordu. Geçen yıllarla birlikte sanki yavaş yavaş Lenin'in yüz hatları, üniversite öğrencisi Volodya Ulyanov'un, genç Marksist Tulin'in,[1]

1. Tulin, Lenin'in kullandığı takma adlardan biridir.

Sibirya sürgünü, devrimci mülteci, gazeteci, düşünür Vladimir İlyiç Lenin'in çehresi, dünya sosyalist devrimi çağını ilan eden adamın, en devrimci gördüğü bir tanesi dışında bütün devrimci partileri, devrim sonrası Rusya-sı'nın tüm sınıflarını ve partilerini temsil eden Kurucu Meclis'i ortadan kaldıran ve ona göre sadece devrimci işçilerin ve köylülerin temsilci oldukları Sovyetler'i kuran Rusya'daki devrimci diktatoryanın kurucusunun çehresi değişiyordu. Lenin'in portrelerinden tanınan çizgileri değişiyordu, Sovyet Hükümeti'nin ilk başkanı Vladimir İlyiç Ulyanov-Lenin'in çehresi değişiyordu.

Lenin'in işi devam ediyordu, ölü Lenin'in çehresi de başlattığı işi zenginleştirmiş olan çizgilerle ister istemez zenginleşiyordu.

O bir aydındı, emekçi, aydın bir aileden geliyordu, kız ve erkek kardeşleri emekçi, devrimci aydınlardı, Narodnaya Volya[1] gizli örgütüne üye olan ağabeyi Aleksandr, bir kahraman, devrimin kutsal bir çilekeşi olmuştu.

Anı yazarları, onun, devrimin önderi, partinin kurucusu, Sovyet Hükümeti'nin başı olarak her zaman basit bir insan olduğunu söylerler. Sigara ve içki içmiyordu, herhalde hayatında bir kere bile birine ağza alınmayacak bir küfür etmemişti. Boş zamanları, tatilleri bir öğrencinin tatili kadar masumdu: müzik, tiyatro, kitap, yürüyüş. Giysileri her zaman demokratik, neredeyse yoksul giysileriydi.

Buruşuk bir kravat ve eski bir ceketle tiyatroya, tiyatroda balkona giden, *Appassionata* dinleyen, *Savaş ve Barış*'ı tekrar tekrar okuyan, annesinin, kız kardeşlerinin gözbebeği, sevgilisi Volodya mı kendi adına verilen Lenin Nişanı'yla Yagoda'nın, Yejov'un, Beria'nın, Mer-

1. (Rus.) Halkın İradesi.

kulov'un, Abakumov'un göğsünü süsleyen bir devletin kurucusu olmuştu?

Lidiya Timaşuk[1], Vladimir İlyiç'in ölümünün yıldönümünde Lenin Nişanı'yla ödüllendirilmişti. Bu olay Lenin'in işinin tükenip bittiğini mi yoksa tam tersine zafere ulaştığını mı kanıtlıyordu?

Beş yıllık plan dönemleri, on yıllar geçiyordu. Akkor halinde güncellik dolu çok büyük olaylar, dumanlar çıkararak iri parçalar halinde donup kalıyor, zaman çimentosuyla kaplanarak Sovyet devletinin tarihine geçiyordu.

Belli ki, yüzyıllar tamamlayacak artık,
Tamamlanmamış resmi.[2]

Şair, Lenin üzerine yazdığı bu sözlerin trajik anlamının farkında mıydı? Lenin'in, biyografi ve anı yazarlarınca dile getirilen, ana çizgiler olarak görünen, milyonlarca yüreği ve aklı büyüleyen karakter özelliklerinin tarihin akışı açısından rastlantısal özellikler olduğu anlaşılmıştı; Rus Devleti'nin tarihi, Lenin'in bu insancıl ve insani karakter özelliklerini seçip almamış, onları gereksiz hurda eşya gibi bir kenara atmıştır. Devletin tarihi için ne Lenin'in elini gözlerine koyarak *Appassionata* dinlemesi, ne *Savaş ve Barış* karşısında duyduğu hayranlık, ne gösterişsiz Lenin demokratizmi, ne sekreterlere ve şoförlere gösterdiği içtenlik ve özen, ne köylü çocuklarıyla konuşmaları, ne ev hayvanlarını sevmesi, ne Martov dost olmaktan çıkıp düşman olduğunda çektiği kalp ağrısı gerekli olmuştur.

1. Sovyet kardiyolog Lidiya Timaşuk'un A.A. Jdanov'un yanlış tedavi edildiğine ilişkin olarak yazdığı mektup, 1953 yılındaki "Doktorlar Olayı" kampanyasında resmî Sovyet propagandasının malzemesi olarak kullanılmıştır.

2. Nikolay Gavriloviç Poletayev'in (1889-1935) bir şiirinden.

Oysa, yeraltı faaliyetinin özel koşullarının ve Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarındaki mücadelenin sertliği yüzünden ortaya çıkmış geçici, rastlantısal diye çarpanlara ayrılmış olan her şeyin geçici değil, sürekli ve belirleyici olduğu anlaşılmıştır.

Lenin'in, anı yazarları tarafından dile getirilmeyen, ölüm döşeğindeki Plehanov'un evinde arama yapılması emrini belirlemiş olan karakter özelliği ve politik demokrasiye karşı gösterdiği hoşgörüsüzlüğü belirlemiş olan özellikleri de gelişmiştir.

Aslı köylü olan bir fabrika sahibi, yaşamını bir tüccar konağında sürdürürken, özel teknesiyle yolculuk yaparken, lahana çorbasını, *kvas*'ı ve kaba halk konuşmasını sevmek gibi köylü karakterinin özelliklerini korur. Sırma işlemeli üniforması içinde bir mareşal, kalitesiz tütünden sarma sigara sevgisini sürdürür, askerlerin özlü sözlerindeki basit mizahı aklından çıkarmaz.

Ancak fabrikaların geleceğinde ve emeği, yazgısı fabrikalara, hisse senetlerinin ve orduların hareketine bağlı milyonlarca insanın yaşamında bu özelliklerin ve anıların bir önemi var mıdır?

Sermaye ve generallerin kazandıkları şan şeref, lahana çorbası ve kalitesiz tütünden sarma sigara sevgisiyle kazanılmaz.

Anı yazarı kadınlardan biri, İsviçre'de Vladimir İlyiç'le dağlarda bir pazar gezintisine gittiğini anlatıyor. Dik bir yokuş yüzünden soluk soluğa kalarak tepeye çıkmışlar, bir kayanın üzerine oturmuşlar. Vladimir İlyiç'in bakışları Alp Dağlarının güzelliğinin her bir çizgisini içine çekiyor gibiymiş. Genç kadın, Vladimir İlyiç'in ruhunun nasıl şiirle dolduğunu heyecanla hayal ediyormuş. Vladimir İlyiç birden içini çekmiş ve, "Of, şu Menşevikler bize kötülük ediyorlar," demiş.

Bu hoş olay Lenin'in yapısı hakkında bize şunu söy-

lemiş oldu: Terazinin kefelerinden birinde Tanrı'nın yarattığı dünya, ikinci kefede ise parti meselesi vardı.

Ekim Devrimi, Vladimir İlyiç'in özelliklerinden kendisi için gerekli olanları almış, gereksizleri atmıştır.

Uysallıkları ve acı çekmeye hazır bulunmaları açısından eski Hıristiyanlar döneminden beri herhalde bir benzeri daha olmayan pek çok Rus devrimci aydınına özgü halk sevgisinin taşıdığı özellikler, Rus devrimci hareketinin tarihi boyunca karşıt, ama aynı zamanda da pek çok Rus devrimci reformcusuna özgü, insanın çekebileceği acılardan korkmamak ve önemsememek, soyut bir ilke karşısında hayranlık duymak, sadece düşmanlarını değil, bu soyut ilkeleri anlamaktan birazcık kopar kopmaz kendi dava arkadaşlarını bile ortadan kaldırma kararlılığı gibi özelliklerle karışmıştı. Körü körüne bir kararlılık, uydurma bir özgürlük için bugünkü capcanlı özgürlüğü boğmaya, gelecekteki bir ilke için gündelik ahlak ilkelerini çiğnemeye hazır durumda bulunmak, Pestel'in, Bakunin'in, Neçayev'in karakterinde ve Narodnaya Volya yanlısı kişilerin bazı demeçlerinde ve hareketlerinde kendini belli ediyor ve ortaya çıkıyordu.

Hayır, sadece sevgi, sadece şefkat değildi bu tür insanları devrim yoluna yönelten. Bu karakterlerin kökleri uzaklarda, Rusya'nın binlerce yıllık derinliklerindedir.

Önceki yüzyıllarda da buna benzer karakterler vardı, ama yirminci yüzyıl bu karakterleri yaşamın kulisinden ana sahnesine çıkarttı.

Bu karakter, insanlar arasında, bir cerrahın hastane koğuşlarında davrandığı gibi bir davranır. Cerrahın hastalara, hastaların babalarına, karılarına, analarına gösterdiği ilgi, esprileri, yaptığı tartışmalar, çocukların bakımsızlığıyla mücadelesi ve emeklilik yaşına gelmiş işçiler için duyduğu kaygı önemsiz ve boş şeylerdir. Bir cerrahın ruhu, neşterindedir.

Bu tip insanların ruhu, özü, cerrah neşterinin sınırsız gücüne duydukları fanatik inançtır. Cerrah neşteri, XX. yüzyılın büyük kuramcısı, felsefi lideridir.

Lenin, elli dört yıllık yaşamı boyunca sadece *Appassionata* dinlemekle, *Savaş ve Barış*'ı tekrar tekrar okumakla kalmadı, köylü delegelerle samimi konuşmalar yaptı, sekreterinin kışlık paltosu var mı diye endişelendi, Rus doğasına hayran kaldı. Evet, evet, kuşkusuz suretin dışında gerçek bir yüz de vardı.

Lenin'in, günlük yaşamda ortaya çıkmış, halk önderi de olsa, diş hekimi de olsa, kadın giysileri atölyesinde makastar da olsa bütün insanlar için geçerli olan pek çok özelliğini gözümüzde canlandırabiliriz.

Bu özellikler, günün farklı bir zamanında, sabah yüzünü yıkarken, lapa yerken, pencereden rüzgârla eteği havalanan güzel bir kadına bakarken, kürdanla dişlerini karıştırırken, karısını kıskanırken ve karısını kıskandırırken, banyoda çıplak bacaklarına bakarken ve koltuk altlarını kaşırken, tuvalette yırtık parçaları bir araya getirmeye çalışarak gazete okurken, münasebetsiz bir ses çıkarırken ve bu sesi örtbas etmek için öksürürken ve şarkı söylerken ortaya çıkar.

Büyük ve küçük insanların yaşamlarında buna benzer şeyler vardır, belli ki Lenin'in yaşamında da vardı.

Belki de Lenin'in göbeği, yağlı makarnalar yediği, makarnayı sebze yemeğine yeğlediği için büyümüştü.

Belki ayaklarını yıkama, dişlerini fırçalama ve sırtındaki yakası yağlanmış gömleği değiştirme isteksizliği konusunda karısı Nadejda Konstantinovna'yla aralarında dünyanın bilmediği tartışmalar olmuştu.

Sözde insanca, ama aslında tamamen önceden kararlaştırılmış, yüce lider tipini yaratan tabyalar arasından atlayıp sıçrayarak, yerde sürünerek geçip Lenin'in anı yazarlarından hiçbirinin hiçbir zaman sözünü etmediği

basit, gerçek doğasına ulaşmak da mümkün olabilir.

Ancak Lenin'in banyodaki, yatak odasındaki, yemek odasındaki hareket tarzının gerçek, tarihten gizlenen özelliklerinin anlaşılması ne kazandıracaktır? Yeni Rusya'nın liderini, yeni dünya düzeninin kurucusunu daha derinden anlamaya yardım mı edecektir? Kurduğu devletin karakteriyle Lenin'in karakterini gerçek bir bağla birleştirecek midir? Bunun için Lenin'in siyasi lider olarak özelliklerinin onun günlük yaşamdaki özelliklerine denk düştüğü önermesini yapmak gerekecektir. Ancak böyle bir önerme son derece temelsiz bir önerme olacaktır ve böyle bir önerme yapmak olanaksızdır. Aslında böyle bir bağ bazen düz, bazen ters bir işaret olur.

Örneğin kişisel, özel ilişkileri alalım: Lenin, gece arkadaşlarının evinde kalırken, onlarla birlikte gezintiye çıktığında, arkadaşlarına yardım ederken mutlaka kibar, yumuşak ve nazik davranıyordu. Ama bu arada sürekli olarak siyasi düşmanlarına karşı acımasızlık ve kabalık göstermek Lenin'in ayırt edici özelliğiydi. Karşıtlarının birazcık da olsa haklı, kendisinin ise birazcık da olsa haksız olması olasılığına asla izin vermezdi.

"Satılmış... uşak... yaltakçı... yardakçı... ajan... otuz gümüş paraya satın alınmış Yahuda..." Bunlar Lenin'in kendisine karşı çıkanlar hakkında sık sık söylediği sözlerdi.

Lenin bir tartışmada karşıtını inandırmaya çalışmazdı. Lenin tartışmada genellikle kendisine karşı çıkan kişiye değil, tartışmanın tanıklarına seslenirdi. Amacı, tartışmaya tanık olanların önünde karşıtını alaya almak, gözden düşürmekti. Birkaç yakın dostu da, bir kongrenin bin kişilik delege topluluğu da, milyonlarca gazete okuru da tartışma tanıkları olabilirdi.

Lenin tartışmada gerçeği aramazdı, zafer peşinde koşardı. Ne olursa olsun zafer kazanmalıydı, ona göre zafer için kullanmakta sakınca olmayan pek çok yol var-

dı. Ani bir çelme, sembolik bir tokat, kafaya sembolik, sersemletici bir yumruk darbesi bu yollardan birkaçıydı.

Ve anlaşıldı ki, Lenin'in günlük yaşamıyla, ailesiyle ilgili özelliklerinin yeni dünya düzeninin liderinin özellikleriyle hiçbir ilgisi yoktu.

Daha sonra, tartışma dergi ve gazete sayfalarından sokağa, çavdar tarlalarına ve savaş alanlarına taşındığında burada da sert yöntemlerde sakınca görülmediği ortaya çıktı.

Lenin'in hoşgörüsüzlüğü, hedefe kesinlikle varma isteği, özgürlüğü küçümsemesi, farklı görüşte olanlara karşı acımasızlığı ve sadece onun katı doğrularını çürüten kaleleri değil, nahiyeleri, kazaları, vilayetleri bile hiç duraksamadan yeryüzünden silme yeteneği. Bunlar, Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'de ortaya çıkmış özellikler değildi. Bu özellikler Volodya Ulyanov'da da vardı. Bu özelliklerin kökleri derinlerdeydi.

Onun bütün yetenekleri, iradesi, ihtirası tek bir hedefe kilitlenmişti: iktidarı ele geçirmek.

Bunun için her şeyi feda ederdi. İktidarı ele geçirmek uğruna Rusya'daki en kutsal şeyi, Rusya'nın özgürlüğünü kurban etti, özgürlüğü öldürdü. Bu, bir çocuk kadar âciz, deneyimsiz bir özgürlüktü. Bin yıllık kölelik ülkesinde doğan altı aylık bir bebek nereden deneyim kazanabilirdi?

Lenin'in ruhunun ve karakterinin gerçek içeriği gibi görünen aydın özellikleri, dava söz konusu olur olmaz önemsiz bir dış biçime bürünüyordu, Lenin'in karakteri ise bükülmez, demirden ve çılgın bir irade olarak kendini gösteriyordu.

Lenin'i devrim yoluna sokan neydi? İnsanlara olan sevgisi mi? Köylülerin yaşadıkları sefaleti, yoksulluğu, işçilerin uğradıkları haksızlığı yenme isteği mi? Marksizmin gerçek olduğuna, partisinin haklılığına olan inancı mı?

Rus devrimi onun için Rus özgürlüğü değildi. Ancak bu kadar büyük bir ihtirasla istediği iktidar ona kişisel olarak gerekli değildi.

İşte burada Lenin'in özelliklerinden biri ortaya çıkmıştır: bir karakterin basitliğinden doğan karmaşıklık.

Bu derece büyük açgözlülükle iktidarı istemek için çok büyük bir politik yükselme hırsına, çok büyük bir baskı hırsına sahip olmak gerekir. Bunlar kaba ve basit özelliklerdir. Ancak iktidarı ele geçirme isteğiyle her şeyi yapabilecek durumdaki bu politik ikbalperest, son derece alçakgönüllü bir insandı, iktidarı kendisi için elde etmeye çalışmıyordu. Basitlik burada bitmekte ve karmaşıklık başlamaktadır.

Eğer insan Lenin'i politikacı Lenin'le eşdeğer bir şekilde tasavvur edecek olursak o zaman ilkel, kaba, küstah, baskıcı, acımasız, delicesine yükselme hırsı olan, itiraz kabul etmeyen yaygaracı bir karakter ortaya çıkar.

Bu özellikleri günlük yaşamla orantılar, karısına, annesine, çocuklarına, arkadaşına, apartman komşusuna karşı davranışlarına uygularsak korkunç bir şey olur.

Ama aslında bambaşka bir şey oldu. Dünya arenasındaki bir adam, özel yaşamdaki bir adama dönüştü. Artı-eksi, eksi-artı. Ve bambaşka, karmaşık, zaman zaman da trajik bir şey ortaya çıktı. Eski bir ceketle, bir bardak açık çayla, çatı katında bir öğrenci eviyle birleşen delicesine bir politik tahakküm hırsı.

Sevimli bir gülümsemeyle, utangaç bir kibarlıkla anlaşılmaz bir şekilde birleşmiş hiç duraksamadan çamur atma, tartışma sırasında kendisine karşı çıkanı şaşkına çevirme yeteneği.

Amansız bir sertlik, Rus devriminin en kutsal şeyi olan özgürlüğü hor görme ve bunun yanı sıra aynı insanın güzel bir müzik, güzel bir kitap karşısında duyduğu saf, delikanlı heyecanı.

Lenin... Tanrılaştırılmış bir imge; ikincisi, Lenin'in düşmanları tarafından yaratılmış, kendisinde yeni dünya düzeninin sert çizgilerini ilkel, kaba, günlük yaşam çizgileriyle birleştirmiş, kaynaştırmış, tekdüze, kıt akıllı bir adam; bu özellikleri Lenin'de sadece düşmanları görmüştür; nihayet bana göre gerçeğe en yakın olan, anlaşılması zor Lenin imgesi.

22

Lenin'i anlamak için onun günlük yaşamındaki insani özelliklerine bakmak yetmez. Politikacı Lenin'in özellikleri de yetmez, Lenin'in karakterini önce Rus ulusal karakteri efsanesiyle, sonra da Rus tarihinin kötü talihiyle ve karakteriyle kıyaslamak gerekir.

Lenin'in çileciliği, doğal sadeliği kutsal yerleri yürüyerek ziyaret eden Rus hacılarına benzer, açık yürekliliği ve inancı, bir din öğretmeninin halkçı idealine karşılık gelir, Rus doğasına, orman ve çayırlarına bağlılığı ise köylü duygusuyla hısımdır. Batı düşünce dünyasını, Hegel ve Marx konusundaki duyarlılığı, Batı ruhunu içine çekme ve ifade etme yeteneği, Çaadayev tarafından ilan edilmiş olan derin Rus özelliğinin belirtisidir, bu, dünya çapında bir duyarlılık, Dostoyevski'nin Puşkin'de gördüğü bir özellik olan Rusların başka halkların ruhuna bürünmesindeki şaşırtıcı derinliktir. Lenin bu özelliğiyle Puşkin'e benzer. Aynı özellik I. Petro'da da vardır.

Lenin'in azimli ve inançlı olma özelliği, Avvakum'un esrikliğiyle, Avvakum'un inancıyla akraba gibiydi. Avvakum, doğuştan Rus olan bir fenomendi.

Geçen yüzyılda yerli düşünürler, Rusya'nın geçtiği tarihsel yolun açıklamasını Rus ulusal karakterinin özelliklerinde, Rus ruhunda, Rus dindarlığında arıyorlardı.

XIX. yüzyılın en zeki insanlarından biri olan Çaadayev, Rus Hıristiyanlığının çileci, fedakâr ruhunu, onun hiçbir şekilde balçığa bulanmamış Bizanslı karakterini duyurmuştu.

Dostoyevski, evrenselliği, evrensel birleşme isteğini Rus ruhunun gerçek temeli sayıyordu.

Rus XX. yüzyılı, Gogol, Çaadayev, Belinski, Dostoyevski gibi XIX. yüzyıl Rusyası'nın düşünür ve kâhinlerinin kendisi hakkında yaptıkları tahminleri yinelemekten hoşlanır. Zaten kendisi hakkında bu tür şeylerin yinelenmesini kim sevmez ki... XIX. yüzyıl kâhinleri, Rusların gelecekte sadece Avrupa halklarının değil, tüm dünya halklarının da ruhsal gelişmesinin başında bulunacağını tahmin ediyorlardı.

Kâhinler, Rusların askerî şöhretinden değil, Rus yüreğinin, Rus inancının ve Rus örneğinin şanından söz ediyorlardı.

"Hızla uçup giden troyka..." "Tüm insanları kapsayan ve her şeyi birleştiren Rus ruhu, bütün kardeşlerimizin kardeşçe sevgisini içine sığdırmalı, en sonunda belki büyük ortak uyumun, tüm kabilelerin İsa'nın İncil yasasına göre kesin olarak uzlaşmasının son sözünü söylemelidir..." "O zaman biz insanlık içinde sadece koçbaşı olarak değil, düşünce olarak da hareket etmesi öngörülmüş halklar arasındaki yerimizi doğal olarak alacağız." "Sen de kimsenin arkasından yetişemeyeceği, hızla uçup giden bir troyka değil misin Rusya? Altındaki yol toz duman içinde, köprüler gümbürdüyor..."

Ve Çaadayev, Rus tarihinin şaşırtıcı bir özelliğini dâhice fark etmiştir: "... köylülerimizin yavaş yavaş toprak kölesi haline gelmesi, tarihimizin kesinlikle mantıklı bir sonucundan başka bir şey değildir."

Bireyin aman bilmez bir şekilde bastırılması, Rusların bin yıllık tarihine ısrarla yol arkadaşlığı ediyordu. Bi-

reyin hükümdara ve devlete uşak gibi boyun eğmesi. Evet, Rusya'nın kâhinleri bu özellikleri de görüyorlar, tanıyorlardı.

Rusya'nın kâhinleri, insanın prens, toprak ağası, hükümdar ve devlet tarafından bastırılmasının yanı sıra Rus insanının ruhunun Batı dünyasınca görülmemiş saflığının, derinliğinin, açıklığının, İsa'nınkine benzer gücünün de bilincindeydiler. Kâhinler, Rus ruhunun büyük ve aydınlık bir geleceği olacağı kehanetinde de bulundular. Onlar, Hıristiyanlık düşüncesinin devletsiz, çilekeş, Bizans'a özgü, Batı karşıtı bir biçimde Rusların ruhunda simgeleştiği ve Rus halk ruhuna özgü güçlerin Avrupa halklarına güçlü bir etkiyle kendilerini ifade edecekleri, Batı dünyasının yaşamını kardeşlik ruhuna uygun şekilde arıtacakları, değiştirecekleri, aydınlatacakları ve Batı dünyasının evrensel Rus insanının peşinden güvenerek ve sevinçle yürüyeceği noktasında birleşiyorlardı. Rusya'nın en güçlü beyinlerinin ve yüreklerinin bu kehanetleri, hepsinde ortak olan bir kötü yazgı çizgisinde birleşiyordu. Hepsi Rus ruhunun gücünü görüyorlardı, onun dünya için taşıdığı önemi anlıyorlardı, ancak Rus ruhunun özelliklerinin özgürlükle doğmadığını, Rus ruhunun bin yıllık bir köle olduğunu görmüyorlardı. İstediği kadar her şeye kadir olsun bin yıllık köle dünyaya ne verecektir?

İşte XIX. yüzyıl gelmiş ve sanki Rus kâhinlerinin tahmin ettikleri, başka vaazlara ve başka örneklere karşı hassas, başka ruhsal etkileri açgözlülükle yutmuş ve emmiş olan Rusya'nın kendisini dünyaya etki etmeye hazırladığı o zaman yaklaşmıştı.

Rusya, yabancı bir özgürlük düşüncesini yüz yıldır içine çekiyordu. Rusya, yüz yıldır Batılı filozofların ve düşünürlerin özgürlük düşüncesini Pestel'in, Rıleyev'in, Herzen'in, Çernışevski'nin, Lavrov'un, Bakunin'in ağ-

zından, kendi yazarlarının, Jelyabov'un, Sofya Perovskaya'nın, Timofey Mihaylov'un, Kibalçih'in çilekeş ağızlarından, Plehanov'un, Kropotkin'in, Mihaylovski'nin ağzından, Sazonov'un ve Kalyayev'in ağzından, Lenin'in, Martov'un, Çernov'un ağzından, kendi ayrıcalıksız küçük memur aydınlarının, üniversite öğrencilerinin, öncü işçilerinin ağzından içiyordu. Bu düşünceyi kitaplar, üniversite kürsüleri, Heidelberg ve Paris'te okuyan üniversite öğrencileri getirmişti, bu düşünceyi Bonaparte'ın askerlerinin çizmeleri, mühendisler ve okumuş tüccarlar getirmişti, bu düşünceyi Rusya'da çalışan ve sahip oldukları insan onuruyla Rus prenslerinde kıskançlıkla karışık bir şaşkınlık uyandıran Batılı yoksullar getirmişti.

Ve işte özgürlük ve insan onuru düşünceleriyle döllenen Rus devrimi gerçekleşmişti.

Rus ruhu Batı dünyasının düşünceleriyle ne yaptı, bu düşünceleri kendi içinde nasıl değiştirdi, hangi mercekten geçirdi, tarihin bilinçaltından hangi kaçışı hazırladı?

"... Rusya, nereye koşuyorsun? ... Yanıt yok..."

Onlarca, belki de yüzlerce devrimci öğreti, devrimci inanç, devrimci lider, devrimci parti, kehanet ve program, çarlık zincirlerini fırlatıp atan genç Rusya'nın önünden damatlar gibi geçti. Rus ilerlemesinin önderleri, gelinlerin yüzüne açgözlülükle, ihtirasla ve yalvararak bakıyorlardı.

Geniş bir halka halinde ayakta duruyorlardı: ılımlılar, fanatikler, Trudovikler (emek yandaşları), Narodnikler (halkçılar), işçiseverler, köylü savunucuları, okumuş fabrika sahipleri, ışıksever din adamları, çılgın anarşistler.

Bu insanlar tarafından genellikle hissedilmeyen görünmez ipler, onları Batı meşrutiyetlerinin, parlamentolarının, kültürlü kardinallerin ve piskoposların, fabrikatörlerin, okumuş toprak sahiplerinin, işçi sendikası lider-

lerinin, vaizlerin ve üniversite profesörlerinin düşüncelerine bağlıyordu.

Yüce cariye, arayan, kuşkulanan, değer biçen bakışlarını Lenin'in üzerinde durdurmuştu. Lenin onun seçimiydi.

Eski bir masalda olduğu gibi, Lenin yüce cariyenin gizli düşüncesini anlamış, gördüğü ve anlayamadığı için şaşırdığı düşü, kafasındaki niyeti açıklığa kavuşturmuştu. Ancak öyle miydi?

Lenin, onun seçtiği kişiydi, çünkü Lenin onu seçmişti ve çünkü o da Lenin'i seçmişti.

Cariye, Lenin'in peşinden gitti. Lenin ona altın dağlar ve şarap dolu nehirler vaat etti ve cariye, Lenin'in peşinden önceleri hevesle, ona inanarak, toprak ağalarının yanan yurtluklarının alevleriyle aydınlanan neşeli, sarhoş yolda yürüdü, sonra tökezleyerek, etrafına bakınarak, önünde açılan yoldan korkuya kapılarak, ama ona yol gösteren demir eli gitgide daha güçlü hissederek yürüdü.

Lenin de peygamber inancıyla dolu yürüyor, gördüğü garip hayali anlamaksızın Rusya'yı peşinden sürüklüyordu. Lenin'in özgürlüksever, devrimci Batı'dan Rusya'ya getirdiği her şey, Rusya'nın uysal yürüyüşünde, Çar'ın devrilmesinden sonraki yeni boyun eğişinde, akıllara durgunluk veren yumuşaklığında boğuldu, harap oldu, başkalaştı.

İnandığı ve ülkesine getirdiği şeyin saflık ve sağlamlık güvencesinin kendisinin sahip olduğu sarsılmaz diktatör gücünde olduğunu sanıyordu.

Bu güçten hoşnuttu, inancının haklılığıyla gücünü özdeşleştiriyordu ve Rus yumuşak başlılığına ve telkinlere kanma özelliğine olan sarsılmaz inancında bir yandan da kendisinin en büyük güçsüzlüğünün yattığını korku içinde görüyordu.

Hareketi sertleştikçe eli ağırlaşıyor, Rusya onun bi-

limsel ve devrimci zorbalığına boyun eğdikçe köleci geçmişin şeytanca gücüyle savaşma erki azalıyordu.

Rus ruhundaki kölelik, kulluk temeli bin yıllık alkol eriyiği gibi koyulaşıyordu. Kendi gücüyle duman çıkaran "kral suyu" gibi o da insan onurunun metalini ve tuzunu eritmiş, Rus insanının manevi yaşamını değiştirmişti.

Dokuz yüzyıl boyunca yüzeysel anlamda bir manevi genişlik, cesaret ve özgürlük duygusu yaratmış olan Rusya'nın geniş toprakları köleliğin imbiğiydi.

Dokuz yüz yılda Rusya, ıssız orman köylerinden, isten kararmış ahşap köy evlerinden, manastır yakınlarındaki inziva yerlerinden, kütükten yapılmış konaklardan Ural fabrikalarına, Donetsk kömürüne, Petersburg saraylarına, Hermitaj'a, güçlü toplara, Tulalı metalurji uzmanlarına ve tornacılara, firkateynlere ve şahmerdanlara ulaşmıştı.

Yüzeysel anlamda eğitimde artış ve Batı'yla yakınlaşma duygusu doğuyordu.

Ama Rus yaşamının yüzeyselliği Batı yaşamıyla giderek daha çok benzerlik kazandıkça, Rusya'nın fabrika gürültüsü, kupaların ve trenlerin tekerlek sesleri, gemi yelkenlerinin sesleri, saraylarının pencerelerindeki kristal ışık Batı yaşamını daha çok anımsattıkça Rus yaşamıyla Avrupa yaşamının en kutsal ve gizli özü arasındaki gizli uçurum büyüyordu.

Batı'nın gelişmesinin özgürlük artışıyla, Rusya'nın gelişmesinin ise kölelik artışıyla döllenmiş olmasındaydı uçurum.

İnsanın tarihi onun özgürlüğünün tarihidir. İnsanın gücündeki artış, her şeyden önce özgürlüğünün artışıyla ifade edilir. Özgürlük, Engels'in düşündüğü gibi, bilinçli bir ihtiyaç değildir. Özgürlük ihtiyacın tam karşıtıdır, özgürlük üstesinden gelinmiş, aşılmış bir ihtiyaçtır. İlerleme, temelde insan özgürlüğünün ilerlemesidir. Zaten as-

lında yaşamın kendisi özgürlüktür, yaşamın evrimi özgürlüğün evrimidir.

Rus gelişimi tuhaf bir özelliğini keşfetmiş, Rusya'da gelişim, özgürlüksüzlüğün gelişimi olmuştur. Köylülerin köleliği yıldan yıla artmış, köylünün toprak üzerindeki hakkı giderek eriyip azalmış, bu arada Rus bilimi, tekniği, eğitimi Rus köleliğindeki artışla birleşerek büyüdükçe büyümüştür.

Rus devletinin doğuşu, köylülerin nihai köleleşmesiyle kutlanmıştır: Köylü özgürlüğünün son günü olan 26 Kasım Aziz Yuri Günü kaldırılmıştır.

"Aylaklar" ve "serseriler" giderek azalmış, uşakların sayısı çoğalmış ve Rusya, geniş Avrupa tarihi yoluna adım atmıştı. Toprağa bağlı olanlar, toprağın sahibine, daha sonra da devleti ve orduyu temsil eden memura bağlandı; ve toprak sahibi, toprak kölesini yargılama hakkını, daha sonra ise insanlara Moskova işkencesi (dört yüzyıl önce böyle diyorlardı) yapma hakkını elde etti. Bu işkencede insanlar arkadan bağlı olan kollarından asılarak kamçılanıyordu. Rus metalurjisi büyüyor, buğday ambarları genişliyor, devlet ve ordu güçleniyor, Rus askerî başarılarında şafak söküyor, okuryazarlık artıyordu.

Rus bilimsel ve endüstriyel gelişmesinin kurucusu olan Petro'nun olağanüstü çalışmaları, toprak köleliği hukukunun aynı derecede olağanüstü gelişmesiyle ilgiliydi. Petro, toprakta oturan toprak kölelerini evde hizmet eden uşaklarla bir tuttu, "aylakları" toprak kölesine dönüştürdü. Kuzeydeki "Kara Sabanlılar" ve güneydeki "Tek Avluluklar" denilen küçük toprak sahiplerini köleleştirdi.[1] Petro zamanında büyük toprak sahiplerinin kö-

1. Rus halkını vergilendirirken XVIII. yüzyıla kadar geçerli olmuş bazı sınıflandırmalar, sırasıyla Çernosoşniy, Adnodvarets.

lelik hukukunun dışında devletin toprak köleliği hukuku da gelişti ve Petro'nun başlattığı aydınlanma ve ilerlemeye yardımcı oldu. Petro, Rusya'yı Batı'ya yaklaştıracağını düşünüyordu, öyle de oldu, ama özgürlükle özgürlüksüzlük arasındaki uçurum büyüdükçe büyüdü.

Ve parlak Büyük Yekaterina dönemi geldi, Rus sanat dallarının ve Rus aydınlanmasının olağanüstü gelişme dönemi, Rus toprak köleliği hukukunun en yüksek gelişme düzeyine eriştiği dönem.

Rus ilerlemesi ve Rus köleliği bin yıllık bir zincir halinde birbirine sımsıkı bağlanmıştı. Işığa doğru yapılan her hamle kapkara toprak köleliği çukurunu derinleştiriyordu.

XIX. yüzyıl, Rusya'nın yaşamında özel bir yüzyıldır. Rus yaşamının temel ilkesi, yani ilerlemenin toprak köleliğiyle ilişkisi bu yüzyılda sarsılmaya başlamıştır.

Rusya'nın devrimci düşünürleri, XIX. yüzyılda gerçekleşen köylülerin özgürleşmesi olayının önemini anlamadılar. Bir sonraki yüzyılın gösterdiği gibi bu olay, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi olaylarından daha devrimciydi: Bu olay Rusya'nın bin yıllık en önemli temelini, Petro'nun da, Lenin'in de dokunmadıkları temeli sarstı. Bu temel, Rusya'nın gelişmesinin, köleliğin büyümesine bağımlı olmasıydı.

Köylülerin özgürleşmesinden sonra devrimci liderler, aydınlar, üniversite öğrencileri, Rusya'nın daha önce bilmediği insan onuru uğrunda, kölelik olmaksızın ilerleme uğrunda canla başla, hırsla, fedakârca savaştılar. Bu yeni yasa Rusya'nın geçmişine tamamen yabancıydı ve eğer gelişiminin kölelikle olan bin yıllık bağını reddedecek olursa nasıl bir Rusya olacak, nasıl bir Rus karakteri ortaya çıkacak hiç kimse bilmiyordu.

1917 Şubatı'nda Rusya'nın önünde özgürlük yolu açıldı. Rusya Lenin'i seçti.

Rus yaşamında Lenin tarafından yapılan yıkım çok büyüktü. Lenin büyük toprak sahipliği düzenini yıktı. Lenin fabrikatörleri, tüccarları yok etti.

Yine de Rus tarihinin kaderi, ne kadar garip gelse de Lenin'e, Rusya'nın eski lanetini, yani Rusya'nın gelişiminin özgürlüksüzlükle, kölelikle bağını korumasını öğütledi.

Eski Rusya'nın en önemli temelini, yani onun köle ruhunu yıkmaya çalışanlar sadece devrimcilerdir.

Öyle oldu ki, Lenin'in devrim saplantısı, Marksizmin doğruluğuna olan aşırı inancı, kendisinden farklı düşünenlere karşı tamamen hoşgörüsüz olması, Rusya'da fanatik ruhunun bütün gücüyle nefret ettiği dev bir gelişmeye yardımcı olmasına yol açtı.

Tolstoy'un kitaplarına ve Beethoven'in müziğine içtenlikle hayran kalan bir adamın köylülerin ve işçilerin yeniden köleleşmesine, Aleksey Tolstoy gibi, kimyacı Semyonov gibi, müzisyen Şostakoviç gibi Rus kültürünün seçkin kişilerinin devletin uşağı haline getirilmesine yardım etmesi gerçekten trajiktir.

Rus özgürlüğünden yana olanlar tarafından başlatılan tartışma sonunda bitti: Rus köleliği bu kez de yenilmemişti. Lenin'in zaferi, onun yenilgisi oldu.

Fakat Lenin'in trajedisi sadece Rusya'nın trajedisi değildi, bütün dünyanın da trajedisiydi.

Devrimi yaptığı saatte Lenin, Rusya'nın sosyalist Avrupa'nın peşinden yürümeyeceğini, kendini gizleyen Rus köleliğinin Rusya sınırları dışına çıkacağını ve insanlığın yeni yollarını aydınlatan bir meşale olacağını düşünüyor muydu acaba?

Rusya Batı'nın özgür ruhunu içine çekmiyordu artık. Batı, Rusya'nın özgürlüksüzlük yolunda yürüyen gelişim manzarasına büyülenmiş gözlerle bakıyordu.

Dünya bu yolun büyüleyici basitliğini görmüştü.

Dünya, özgürlüksüzlük üzerine kurulan bir halk devletinin gücünü anlamıştı.

Rusya'nın kâhinlerinin yüz-yüz elli yıl önce tahmin ettikleri şey gerçekleşmiş gibiydi. Ancak ne kadar garip, ne kadar korkunç bir şekilde gerçekleşmişti.

Lenin'in özgürlüksüzlük-sosyalizm sentezi, dünyayı atom enerjisinin keşfinden daha çok şaşırtmıştı.

Avrupalı ulusal devrim havarileri doğudaki ateşleri görmüşlerdi. İtalyanlar, sonra da Almanlar nasyonal sosyalizm düşüncesini kendilerine göre geliştirmeye koyuldular. Ateş yanmaya devam ediyordu, Asya ve Afrika da bu ateşi aldı. Uluslar ve devletler güç adına ve özgürlüğe karşın gelişebiliyorlar!

Sağlıklı insanlar için yiyecek değil, talihsizlerin, hastaların ve zayıfların, geri kalmışların ve yenilmişlerin uyuşturucusuydu bu.

Bin yıllık Rus gelişme yasası, Lenin'in isteği ve ihtirasıyla dünyanın yasası olmuştu. Tarihin kaderi buydu.

Lenin'in kendisinden farklı düşünenlere karşı hoşgörüsüzlüğü, baskıcılığı, inatçılığı, özgürlüğü hor görmesi, inancının aşırılığı, düşmanlarına karşı acımasızlığı, yani Lenin'in davasına zaferi getiren her şey, Rus toprak kölesi yaşamının, Rus özgürlüksüzlüğünün bin yıllık derinliklerinde doğmuş, bu derinliklerde dövülmüştür. Lenin'in zaferi bu yüzden özgürlüksüzlüğe yardım etmiştir. Bu arada Lenin'in milyonlarca insanı büyülemiş olan sevimli, alçakgönüllü Rus emekçi aydınına özgü özellikleri, soyut bir biçimde ve herhangi bir anlam taşımadan varlığını sürdürmekte, yaşamaktaydı. Peki, Rus ruhu eskisi gibi anlaşılmaz mı? Hayır, anlaşılmaz bir yanı yok. Peki daha önceden var mıydı? Kölelikte nasıl bir anlaşılmazlık olabilir ki? Peki, o zaman gerçekten yalnızca Rusya'ya özgü bir gelişme yasası mı bu? Yoksa bir tek Rus ruhuna mı özgürlüğün değil de köleliğin artışıyla

birlikte yürüyen bir gelişme yazgısı yazılmış? Rus ruhunun kötü talihi burada etkili midir gerçekten? Hayır, elbette hayır.

Bu yasa Rusya tarihinin içinden geçtiği onlarca, belki de yüzlerce parametreyle belirlenmiştir.

Burada mesele ruhta değildir. Bundan bin yıl önce Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler bu parametrelerde, bu ormanlarda ve bozkırlarda, bataklıklarda ve ovalarda, Avrupa ve Asya arasındaki kuvvet alanında, trajik Rus büyüklüğü içinde boy atmış olsalardı, onların tarih yasası da Rusya'nın ilerleme yasası gibi olurdu. Hem zaten bu yolu görmüş, tanımış olan sadece Ruslar değildir. Dünyanın bütün kıtalarında Rusya'nın geçtiği yoldaki acıları kâh uzaktan, belli belirsiz, kâh yakından, açıkça kendisi yaşayarak öğrenmiş halkların sayısı az değildir.

Rus ruhunun gizemini yaratan tek şeyin bin yıllık kölelik olduğunu Rusya'nın kâhinlerinin anlama zamanı gelmiştir.

Rus ruhundaki Bizans'a özgü çileci saflığa ve Hıristiyan uysallığına duyulan hayranlıkta Rus köleliğinin yenilmez olduğunun ister istemez itirafı vardır. Bu Hıristiyan uysallığının, Bizans'a özgü çilekeş saflığın kaynakları, Lenin'in ihtirasının, hoşgörüsüzlüğünün, fanatik inancının da kaynaklarıdır ve bunlar toprak köleliğinin bin yıllık özgürlüksüzlüğünde yatmaktadır.

Bu yüzden de Rusya'nın kâhinleri bu derece acı hatalar yapmışlardır. Dostoyevski'nin, "En sonunda büyük ortak uyumun, tüm kabilelerin İsa'nın İncil yasasına göre kesin olarak uzlaşmasının son sözünü söylemelidir," diye tahmin ettiği "tüm insanları kapsayan ve her şeyi birleştiren Rus ruhu" nerededir?[1]

1. Dostoyevski'nin 1880 yılında, Moskova'da Puşkin Anıtı'nın açılışı sırasında yaptığı ünlü konuşmasından.

Evet Tanrım, nerede tüm insanları kapsayan ve her şeyi birleştiren bu ruh? Rusya'nın kâhinleri, Rus ruhunun gelecekte dünya çapında kazanacağı zaferle ilgili kehanetlerinin Sibirya taygasında ve Auschwitz yakınında çekilen dikenli tellerin birbiriyle birleşen gıcırtısı içinde gerçekleşmiş olduğunu göreceklerini akıllarına getirirler miydi?

Lenin pek çok konuda Rusya'nın kâhinlerine karşıydı. Onların uysallık, Bizans'a özgü Hıristiyan saflığı ve İncil yasası düşüncesinden sonsuz biçimde uzaktı. Ancak şaşırtıcı ve garip olan, aynı zamanda onlarla birlikte olmasıdır. Lenin kendi yolunda, Lenin yolunda yürürken Rusya'yı özgürlüksüzlüğün bin yıllık dipsiz bataklığından korumaya çalışmıyordu, tıpkı onlar gibi, Rus köleliğinin yıkılmazlığını kabul etmişti. Lenin de tıpkı onlar gibi özgürlüksüzlüğümüz tarafından doğurulmuştur.

Rus köle ruhu, Rus inancında, Rus inançsızlığında, yumuşak başlı Rus insanseverliğinde, Rus umursamazlığında, serseriliğinde ve babayiğitliğinde, Rus cimriliğinde ve küçük burjuvalığında, uysal Rus çalışkanlığında, çilekeş Rus saflığında, aşırı Rus hilebazlığında, Rus askerlerinin düşmanı korkutan atılganlığında, Rus karakterinin insan onurundan yoksun oluşunda, Rus isyancılarının umutsuz isyanında, tarikatçıların kendinden geçmesinde de varlığını sürdürür, kölelik ruhu Lenin'in devriminde, Lenin'in Batı'nın devrimci öğretilerine gösterdiği tutkulu duyarlılıkta, Lenin'in fanatikliğinde, Lenin'in zorbalığında, Leninci devletin zaferlerinde de vardır.

Dünyada köleliğin olduğu her yerde benzer ruhlar doğar.

Rusya'nın en büyük kâhinleri bile özgürlüğü kölelikten ayırt etmezken Rusya'nın umudu nerededir?

Rusya'nın dâhileri, Rus ruhunun uysal ve aydınlık güzelliğini onun köleliğinde görürken umut nerededir?

En büyük reformcusu olan Lenin, Rus gelişmesinin özgürlüksüzlükle, kölelikle bağını kopartmayıp pekiştirirken Rusya'nın umudu nerededir?

İnsanca, özgür Rus ruhunun günü ne zaman gelecektir? Yoksa böyle bir gün hiç olmayacak, asla gelmeyecek midir?

23

Lenin öldü. Ama Leninizm ölmedi. Lenin tarafından kazanılan iktidar, partinin elinden gitmedi. Lenin'in yoldaşları, yardımcıları, mücadele arkadaşları ve öğrencileri Lenin'in işini sürdürdüler.

...geride bıraktığı insanlar,
Kaynayıp köpüren bir taşkın içindeki ülkeye,
Beton dökmek zorundalar.
Lenin öldü demeyeceksin onlara,
Ölüm onları üzüntüye sevk etmedi,
Daha katı, daha kasvetli yapıyorlar onun işini.[1]

Lenin tarafından elde edilen parti diktatoryası, onun tarafından kurulan ordu, polis, Çeka, cehaleti ortadan kaldırma kampanyaları, işçi fakülteleri ondan mirastı. Lenin'in ölümünden sonra yirmi sekiz cilt yapıtı kaldı. Silah arkadaşlarından hangisi Leninizmin gerçek özünü içselleştirebilir, karakteriyle, yüreğiyle, beyniyle ifade edebilir? Lenin'in bayrağını kim alacak, kim taşıyacak, Lenin'in temelini attığı büyük devleti kim kuracak, yeni

1. Sergey Yesenin'in (1895-1925) "Lenin" adlı şiirinden.

tip bir partiyi kim zaferden zafere götürecek, dünyadaki yeni düzeni kim sağlamlaştıracaktı?

Parlak, ateşli, büyük Troçki mi? Bir genelleştirici ve kuramcı yeteneğine sahip büyüleyici Buharin mi? Halkın, köylünün ve işçinin çıkarlarına en yakın kişi, devlet işleri uygulayıcısı, iri gözlü Rıkov mu? Parti toplantılarındaki her türlü zor meydan muharebesini yapabilen, devlet yönetiminde hassas, iyi eğitimli ve güvenilir Kamenev mi? Uluslararası işçi hareketinin ustası, uluslararası sınıfın polemikçisi ve düellocusu Zinovyev mi?

Her birinin karakteri ve ruhu, Lenin'in karakterinin şu ya da bu uç noktalarına yakındı, uygundu. Fakat Lenin'in karakterinin bu uç noktalarının asıl, temel, doğmakta olan yeni durumun özünü, kökünü belirleyen noktalar olmadığı anlaşıldı.

Lenin'in karakterinin hemen hemen bir dâhi olan Troçki'nin, Buharin'in, Rıkov'un, Zinovyev'in ve Kamenev'in karakterlerinde ifadesini bulan bütün özelliklerinin kıyıcı özellikler olduğu anlaşıldı, bu özellikler adı sayılan liderlerin hepsini cellat kütüğüne, ölüme götürdü.

Lenin'in karakterinin özü, bu özelliklerde ve bu uç noktalarda değildi. Bu özelliklerde ve bu uç noktalarda olan, Lenin'in zayıflığı, kıyıcılığı, tuhaflığı, hayalleriydi, bunlarda yeni durumun özü, ruhu yoktu.

Aslında Lunaçarski'nin özellikleri de *Appassionata* dinleyen ve *Savaş ve Barış*'a hayranlık duyan Lenin'in sınırları içindeydi. Ama Leninci partinin en önemli işini katı ve kasvetli bir şekilde yapacak olan zavallı Lunaçarski değildi. Tarihin, Lenin'in gizli içyüzünü göstermeye mahkûm ettiği Troçki, Buharin, Rıkov, Kamenev ve Zinovyev değildi bu işi yapacak olan.

Stalin'in muhalefet liderlerine duyduğu nefret, onun Lenin'in karakterinin, Lenin'in özüne ters düşen özelliklerine duyduğu nefretti.

Stalin, Lenin'in en yakın dostlarını ve silah arkadaşlarını idam etti, çünkü onlar, her biri kendince Lenin'in özünü, ruhunu oluşturan en önemli şeyin gerçekleşmesine engel oluyorlardı.

Onlarla mücadele ederken, onları idam ederken sanki Lenin'le mücadele ediyor, Lenin'i öldürüyordu. Fakat aynı zamanda da muzaffer bir tavırla Lenin'i ve Leninizmi kökleştirmiş, Lenin'in bayrağını Rusya üzerinde yükseltmiş ve sağlamlaştırmıştı.

24

Stalin'in adı Rusya'nın tarihine sonsuza dek yazıldı. Devrim sonrasında Rusya, Stalin'e bakarken kendini tanıdı, kendini anladı.

Lenin'in söylevler, raporlar, ekonomik ve felsefi araştırma programlarından oluşan yirmi sekiz ciltlik yapıtları, Rusya'nın kendisini, kendi yazgısını anlamasına yaramadı. Batı devriminin Rus gelişme ve yaşam düzeniyle birleşip karışmasıyla Babil'i geride bırakan bir kaos ortaya çıktı.

Sadece tayfalar ve Budyonnıy'ın süvarileri değil, sadece Rus köylüleri ve işçileri değil, Lenin'in kendisi de ortaya çıkan gerçeği anlamakta çaresizdi. Devrim fırtınasının kükremesi, materyalist diyalektiğin yasaları, *Kapital*'in mantığı, tiz armonika seslerine, "Küçük Elma" ve "Kızarmış Piliç" politik şarkılarına, ev işi votka damıtma cihazlarının uğultusuna, konuşmacıların ve propagandacıların tayfalara ve işçi fakültesi öğrencilerine yaptıkları Kautsky, Cunow ve Hilferding'in zehirli saçmalıklarına inanmama çağrısına karışıyordu.

Rusya'yı saran ateş, isyan ve taşkınlık, halkın kölelik acılarıyla geçirdiği yüzyıllar boyunca birikmiş olan güceniklik ve öfke tortusunu Rusya kazanının dibinden yukarı kaldırmıştı.

Devrim romantiklerinden, Proletkult[1] çılgınlıklarından, sarhoş babayiğitliklerden ve köylü isyanlarından, Almaz kruvazöründeki tayfaların korkunç çılgınlıklarından Rusya'nın daha önce görmediği yeni, güçlü bir polis komiseri doğuyordu.

Lenin'in anlayışla karşıladığı ve önderliğini yaptığı, halkın ekilebilir bir toprağa sahip olma isteği, Lenin tarafından kurulan devlete düşman bir istekti, bu devletle bağdaşmıyordu. Halkın toprağa sahip olma isteğine kesin olarak son verildi.

Lenin tarafından kurulan devlet, 1930 yılında köylüleri ekilebilir toprağa sahip olmaktan tamamen yoksun bırakıp Sovyetler Birliği'ndeki bütün toprakların, ormanların ve suların mutlak sahibi oldu.

Kargaşa, çelişki, sis yalnız kavşak istasyonlarında, iskelelerde ve tren vagonlarının çatılarında, köylülerin isteklerinde ve ozanların ateşli kafalarında değildi. Devrimci teori alanında, partinin ilk teorisyeninin kristal duruluğundaki örgütlenme ilkelerinin uygulamayla arasındaki şaşırtıcı çelişkilerde de kargaşa ve sis vardı.

Lenin'in ana parolası, "Bütün İktidar Sovyetlere!" şeklindeydi, ama yaşamın daha sonraki akışı, Lenin tarafından kurulan Sovyetler'in geçmişte de, bugün de hiçbir iktidara sahip olmadığını, biçimsel bir makam ya da bir yürütme organı olduğunu gösterdi.

Genç Lenin'in tüm heyecanı, Narodniklikle, sosyalist devrimcilerle mücadeleye, Rusya'nın kapitalist gelişme yolundan geçemeyeceğini kanıtlamaya yönelikti. 1917 yılında Lenin'in tüm tutkusu ve heyecanı ise Rusya'nın demokratik özgürlüklerle birlikte kapitalist yoldan geçerek proleter devrim yoluna geçebileceğini ve

1. (Rus.) Sovyetler'de 1917-1932 arasında Eğitim Halk Komiserliği nezdindeki Proleter Kültür-Eğitim Örgütleri'nin kısaltılmış adı.

geçmek zorunda olduğunu kanıtlamaktı. Ve Lenin, Komünist Enternasyonal'i kurduktan sonra Komintern'in İkinci Kongresi'nde, "Bütün Ülkelerin Proleterleri Birleşiniz!" sözleriyle dünya devriminin parolasını ilan ederken ulusal egemenlik ilkesinin tarihte görülmemiş bir şekilde güçlenmesi için zemin hazırladığını düşünebilir miydi?

Devlet milliyetçiliğinin bu gücü ve özgürlükten, insan onurundan yoksun insan yığınlarının kudurmuş milliyetçiliği, çok önemli bir kumanda kolu, yeni düzenin termonükleer savaş başlığı oldu, XX. yüzyılın yazgısını belirledi.

Stalin, Ekim Devrimi sonrası, Lenin sonrası Rusya'nın aklını başına getirdi, bütün kız kardeşlere birer küpe dağıttı, küpeye layık olmayanların küpelerini ise kulaklarıyla ya da kafalarıyla birlikte koparıp aldı.

Bolşeviklerin partisi bir ulusal devlet partisi oldu. Partiyle devletin birleşmesi, Stalin'in kişiliğinde ifadesini buldu. Stalin'de, onun karakterinde, aklında, iradesinde kendi karakterini, kendi iradesini, kendi aklını dile getiriyordu devlet.

Stalin, Lenin tarafından temelleri atılmış olan devleti adeta kendisine benzer bir şekilde kurdu. Fakat kuşkusuz mesele bu değildi, Stalin'in karakteri devletin benzeriydi, zaten bu yüzden patrondu.

Ama galiba, zaman zaman, özellikle de yaşamının sonuna doğru devlet ona kendi özel uşağı gibi geliyordu.

Stalin'de, Stalin'in bir Asyalıyla Avrupalı Marksist'i kendisinde birleştiren karakterinde Sovyet devlet yapısının karakteri kendini gösteriyordu. Tam da bu devlet yapısını! Lenin'de tarihsel Rus ulus temeli, Stalin'de ise Rus-Sovyet devlet yapısı simgesini bulmuştu. Asya tarafından doğurulan ve sırtına Avrupa giyisisi geçiren Rus devlet yapısı, tarihe uygun değil, tarih üstü bir olgudur.

Rus devlet yapısının ilkesi, evrensel, sarsılmaz, bin yıllık tarihi boyunca Rusya'nın tüm rejimlerine uygun bir ilkedir. Lenin'den miras kalmış ve ona geçici kategoriler olarak görünen devrimci diktatorya, terör, burjuva özgürlükleriyle mücadele kategorileri Stalin'in yardımıyla temele, öze taşınmış, bin yıllık geleneksel, ulusal Rus özgürlüksüzlüğüyle birleşmiştir. Bu kategoriler, Stalin'in yardımıyla aynı zamanda devletin içeriği haline gelmiş, geçmişin sosyal demokrat kalıntıları ise tiyatro dekorasyonu şekline sokulmuştur.

Stalin'in karakteri insanlara karşı acıma nedir bilmeyen toprak köleliği Rusyası'nın bütün özelliklerini kendisinde toplamıştır.

Onun inanılmaz sertliğinde, inanılmaz hainliğinde, olduğundan başka türlü görünme ve ikiyüzlü davranma yeteneğinde, kinci tabiatında, kabalığında, mizalında ifadesini bulan, yüksek mevki sahibi bir Asyalıdır.

Onun devrimci öğreti bilgisinde, ilerici Batı'nın terimlerini kullanmasında, Rus demokrat aydınları tarafından sevilen edebiyat ve tiyatro üzerine bilgisinde, Gogol ve Saltıkov-Şçedrin'den yaptığı alıntılarda, gizli faaliyetin en ince yöntemlerinden faydalanma becerisinde, ahlaksızlığıyla Neçayev tipinde, gelecekteki hedefi için her yolu sakıncasız gören bir devrimci ifadesini bulmuştur. Ancak Neçayev, İosif Stalin'in Neçayevciliği hangi korkunç boyutlara vardırdığını görse kesinlikle ürperebilirdi.

Onun bürokrasinin belgesine ve polisin gücüne hayattaki en büyük güç olarak inanmasında, üniformalara ve nişanlara olan gizli tutkusunda, insan onuruna gösterdiği benzersiz küçümsemede, memuriyet düzenini ve bürokrasiyi tanrılaştırmasında, yasanın kutsal bir harfi uğruna bir insanı öldürmeye ve korkunç bir istibdat uğruna yasaya boş vermeye hazır olmasında bir polis şefi, bir jandarma komutanı ifadesini bulmuştur.

Stalin'in karakteri işte burada, bu üç Stalin'in bileşimindedir.

Stalinci devlet yapısını, yani yasanın yalnızca bir despotluk silahı, despotluğunsa yasa olduğu bir devlet yapısını, bin yıllık kökleri, toprak sahibi köylüleri kul haline getirmiş, Tatar boyunduruğuna sokmuş, köylüleri yöneten prensleri birer uşağa dönüştürmüş köleci geçmişe kadar uzanan bir devlet yapısını, aynı zamanda hem hain, kindar, ikiyüzlü ve acımasız Asya'yla hem de eğitimli, demokrat, çıkarcı ve satılık Avrupa'yla sınırdaş olan bir devlet yapısını da işte bu üç Stalin yaratmıştır.

Oğlak derisinden çizme giyen, Saltıkov-Şçedrin'den alıntılar yapan, kanlı intikam yasalarıyla yaşayan ve aynı zamanda devrim sözlüğünü kullanan bu Asyalı, Ekim Devrimi sonrası karmaşasına açıklık getirmiş, devletin karakteri içinde kendi karakterini oluşturmuş, ortaya koymuştur.

Kurduğu devletin en önemli ilkesi, bu devletin özgürlüksüz olmasıdır.

Bu ülkede dev fabrikalar, yapay denizler, kanallar, hidroelektrik santralları insana hizmet etmez, özgürlüksüz devlete hizmet eder.

Bu devlette insan ekmek istediğini ekemez, insan, üzerinde çalıştığı tarlanın, elma ağaçlarının ve sütün sahibi değildir; toprak özgürlüksüz devletin talimatlarına göre ürün verir.

Bu devlette sadece küçük halklar değil, Rus halkı da ulusal özgürlüğe sahip değildir. İnsan özgürlüğünün olmadığı yerde ulusal özgürlük de olamaz, aslında ulusal özgürlük öncelikle insan özgürlüğü demektir.

Bu devlette toplum yoktur, çünkü toplum insanların özgür yakınlığı ve özgür ayrılığı üzerine kurulur, özgürlüğün olmadığı bir devlette ise özgür yakınlık ve özgür ayrılık düşünülemez.

Rus eğitimini, bilimini ve sanayi gücünü insanların özgürlüksüzlüğünü artırarak büyütmeyi öngören bin yıllık ilke, Boyar Rusyası, Korkunç İvan, Petro ve Yekaterina tarafından geliştirilmiş olan ilke, Stalin döneminde tam bir zafere ulaşmıştır.

Stalin'in özgürlüğü böylesine yerle bir edip hâlâ ondan korkmaya devam etmesi gerçekten şaşırtıcıdır.

Belki de Stalin'i gerçekten görülmemiş bir ikiyüzlülük göstermeye iten şey özgürlük karşısında duyduğu korkudur.

Stalin'in ikiyüzlülüğü, devletinin ikiyüzlülüğünü ortaya koymuştur. Ve bu ikiyüzlülük en çok özgürlük oyununda kendini göstermiştir. Devlet ölü özgürlüğü boşuna yermiyordu! Özgürlüğün ve demokrasinin en değerli, canlı, radyoaktif içeriği öldürülmüş ve bir korkuluğa, anlamsız bir sözcüğe dönüştürülmüştü. Sanki ellerine en hassas sekstantları ve kronometreleri geçirmiş vahşi adamlar bunları süs olarak kullanıyorlardı.

Öldürülen özgürlük devletin süs eşyası olmuştu, ama yararsız bir süs eşyası değildi. Ölü özgürlük dev bir senaryoda, görülmemiş büyüklükteki bir tiyatro temsilinde baş aktör olmuştu. Özgürlüksüz devlet, parlamentonun, seçimlerin, sendikaların, toplumun ve toplumsal yaşamın bir maketini kurmuştu. Özgürlüksüz devlette kolhozların, sovhozların, yazar ve ressam birliklerinin yönetim kurulu maketleri, bölge ve eyalet yürütme komitesi prezidyumlarının maketleri, bölge komitelerinin, eyalet komitelerinin ve ulusal komünist parti merkez komitelerinin büro ve genel kurul maketleri işleri tartışıyor ve bambaşka bir yerde önceden verilmiş kararları çıkartıyorlardı. Partinin Merkez Komitesi Prezidyumu bile bir tiyatroydu.

Bu tiyatro Stalin'in karakterindeydi. Bu tiyatro özgürlüksüz devletin karakterindeydi. Kendi karakteri va-

sıtasıyla devletin karakterini oluşturmuş olan Stalin bu yüzden devlet için gerekliydi.

Peki, tiyatro değil, gerçek olan neydi? Karar veriyormuş gibi yapmayıp gerçekten karar veren kimdi?

Stalin gerçek bir güçtü. O karar veriyordu. Ancak öğretmen Semyonova'ya izin verilsin mi, Zarya kolhozunda nohut mu yoksa lahana mı ekilsin gibi devletteki bütün sorunları şahsen o çözümleyemezdi kuşkusuz.

Özgürlüksüz devlet ilkesi, işin tam da böyle yürümesini, Stalin'in istisnasız bütün sorunları çözümlemesini gerektiriyordu. Ancak bunun fiziksel olarak mümkün olmadığı anlaşıldı ve ikincil sorunları Stalin'in güvendiği adamlar, her zaman aynı şekilde, Stalin ruhuna uygun olarak çözümlediler.

Onlar sırf bu yüzden Stalin'in vekâlet verdiği ya da vekâlet verdiklerinin vekâlet verdiği adamlardı. Aldıkları kararlar tek bir ortak çizgide birleşiyordu. Aşağı Volga'da bir hidroelektrik santralının yapımıyla mı, yoksa inek sağıcısı Anyuta Feoktistova'nın iki aylık kursa gönderilmesiyle mi ilgili olduğuna bağlı olmaksızın Stalin ruhuna uygun kararlar çıkartılıyordu. İşin özü, Stalin'in ruhunun ve devletin ruhunun bir bütün olmasıydı.

Stalin-Devlet'in vekilleri, herhangi bir toplantıda, brifingde, kongrede hemen fark ediliyorlardı, hiç kimse onlarla hiçbir şekilde tartışmıyordu, onlar zaten Stalin-Devlet adına konuşuyorlardı.

Özgürlüksüz devletin her zaman özgürlük ve demokrasi adına hareket etmesi, özgürlüğün adını anmadan adım atmaktan korkması özgürlüğün gücünü kanıtlıyordu. Stalin'in korktuğu pek az kişi olmuştur, fakat özgürlükten yaşamının sonuna dek hep korkmuştur, özgürlüğü öldürüp cesedinin önünde yalakalık yapmıştır.

Kolektifleştirme zamanında ve Yejov döneminde yapılan işlerin, gaddar bir insanın sahip olduğu denetim-

siz ve sınırsız gücün anlamsızca ortaya konması olduğu düşüncesi yanlıştır.

Aslında 1930 ve 1937 yıllarında dökülen kan Stalin'in belirttiği gibi, devlet için gerekliydi, boşa gitmedi. Bu kan dökülmese devlet hayatta kalamazdı. Özgürlüğü ortadan kaldırmak için özgürlüksüzlüktü kanı döken. Lenin zamanında başlamış eski bir işti bu.

Özgürlük sadece politika ve toplumsal faaliyet alanında ortadan kaldırılmadı. Tarım alanında, yani istediği ürünü ekme ve toplama hakkında özgürlük ortadan kaldırıldı, şiirde ve felsefede, ayakkabıcılıkta, okuma grubunda, başka bir yere taşınmada, üretim normlarının, güvenlik tekniği koşullarının, iş ücretinin tümüyle devlet iradesi tarafından belirlendiği işçi emeğinde özgürlük ortadan kaldırıldı.

Büyük Okyanus'tan Karadeniz'e kadar her yerde özgürlüksüzlük tam bir zafer kazanmıştı. Özgürlüksüzlük her yerde ve her şeydeydi. Her yerde ve her şeyde özgürlük öldürülmüştü.

Zaferle sonuçlanan bir saldırıydı bu ve bu saldırıyı gerçekleştirmek ancak oluk oluk kan döküldükten sonra mümkün olabilmişti. Özgürlük yaşamdır ve Stalin, özgürlüğü ortadan kaldırarak yaşamı öldürüyordu.

Stalin'in karakteri beş yıllık planların dev fabrikalarında kendini göstermişti, XX. yüzyılın bu gürüldeyen piramitleri, Stalin'in ruhunu tutsak almış olan eski zamanların şatafatlı Asya anıtlarına ve saraylarına denk düşüyordu. Nasıl ki Tanrı için dev tapınaklar ve camiler gerekli değilse bu dev yapıların da insana bir faydası yoktu.

Stalin'in karakteri, kurduğu güvenlik organlarının çalışmalarında belirgin bir biçimde ifadesini bulmuştu.

İşkenceli sorgulamalar, sadece tek tek insanları değil, sosyal sınıfları da ortadan kaldırmakla görevli Opriçni-

na'nın[1] yok edici faaliyeti, Malyuta Skuratov'dan Kont Benkendorf'a kadar uzanan izleme ve arama yöntemleri, Stalin'in ruhunda, onun kurduğu cezalandırma mekanizmasının işlerinde eşdeğerini, karşılığını buluyordu.

Ancak Rus devrim geleneğiyle, aynı şekilde Rus olan, dizginlenemeyen, güçlü gizli polis geleneğini Stalin'in mizacında birleştiren birbirine eş değerler belki de en korkunç olanlardı.

Stalin'in mizacında gerçekleşen ve onun kurduğu güvenlik organlarına yansıyan bu devrim ve polis soruşturmaları bileşimi aynı zamanda Rus devletinde bir ön örneğe sahip olmuş oluyordu.

Narodnaya Volya gizli örgütünün üyesi bir aydınken daha sonra gizli polis ajanı olan Degayev'in polis şefi Albay Sudeykin'le İosif Çugaşvili'nin parmak kadar çocuk olduğu yıllarda bir araya gelmesi de bu korkunç birliğin bir ön örneği olmuştur.

Zeki, kuşkucu, işinin erbabı, Rusya'nın devrimci güçlerini iyi değerlendiren, çarın ve kendisinin hizmet ettiği çarlık bakanlarının sefilliğinin alaycı seyircisi Sudeykin, Narodnaya Volya üyesi Degayev'i kendi polislik amaçları için kullanıyordu. Degayev aynı zamanda hem devrime, hem de polise hizmet ediyordu.

Sudeykin'in planları gerçekleşmedi. Devrimin yardımıyla, devrime göz yumarak, daha sonra ise sahte belgeler, düzmece işler yaratarak Çar'ın gözünü korkutmak, iktidara geçip diktatör olmak istiyordu. Devletin başına geçtikten sonra devrimi tümden yok etmek istiyordu. Fakat karanlık hayalleri gerçekleşmedi, Degayev, Sudeykin'i öldürdü.

Stalin ise galip geldi. Kazandığı zaferin, herkesten,

1. (Rus.) Korkunç İvan'ın Moskova'dan ayrı olarak doğrudan kendi denetimine aldığı toprakları yönetmek üzere oluşturduğu özel birlikler.

hatta kendisinden bile gizli bir köşesinde, Sudeykin'in kurduğu hayalin, tek arabaya devrim ve gizli polis olmak üzere iki at koşma hayalinin zaferi yaşıyordu.

Devrimin doğurduğu Stalin, polis mekanizmasının yardımıyla devrimin ve devrimcilerin hakkından geldi.

Kendisine azap veren izlenme manyası belki de bilinçaltında gizlenen gizli bir korkudan, Sudeykin'in Degayev karşısında duyduğu korkudan kaynaklanıyordu.

Yumuşak başlı, Üçüncü Şube'de gem vurulmuş, Narodnaya Volya örgütü üyesi bir devrimci, polis şefi albayda yine de korku uyandırmış biridir. Asıl korkunç olan ise bu iki adamın her ikisinin de hainlik ederek, hem dost, hem düşman olarak Stalin'in ruhunun koyu karanlığı içinde yaşıyor olmalarıdır.

1937 dönemini yaşayanların düştükleri en büyük şaşkınlıklardan birinin açıklaması, devrime bağlı, suçsuz insanlar yok edilirken neden bu insanların var olmayan, uydurma komplolara katıldıklarına ilişkin son derece ayrıntılı, baştan sona düzmece senaryolar hazırlandığı sorusunun yanıtı belki de burada ya da çok yakında bir yerdedir.

Güvenlik organları, günler, haftalar, aylar, hatta zaman zaman yıllar süren korkunç işkencelerle talihsiz, perişan haldeki muhasebecileri, mühendisleri, tarım uzmanlarını tiyatro temsillerine katılmak, cani, yabancı casus, terörist, sabotajcı rolü oynamak zorunda bırakıyorlardı.

Bütün bunlar neden yapılıyordu? Milyonlarca insan milyonlarca kez bu soruyu kendisine soruyordu.

Hadi diyelim Sudeykin, senaryolarını hazırlarken Çar'ı aldatmayı düşünüyordu. Oysa Stalin'in aldatması, yanıltması gereken bir çar yoktu; çar, Stalin'di zaten.

Evet, evet, Stalin, ruhunun gizli karanlığında görünmeden, iradesinin dışında yaşamakta olan Çar'ı kendi

senaryolarıyla aldatmak istiyordu. Görünmez bir hükümdar özgürlüksüzlüğün kesin bir zafer kazandığı her yerde yaşamaya devam ediyordu. Son günlerine dek Stalin'in tek korktuğu oydu.

Ömrünün son günlerine dek Stalin, uğruna Şubat Devrimi'nin başlatıldığı özgürlükle kanlı bir şiddet uygulayarak bile baş edemedi.

Stalin'in ruhunda yaşayan Asyalı, özgürlüğü tümüyle ele geçirmekten umudunu kesmiş, onu yanıltmaya, kandırmaya çalışıyordu.

25

Stalin yok olup gittikten sonra Stalin'in yaptıkları yok olup gitmedi. Tıpkı zamanında Lenin'in yaptıklarının yok olup gitmediği gibi.

Stalin tarafından kurulan devlet özgürlüksüz yaşıyor. Stalin tarafından kurulan sanayinin, silahlı kuvvetlerin, güvenlik organlarının gücü partinin elinden çıkmadı. Özgürlüksüzlük eskisi gibi bir uçtan bir uca değişmez bir şekilde zaferini sürdürüyor. Her yere yayılan bu tiyatronun kuralı değişmiyor, seçim sistemi aynı şekilde yürürlükte bulunuyor, işçi birlikleri aynı şekilde kölelikle kuşatılıyor, köylüler yine aynı şekilde özgürlükten yoksun ve pasaportsuz durumdalar, büyük bir ülkenin aydın kesimi yine aynı şekilde yeteneklerini göstererek çalışıyor, uşak odalarından sesleri geliyor. Devlet yine aynı şekilde bir düğmeye basılarak yönetiliyor, yüce hareket memurunun gücü yine sınırsız boyutlarda.

Ancak elbette pek çok şey kaçınılmaz olarak değişti, değişmemesi mümkün değildi.

Özgürlüksüz devlet üçüncü aşamasına girdi. Bu devletin temelini Lenin attı. Bu devleti Stalin inşa etti. Ve işte üçüncü aşama geldi, özgürlüksüz devletin inşaatı bitti, inşaatçıların ifadesiyle işletmeye girdi.

İnşaat sırasında gerekli olan birçok şeye artık gerek

kalmadı. İnşaat alanındaki eski evlerin yıkılma zamanı, yıkılan konaklardaki, evlerdeki, kulübelerdeki insanların taşınma zamanı geldi.

Gökdelen yeni sakinlerle doldu. Elbette gökdelenin içindeki noksanların az olmadığı anlaşıldı, ancak büyük şantiye şefinin, eski ev sahibinin yok edici yöntemlerini kullanmaya artık gerek yok. Gökdelenin temeli, yani özgürlüksüzlük eskisi gibi sarsılmaz, yıkılmaz bir durumda. İleride ne olacak? Bu temel artık böyle sağlam, yıkılmaz mı kalacak? Hegel haklı mı, bütün bunlar gerçekten akla uygun şeyler mi? Gaddarca mı? Maksada, akla uygun şeyler mi?

1917 Şubatı'nda başlayan halk devriminin gücü o kadar büyüktü ki, diktatör bir devlet bile onu bastıramadı. Devlet bir tek kendisi için korkunç ve sert bir büyüme ve birikim yolunu kat ederken kendisi de farkında olmadan içinde, karnında özgürlüğü saklıyordu.

Özgürlük derin bir karanlık ve derin bir gizlilik içinde gerçekleşiyordu. Herkes için bir gerçek halini alan, yoluna çıkan her şeyi silip süpüren bir nehir, toprağın üzerinden gürüldeyerek akıyordu. Sayısız hazinelerin, fabrikaların, atom reaktörlerinin, tüm tarlaların sahibi, soluk alan her canlının mutlak hâkimi olan yeni ulus devlet zaferini kutluyordu. Devrim sanki onun için, onun bin yıllık egemenliği ve zaferi için yapılmıştı. Fakat dünyanın yarısının hâkimi, sadece özgürlüğün tabutunu yapan usta olarak kalmıyordu.

Özgürlük, yeni bir dünyayı coşkuyla kurmuş olan Lenin'in dehasına karşın gerçekleşiyordu. Özgürlük Stalin'in uzay kadar sınırsız zorbalığına karşın gerçekleşiyordu. Özgürlük, insanlar insan olarak kaldıkları için gerçekleşiyordu.

1917 Şubatı'nda devrimi gerçekleştiren bir insanın, yeni devletin gereklerine uyarak gökdelenler, fabrikalar,

atom reaktörleri kuran bir insanın özgürlükten başka çaresi yoktur. Çünkü yeni dünyayı kuran insan, insan olarak kalmıştır.

İvan Grigoryeviç, bütün bunları bazen açık, bazen belirsiz bir şekilde anlıyor ve hissediyordu.

Gökdelenler ne kadar büyük, toplar ne kadar güçlü, devletin egemenliği ne kadar sınırsız ve imparatorluklar ne kadar kuvvetli olursa olsun bunların hepsi dağılıp ortadan kaybolacak duman ve sistir. Sadece gerçek güç kalır, gelişir ve yaşar. Gerçek güç bir tek şeyde, özgürlükte bulunur. Yaşamak, insanın özgür olması demektir. Gerçeklerin hepsi akla uygun değildir. İnsanca olmayan her şey anlamsız ve yararsızdır!

Üniversite öğrencisiyken Sibirya'ya gittiği sırada dudaklarında "özgürlük" sözcüğünün olması da, bu sözcüğün hâlâ yaşaması, aklından çıkmaması da İvan Grigoryeviç'i şaşırtmıyordu.

26

Odada yalnızdı, ama düşünceler sanki Anna Sergeyevna'yla konuşuyormuş gibi geçiyordu aklından.

"... Biliyor musun, en zor günlerimde bir kadının kollarını hayal eder, bu kolların ne kadar güzel olduğunu, onların arasında her şeyi unutacağımı, yaşadıklarımı sanki olmamış gibi hiç aklıma getirmeyeceğimi düşünürdüm. En ağır, en zor şeyleri benim sana anlatmam gerekirken, bütün gece sen anlatıyordun. Bu ağır şeyleri seninle paylaşmak, başka hiç kimseyle değil, sadece seninle paylaşmak bir mutluluktu. Hastaneden eve geldiğinde ben de sana yaşadığım en zor ânı anlatacağım. Bir sorgu sonrası şafak sökerken hücredeki bir konuşma ânıydı bu. Bir hücre komşum vardı, artık yok, daha o zaman öldü. Adı Aleksey Samoyloviç'ti. Onun karşıma çıkan insanların en zekisi olduğunu düşünürüm. Ama bence korkunç bir zekâsı vardı. Kötü, kindar değil, zaten kötü olan korkunç değildir. Kötü değil, inanca karşı kayıtsız, alaycı bir zekâydı onunki. Beni dehşete düşürürdü, asıl önemlisi kendisine çekerdi, ona karşı koyamazdım. Benim özgürlüğe olan inancımsa onu etkilemezdi.

Yaşamı kötü geçmişti. Bununla birlikte özelliği olmayan, herkesinki gibi bir yaşamdı, 58:10. Madde'den yatıyordu, en alışkın olduğumuz madde.

Ama kafası çok güçlüydü. Düşünceleri bir dalga gibi insanı yakalardı ve ben okyanus dalgasının vuruşuyla toprağın titrediği gibi titrerdim.

Bir sorgu sonrası hücreye geri dönmüştüm. Zorbalık listesi ne kadar uzundur: kazığa bağlayıp ateşte yakmalar, hapishaneler, kat kat zindan şatolar, eyalet merkezi kentler kadar büyük kamplar. İdamsa, kafatasını kıran sopayla, kenevir urgandan ilmekle başlamıştır. Bugün ise cellat bir elektrik düğmesine basıyor ve yüz insanı, bin insanı, on bin insanı idam ediyor. Artık baltasını sallaması gerekmiyor. Yüzyılımız, devletin insana karşı en büyük zorbalığı yaptığı yüzyıldır. Ama insanların gücü ve umudu buradadır. XX. yüzyıl, Hegel'in dünya tarihsel süreci ilkesini, yani geçen yüzyılın Rus düşünürlerinin onlarca yıllık kaygı verici tartışmalarda benimsedikleri, 'Gerçek olan her şey akla uygundur,' ilkesini gözden düşürdü. Özellikle şimdi, devlet gücünün insan özgürlüğü üstünde zafer kazandığı bir dönemde Hegel yasasını yıkan kamp ceketi giymiş Rus düşünürleri dünya tarihinin en yüce ilkesini belirliyorlar: 'Zalimce olan her şey anlamsız ve yararsızdır.'

Evet, evet, evet zalimliğin tam bir zafer kazandığı bir dönemde zorbalıkla, şiddetle kurulan her şeyin anlamsız ve yararsız olduğu, gelecekten ve iz bırakmaktan yoksun olduğu ortaya çıkmıştı.

Ben buna inanıyordum ve hücreye bu inançla geri döndüm. Hücre komşum ise bana hep şöyle derdi: 'Özgürlüğü savunmanın ne gereği var artık. Bir zamanlar gelişmenin yasası ve bilinci özgürlükte görülürdü. Şimdi ise genel olarak tarihsel gelişme diye bir şeyin olmadığı, tarihin moleküler bir süreç olduğu, insanın her zaman kendisi olduğu, onunla yapılabilecek bir şey bulunmadığı, gelişimin olmadığı apaçık ortada. Oysa yasa basit, zorbalığı sürdürme yasası. Enerjinin korunması yasası kadar

basit. Zorbalık ebedidir, onu ortadan kaldırmak için ne yapılırsa yapılsın yok olmayacak, azalmayacak, sadece şekil değiştirecektir. Kâh kölelik olarak, kâh Moğol akını olarak görülecektir. Kâh kıtadan kıtaya göç edecek, kâh sınıfsal hale gelecek, kâh sınıfsal olmaktan çıkıp ırksal olacak, kâh maddi alandan çıkıp Ortaçağ dindarlığına gidecek, kâh derisi renkli insanlara, kâh yazarlara ve ressamlara saldıracaktır. Oysa dünya üzerindeki zorbalığın toplam miktarı hep aynıdır. Düşünürler ise zorbalık değişimlerinin oluşturduğu kaosu evrim olarak kabul ediyorlar ve bu evrimin yasalarını araştırıyorlar. Oysa kaosun ne yasası, ne gelişimi, ne anlamı, ne de amacı vardır. İşte Gogol, Rusya'nın dâhisi, hızla uçup giden troyka şarkısını söyledi. Geleceği bu troykanın koşusunda görüyordu, ama geleceğin Gogol'ün tahmin ettiği troykada olmadığı anlaşıldı. Gelecek Rusya'nın yüzsüz troykalarındaydı: İnsanları kurşuna dizilerek idama mahkûm eden troyka, kulakların mallarına el konulması için listeler hazırlayan troyka, bir delikanlıyı üniversiteden atan, 'sabık' diyerek yaşlı bir kadına ekmek karnesi vermeyen troyka.'

Sonra ranzasından parmağıyla Gogol'ü tehdit ediyor: 'Yanıldınız Nikolay Vasilyeviç, bizim hızla uçan Rus troykasını anlamadınız, fark etmediniz. İnsanların tarihi, bir troykanın koşusunda değil, kaosta, zorbalığın sonsuza kadar bir şekilden başka bir şekle geçişindedir. Troyka uçup gidiyor, ama her şey hareketsiz, her şey donup kalmış, en önemlisi de insan hareketsiz, insanın yazgısı hareketsiz. Ortadan kaldırmak için ne yapılırsa yapılsın zorbalık ebedidir. Oysa troyka uçup gidiyor ve troykanın Rusya'nın acılarıyla bir işi yok. Rusya'nın acılarını ne yapsın, o uçuyor ya da hareketsiz donup kalıyor.

Ve bunun bambaşka bir troyka olduğu, burada bir yerlerde bir idam hükmünün altını imzaladığı anlaşılıyor...'

Yatağımda yatıyorum ve yarı canlı bir haldeyken içimde canlı olan şey, inancım: İnsanların tarihi, özgürlüğün tarihidir, küçükten büyüğe, amipten insan nesline yaşamın tarihi özgürlüğün tarihidir, küçük özgürlükten büyük özgürlüğe geçiştir, zaten yaşamın kendisi de özgürlüktür. Bu inanç bana güç veriyor, hapishane çulları içinde gizlenen değerli, büyüleyici ve parlak bir düşünceyi elimle yokluyorum: 'İnsanca olmayan her şey anlamsızdır ve iz bırakmaz.'

Aleksey Samoyloviç ise bu yarı canlı halimle beni dinliyor, bana şöyle diyor: 'Bu sadece insanı avutan bir aldatmacadır. Aslında yaşamın tarihi, yenilmez bir zorbalığın tarihidir, zorbalık ebedidir ve yok edilemez, şekil değiştirir, ama yok olmaz ve azalmaz. Tarih sözcüğü de insanlar tarafından uydurulmuştur, tarih yoktur, tarih havanda su dövmektir, insan alttan üste doğru gelişmez, insan bir granit parçası gibi hareketsizdir, insanın iyiliği, aklı, özgürlüğü hareketsizdir, insanın içinde insanca bir şey büyümez. Eğer insanın iyiliği hareketsiz durumdaysa tarihi nasıl olabilir?'

Biliyor musun, bu dakikalardan daha zor bir şey olamayacağını hissettim. Ranzada yatıyorum ve Tanrım, bu nedir böyle, zeki bir adamdan katlanılmaz bir kasvet geliyor üzerime, bilirsin, idam gibi bir şey. Soluk almak bile dayanılmaz oluyor. Tek isteğim görmemek, duymamak, soluk almamak. Ölmek. Ama kurtuluş bambaşka bir taraftan geldi: Beni sürüye sürüye tekrar sorguya götürdüler, kendime gelmeme izin vermediler. Daha kolay oldu. Ve ben özgürlüğün kaçınılmaz olduğuna inanıyorum. Şu uçan, gümbürdeyen ve idam hükmünün altını imzalayan troykanın canı cehenneme. Özgürlük Rusya'yla bir araya gelecek!

Beni duymuyorsun! Ne zaman hastaneden yanıma döneceksin?"

Bir kış günü İvan Grigoryeviç, Anna Sergeyevna'yı mezarlığa uğurladı. Anna Sergeyevna'nın hasta olduğu aylar boyunca anımsadığı, düşündüğü, not aldığı şeyleri onunla paylaşmak nasip olmadı.

Merhumenin eşyalarını köye götürdü, Alyoşa'yla birlikte bir gün geçirdi ve tekrar *artel*'e, işine döndü.

27

İvan Grigoryeviç, yazın yeşil bir tepenin eteğinde babasının evinin olduğu kıyı kentine gitti.

Tren kıyı boyunca gidiyordu. İvan Grigoryeviç, kısa bir süreliğine tren durduğunda aşağı indi, hareket eden, tuzlu bir serinlik kokusu yayan, yeşil ve siyah suya baktı.

Sorgu yargıcı onu gece sorguya çağırdığında da, menzil hapishanesinde ölen mahkûma mezar kazarken de, barakanın pencerelerinin altında bekçi köpekleri havlarken de, muhafızların ayaklarının altında kar gıcırdarken de deniz ve rüzgâr vardı.

Deniz ebedidir ve denizin özgürlüğünün bu ebediliği, İvan Grigoryeviç'e kayıtsızlıkla akraba gibi geliyordu. Yaşamını Kuzey Kutup Dairesi'nin ötesinde sürdürdüğü yıllarda denizin İvan Grigoryeviç'le bir işi yoktu, yaşamı sona erdiğinde gürleyen ve sıçrayan özgürlüğün de onunla bir işi olmayacak. Bunun özgürlük olmadığını, bunun dünyaya gelen astronomik bir boşluk olduğunu, hareket eden ve kayıtsız bir sonrasızlığın kalıntısı olduğunu düşündü.

Deniz özgürlük değil, özgürlüğün benzeridir, onun simgesidir... Eğer onu anımsatan bir şey, onun bir benzeri bile insanın içini bu kadar mutlulukla dolduruyorsa kim bilir özgürlük ne kadar güzeldir.

Geceyi istasyonda geçirip sabah erkenden evin bulunduğu yere doğru yürüdü. Sonbahar güneşi bulutsuz gökyüzünde yükseliyordu, ilkbahar güneşinden ayırmak olanaksızdı.

Issız ve uykulu bir sessizlik içinde yürüyordu. Her şeye katlanmış olan yüreği sanki bu kez dayanamayacakmış gibi bir korku hissetti. Bu dakikalarda dünya ilahî bir hareketsizlik içindeydi, çocukluğunun sevimli kutsal sığınağı ebediydi, değişmezdi. Ayakları bir zamanlar bu serin kaldırım taşlarında yürüyor, çocuk gözleri kızıl sonbahar pasıyla kaplı yuvarlak tepelere bakıyordu. Kentin çöplerinin arasından, karpuz kabuklarının ve kemirilmiş mısır koçanlarının arasından denize doğru akan derenin sesini duyuyordu.

Sokakta siyah saten gömlek giymiş, beline ince deri kemer bağlamış yaşlı bir Abhaz, pazaryerine doğru yürüyor, elinde kestane dolu bir sepet taşıyordu.

İvan Grigoryeviç, bembeyaz saçlarıyla değişmeden kalmış bu ihtiyardan belki de çocukluğunda kestane ve incir almıştı. Güneyin hem deniz, hem dağ, hem sarmısakla karışık mutfak dumanı, hem de gül kokan, hem serin, hem ılık sabah havası aynıydı. Kapalı panjurları, inik perdeleriyle küçük evler aynıydı. Ve kırk yıl önceki hallerinde kalmış, büyümemiş çocuklar, henüz mezarlarına gitmemiş ihtiyarlar bu kapalı panjurların ardında uyuyorlardı.

Şoseye çıkıp, tepeye tırmanmaya başladı. Dereler şırıldıyordu. İvan Grigoryeviç bu sesi anımsadı.

Kendi yaşamını bir bütün olarak hiç görmemişti, işte şimdi görüyordu. Yaşamını görürken de insanlara kızmadı. Zayıflıkları, kabalıkları ve öfkeleriyle bu insanların hepsi, yani onu dipçikle ite kaka sorgu yargıcının odasına götürenler de, sorgu sırasında uyumasına izin vermeyenler de, toplantılarda hakkında alçakça laflar

edenler de, ondan yüz çevirenler de, kampta ekmeğini çalanlar da, dövenler de ona kötülük yapmak istedikleri için kötülük yapmıyorlardı.

İhanet ediyorlardı, iftira atıyorlardı, yüz çeviriyorlardı, çünkü başka türlü yaşama olanağın yoktu, kaybolur giderdin. Onlar insandı. Bu insanlar, sevgisini yitirmiş bu yaşlı adamın tek başına terk edilmiş evine doğru yürümesini isterler miydi acaba?

İnsanlar hiç kimse için kötülük istemiyorlardı ama hayatları boyunca da kötülük ediyorlardı. Yine de insan insandı işte. Büyüleyici ve olağanüstü olan şey, bunu istesinler ya da istemesinler, özgürlüğün ölmesine izin vermiyorlardı, içlerinden en korkunç olanları bile özgürlüğü kendi korkunç, iler tutar yeri kalmamış, yine de insan olan ruhlarında koruyorlardı.

İvan Grigoryeviç hiçbir şey yapamadı, ondan geriye kitaplar, resimler, buluşlar kalmayacak. Okullar, partiler kurmadı, öğrencileri olmadı.

Yaşamı neden bu kadar zor geçti? Ders vermedi, bir şey öğretmedi, doğduğundaki gibi insan olarak kaldı.

İşte tepenin yamacı önünde açıldı, boğazın arkasından meşelerin tepeleri görünmeye başladı. Çocukluğunda orada, ormanın.loşluğunda dolaşır, Çerkeslerin kaybolmuş yaşam izlerini, yabanileşmiş meyve ağaçlarını, evlerin yakınındaki bostanlardan geriye kalanları arardı.

Belki kendi evi de tıpkı bu değişmemiş görünen sokaklar, dereler gibi, değişmeden kalmıştı.

İşte yol bir kez daha dönüyor. Bir an inanılmaz parlak, hiçbir zaman görmediği bir ışığın toprağa döküldüğünü sandı. Birkaç adım daha atınca bu ışığın içinde evini görecek ve annesi, ona, anasından babasından yüz çevirmiş bir oğula doğru yürüyecek ve o, annesinin önünde diz çökecek, annesinin genç ve güzel elleri, saçları dökülmüş, kırlaşmış başını okşayacak.

Dikenleri, şerbetçiotlarını gördü. Ne ev ne de kuyu, güneşten kavrulmuş tozlu otların arasında yalnızca birkaç beyaz taş vardı.

Kır saçlı, kamburu çıkmış, ama yine de hiç değişmemiş olarak buradaydı işte.

1955-1963

Abakumov, Viktor Semyonoviç (1908-1954): 1946-1951 arasında MGB'nin (Devlet Güvenlik Bakanlığı) başındaydı. "Leningrad Olayı" diye bilinen kovuşturmayı o yönetti. Stalin ölmeden önce, "Doktorlar Olayı'yla mücadelede büyük şevk göstermediği için" suçlanarak tutuklanmıştı. Stalin'in ölümünden sonra yargılandı, Beria'yla suç ortaklığından tutuklandı. Halbuki MVD'nin (İçişleri Bakanlığı) başında olan Beria ve Abakumov aslında ciddi bir rekabet içindeydiler.

Avvakum Petroviç (1620-1682): Patrik Nikon'un Rus Ortodoks Kilisesi'nde yaptığı reformlara karşı gelişen muhalefetin başını çeken Rus rahip. Hapsedildi, sürgün edildi ve sonunda yakıldı. Canlı, gündelik bir Rusçayla yazılmış olan özyaşamöyküsü bir şaheser kabul edilir.

Bakunin, Mihail Aleksandroviç (1814-1876): Prens Kropotkin dışındaki en önemli Rus anarşisti. Anarşizmin XIX. yüzyıldaki başlıca kuramcılarından ve Marx'ın muhaliflerindendir.

Bandera, Stepan Andriyoviç (1909-1959): Bağımsız bir Ukrayna devleti kurmak üzere 1929 yılında kurulan Ukraynalı Milliyetçiler Örgütü'nün (OUN) lideri. OUN'nin askerî kanadı olan Ukrayna İsyan Ordusu (UPA), 1942 yılında kuruldu ve Ukrayna silahlı direniş hareketinin başını çekti.

Belinski, Vissarion Grigoryeviç (1811-1848): XIX. yüzyılın önde gelen Rus edebiyat eleştirmenlerinden; radikal bir Batılılaşma yanlısıydı.

Benkendorf, Aleksandr Kristoforoviç, Kont (1783-1844): I. Nikolay döneminde Çar'ın emriyle "Üçüncü Kısım" adlı bir gizli polis kuvveti kurması ve fiilen Puşkin'in şahsi sansürcüsü olmasıyla hatırlanan bir devlet adamı.

Beria, Lavrenti Pavloviç (1899-1953): 1938 Kasımı'ndan 1945 Aralık ayına kadar NKVD başkanlığını yaptı; o tarihten sonra, Stalin ölünceye kadar başbakan yardımcısı oldu. Stalin'in ölümünden sonraki ilk aylarda Beria, Malenkov ve Hruşçev bir troyka oluşturdular. 1953 Haziranı'nda Beria tutuklandı ve aynı yıl Aralık ayında idam edildi.

Bernstein, Eduard (1850-1932): Bugün "evrimci sosyalizm" diye bilinen reformist, devrimci olmayan bir sosyalizm akımının kurucusu olan Alman siyaset adamı, kuramcı ve tarihçi.

Blok, Aleksandr (1880-1921): Rus simgeci şairlerinin en iyilerinden biri. Anna Ahmatova kendisini "çağın trajik tenoru" olarak anar.

Bolşevik: 1898'de kurulan Rus Sosyal Demokrat Partisi adlı Marksist parti 1903'te ikiye bölündü: Lenin'in önderlik ettiği Bolşevikler ve Martov'un önderlik ettiği Menşevikler. Bu isimlerin ilki "çoğunluk," ikincisi "azınlık" anlamına gelir ama isimler yanıltıcıdır – aslında Bolşevikler sayıca daha azdılar. Daha etkileyici bir ad olan Bolşevik adını Parti'nin temel organlarından *İskra* (Kıvılcım) adlı derginin yayım kadrosunda çoğunlukta olmaları nedeniyle almışlardı.

Bruno, Giordano (1548-1600): İtalyan bir okült filozof ve kozmolog. Engizisyon'un diri diri yaktığı Bruno bazen ilk "bilim şehidi" olarak anılır. Zekâsı ve cesaretiyle hatırlanan Bruno'nun adı nedense Rus kültüründe fanatizmi ifade eder; genellikle, elbette taviz vermeye daha açık olan Galileo'nun karşıtı olarak anılır.

Budyonnıy, Semyon Mihayloviç (1883-1973): İç Savaş kahramanı ve Stalin'in müttefiklerinden.

Buharin, Nikolay İvanoviç (1888-1938): Eski Bolşeviklerin, yani Bolşeviklere Ekim Devrimi'nden önce katılmış olanların en önemlilerinden biri. 1926'da Komünist Enternasyonal ya da Komintern'in başkanı oldu. 1926'dan 1928 ortalarına kadar Stalin'in desteğine sahipti. "Tek Ülkede Sosyalizm" diye bilinen Stalinist kuramın ana

hatlarını belirleyen Buharin olmuştu. Bu kurama göre, artık kapitalist ülkelerde devrimi kışkırtmak gerekmiyordu, çünkü Rusya tek başına sosyalizmi gerçekleştirebilirdi ve gerçekleştirmeliydi. 1938 ortalarından sonra, Buharin, Stalin'in zorla sanayileşme ve zorunlu kolektifleştirme programına karşı çıktı, 1924'ten beri yürürlükte olan daha liberal politikaların (Yeni Ekonomi Politikası, NEP) sürdürülmesini destekledi. Buharin 1929'da Politbüro'dan atıldı; o ve yandaşları "Sağ Muhalefet" ya da "Sağ Sapmacılar" olarak tanındı. 1934'te Stalin, Buharin'in itibarını iade etti ve onu *İzvestiya*'nın editörlüğüne getirdi. 1937'de tutuklandı ve darbe tasarlamakla suçlandı. 1938 Martı'nda, ünlü "Moskova Duruşmaları"nın sonuncusunda yargılandı ve idam edildi.

Bulgakov, Sergey Nikolayeviç (1871-1944): Rus Ortodoks ilahiyatçı, filozof ve ekonomist. Bir süre Marksist hareket içinde yer aldıktan sonra, Ortodoksluğa döndü ve 1903'te "Marksizmden İdealizme" adlı kitabını yayımladı. 1917'de "Sönmeyen Işık" adlı bir başka önemli kitap yayımladı ve 1918'de papazlığa kabul edildi. Kilise çevrelerinde önemli bir yere sahip olduktan sonra, 1922 sonlarında Rusya'dan sürgün edildi ve hayatının sonuna kadar Fransa'da yaşadı.

Cunow, Heinrich (1862-1936): Marksist, Alman sosyal demokrat kuramcı.

Çaadayev, Pyotr Yakovleviç (1794-1856): Rus yazar ve düşünür. "Felsefi Mektuplar" adlı eseri, Rusya'nın entelektüel yalnızlığını ve sosyal açıdan geri kalmışlığını şiddetle eleştirir. Hayattayken bu mektupların sadece bir tanesini yayımlayabilmiş; diğerleri elyazması olarak yayılmıştır. Çaadayev, XIX. yüzyıl Rus düşüncesinde çok önemli yeri olan o ünlü "Batıcılar" ile "Slavseverler" mücadelesini başlatmıştır.

Çapayev, Vasiliy İvanoviç (1887-1919): İç Savaş kahramanlarından. 1934 yılında yapılmış, onun başarılarını anlatan ünlü bir film vardır. Sovyet fıkralarının birçoğunda da adı geçer.

Çernişevski, Nikolay Gavriloviç (1828-1889): Devrimci bir yazar ve filozof; halkçı Narodnik hareketinin kurucusu ve Lenin üzerinde önemli etkisi olan biri. 1862 yılında tutuklanıp hapse atıldıktan sonra *Ne Yapmalı?* adlı romanı yazdı. Lenin ve diğer Rus devrimciler için önemli bir esin kaynağı olan bu romanın kahramanı çilecidir ve acımasız bir iç disipline sahiptir; devrimci çalışmaları için güç toplayabilmek üzere, çividen bir yatak üzerinde yatar ve sadece et yer.

Çernov, Viktor Mihayloviç (1873-1952): Rus Sosyalist Devrimci Parti'nin kurucularından biri. 1917 yılındaki Geçici Hükümet'in tarım bakanı oldu ve Bolşevikler, 1918 Ocak ayında dağıtıncaya kadar Kurucu Meclis'in başkanıydı.

Çiçibabin, Aleksey Yevgenyeviç (1871-1945): 1926 yılında Lenin Ödülü'nü kazanan kimyacı. 1930 yılında Paris'e gitmesine izin verilince geri dönmeyip çalışmalarını orada sürdürmeyi tercih etti.

Degayev, Sergey (1857-1920): Narodnaya Volya'nın etkin üyelerinden biri, aynı zamanda çarlık gizli polisi Ohranka'nın ajanıydı. Önemli birtakım devrimcileri ihbar etti. Yoldaşlarının sorgulaması üzerine suçunu itiraf etti ve ceza olarak, Ohranka'nın başı Albay Sudeykin'e suikast düzenlemesi emredildi. 1883'te Sudeykin'i öldürdükten sonra ABD'ye göç etti ve hayatının sonuna kadar orada, sahte isimle yaşadı ve önemli bir matematikçi oldu.

Denikin, Anton İvanoviç (1872-1947): İç Savaş sırasında Kızıllara karşı savaşan Beyaz Ordu'nun güney cephesi komutanı.

Engels, Friedrich (1820-1895): Alman sosyal bilimci ve filozof, Karl Marx'la birlikte *Komünist Manifesto*'yu (1848) yazdı.

Etinger, Yakov Gilyaryeviç (1887-1951): Jdanov'u ve Şçerbakov'u tedavi süsü vererek öldürmekle suçlanan Yahudi doktor.

Eyhe, Robert İndrikoviç (1890-1940): Eski Bolşeviklerden, 1920'li

yılların ortalarında tahıl talebinden sorumluydu, 1930'larda Parti'nin Batı Sibirya yöneticisiydi. 1940'ta idam edildi.

Fet, Afanasıy Afanasyeviç (1820-1892): XIX. yüzyılın son çeyreğinin en önemli Rus şairi. Radikaller tutucu politik görüşleri yüzünden ondan nefret ederdi, ama Rus simgeci hareketi üzerinde büyük etkisi oldu.

Frankfurt, Semyon Mironoviç (1888-1937): Kuznetsk ve Orsk-Halilov'daki iki çok önemli Sovyet metal fabrikasının inşaatını idare etti. 1937 yılında tutuklanıp öldürüldü.

Gerşuni, Grigoriy Andreyeviç (1870-1908): Sosyalist Devrimci Parti'nin kurucularından biri.

Godunov, Boris Fyodoroviç (ykl. 1551-1605): 1584-1598 arasında taht vekili ve 1598-1605 arasında Rus çarı. Öldükten sonra, ülke, Karışıklık Dönemi (*Smutnaya Vremya*) olarak bilinen bir dönem yaşadı.

Gogol, Nikolay Vasilyeviç (1809-1852): Ukrayna doğumlu Rus yazar. *Ölü Canlar* adlı romanı ve *Palto* öyküsü (ikisi de 1842) başyapıtları sayılmaktadır. Gogol'ün çağdaşları onu bir peygamber ve vaiz sayardı. Gogol *Ölü Canlar*'ı modern bir *İlahi Komedya*'nın ilk kısmı olarak düşünüyordu, ikinci kısım kahramanın arınmasını anlatacaktı. Fakat 1852 yılında, bu eserinin günah dolu olduğuna inanarak, romanın ikinci kısmını yaktı. Kısa süre sonra da öldü.

Golovatıy, Ferapont Petroviç: Volga bölgesinden yaşlı bir arıcı olan Golovatıy, 1942 Aralık ayında yetkililere, yüz bin rublelik birikimini Stalingrad Cephesi'ne destek olacak bir savaş uçağı yapılması için vermek istediğini söyledi. Golovatıy'ın "kişisel girişimi" o dönem basında büyük yer aldı.

Gorki, Maksim (1868-1936): Sosyalist gerçekçiliğin ya da toplumcu gerçekçiliğin kurucusu olarak görülen ünlü yazar. Lenin'in arkadaşıydı,

ama Ekim Devrimi sırasında ve sonrasında özgürlükleri baskıladığı için onu eleştirdi. 1920'lerde ve 1930 başlarında Capri'de yaşadı. 1929'dan sonra SSCB'yi birkaç kez ziyaret etti ve 1932 yılında kesin olarak döndü, Stalin'in kültür politikalarını, --büyük olasılıkla– kaygıyla destekledi. Çeşitli yayımcılık denemeleri oldu, bir tanesi "Fabrika ve Atölyelerin Tarihi" üst başlığını taşıyan kitap dizisiydi. Ölümü kuşkulu bir şekilde gerçekleşti; NKVD şefi Genrih Yagoda daha sonra onun doktorlarına zehirleme emri verildiğini itiraf etti, ama bu sahte bir itiraf da olabilir. Yine de, Stalin'in emriyle öldürülmüş olabilir.

GPU: XX. yüzyıl boyunca Sovyetler Birliği siyasi polisi, birçok isim değişikliği yaşadı. Bunlar, kronolojik sırayla, Veçeka ya da Çeka, GPU ya da OGPU, NKVD ve KGB'dir. Sovyet sonrası Rusya'da Devlet Emniyet Servisi FSB olarak bilinir.

Gugel, Yakov Semyonoviç (1895-1937): Urallardaki büyük bir metal fabrikası olan Magnitogorsk'un inşaatını idare etti. 1937 yılında tutuklanıp öldürüldü.

Gvahariya, Georgiy Vissarionoviç (1901-1937): Donbass bölgesinde bulunan, 20 000 işçi ve yüzlerce teknik ve ekonomik personel çalıştıran S.M. Kirov Demir Çelik Fabrikası'nın çok başarılı yöneticisiydi. 1937 yılında tutuklanıp öldürüldü.

Hatayeviç, Mendel Markoviç (1893-1937): Ukrayna'da 1932-1933'te beş milyon insanın ölümüne yol açan ve Açlık Terörü diye bilinen politikaların uygulanmasından sorumlu Sovyet politikacılarından biri. 1937 yılında öldürüldü.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831): Alman idealizminin kuruculanndan olan filozof.

Herzen, Aleksandr İvanoviç (1812-1870): Önemli bir liberal, Batı yanlısı düşünür. 1857-1867 arasında, önce Londra, sonra Cenevre'de *Kolokol* (Çan) adlı radikal dergiyi yayımladı. Rusya'da yasaklanan dergi, el altından yayılarak büyük bir etki yarattı.

Hilferding, Rudolf (1877-1941): Marx'ın eleştirmenleri arasında yer alan Avusturyalı bir sosyal demokrat. Emperyalizm üzerine yazdıkları Lenin'i etkilemiştir.

Hocayev, Feyzullah (1896-1938): 1925 ila 1937 arasında Özbekistan'ın başbakanı. 1938 yılında öldürüldü.

İpatyev, Vladimir Nikolayeviç (1867-1952): 1927 yılında ülkeden kaçan ve hayatının son yıllarını ABD'de geçiren ünlü Rus kimyacı.

İvan IV (Korkunç) (1530-1584): 1533'te Moskova Prensi ve 1547'de Tüm Rusya Çarı oldu. İnançlı, zeki ama dengesiz bir hükümdar olan İvan'ın uzun süren hükümranlığında Kazan ve Astrahan hanlıkları fethedildi ve Rusya büyük bir devlete dönüştü. Hükümdarlığının ilk yıllarında barışçıl reformlar ve modernleşme yaşandı. Kuzeydoğu Rusya'da Opriçnik denen ve Çar'a bağlı kişilerce denetlenen bir topluluktu bu. Ancak mirasla soyluluk edinen Boyarlara karşı iktidarını desteklemek için 1565'te Opriçnina'yı kurdu. Böylece paranoyası giderek artan İvan'ın hükümdarlığının ikinci dönemine kıtlık, veba, uzun ve başarısız savaşlar ve Opriçniklerin gitgide artan şiddeti hâkim oldu.

İzotov, Nikita Alekseyeviç (1902-1951): Donbasslı bir madenci, bir günde normalden otuz kat daha fazla kömür çıkarmıştı.

Jdanov, Andrey Aleksandroviç (1896-1948): 1946'dan 1948'deki ölümüne dek Sovyet kültür politikasının başında olan, önemli bir Sovyet tarihçisi. Her şeyin ötesinde Ahmatova ve Zoşçenko'ya yönelik saldırılarıyla ünlüdür. Stalin'in emriyle, Kremlin doktorları tarafından öldürülmüş olması mümkündür.

Jelyabov, Andrey İvanoviç (1851-1881): Narodnaya Volya'nın Yürütme Komitesi üyesi olan Rus devrimci. 1881 Martı'nda, Çar II. Aleksandr'a yapılan suikastın düzenleyicilerinden biri. Suikasttan birkaç gün önce, şans eseri tutuklandığı halde, davasının diğer suçlularla birlikte ele alınmasını istedi. Onlarla birlikte idam edildi.

Kaledin, Aleksey Maksimoviç (1861-1918): İç Savaş'ın ilk döneminde Beyaz Ordu'ya bağlı Kazak birliklerine önderlik eden bir Rus süvari generali.

Kalmıkov, Betal Edikoviç (1893-1940): Kuzey Kafkasya'da, Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin birinci sekreteri olan Sovyet siyasetçi.

Kalyayev, İvan Platonoviç (1877-1905): Sosyalist Devrimci Parti üyesi bir şair ve terörist. 1905'te Grandük Sergey Aleksandroviç'e suikast düzenledikten sonra asıldı.

Kamenev, Lev Borisoviç (gerçek ismi Lev Borisoviç Rosenfeld, 1883-1936): Eski Bolşeviklerin önemli üyelerinden biri. Lenin'in hastalık döneminde (1923-24), Kamenev, Zinovyev ve Stalin, Troçki'ye karşı ittifak kurarak onu devre dışı bırakmakta başarılı oldular. 1925 Aralık ayında Kamenev, açıkça Stalin'in genel sekreterlik görevinden alınmasını talep etti. Arkasına sadece Zinovyev'i ve Leningrad delegasyonunu aldığı için yenilgiye uğradı. Zinovyev ve Troçki'yle birlikte "Birleşik Muhalefet"i kurdu, ancak gene başarılı olamadılar. Üçü de 1927 Aralık ayında partiden ihraç edildiler. Kamuoyu önünde "hatalarını kabul ettikten sonra", Zinovyev ve Kamenev partiye tekrar kabul edildi. 1928 yazında Buharin, Stalin'le sonu kötü bitecek olan mücadelesinin başlarında onlara destek verdi, ama boşuna; üstelik bu girişim Buharin'e karşı kullanıldı. 1934 Aralık ayında tutuklanan Zinovyev ve Kamenev hapse mahkûm edildiler. 1936 Ağustosu'nda Zinovyev, Kamenev ve çoğu eski Bolşeviklerden olan diğer on dört kişi ikinci kez mahkemeye çıkarıldı. Suçlamalar arasında Kirov'un 1934 yılında uğradığı suikastı hazırlamak, ayrıca bizzat Stalin'i öldürmeye çalışmak vardı. "Troçki-Zinovyev Terörist Hücre" davası Moskova Gösteri Duruşmaları'nın ilkiydi. Diğer sanıklar gibi Kamenev de suçlu bulundu ve öldürüldü.

Kara Yüzler: Rusya'da XX. yüzyıl başında ortaya çıkan gerici, militan bir şekilde antisemitist hareket.

Kautsky, Karl (1854-1938): Yakın dostu Friedrich Engels'in ölümünden sonra en önemli Marksist düşünür ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin önemli kişilerinden. Lenin, Kautsky'yi bir "dönek" olarak görüyordu ve Kautsky de Lenin'i yeni bir dikkatörlüğün temellerini atmakla suçluyordu.

Kibalçih, Nikolay İvanoviç (1853-1881): Narodnaya Volya'nın başlıca patlayıcı uzmanı; 1881 Nisanı'nda Çar II. Aleksandr'a yapılan suikasta katıldığı için asıldı. Viktor Kibalçiç (daha çok Victor Serge takma adıyla bilinen) yazarın uzak bir akrabası.

Kirov, Sergey Mironoviç (1886-1934): Eski Bolşeviklerin çok tanınmış, çok itibarlı bir üyesi. 1934 Aralık ayında suikasta uğradı. Stalin' in onu rakip olarak görüp bu suikastı emretmiş olması mümkündür. Her koşulda, Stalin suikastı kendi amaçları için kullanmaya devam etti, eski Bolşeviklerin büyük kısmını ortadan kaldırdığı Büyük Temizlik için bahane olarak kullandı.

Kobulov, Bogdan Zaharoviç (1904-1953): Beria'nın bir celladı. Stalin'in ölümünden sonra öldürüldü.

Kogan, Mihail Borisoviç (ö. 1951): Uzun yıllar İngiliz istihbaratının ajanı olarak çalıştığı idida edilen, "katil doktorlar"dan biri.

Kolçak, Aleksandr Vasilyeviç (1874-1920): İç Savaş sırasında Sibirya ve Urallardaki Beyaz birliklerin komutanı. 1920 yılında öldürüldü.

Komintern: Komünist Enternasyonal (Üçüncü Enternasyonal olarak da bilinir) 1919 Martı'nda Moskova'da kurulmuş olan uluslararası örgüt. "Uluslararası burjuvaziyi devirmek ve devletin tamamen ortadan kaldırılmasına giden yolda bir geçiş aşaması olan uluslararası bir sovyet cumhuriyeti yaratmak üzere silahlı mücadele de dahil, mümkün olan her yolla mücadele etmeyi" hedefliyordu. Komintern yedi dünya kongresi düzenledi, sonuncusu 1935 yılında oldu, fakat 1920'lerin sonlarında artık önemini kaybetmişti. 1943 yılında resmen dağıtıldı.

Komsomol: 1918 yılında kurulan Komünist Gençlik Birliği. Gençlere komünist değerleri aşılamakta ve onları siyaset sahnesine çekmekte önemli bir rol oynadı. En başarılı dönemi olan 1970'lerde Komsomol üyelerinin sayısı on milyonları buluyordu.

Kornilov, Lavr Georgiyeviç (1870-1918): İç Savaş sırasında Güney Rusya'daki Beyaz Ordu'nun generallerinden.

Kropotkin, Prens Pyotr Alekseyeviç (1842-1921): En önemli Rus anarşist filozof; merkezî hükümetten kurtulmuş bir komünal toplumu savundu.

Kurucu Meclis: Ekim Devrimi'nden sonra, demokratik seçimle kurulmuş bir anayasa organı. 5-6 Ocak 1918 günlerinde on üç saatlik bir oturum yaptı, sonra toplam oyun dörtte birini alan Bolşevikler tarafından dağıtıldı. Bolşeviklerin 168 vekili vardı; Sosyalist Devrimcilerin vekil sayısıysa bunun yaklaşık iki katıydı.

Lavrov, Pyotr Lavroviç (1823-1900): Rus devrimci filozofların önde gelenlerinden. Rusya'da hükümet darbesi yapmanın, kitleleri ve en önemlisi, köylüleri içine çekebilecek bir sosyalist toplumu yaratmanın kolay olacağına inanıyordu.

Lenin, Vladimir İlyiç (gerçek adı Vladimir İlyiç Ulyanov, 1870-1924): Ekim Devrimi'nin asıl lideri ve 1922'den sonra SSCB'nin ilk yöneticisi. Babası kamu eğitiminde çalışan başarılı bir memurdu. Lenin on yedi yaşına bastığı sırada, ağabeyi Aleksandr, Çar III. Aleksandr'ı öldürmek üzere düzenlenen bir komploya katıldığı için asılmıştı. Lenin birkaç yıl avukatlık belgesini alıp çalıştıktan sonra, 1895'te tutuklandı ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi, orada Plehanov ve diğer sosyalist sürgünlerle bir araya geldi. 1900'de, sürgün cezası sona erdikten sonra, Rusya'yı terk etti, sonraki on yedi yılını Avrupa'da geçirdi.
Lenin, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin etkin üyelerindendi ve 1903 yılında, Menşevik kesimden ayrılan Bolşeviklerin başını çekti. 1917'ye dek Bolşevik Parti'nin marjinal bir önemi vardı, Fakat Şubat Devrimi'nden sonraki iki ay içinde, Lenin trenle Petrograd'a

geldi ve hemen *Nisan Tezleri*'ni yayımladı, Geçici Hükümet'i tavizsiz muhalefet etmeye çağırdı. Önceleri bu tavır Bolşevikleri yalnız bıraktı; ancak sonra, Geçici Hükümet'ten hayal kırıklığına uğrattığı çoğunluğun desteğini almalarını sağladı. Temmuz ayında Finlandiya'ya kaçmak zorunda kalan Lenin, Ekim'de Petrograd'a döndü ve "Barış, Ekmek ve Toprak" ve "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganlarıyla Ekim Devrimi'ne esin kaynağı oldu. 1918 Ocak ayında Lenin Rus Anayasal Meclisi'ni ilk oturumu sırasında kapattı ve Sosyalist Devrimcilerin sol kanadıyla bir koalisyon hükümeti kurdu. Koalisyon kısa sürede dağıldı ve Lenin, diğer politik partilerle birlikte, Sosyalist Devrimcileri de yasakladı.

1918 Ocak ayında Lenin'i öldürmeye yönelik bir girişim, devrim düşmanlarına karşı, Çeka'nın yürüttüğü "Kızıl Terör"ü haklı göstermek üzere kullanıldı. Kamenev ve Buharin 1918 sonlarında Çeka'nın "aşırılıklarını" dizginlemeye çalıştığı zaman, onu savunan –kitle terörünü savunan– Lenin oldu.

1922 Mayısı'nda, bir kalp krizi Lenin'i kısmen felç etti. 1923'ün Mart ve Aralık aylarında iki kalp krizi daha geçirerek yatağa bağlandı ve konuşamaz hale geldi. İlk krizinden sonra, Lenin karısına "Lenin'in Vasiyeti" olarak bilinen tartışmalı bir belge yazdırdı, Parti'nin gelecekteki lideriyle ilgili düşünceleri vardı bu belgede. Lenin'in karısı Nadejda Krupskaya bu belgeyi Lenin öldükten sonra Merkez Komite'ye gönderdi, 1924 Mayısı'ndaki 13. Parti Kongresi'nde okunmasını rica etti. Ancak önde gelen eski Bolşevikler hakkında eleştiriler de içerdiği için, Merkez Komite vasiyeti saklamayı yeğledi. Lenin 21 Ocak 1924'te, elli üç yaşında öldü. Lenin'in yattığı Sütunlu Salon'dan dört gün dört gecede 900 000 kişi geçti. Petrograd şehri onun onuruna Leningrad adını aldı. Lenin'in vücudu mumyalandı ve öldükten bir hafta sonra, Moskova'daki Lenin Mozolesi'nde sergilenmeye bırakıldı.

Lısenko, Trofim Denisoviç (1898-1976): Sovyet biyolojisine ve özellikle de tarımına, 1930 sonlarından 1950 ortalarına dek hâkim olan bir yönetici. Lısenko, Mendelci genetiğe muhalifti. 1948 yılında nüfuzu doruk noktasına ulaştı, genetik resmî olarak "burjuva sözde bilimi" ilan edildi. Bütün genetikçiler işten kovuldu ve birço-

ğu tutuklandı. Lısenko'nun bilimsel iddialarının büyük kısmı, sözgelimi 1940 sonlarındaki Kutup Dairesi'nin kuzeyinde yetiştirilebilen buğday cinsi gibi keşifleri, tümüyle sahtekârlıktan ibaretti.

Lunaçarski, Anatoliy Vasilyeviç (1875-1933): İlk Sovyet Halk Aydınlanma Komiseri olarak Sovyetler'in kültür politikasından sorumluydu ve Rusya'nın okuryazarlık oranında büyük bir artış sağladı. Ekim Devrimi'nin ilk döneminde birçok sanatçıyı harekete geçirerek modern sanatın devrime verdiği desteği güçlendirdi. Doğal şekilde ölen birkaç eski Bolşevik'ten biri.

MacDonald, James Ramsay (1866-1937): İngiliz İşçi Partisi'nin kurucusu ve ilk İşçi Partili başbakan. 1931 yılında, Muhafazakârlarla ittifak yaparak "Ulusal Hükümet" diye bir şey kurma kararı uzun süre solcu siyasetçiler tarafından ihanet sayıldı.

Martov, Julius (gerçek adı Yuliy Osipoviç Zederbaum, 1873-1923): Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin Menşevik kesiminin lideri, bu grup 1903 yılında Londra'da yapılan parti kongresinde Bolşeviklerden ayrıldı. Önceleri Lenin'in yakın dostuydu ama 1920 yılında sürgüne gönderildi.

Marx, Karl Heinrich (1818-1883): Devrimci bir filozof ve politik ekonomist. Marx, daha önceki sosyal sistemler gibi, komünizmin de kendi yıkımına yol açacak iç çelişkiler üreteceğini savundu. Tıpkı kapitalizmin feodalizmin yerini alması gibi, kapitalizm de yerini komünizme bırakacaktı; ama bu ancak "proletarya diktatörlüğü" diye adlandırdığı bir geçiş döneminden sonra olacaktı.

Mayakovski, Vladimir Vladimiroviç (1893-1930): Rus fütüristlerinin en önemlilerinden biri olan şair ve oyun yazarı. Çalışmasının büyük kısmı Bolşevik davaya adanmıştı. 1930 Nisanı'nda, aşkta mutsuz olan ve Sovyetler'in uygulamaları karşısında hayal kırıklığı içinde olan Mayakovski kendini vurdu. Sovyetler Birliği'nin her yerinde Lenin anıtlarının üzerinde yer alan, "Lenin yaşıyor, yaşadı ve yaşayacak" sözü, onun yazdığı "Vladimir İlyiç Lenin Ağıdı"ndan alınmıştır.

Mendel, Gregor Johann (1822-1884): Bezelyeler üzerindeki kalıtımla ilgili incelemesi yüzünden genetiğin babası diye anılan, Avusturyalı bilimadamı ve rahip. Çalışmasının önemi XX. yüzyıl başına kadar anlaşılamamıştı.

Mendeleyev, Dmitriy İvanoviç (1834-1907): Elementlerin periyodik tablosunun ilk versiyonunun yaratıcısı olan büyük Rus kimyacı.

Menşevik: 1903 yılında, beş yıl önce kurulan Marksist parti Rus Sosyal Demokrat Partisi adlı iki gruba ayrıldı: Lenin'in başını çektiği Bolşevikler ve Martov'un başını çektiği Menşevikler. Bolşevikler dışındaki bütün diğer siyasi partiler gibi, Menşeviklerin faaliyetleri de devrimden sonra yasaklandı. 1921 yılında, Lenin şöyle yazıyordu: "Bağlılıklarını ister saklasınlar, ister açıkça söylesinler, Menşevikler ve sosyalist devrimciler için tek yer hapishanedir."

Merkulov, Vsevolod Nikolayeviç (1895-1953): Beria'nın cellatlarından. Beria'yla aynı zamanda tutuklanıp öldürüldü.

Mihaylov, Timofey Mihailoviç (1859-1881): Narodnaya Volya'nın, Çar II. Aleksandr'a düzenlenen suikasttaki rolü nedeniyle öldürülen bir üyesi.

Mihaylovski, Nikolay Konstantinoviç (1842-1904): Halkçı Narodnik hareketinin gazetecisi, eleştirmeni ve başkuramcısı.

Mihoels, Solomon Mihayloviç (gerçek adı Solomon Mihayloviç Vovsi, 1890-1948): 1942 yılında kurulan Moskova Yidiş Tiyatrosu'nun yönetmeni ve Yahudi Antifaşist Komitesi'nin başkanı. Komite başkanı olarak birçok ülkeye gitti, Yahudi topluluklarını Nazi Almanyası'na karşı Sovyetler Birliği'ni desteklemeye davet etti. Fakat 1945'ten sonra, Stalin Sovyet Yahudileri ile başka ülkelerdeki Yahudi toplulukları arasındaki temasa karşı çıktı ve komitenin birçok üyesi tutuklandı. Mihoels'in kendisi de Stalin'in emriyle öldürüldü; ölüm nedeni trafik kazası olarak gösterildi.

Narodnaya Volya (Halkın İradesi): Suikastlar da dahil bir dizi terör eyleminden sorumlu olan Rus terörist örgütlerinden biri; 1881 yılında Çar II. Aleksandr'a suikast düzenlemişlerdi. Marksistlerin tersine Narodnaya Volya yanlıları, Rusya'nın, kapitalizm aşamasını geçerek bir köylü devrimi aracılığıyla sosyalizmi elde edeceğine inanıyordu. Yüzyıl dönümünde, bu emektar devrimciler serbest bırakılınca, Sosyalist Devrimci Parti'yi kurmaya yardımcı oldular.

Neçayev, Sergey Gennadiyeviç (1847-1882): Nihilistler olarak bilinen devrimci hareketin bir üyesi; devrimin her yolla, politik şiddetle bile olsa aranması gerektiğine inanıyordu.

Nekrasov, Nikolay Alekseyeviç (1821-1878): Rus radikal şair, yazar, eleştirmen ve yayımcı.

Pasternak, Boris Leonidoviç (1890-1960): Ünlü şair ve romancı. 1958 yılında Nobel Ödülü aldı; ancak büyük baskı altında ödülü geri çevirmek zorunda kaldı.

Perovskaya, Sofya Lvovna (1853-1881): Narodnaya Volya'nın bir üyesi ve Andrey Jelyabov'un karısı. Çar II. Aleksandr suikastında rol aldığı için asıldı, Sovyetler'de politik nedenlerle idam edilen ilk kadındı.

Pestel, Albay Pavel İvanoviç (1793-1826): Aralıkçılar ya da Dekabristler olarak bilinen devrimci hareketin başlıca ideologlarından. Bazı açılardan demokrat olsa da, düzeni korumak üzere gizli polise dayalı, güçlü, merkezî bir hükümeti savunuyordu. 1826 Temmuzu'nda Dekabristlerin başarısız darbesinin ardından asıldı.

Petlyura, Semen Vasilyeviç (1879-1926): 1918-1919 yıllarında en güçlü dönemini yaşayan Ukrayna milliyetçi hareketinin lideri.

Petro I (Büyük, 1672-1725): 1682'den ölünceye dek Rusya'nın ve daha sonra Rus İmparatorluğu'nun yöneticisi. Batılılaşma ve yayılma politikaları Rusya'yı büyük bir Avrupa gücü haline getirdi.

Plehanov, Georgi Valentinoviç (1856-1918): Rus Marksizminin kurucusu sayılan önemli bir sosyalist filozof.

Postışev, Pavel Petroviç (1887-1939): Açlık Terörü'nün son aşamalarında Ukrayna'da yönetimde olan bir Sovyet siyasetçi. 1938 başında tutuklandı ve vuruldu.

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç (1799-1837): Rusya'nın, Rus edebiyatının kurucusu olarak anılan en büyük şairi.

Pyatakov, Georgi Leonidoviç (1890-1937): Eski Bolşeviklerden biri ve Lenin'den sonra Stalin'e karşı "Sol Muhalefet"in bir üyesi. 1936'da Troçki ve Nazilerle birlikte Sovyet hükümetine karşı casusluk yapmak suçuyla tutuklandı. 30 Ocak 1937'de idam edildi.

Repin, İlya Yefimoviç (1844-1930): En büyük Rus gerçekçi ressamı, Peredvijniki ya da "Gezginler" diye bilinen topluluğun üyesi.

Rıkov, Aleksey İvanoviç (1881-1938): Eski Bolşeviklerin önemli isimlerinden. Buharin'le birlikte 1920'lerde Komünist Parti'nin ılımlı kanadının başını çekti, NEP döneminde piyasa ekonomisinin kısmen restorasyonunu savundu. 1938 Martı'nda Buharin, Yagoda ve diğerleriyle birlikte, üçüncü Moskova Duruşmaları'nda yargılandı, ihanetten suçlu bulunup öldürüldü.

Rıleyev, Kondratiy Fyodoroviç (1795-1826): Dekabrist liderlerden biri olan devrimci şair.

Ryumin, Mihail Dmitriyeviç (1913-1954): MGB'nin ikinci adamı olarak "Doktorlar Olayı" diye bilinen kovuşturmayı yönetti. Stalin'in ölümünden sonra Yahudi doktorlara yönelik dava çözüldü ve Ryumin tutuklandı, Moskova'da mahkemeye çıktı ve 1954 Temmuzu'nda öldürüldü.

Sağ Muhalefet (Sağ Sapma): Komünist Parti içinde 1920'lerin sonunda Stalin'e muhalefet eden grup. En önemli temsilcileri Buharin

ve Rıkov'du. Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) destekleyen bu ekipti.

Saltıkov-Şçedrin, Mihail Yevgrafoviç (1826-1889): Özellikle radikal çevrelerde sevilen bir Rus editör, edebiyat eleştirmeni ve hiciv yazarı.

Sazonov, Yegor Sergeyeviç (1879-1910): Sosyalist Devrimci Parti'nin bir üyesi. 1904 yılında İçişleri Bakanı Plehve'ye suikast düzenledi. Yaşam boyu hapse mahkûm edildikten sonra, hapishane koşullarına tepki olarak kendini zehirledi.

Semyonov, Nikolay Nikolayeviç (1896-1986): 1956 yılında Nobel Ödülü'nü alan Sovyet fiziksel kimyacı.

Skriyabin, Aleksandr Nikolayeviç (1872-1915): Rus besteci ve piyanist. Rus simgeci şairlerine yakın bir sanat görüşü vardı.

Sol Muhalefet (Sol Sapma): Komünist Parti içinde Stalin'e karşı çıkan ve 1923-1927 arasında Troçki'nin önderlik ettiği grup.

Sosyalist Devrimci Parti: 1901'de kurulan bu önemli siyasi parti, XIX. yüzyılda gelişen Narodnik hareketin ideolojisini devralmıştı. Narodnaya Volya yanlıları gibi bu partinin sol kanadı da terörizme inanıyordu. Kurucu Meclis'te en büyük topluluk Sosyalist Devrimci Parti'ydi ve köylüler arasında yaygın destekleri vardı.

Sovyetler Birliği Sendikalar Konseyi: Sovyetler Birliği'ndeki en büyük halk örgütü, çeşitli sendikaların toplandığı bir çatı organ işlevi gördü.

Sovyetler Birliği Yurtdışıyla Kültür İlişkileri Derneği (VOKS): 1925 yılında kurulan bu örgüt başka ülkelerle yapılan kültürel ve bilimsel alışveriş ve temaslardan sorumluydu. 1925-1958 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

Stahanov, Aleksey Grigoryeviç (1906-1977): 1935 Eylülü'nde bir

vardiyada 227 ton kömür çıkardığı iddia edilen bir Sovyet madencisi. Stahanov'un rekoru bütün ülkeye örnek oldu ve Stahanovcu hareketi doğurdu; üretim hedeflerini aşan işçiler "Stahanovcular" diye anıldı.

Stalin, İosif (asıl ismi İosif Vissarionoviç Cugaşvili, 1878-1953): 1922'den ölünceye dek SSCB Merkez Komitesi Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yaptı. 1920'lerle 1930'ların başında iktidarı adım adım ele geçirerek sonunda diktatör oldu.
Bir dizi "Beş Yıllık Plan" aracılığıyla hızlı sanayileşmek için yapılan bir programı dayattı. "Toptan Kolektifleştirme" politikası (1929-1931), küçültücü bir isimle "kulaklar" diye hitap ettiği milyonlarca köylünün, aç kalmasına ya da öldürülmesine yol açtı. 1930'ların sonunda, Stalin "Büyük Temizlik" diye bilinen tasfiye hareketini başlattı. Birçok kimse gibi Grossman da bunun ülkenin seçkinlerine ve özellikle de Parti elitine, eski Bolşeviklere karşı bir tavır olduğunu düşünüyordu. Fakat Stalin'in tehdit edebileceği akla gelen herhangi bir sosyal ya da etnik grup üyelerinin yakalanıp ya Gulag'a gönderildiğini ya da öldürüldüğünü söylemek gerekir. 1937-1938 arasında yapılan yaklaşık 700 000 idamın yüzde 90'ından fazlası kulaklar ve ulusal azınlık mensuplarıdır.
Stalin'in 1941 yılında Alman işgali uyarılarını önemsememesi peş peşe gelen ağır yenilgilere yol açtı. Fakat 1942 yılında Kızıl Ordu yeniden canlandı ve Stalin'in liderliğinde, Almanya'nın yenilmesinde önemli bir rol oynadı. SSCB böylece savaş sonrası dönemde iki süper güçten biri haline geldi.

Sudeykin, Georgiy Porfiryeviç (1850-1883): Rus gizli polisinin ya da "Üçüncü Kısım"ın başı. Sergey Degayev adlı, daha sonra ona karşı suikast düzenleyecek olan bir casusu çalıştırıyordu. Sudeykin'in asıl hedefinin, Çar'ı ortadan kaldırıp ülkeyi tek başına yönetmek olduğu öne sürülmüştü.

Şçerbakov, Aleksandr Sergeyeviç (1901-1945): Sovyet devlet adamı, askerî lider ve siyasetçi.

Şçors, Nikolay Aleksandroviç (1895-1919): Rusya'daki İç Savaş sırasında sergilediği cesaretle tanınan, çok yetenekli bir Ukraynalı komutan. Aleksandr Dovjenko'nun *Şçors* adlı filmi 1939 yılında SSCB Devlet Ödülü'nü aldı.

Şevçenko, Taras Hrihoroviç (1814-1861): Modern Ukrayna edebiyatının kurucusu sayılan Ukraynalı şair ve ressam.

Şostakoviç, Dmitriy Dmitriyeviç (1906-1975): En büyük Sovyet bestecilerinden biri.

Timaşuk, Lidya Fedoseyevna (1898-1983): Hastalığının son aşamalarında Andrey Jdanov'a bakan doktorlardan biri. Kalp uzmanlarının hazırladığı tedavinin yetersiz olduğunu, gizli polise ihbar etti. O dönemde raporuna kimse ilgi göstermedi; fakat *Pravda*'daki "Katil Doktorlar" hakkındaki makaleden sonra, Lidya Timaşuk "Lenin Nişanı" kazandı.

Tolstoy, Aleksey Nikolayeviç (1883-1945): Birçok türde yazan ama bilimkurgu ve tarihsel romanlarıyla bilinen, "Yoldaş Kont" lakaplı Rus yazar. *Büyük Petro* adlı uzun tarihî romanında, Stalin'i, I. Petro'ya benzetir. Lev Tolstoy'un uzak bir akrabası olmanın yanı sıra, günümüz yazarlarından Tatyana Tolstaya'nın dedesidir.

Trigoni, Mihail Nikolayeviç (1850-1917): Narodnaya Volya adlı devrimci terör örgütünün bir üyesi.

Troçki, Lev (asıl adı Lev Davidoviç Bronştayn, 1879-1940): Ekim Devrimi'nin, Lenin'den sonraki en önemli liderleri; Kızıl Ordu'nun kurucusu ve ilk komutanı. Stalin'e karşı "Sol Muhalefet"e önderlik ettikten sonra, 1929 yılında Sovyetler Birliği'nden çıkmak zorunda kaldı. Son yıllarını Meksika'da geçirdi, 1940 yılında Stalin'in ajanı İspanyol komünist Ramon Mercader tarafından öldürüldü. Eski Bolşevikler arasında en iyi kuramcı, en iyi hatip ve en iyi yazar Troçki'ydi.

Vareykes, İosif Mihayloviç (1894-1939): Eski Bolşeviklerden biri, 1939 yılında öldürüldü.

Vışinskiy, Andrey Yanuaryeviç (1883-1954): Avukat ve diplomat, Moskova Duruşmaları sırasında başsavcı olarak yaptığı kötücül konuşmalarıyla ünlü.

Vinogradova, Yevdokiya Viktorovna (1914-1962): 1935 yılında tekstil sanayisinde yeni üretim rekorları kıran bir dokuma işçisi; Stahanov'un kadın benzeri.

Virchow, Rudolf (1821-1902): "Patolojinin babası" olarak bilinen Alman doktor ve halk sağlığı aktivisti.

Vovsi, Miron Semyonoviç (1897-1960): "Doktorlar Olayı" döneminde tutuklanan, ama Stalin öldükten sonra serbest bırakılan önemli bir hekim.

Vrangel, Pyotr Nikolayeviç, Baron (1878-1928): İç Savaş'ın son aşamalarında Kırım'daki Beyaz Ordu'nun başkomutanı. Bozgundan sonra İstanbul'a gelmiştir.

Weissman, Friedrich Leopold August (1834-1914): Lamarck'ın, bireyin elde ettiği özellikleri miras bırakabildiği inancına muhalefet eden, önemli bir Alman biyolog ve evrim kuramcısı.

Yagoda, Genrih Grigoryeviç (1891-1938): 1934-1936 yılları arasında NKVD'nin başkanıydı. 1937'de tutuklandı, Moskova Duruşmaları'nın sonuncusunda, 1938 Martı'nda yargılandı ve kısa süre sonra öldürüldü.

Yejov, Nikolay İvanoviç (1895-1940): Büyük Temizlik döneminde, 1936 Eylülü'nden 1938 Kasımı'na dek NKVD'nin başında oldu. Bu dönemde Sovyet politik ve askerî yöneticilerinin kabaca yarısı hapisteydi ya da öldürülmüştü. 1939 yılında tutuklanan Yejov da 1940 yılında öldürüldü.

Yekaterina II (Büyük) (1729-1796): 1762'den 1796 yılına dek Rus çariçesi oldu. Evlilik yoluyla Rus imparatorluk ailesine katıldıktan sonra, kocası III. Petro'nun tahttan inmesi üzerine iktidara geldi ve Rus nüfuzu ve kültürünün arttığı bir dönemde iktidarda kaldı. Onun yönetimi sırasında Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu'nun topraklarını da ele geçirerek güneye ve batıya doğru genişledi. Aydınlanmış bir despot olarak görünmek istiyordu ve Voltaire'le düzenli olarak mektuplaştılar. Fakat aynı zamanda Rus köylüsünü toprağına ve efendisine Boris Godunov'dan beri hiçbir hükümdarın yapmadığı kadar köle etti.

Yeşiller: Sosyalist Devrimci Aleksandr Antonov'un liderliğinde, Tambov bölgesindeki köylü ayaklanmasına katılanlar. İsyanın 1920 sonlarındaki doruk noktasında, Yeşil Ordu'nun 50 000 kişiye ulaştığı belirtiliyordu.

Yudeniç, Nikolay Nikolayeviç (1862-1933): İç Savaş sırasında Rusya'nın kuzeybatısındaki Beyaz birliklerin liderlerinden biri.

Zavenyagin, Avraamiy Pavloviç (1901-1956): NKVD'nin albay generali. 1938'den itibaren Norilsk'teki çalışma kamplarını yönetti. 1945 Mayısı'nda nükleer teknoloji alanında bilimsel çalışma yapmak üzere Almanya'ya gönderilen bir ekibe başkanlık etti.

Zinovyev, Grigori Yevseyeviç (1883-1936): Eski Bolşeviklerin en önemlilerinden biri. Lenin'in hastalığı sırasında, Zinovyev, Kamenev ve Stalin Komünist Parti içinde bir troyka kurdular, Troçki'yi dışarıda tutmayı başardılar. 1925 başında Zinovyev-Kamenev-Stalin üçlüsü çatırdamaya başladı. 1925 sonlarında, Stalin, Buharin'le ittifak yaparak, Kamenev ve Zinovyev'i iktidardan uzaklaştırmayı başardı. Zinovyev ve Kamenev, Troçki'yle birlikte 1927 sonunda Komünist Parti'den çıkarıldı. Parti'ye iki kez yeniden alınan ve yeniden dışlanan Zinovyev ve Kamenev, 1934 Aralık ayında hapse mahkûm edildi. 1936 Ağustosu'nda, Zinovyev, Kamenev ve on dört kişi daha Moskova Duruşmaları'nın ilkinde tekrar yargılandı. Zinovyev o ay içinde idam edildi.

Yaşadığı yıllarda suskunluğa mahkûm edilen Vasili Grossman, bugün, hem tarihin önemli bir tanığı hem de büyük bir yazar olarak tartışılmaz bir konuma sahip.

© Fedor Guber

İvan Grigoryeviç, şafak sökerken kuşetli vagonun kanepesinde uyandı, tekerleklerin gürültüsüne kulak kabarttı, gözlerini araladı, pencerenin ardındaki şafak vaktinin alacakaranlığına bakmaya başladı... Hapisliğinin yirmi dokuz yılı boyunca düşlerinde birkaç kez çocukluğunu görmüştü. Bir keresinde küçük bir koy girmişti düşüne, sakin suyun içinde, dibi örten küçük taşların üstünde birkaç küçük çağanoz sessiz yürüyüşleriyle yan yan koşmuş ve yosunların arasına gizlenmişti... İvan Grigoryeviç, ayağının altında yumuşacık su yosunlarını hissederek yuvarlak taşların üstünden ağır ağır yürüyordu, uskumru ve istavrit yavruları cıva akıntısı gibi fışkırıyor, onlarca uzun damlacık halinde sağa sola saçılıyordu... Güneş yeşil su çayırlarını, köknar ağaçlarını ışığa boğuyordu: Bu sevimli koy, tuzlu suyla değil, tuzlu ışıkla doluydu sanki...

Sabah yeryüzünün havasını soluyan hiçbir varlığın dayanamayacağını düşündüğü o yalnızlık duygusuyla gözlerini açtı. Öğrencilik yıllarının geçtiği, sevdiği kadının yaşadığı kente gidiyordu. Sevdiği kadın yıllar önce mektup yazmayı kestiğinde onun ardından gözyaşı dökerken mektuplaşmalarını ancak ve ancak ölümün kesebileceğinden kuşkusu yoktu. Ama sevdiği kadın yaşıyordu, hayattaydı...

ISBN 978-975-07-1609-6

9 789750 716096

18 TL
KDV DAHİL